

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN SOSYOEKONOMİK
GÖSTERGELERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:
LATİN AMERİKA, ASYA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ**

YAŞAR PINAR ÖZMEN

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

HAZİRAN 2018

**HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN SOSYOEKONOMİK GÖSTERGELERE
GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI: LATİN AMERİKA, ASYA VE DOĞU
AVRUPA ÜLKELERİ**

Yaşar Pınar ÖZMEN

DOKTORA TEZİ

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2018

Yaşar Pınar ÖZMEN tarafından hazırlanan “Hükümet Sistemlerinin Sosyoekonomik Göstergelere Göre Karşılaştırılması: Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa Ülkeleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Emrah AKBAŞ

Sosyoloji / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

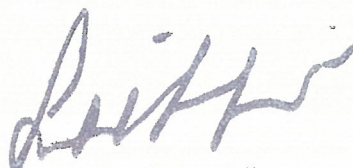
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Serap ŞAHİN

İşletme / Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 21/06/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yaşar Pınar ÖZMEN
21/06/2018

HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN SOSYO EKONOMİK GÖSTERGELERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI: LATİN AMERİKA, ASYA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ

(Doktora Tezi)

Yaşar Pınar ÖZMEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran 2018

ÖZET

Son zamanlarda gündeme gelen hükümet sistemlerine ilişkin tartışmalar, akademik dünyada özellikle 1990'lı yıllardan itibaren siyasal sistemlerinde demokratik yönetimlere doğru değişiklikler yaşayan ülkelerin ortaya çıkmasıyla oldukça popüler hale geldi. Bu tartışmalar hükümet sistemlerinin genellikle teorik düzeyde karşılaştırılması temelinde yapılmış ve az sayıda ampirik araştırmada ise gelişmiş demokratik ülkeler ile yeni demokrasilerin verileri birlikte değerlendirilmiştir. Bu çalışma, çoğunluğu demokratik konsolidasyon sürecini henüz tamamlamamış ülkelerle ilgili hükümet sistemleri ve kalkınma seviyesi arasındaki ilişki hakkında ampirik kanıt sunmaktadır. Latin Amerika, Doğu ve Güney Avrupa, Asya ülkelerinde yürütme-yasama ilişkilerine dayanan hükümet biçimleri başkanlık, başkan-parlamber, yarı-başkanlık ve parlamber olarak sınıflandırılmıştır. Bu ülkelerin hükümet sistemleri ile birlikte diğer siyasal kurum ve yapıları (parti sistemi, seçim sistemi, meclis sistemi ve devlet şekli) betimsel tablolarla incelenmiştir. 53 ülkenin 1995-2014 yılları yıllık verilerine göre, ülkelerin sosyoekonomik kalkınma göstergelerindeki performansının hükümet sistemleri ile ilişkili olup olmadığını belirlemek için temel bileşenler analizi ve panel veri analizi kullanılmıştır. Analizlerin sonucu, hükümet sistemlerinin ülkelerin kalkınma düzeyi açısından anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, bütün hükümet sistemlerinin her ülkede aynı ölçüde verimli ve etkili bir şekilde işleyeceği anlamına gelmemekle birlikte, bir ülkedeki mevcut hükümet sistemi ile ilgili birtakım sorunların sosyoekonomik gelişme açısından etkisiz olduğu anlamını da taşımamaktadır. Ülkelerin refah düzeyleri açısından, herhangi bir hükümet sisteminin diğer hükümet sistemlerinden daha üstün olduğu iddia edilemez.

Bilim Kodu : 117102

Anahtar Kelimeler : Hükümet sistemleri, başkanlık sistemi, parlamber sistem, yarı başkanlık sistemi, kalkınma

Sayfa Adedi : 210

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN

THE COMPARISON OF GOVERNMENT SYSTEMS BY SOCIOECONOMIC
INDICATORS: LATIN AMERICA, ASIAN AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

(Ph. D. Thesis)

Yaşar Pınar ÖZMEN

GAZİ UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

June 2018

ABSTRACT

The arguments on government systems which has recently been on the agenda had become a quite popular subject in the academic world in 1990s with the emergence of countries experiencing changes in their political systems towards democratic rule. These debates were generally made on the basis of a theoretical comparison of government systems, and in a small number of empirical studies, the data of developed countries and new democracies were evaluated together. This study provides empirical evidence about relationship between government systems and the level of development regarding countries which have not yet completed the democratic consolidation process. The government forms based on executive-legislative relations in the Latin American, Europe and the Asia countries were classified as presidentialism, president-parliamentary, semi-presidential and parliamentarism. In addition to the governmental systems of these countries, other political institutions and structures (i.e. party system, electoral system, legislative structure, form of state) were examined with descriptive cross tables. On the basis of annual data from 53 countries in the period 1995-2014, principal component analysis and panel data analysis were used to determine whether countries' performance in terms of socio-economic development indicators is related to government systems. The results show that nominal categories of government systems have no meaningful effect on the level of development. This does not mean that all government systems will function equally, efficiently and effectively in every country, nor does it mean that some problems with the current government system in a country are ineffective in terms of socioeconomic development. But, in terms of wealth levels of the countries, it cannot be claimed that any government system is superior to others.

Science Code : 117102
Key Words : government systems, presidential system, parliamentary system,
semi-presidential system, development
Page Number : 210
Supervisor : Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN

TEŞEKKÜR

Bu zamana kadar, tezlerde, kitaplarda okuduğum ve hatta ödül törenlerinde rastladığım teşekkür bölümlerini biraz abartılı bulduğumu itiraf etmeliyim. Şimdi ise bu çalışmaya doğrudan veya dolaylı, isteyerek veya haberi bile olmadan katkı sağlayan kişilere teşekkür etmenin yükümlülüğünün bir ya da iki cümle ile geçiştirilemeyeceğini ve özellikle bazılarının isimlerini mutlaka zikretmem gerektiğini düşünüyorum.

Öncelikle, çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım, danışmanım Prof. Dr. Gonca Bayraktar Durgun'a katkıları, nezaketi ve anlayışı için içtenlikle teşekkür ederim.

Beni ben yapan canım anneme (nur içinde yat) ve sevgili babama ne kadar teşekkür etsem az olur. Desteğini hiçbir zaman esirgememiş olan sevgili eşim (Kadir) ve hayatının önemli bir dönüm noktasında yoğun bir çaba içinde olan biricik kızım (Deniz) her zaman benimleydi. Tez İzleme Komitesi üyeleri saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Ömer Keskinsoy'a ve Dr. Öğretim Üyesi Serap Şahin'e yardım ve katkıları için, yüksek lisans ve doktora sürecinde derslerine katıldığım, tanışmış olmaktan gurur duyduğum birbirinden değerli Gazi Üniversitesi öğretim üyelerine üzerimdeki tüm emekleri için, Türkiye İstatistik Kurumu'ndaki çalışma arkadaşlarıma ve saygıdeğer yöneticilerime, özellikle tez çalışmamın son aşamasında değerli katkılarıyla bana çok yardımcı olan Dr. Barış Uçar'a, aile üyelerime ve sevgili dostlarıma bu süreçte verdiği destekleri için teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

1.1. Hükümet Sistemi Kavramı ve Tanımı	9
1.2. Kuvvetler Birliği ve Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri	10
1.3. Demokratik Sistemler	14
1.4. Diğer Kurumsal Sistemler.....	22
1.4.1. Parti Sistemi.....	23
1.4.2. Seçim Sistemi	26
1.4.3. Devlet Şekli ve Meclis Sistemi.....	30
1.5. Hükümet Sistemleri Sınıflaması	32
1.5.1. Başkanlık Sistemi	35
1.5.1.1. Başkanlık sisteminin tarihsel gelişimi	35
1.5.1.2. Başkanlık sisteminin özellikleri.....	36
1.5.1.3. Başkanlık sistemi ülke uygulamaları.....	39
1.5.2. Parlamenter Sistem	46
1.5.2.1. Parlamenter sisteminin tarihsel gelişimi.....	46

Sayfa

1.5.2.2. Parlamenter sistemin özellikleri	50
1.5.2.3. Parlamenter sistem ülke uygulamaları.....	51
1.5.3. Yarı Başkanlık Sistemi	54
1.5.3.1. Yarı başkanlık sisteminin tarihsel gelişimi.....	55
1.5.3.2. Yarı başkanlık sisteminin özellikleri	57
1.5.3.3. Yarı başkanlık sistemi alt grupları.....	59
1.5.3.4. Yarı başkanlık sistemi ülke uygulamaları	61
1.5.4. Devlet Başkanlarının Yetkileri	63
1.5.5. Hükümet Sistemi ve Demokratik İstikrar İlişkisi	65
1.5.6. Hükümet Sistemi ile Diğer Siyasal Kurumsal Sistemlerin İlişkisi	69
1.6. Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	74

2. BÖLÜM**KALKINMA OLGUSU**

2.1. Giriş.....	77
2.2. Kalkınma Göstergeleri	83
2.2.1. Milli Gelir Göstergeleri	83
2.2.2. Yoksulluk Göstergeleri	85
2.2.3. Gelir Dağılımı Göstergeleri	86
2.2.4. İşgücü Göstergeleri	87
2.2.5. Sağlık, Eğitim ve Yaşam Göstergeleri.....	88
2.2.6. İnsani Gelişme Endeksi	88
2.2.7. Yolsuzluk Göstergeleri	91
2.3. Demokrasi Ölçümleri.....	93
2.3.1. Vanhanen Demokrasi Endeksi.....	96
2.3.2. Polity IV.....	97

	Sayfa
2.3.3. Freedom House (Özgürlük Evi) Dünyada Özgürlük Göstergesi	99
2.3.4. Economist Dergisi İstihbarat Birimi Demokrasi Endeksi.....	101
2.3.5. Demokrasi Ölçümlerinin Karşılaştırılması	102
2.4. Kalkınma ve Demokrasi	103

3. BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE KALKINMA: AMPİRİK ANALİZ

3.1. Giriş.....	109
3.2. Çalışmanın Amacı.....	109
3.3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	110
3.4. Veri ve Yöntem.....	111
3.4.1. Değişkenler ve Açıklamaları	112
3.4.2. Temel Bileşenler Analizi	117
3.4.2.1. Temel bileşenlere göre ülke puanları.....	121
3.4.3. Panel Veri Analizi.....	123
3.4.3.1. Bağımlı değişken olarak hükümet sistemleri: GLLAMM.....	130
3.4.3.2. Bağımlı değişken olarak hükümet sistemleri: Lojistik panel model ...	131
TARTIŞMA VE ÖNERİLER	133
SONUÇ	137
KAYNAKLAR	141
EKLER.....	157
EK-1. Ülkelerin resmi adları.....	158
EK-2. Araştırma kapsamındaki ülkeler ve hükümet sistemleri	159
EK-3. XX. yüzyıldaki totaliter ve otoriter yönetim dönemleri.....	160
EK-4. Devlet başkanının yetkileri.....	164

Sayfa

EK-5. Ülkelerin demokrasi ölçümlerine göre karşılaştırılması	165
EK-6. Değişken tanımları ve veri kaynakları	167
EK-7. Ülkelerin temel bileşen puanlamaları.....	170
EK-8. Panel birim kök sonuçları.....	172
EK-9. Korelasyon matrisi	173
EK-10. STATA komutları ve sonuçları	175
ÖZGEÇMİŞ	210

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Parti sistemlerinin sınıflandırılması.....	26
Çizelge 1.2. Parti sistemi ve seçim sistemine göre ülkeler	29
Çizelge 1.3. Başkanlık sistemlerinin parti ve seçim sistemleri.....	42
Çizelge 1.4. Parlamenter sistemlerin parti ve seçim sistemleri	53
Çizelge 1.5. Yarı başkanlık sistemlerinde parti ve seçim sistemleri.....	62
Çizelge 1.6. Parti sistemi ve hükümet sistemine göre ülkeler	70
Çizelge 1.7. Hükümet sistemi ve seçim sistemine göre ülkeler.....	71
Çizelge 1.8. Hükümet sistemleri, devlet şekilleri, meclis sistemleri	73
Çizelge 2.1. Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi sıralamaları (2014-2015)	90
Çizelge 2.2. Ülkelerin Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre değerleri (2014).....	93
Çizelge 2.3. Polity ölçeği ağırlıkları	98
Çizelge 2.4. Freedom House puanlaması.....	99
Çizelge 2.5. Freedom House özgürlük statüsünün belirlendiği derecelendirme	100
Çizelge 3.1. Çalışma kapsamı.....	111
Çizelge 3.2. KMO ve Bartlett Testi	118
Çizelge 3.3. Temel bileşenlerin özdeğerleri	120
Çizelge 3.4. Dönüştürülmüş bileşenler için özvektörler	121
Çizelge 3.5. Ülkelerin temel bileşen skorlarına göre sıralaması.....	123
Çizelge 3.6. Panel birim kök sonuçları	126
Çizelge 3.7. Panel veri modeli (GLAMM 1)	130
Çizelge 3.8. Panel veri modeli (GLAMM 2)	131
Çizelge 3.9. Panel veri modeli (xtlogit).....	132

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Seçim sistemleri.....	27
Şekil 1.2. Hükümet sistemleri kategorileri	34
Şekil 2.1. Hükümet sistemlerine göre kişi başına düşen gelir	85
Şekil 2.2. Hükümet sistemlerine göre Gini katsayısı.....	87

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
B	Başkanlık sistemi
bkz.	bakınız
B-P	Başkan-parlamentar sistem
C.	Cilt
Cum.	Cumhuriyeti
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
EIU	Ekonomist Dergisi İstihbarat Birimi (Economist Intelligence Unit)
Fed.	Federasyon(u)
GLLAMM	Genelleştirilmiş doğrusal gizli ve karma modeller
GSYH	Gayri safi yurt içi hasıla
KBGSYHSAGP	Satın alma paritesine göre kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla
GSMH	Gayri safi milli hasıla
HDI	İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
İÜHFİM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
örn.	Örneğin
P	Parlamentar sistem
s.	Sayfa
S.	Sayı
SAGP	Satın alma gücü paritesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Kısaltmalar	Açıklamalar
Std.	Standart
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
Vol.	Volume
Yay.	Yayın(lar)ı
YB	Yarı başkanlık sistemi

GİRİŞ

Hem akademik olarak hem sosyal gündemde hükümet sistemleri, çok canlı bir tartışma alanı olmaya devam etmektedir. Demokratik sistemlerin üzerinde mutabakat sağladığı belli başlı prensiplerden taviz vermeden etkin ve istikrarlı bir yönetim sürecinin nasıl tesis edileceği konusu akademik ilginin ana eksenini oluşturmaktadır. XXI. yüzyıl başlarında dünyada yükselen popülizm ve yerleşik demokrasilerde yaşanan birtakım olumsuz gelişmeler demokrasinin geleceği ile ilgili endişeleri artırmıştır. Bu endişelerin kaynağı olan değişen ve güçleşen global şartlar altında, bir ülke yönetiminin “başarılı” olması ile siyasal kurumsal sistemleri arasındaki ilişkiyi anlama çabası gündemdeki yerini korumuştur. Tez çalışmasının temel amacı, hükümet sistemleri ve sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Hükümet sistemi kavramı; devlet başkanı, parlamento ve bakanlar kurulu arasındaki ilişkiyi yapıyı, yasama ve yürütme erklerinin bu kurumlar arasındaki dağılımını ve ilgili yasal düzenlemeleri ifade etmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayalı olan hükümet sistemlerinin; başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve yarı başkanlık sistemi olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılması yaygın bir yaklaşımdır. Ülkelerin özgün tarihsel şartları, siyasal kültür ve gelenekleri, hükümet sisteminin belirlenmesinde temel oluşturmakta; parti sistemi, seçim sistemi, meclis sistemi ve devlet şekli gibi diğer anayasal/kurumsal özellikler hükümet sistemlerinin işleyişine tesir etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Fransa'nın özel tarihsel şartları içinde şekillenen hükümet sistemleri, zaman içinde demokrasilerin sorunları ile başa çıkmak için geliştirdikleri farklı çözüm yöntemleri ve uygulamalar ile çeşitlilik göstermiştir.

Siyasal sistemler açısından radikal bir dönüşüme sahne olan XX. yüzyılın son çeyreği hükümet sistemleri tartışmasının yeniden alevlendiği bir dönem olmuştur. 1970'li yıllardan itibaren Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da, 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinde ve 1990'larda özellikle Doğu ve Orta Avrupa'da¹, bazı Asya ve Afrika ülkelerinde otoriter ve totaliter rejimlerin yerini “demokratik” yönetimler veya geçiş

rejimleri almıştır. Huntington tarafından “Üçüncü Demokrasi Dalgası” olarak adlandırılan bu evre, demokrasi ile ilgili yapılan teorik ve karşılaştırmalı çalışmaların yeni odağı olmuştur². Demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekiştirilmesi (konsolidasyonu) konusunda sayısız araştırma yapılmış ve bu konudaki literatür, transitoloji ve konsolidoloji başlıkları altında karşılaştırmalı siyaset biliminin bir alt disiplini meydana getirmiştir (Schmitter ve Karl, 1994; Bingöl, 2009). Yeni demokrasiler olarak adlandırılan ülkelerin dönüşüm süreçlerinin hemen hemen her yönüyle tüm sosyal bilimlerin ilgi odağı haline geldiği söylenebilir.

Rejim değişikliği yaşanan bu ülkelerde yerleşen demokrasi türü; hukukun ve anayasanın üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, iktidarın sınırlandırılması ve hesap verebilirliği, serbest seçimler gibi demokrasinin temel unsurlarını sağlayan siyasal kurumların zayıf olması nedeniyle liberal demokrasi ile otokrasi arasında yer alan çeşitli sıfatlarla nitelenmiştir. Bu ülkelerdeki yönetimler için, delegasyoncu demokrasi (O’Donnell, 1994), illiberal demokrasi (Zakaria, 1997), seçimsel demokrasi (Diamond, 1999; McFaul, 1999) gibi teorik tanımlar yapılmıştır. Daha genel düzeyde sözde demokrasiler, göstermelik demokrasiler, eksik demokrasiler, yarı demokrasiler ve melez rejimler (Özbudun, 2011) olarak adlandırılmıştır. 1980’lerden itibaren iktisadi liberizasyonun doğal siyasal sonucu olarak, ulus ötesi sermayenin yatırımları için daha geçirgen bir çevre sağlamak üzere teşvik edilen demokrasinin kozmetik/biçimsel role indirgenmiş hali, düşük yoğunluklu demokrasi (Gills ve Rocamora, 1992) kavramı ile eleştirilmiştir³.

Demokratik sistemler, büyük mesafe kaydetmiş olmakla beraber, bir kısmının hala temel meseleler ile ilgili sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın son döneminde başlayan demokratikleşme sürecinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin özellikle Avrupa Birliği (AB) etkisi ile bu konuda daha başarılı oldukları söylenebilir. 1980’li yıllardan itibaren etkili olan neoliberalizm atmosferinde, uluslararası örgütlerin

¹ Özellikle batılı literatürde komünizm sonrası (post-komünist) ülkeler olarak adlandırılan bu ülkeler; eski SSCB ülkeleri ile Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Çekoslovakya’yı kapsayan Eski Doğu Bloku ülkeleri, demir perde ülkeleri, eski Comecon (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) veya Varşova Paktı üyeleri olarak adlandırılan ülkelere ek olarak güneyde Yugoslavya’nın dağılması sonucu ortaya çıkan ülkeleri kapsamaktadır.

² Huntington için demokratikleşmede üçüncü dalga Avrupa’nın güneyinde (İspanya, Portekiz ve Yunanistan) 70’li yıllarda başlayıp, Sovyet sonrası dönüşüm sürecini içine almaktadır. Klaus von Beyme ise her iki dönemi ayırt edip, 1989’dan sonraki demokratikleşmeyi Dördüncü Dalga olarak tanımlamaktadır (Özalp, 2008).

³ Düşük yoğunluklu demokrasi ile ilgili olarak bkz. Arı, 2004.

aracılığı ile mevcut ulus devletlerin özellikle ekonomik alandaki egemenliklerinin aşındığı dönemde Latin Amerika, Avrupa ve Asya ülkelerinde demokratikleşme ve serbest piyasalaşma birlikte gerçekleşmiştir. Ancak, eski SSCB ve Yugoslavya devletleri için siyasal ve iktisadi dönüşüme eşlik eden farklı bir durum daha vardır. Daha önce ideolojik bir üst kimlik altında yaşayan bu devletlerin bağımsız bir “ulus” devlet olarak kendisini ifade etmeye çalışması ve “devlet olma durumu” yani devletin sınırları ve kapasitesi ile ilgili konular bu ülkelerin deneyimlerini, diğer ülkelerin demokratikleşme sürecinden farklılaştırmaktadır (Kuzio, 2001). Eski birlik sisteminin çözülmesi ile birlikte başlayan dönem, bu ülkeler için ulus devlet olma sürecini de başlatmıştır.

1989 sonrasında uluslararası sistemdeki değişim süreci, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde birçok farklı dönüşüm söyleminin ve yönteminin benimsenmesine yol açmıştır. Bu süreç, bazı ülkeler için “Avrupa’ya geri dönüş” çağını açarken, bazı ülkeler geçmişin yapısal geleneklerinden kopmakta zorlanmıştır. AB, ekonomik destekleri birer araç olarak kullanarak bölgesel istikrarın sağlanması ve güvenliğe bağlı sorunların çözülmesi amacıyla bu bölgeye özel ilgi göstermiştir. Bu ülkelerde, ekonomik sorunlarla mücadelede Batı katkısına duyulan ihtiyaç ile Batı’nın demokratik kurumlarıyla bütünleşme hedefi iç içe geçmiştir. Süreç içerisinde, liberal siyasal kuralların ve değerlerin geliştirilmesi, yerleştirilmesi ve bunların sivil toplumun katılımıyla desteklenmiş bir siyasal kültür oluşumu olarak ortaya çıkması söz konusudur (Büyükakıncı, 2003). Özetle AB, yakın komşularını oluşturan eski Doğu Bloku ülkeleri üzerinde aktif bir siyaset uygulamış, siyasal ve sosyoekonomik dönüşümünde etkili olmuştur. 2004 yılında Estonya, Litvanya, Letonya, Çekya, Polonya, Slovakya, Slovenya ve Macaristan, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya ve 2013 yılında Hırvatistan üye ülkeler arasındaki yerini almıştır. Bunların dışında kalan diğer bölge ülkelerinin ise AB adaylık statüsü devam etmektedir.

Otoriter eğilimli merkezi hükümet yapılarından liberal ve demokratik rejimlere geçiş sürecinde, siyasal ve iktisadi sistem değişimi yaşanan ülkelerin kurumsal yapıları ile globalleşmenin gereksinim duyduğu hızlı karar alma, serbest piyasa ekonomisinin işlerliğinin sağlanması ve güvence altına alınması arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Finansal liberalizasyonun sağlanması, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az seviyeye indirgenmesi, siyasal karar alma süreçlerinin mümkün olduğunca kısaltılması, uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin rahat hareket edebilmesi için ortam sağlanmaya çalışılmıştır. Neoliberalizm, devletin ekonomiye müdahalesini demokratikleşmenin ve sivil

toplumun güçlendirilmesinin önünde temel engel olarak görmektedir. Liberal demokrasi neoliberal yapılandırma açısından bir meşruiyet kaynağı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, XX. yüzyılın son çeyreğinde demokratikleşmeye başlayan ülkelerin anayasal kurumsal tercihlerinde ve uygulamalarında uluslararası gündemdeki neoliberal siyaset etkili olmuştur.

Hükümet sistemleri açısından genel olarak bakıldığında ise Latin Amerika ülkeleri, hükümet sistemini ABD'den örnek alırken (Lijphart, 1991), eski Doğu Bloku ülkelerinin ilham kaynağı ise Avrupa parlamentarizmi olmuştur. Özellikle Avrupa'daki yeni demokrasilerde başkanlık ve parlamenter sistemlerde gözlemlenen olumsuzlukların azaltılması, karar alma sürecinin hızlandırılması ve sistemin daha iyi işler hale getirilmesi gibi nedenlerle melez sistemlerin tercih edildiği gözlenmiştir. Hükümet sistemi ile demokrasi arasında kurulan ilişki yeni demokratikleşen ülkelerle birlikte yoğunluk kazanmıştır. Demokrasi üzerine yapılan teorik ve karşılaştırmalı çalışmalarda ele alınan önemli meselelerden biri, hükümet sistemleri ile yaşayabilir, sağlam bir demokrasi yaratmak arasındaki ilişkidir (Yazıcı, 2013:1). Bu bağlamda, Linz (1990) tarafından ortaya atılan parlamenter sistemlerin başkanlık sistemlerine göre daha fazla istikrar sağlayan bir yönetim olduğu tezi çok tartışılmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalarda hükümet sistemlerinin demokrasinin pekişmesine etkisi üzerinde fikir birliği bulunmamakla beraber, parlamenter hükümet sisteminin başkanlık hükümet sistemine göre daha olumlu sonuçlar doğurduğu görüşü yaygın olarak benimsenen bir yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde Latin Amerika bölgesindeki istikrarsızlıkların başkanlık sisteminden kaynaklandığı görüşü etkili olmuştur (Mainwaring (1990); Linz ve Stepan (1996); Valenzuela (2004)).

Genel anlamda siyasal kurumların, demokratik istikrar ve kalkınma düzeyi ile ilişkisi hem iktisadın hem de karşılaştırmalı siyaset disiplininin ortak ilgi alanlarından. Özellikle kalkınmanın bileşenlerinden biri olarak iktisadi büyüme ve siyasal kurumlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Yeni kurumcu iktisadın odaklandığı demokrasi ve büyüme arasındaki ilişki konusunda devasa bir literatür oluşmuştur (bkz. Koçak, 2016). Klasik iktisat anlayışı çerçevesinde, büyüme başta olmak üzere ekonomik göstergelerin kalkınmanın temel göstergeleri olarak kullanılması, ekonominin diğer sosyal, kültürel ve siyasal bileşenler üzerinde hegemonya kurmasına sebep olmuş ve ülkeler arasındaki

sosyokültürel farklılıklar çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Yeni kurumcu iktisat anlayışı, kalkınma olgusuna disiplinler arası bir yaklaşım sergilemek amacıyla geliştirilmiştir.

Literatürde hükümet sistemleri ile kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarda ele alan araştırmalar mevcuttur. Siyaset bilimi literatüründe başkanlık-parlamentarizm tartışmasında demokratik istikrar konusu daha çok gündemde kalmakla birlikte, 90'lı yılların sonuna doğru hükümet sistemlerinin iktisadi performansı ile ilgili ampirik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Alvarez (1998), 1950-1990 yıllarını kapsayan süreçte 141 ülkenin sosyoekonomik göstergelerini hükümet sistemlerine göre karşılaştırmıştır. Başkanlık ve parlamenter sistemlerin karşılaştırıldığı bu araştırmada parlamenter sistemlerin kalkınma ve istikrar yönünden daha üstün bir performans sergilediği sonucuna varılmıştır. Lacombe (2009), 1945-2007 yıllarını kapsayan süreçte 475 anayasada yer alan rejim ve hükümet sistemlerini ampirik olarak karşılaştırmıştır. Anayasal sistemlerin seçiminde ve oluşumunda tarihsel ve politik belirleyicilerin araştırıldığı tezde, hükümet sistemleri; diktatörlük rejimi, parlamenter, başkanlık ve karma olarak sınıflandırılmıştır. Bu sistemlerin, kişi başına düşen gelir göstergesi ile ilişkisine bakılmış ve parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin gelirlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Buna karşılık başkanlık sistemleri ile düşük gelirlilik arasında ampirik olarak geçerli bir ilişki bulunmamıştır. Parlamenter sistemlerin yaygın olduğu Avrupa'da, AB entegrasyonuna katılım sürecinin, demokratik kurumların yerleşmesinde ve ekonomik olarak gelişmede itici güç olması etkili olmuştur. Ayrıca parlamenter sistemin hâkim olduğu eski Britanya sömürgelerinin bir kısmının daha önceden yüksek gelirli ülkeler olması bu ilişkinin güçlü çıkmasının diğer nedenidir.

Arendt Lijphart'ın (1999/2014) karşılaştırmalı siyaset biliminde önemli bir yere sahip olan demokrasi modelleri çalışmasında demokratik yönetimleri, çoğunlukçu ve oydaşmacı modeller olarak ayırarak performanslarını incelemiştir. Bu araştırmada modeller, kurumsal siyasal değişkenlerin bir kombinasyonu olarak belirlenmiştir. Çoğunlukçu demokrasi modeli, yürütme gücünün genellikle tek partiden oluşan bir hükümette toplandığı, iki partili sistemin ve çoğunlukçu seçim sisteminin geçerli olduğu, tek meclisli, üniter ve merkezîyetçi devletlerin oluşturduğu modelin adıdır. Yürütme gücünün koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılabilirdiği, yasama ve yürütme arasında güç dengesinin bulunduğu, çok partili sistem ile nispi seçim sisteminin geçerli olduğu, güçlü çift meclisli, federal ve adem-i merkezîyetçi devletler ise oydaşmacı demokrasi

modeli olarak adlandırılmıştır. Araştırmasında, demokrasinin görece sağlam olduğu ülkeleri kapsayan Lijphart (1999/2014:352), oydaşmacı sistemlerin daha iyi performans sergilediği sonucuna ulaşmış, özellikle derin kültürel ve etnik çatlakları olan toplumlar için uygun olduğunu ileri sürmüştür.

Tez çalışmasında, özellikle XX. yüzyılın sonlarında demokratik rejimlere yönelen Latin Amerika, Avrupa ve Asya hükümet sistemlerinin kalkınma ve demokrasi ile ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma kapsamında yer alan 53 ülkenin (bkz. EK-1 ve EK-2) sosyoekonomik göstergelerine ilişkin 1995–2014 yılları arasındaki verileri kullanılarak istatistiksel analiz yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı, herhangi bir hükümet sisteminin sosyoekonomik gelişme açısından diğerlerine göre daha olumlu sonuçlar doğurup doğurmadığı sorusuna cevap aramaktır. Tez çalışmasında değerlendirilen literatür, Türkçe ve İngilizce kaynaklar ve bu dillere yapılmış çeviri eserlere dayanmaktadır. Uluslararası akademide gitgide yaygınlaşan en güncel istatistiksel yöntemler uygulanmış ve ülkemizde daha çok anayasa hukuku açısından değerlendirilen hükümet sistemleri ile ilgili ampirik bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, ülkelerin siyasal kurumsal sistemleri ve sosyoekonomik göstergeleri analiz edilerek hükümet sistemleri siyaset bilimi bakış açısıyla karşılaştırılmıştır⁴.

Siyaset biliminde ülkeleri karşılaştırmanın dört temel amacı vardır (Landman, 2003:4): Bir ülke ya da ülke grubunda siyasal olgu veya olayların betimlenmesi karşılaştırmalı siyasetin birinci amacıdır. İkincisi; ülkeleri, siyasal sistemleri, olayları sınıflandırma çabasıdır. Aristo'nun klasik çalışması bu çabanın bilinen en eski örneklerinden biridir. Üçüncüsü ise, betimleme ve sınıflandırmanın yarattığı zemin üzerinde değişkenler arasındaki ampirik ilişkilerin analiz edilmesini sağlayan hipotez sınama amacıdır. Örneğin; kalkınma ile demokrasi ilişkisi, yurttaşlık hakları ile toplumsal hareketler arasındaki ilişki ülke karşılaştırmaları ile test edilebilir. Dördüncü ve en iddialı olan amaç ise genelleme yaparak diğer ülkeler ya da gelecekteki siyasal olaylar hakkında tahmin yapabilmektir. Bu tez çalışması ise ancak ilk üç amaca hizmet edebilir. Amaç, Lijphart'ın (1971) belirttiği gibi karşılaştırmalı metodun kaçınılmaz zayıflıkları ve

⁴ Ampirik çalışmanın bir benzeri Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı (AVEKON) kapsamında Kaposvar, Macaristan'da sunulmuştur (bkz. Özmen ve Bayraktar Durgun, 2016). Tez çalışmasında veri kaynaklarındaki revizyonlar dikkate alınmış, 2014 yılı verileri eklenmiş ve aynı ülke kapsamı ile tekrar çalışılmıştır.

sınırlılıklarının yanında sunduğu güçlü yanları ve fırsatları kullanarak gelişmekte olan üçüncü dalga demokrasilerinin benimsedikleri siyasal kurumsal sistemleri incelemek ve hükümet sistemlerinin performanslarını karşılaştırmaktır.

Linz'in “zayıf temellere dayanan şık istatistiksel işlemler, birçok bilgilerin zihni ve (umarız ki) makul bir muhassalasına dayanan ve niteliksel karakterini inkâr etmeyen bir yargıdan daha yanıltıcı mahiyettedir” (1975/2012:305) cümlesi teknik yöntemler ne kadar ilerlemiş olursa olsun günümüzde aynen geçerliliğini korumaktadır. Çalışmada, istatistiksel analize temel oluşturmak amacıyla, hükümet sistemlerinin özellikleri ve diğer kurumsal sistemlerle ilişkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Aynı hükümet sistemi ile yönetilen ülkelerin farklı seçim sistemleri ve farklı parti sistemlerine sahip olabildiği gözlemlenmiştir. Devlet başkanlarının sahip olduğu anayasal yetkiler karşılaştırılmış ve aynı hükümet sistemlerinde farklı uygulamaların olduğu görülmüştür. Ülkelerin sosyoekonomik göstergeleri dikkatle seçilmiştir ve farklı teknikler kullanılarak varılan sonuçların geçerliliği teyit edilmiştir.

Yapılan karşılaştırmalı çalışma sonucunda, sosyoekonomik kalkınma düzeyi ile hükümet sistemlerinin nominal kategorileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ampirik bulgulara dayanarak herhangi bir hükümet sisteminin kalkınma düzeyi açısından daha iyi bir performans gösterdiği söylenemez. Bu sonuç her hükümet sisteminin her ülkede aynı ölçüde verimli bir şekilde işleyeceği veya bir ülkedeki mevcut hükümet sistemi ile ilgili sorunların sosyoekonomik gelişme açısından etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Sistemin karşılıklı olarak gireceği dinamikler hesaba katılmadan (Eren, 2002), diğer siyasal, sosyolojik, kültürel faktörlerden bağımsız olarak tek başına değerlendirilemeyeceğini ampirik bulgular desteklemiştir. Diğer değişkenler ve koşullardan soyutlanarak herhangi bir sistemin daha başarılı olacağını ileri sürmek gerçekçi değildir. Yargının bağımsız olduğu, hesap verilebilirliğin sağlandığı, temel hak ve özgürlüklerin hukuken korunduğu ülkelerde, devletin iktidarını meydana getiren yetki ve sorumlulukların hangi kurumlar arasında nasıl paylaştırıldığı demokratik istikrar ve kalkınma açısından önemli değildir.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; hükümet sisteminin tanımı, sınıflamaları, diğer siyasal kurumlarla ilişkisi değerlendirilmiş, kapsamdaki ülkelerin uygulamaları incelenmiştir. Hükümet sistemleri ile ülkelerin parti sistemleri,

seçim sistemleri, meclis sistemleri ve devlet şekilleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. İkinci bölümde; kalkınma olgusu tanımlanmış, kalkınma göstergelerine ilişkin açıklamalar yapılmış ve çalışma kapsamındaki ülkelerin çeşitli kalkınma göstergelerine göre durumu grafik ve tablo gösterimleri ile karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise hükümet sistemleri ile kalkınma göstergeleri arasındaki ilişki çok değişkenli istatistiksel yöntemler ve panel veri analizi ile ampirik olarak araştırılmıştır. Tartışma ve öneriler bölümünde, sonuca varılabilmesi için tezin kuramsal çerçevesi ve ampirik bulgular; temel yöntemsel tercihler, denemeler, çıkarımlar ve kanaatler ortaya konularak aşama aşama değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

1.1. Hükümet Sistemi Kavramı ve Tanımı

Hükümet sistemi kavramı, devlet ve toplum, iktidar ve bireyler arasındaki ilişkilerde, bireylerin özgürlük ve güvenliğini güvence altına almak üzere iktidarın sahip olduğu güçlerin sınırlandırılması, dengelenmesi ve kontrol edilebilmesine ilişkin bir kurumsal düzenleme fikrine dayanır (Hekimoğlu, 2009:17). Hükümet en geniş tanımıyla siyasal yönetimi ifade etmekte; kurumların, yasaların, kamu politikalarının ve aktörlerin de dâhil olduğu ülkenin formel siyasal mekanizmalarının tamamını kapsamaktadır. Bu bağlamda siyaset hükümet sözcüğü ile aynı kavrama işaret etmektedir (Cangir, 2012). Bu nedenle kimi zaman hükümet sistemi siyasal sistem ile aynı manada kullanılabilir. Araştırmalarda, siyasal sistemler ile hükümet sistemleri iç içe geçmiş bir halde ele alınmaktadır.

Siyasal sistem veya rejim yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiyi tanımlayan daha genel bir kavramdır. Siyasal ve hukuki anlamda devlet biçiminde örgütlenmiş iktidarın kim veya kimler tarafından kullanılacağı, yönetecek kişilerin nasıl belirlendiği gibi tüm kurum ve düzenlemeleri kapsar. Siyasal rejimler, antik Yunan düşünürleri tarafından monarşi, oligarşi, demokrasi, aristokrasi, timokrasi ve tiranlık gibi yönetenlerin sayılarına ve niteliğine göre sınıflandırılmıştır. Tarihte farklı tiplerin gözlemlendiği siyasal rejim tiplerinden günümüzde en yaygın olanları demokratik sistemler, mutlak monarşiler ve otoriter sistemlerdir. Hükümet sistemleri, demokratik veya demokratikleşme aşamasındaki rejimlerde, devletin yasama, yürütme ve yargı erklerinin dağılımı ve düzenlenişi ile ilgili kural ve kurumlar bütünü ifade etmektedir. Modern demokrasilerde ilk olarak parlamenter ve başkanlık hükümet sistemleri uygulanmış, daha sonra bu iki sistemin ortak özelliklerini taşıyan yarı başkanlık ve karma hükümet sistemleri ortaya çıkmıştır.

Karşılaştırmalı siyaset biliminin temel ilgi alanlarından biri olan hükümet sistemleri ile ilgili kavramsal tartışmalar ve tanımlamalar yoğunluklu olarak anayasa hukukçuları tarafından yapılmaktadır. Anayasa hukuku, devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısında vatandaşların

temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk kurallarını inceler (Gözler, 2004) ve bu bağlamda siyaset bilimi, toplum bilimleri ve tarih incelemelerine gereksinim duyar. Duverger, hükümet sistemi tartışmalarında, anayasaların kapsamı ve somut siyasal koşullar açısından yapılan değerlendirmelerdeki temel farklılığa vurgu yapmaktadır (Duverger, 1980:166). Futbol veya briç oyunu için yapılan değerlendirmelere benzeterek, anayasa hukukçularının oyunun kuralları üzerinde tartışmakta olduğunu ifade etmektedir. Oyunun bu kurallar çerçevesinde nasıl geliştiği ise daha çok siyaset biliminin alanına girmektedir. Kurallar aynı olsa bile her oyun farklı oynanmakta ve sonuçları farklı olabilmektedir. Seçim sistemi, parti sistemi, parlamento çoğunluk yapısı vb. diğer siyasal kurumlar hükümet sistemlerine etkili olmaktadır. Bu nedenle hükümet sistemlerinin anayasalarda yer alan esaslar çerçevesinde tanımlanması ile siyaset alanı içerisinde somut koşullar ile birlikte aldığı biçimlerin tanımlanması arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hükümet sistemleri ile ilgili tartışmalar ise çoğunlukla anayasalarda tanımlı görev, yetki ve süreçler çerçevesinde gelişmektedir.

İktidarın sınırlandırılması amacıyla, devletin temel güç ve yetkilerinin aralarında işbirliği olan farklı organlar tarafından yerine getirilmesi farklı hükümet sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet sistemlerinin tanımlanabilmesi için güçler ayrılığı veya kuvvetler ayrılığı prensibinin anlaşılması gerekmektedir.

1.2. Kuvvetler Birliği ve Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri

Devletin yasama, yürütme ve yargı erklerinin dağılımı ve düzenlenişi ile ilgili olan hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı prensibine dayanmaktadır. Klasik anayasa hukukunda yasama ve yürütme erklerinin aynı elde toplanması “kuvvetler birliği”, farklı organlar tarafından icra edilmesi ise “kuvvetler ayrılığı” sistemleri olarak adlandırılmaktadır. İktidarın gücü ve yetkileri ile ilgili çeşitli düşünceler daha eskilere dayanmakla birlikte, devletin erkleri arasındaki ayrım öncelikle John Locke tarafından ele alınmış, bugünkü anlamıyla Montesquieu'nun siyaset teorisinde formüle edilmiştir. Montesquieu, yasayı dikkate alarak devlet yapılanmasında üç işlevi; yasa yapma, yasaları uygulama ve uygulamada ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözme olarak ayrıma tabi tutmuş ve siyasal özgürlük için bunların farklı organlar tarafından yerine getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği teorik tanımları demokratik sistemler ile demokratik olmayan sistemleri ayırmak için analitik bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kuvvetler birliği sistemlerinde, yasama, yürütme ve yargı erklerinin yürütme organında birleşmesi durumu mutlak monarşiler veya diktatörlük yönetimlerini ortaya çıkarmaktadır. Yasama ve yürütme erkleri, yasama organı (parlamento) elinde toplanmışsa meclis hükümeti modeli ortaya çıkmaktadır (Yazıcı, 2013:2). Günümüz demokrasilerinden İsviçre’de Meclis Hükümeti sistemi uygulanmaktadır. Meclisin üstünlüğü ilkesine dayanan, yasama ve yürütme yetkisinin parlamentoda toplandığı meclis hükümeti sistemi konvansiyonel hükümet sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu sistemde yürütme organı meclise karşı tam bir sorumluluk içerisindedir ve yasama istediği zaman yürütme organını değiştirebilir (Aydoğdu, 2014). Meclis hükümeti sistemi ilk defa Fransa’da 1792’de toplanan “Ulusal Konvansiyon Meclisi” döneminde (1792-1795) ve daha sonra İsviçre’de uygulanmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Alman eyaletlerinde (länder) ve Baltık ülkelerinde (Estonya, Letonya ve Litvanya), Avusturya’da (1920-1929 yılları arasında), Türkiye’de 1921 Anayasası (1920-1923) ile meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır (Gözler, 2004). Günümüzde İsviçre meclis hükümeti sisteminde 7 üyeden oluşan Federal Hükümet üyeleri, konfederasyonun en üst otoritesi olan Federal Parlamento tarafından seçilmektedir.

Kuvvetler birliği teorisi, mutlak monarşiler ile otoriter ve totaliter sistemlerin temelini oluşturur. Mutlak monarşilerde siyasal yetkiler soya bağlı olarak belirlenen bir kişide toplanmaktadır. Fransız İhtilali ile başlayan süreçte dünyada güçlü monarşiler gitgide zayıflamış, zaman içinde cumhuriyetlere ve meşruti monarşilere dönüşmüştür. Tarihte çok eski zamanlara kadar giden ve pek çok örneği bulunan mutlak monarşilere günümüzde Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei Darüsselam, Suudi Arabistan Krallığı, Tonga Krallığı, Umman Sultanlığı örnek olarak verilebilir.

Kökenleri antik Yunan tiranlıklarına dayandırılabilen diktatörlük rejimleri ise XIX. yüzyılın son dönemi ile XX. yüzyıl boyunca sıkça karşımıza çıkmıştır. Hem bir yönetim sistemi hem de liderlik biçimi olan diktatörlük, yasama, yürütme ve hatta yargı erklerinin tek bir şahıs veya grubun uhdesinde bulunduğu rejimi ifade eder (Hekimoğlu, 2010:78). İtalya (1922-1945), Almanya (1933-1945), Portekiz (1933-1974), İspanya (1939-1975) ile Varşova Paktı üyesi Doğu Avrupa ülkeleri (Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve SSCB) ve Çin, diktatörlüklerin hüküm sürdüğu ülkeler olmuştur. Bazı Asya ve hemen hemen tüm Latin Amerika ülkelerinde demokrasinin tamamen askıya alındığı askeri ve sivil diktatörlükler dönemi yaşanmıştır.

Juan Linz'in ilk defa otoriter rejimleri kavramsallaştırmasından itibaren diktatörlükleri, totaliter ve otoriter diktatörlükler olarak sınıflandırma eğilimi yaygın bir yöntem haline gelmiştir (Hekimoğlu, 2010:89). Totaliter ve totalitarizm terimleri ilk defa faşizm muhalifleri tarafından kullanılmış ve daha sonra faşizmin ilkesel ideoloğu Gentile tarafından "totalitario" terimi yeni İtalyan devletinin yapısı ve amacına atfen kullanılmıştır. Toplumun organik birliği ile ulusun total temsilini ve ulusal hedeflerin bütünsel güdümünü ifa eden devlet tanımı totalitarizm kavramına karşılık gelmiştir (Hekimoğlu, 2010:36). Totaliter diktatörlükler kitlesel bir seferberlik ya da devrim sonrası topyekûn değişim amacıyla kurulmuştur (Bayraktar Durgun, 2012:181). Mussolini İtalya'sı (1922-1945), Hitler Almanya'sı (1933-1945), Stalin Dönemi SSCB'si (1927-1953), Mao dönemi Çin (1949-1976) ve günümüz Kuzey Kore rejimi totaliter diktatörlüklerin en bilinen örnekleridir. İktisadi, siyasi ve toplumsal hayatı kontrol etme, toplumun davranışları, değerleri ve inançlarına müdahale etme iradesi ve kapasitesine sahip toptancı bir ideoloji ile tanımlanan totaliter sistemler modern zamanda ortaya çıkmış bir diktatörlük türüdür. Devlet ve toplum arasında bir ayırım yapabilmeyenin mümkün olmadığı totaliter rejimlerin kendilerini halk egemenliğinin daha yüksek bir biçimi olarak tanımlama eğilimi bulunmaktadır (Bayraktar Durgun, 2012:197). Diktatörlüğün aşırı bir türü olarak totalitarizm, toplumun bütüncül dönüşümüne dayalı bir ideolojik modeli hedeflemektedir (Hekimoğlu, 2010:94). Totaliter rejimlerde siyasi, iktisadi, kültürel ve ahlaki sistem bütünlüğü olarak aynı kaynaktan beslenmekte ve bir bütün olarak tek bir elden kontrol edilmektedir.

Otoriter rejimler Linz tarafından ilk defa 1964 yılında⁵; "sınırlı bir çoğulculuğa izin veren, işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiden çok kendine özgü bir zihniyete dayalı olan, yaygın ve yoğun nitelikte bir siyasi mobilizasyon ve katılma ortaya çıkarmayan" sistemler olarak tanımlanmıştır. Bir liderin veya bazen küçük bir grubun biçimsel yönden tam belirlenmemiş fakat fiiliyatta tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullanması söz konusu olan otoriter rejimler ile demokratik rejimler arasında açık kavramsal bir sınır vardır (Linz, 1975/2012:161). Otoriter rejimlerde, toplumsal hayata yönelik bir kontrol bulunmamasıyla birlikte, hâkim zihniyet yapısı dışındaki siyasi çoğulculuk ve katılma büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Otoriter rejim ve otokrasi terimlerinin eş anlamlı ve

⁵ Erik Allardt ve Yrjo Littunen, editörlüğünü yaptığı *Cleavages, Ideologies and Party Systems* kitabında "An Authoritarian Regime: The Case of Spain" başlığı ile yayımlanmıştır (Linz, 1975/2012:349).

demokrasi karşıtı olarak kullanımı oldukça yaygındır (Hekimoğlu, 2010:91). Otokrasi kavramı; modern dönemin otoriter ve totaliter rejimleri ile birlikte, geleneksel monarşileri içeren geleneksel ve yarı geleneksel meşru otoriteleri, sultancı rejimleri, XIX. yüzyılda İspanya hâkimiyeti altındaki Latin Amerika devletlerindeki milli kurumsal yapılar yerleşinceye kadar hüküm süren “caudillismo”⁶ veya kolonyal dönemin “caciquismo” rejim tipini de kapsayan bir alana sahiptir. Linz, otoriter rejimleri, totaliter rejim ve liberal demokrasiden farkını ortaya koyarak ayrı ve özgün bir siyasal rejim tipi olarak tanımlamıştır (Özbudun, 2011:7). Diğer otokrasilerden ve demokrasiden ayrı bir tip olarak ortaya çıkan otoriter rejim tipleri üzerinde tartışma devam etmektedir.

Portekiz’de Salazar (1932-1968), İspanya’da Franco (1939-1975), Brezilya’da Vargas (1930-1945 ve 1950-1954), Arjantin’de Peron (1946-1955) dönemleri ve XX. yüzyılda Latin Amerika’nın diğer birçok ülkesinde hâkim olan askeri-bürokratik diktatörlükler otoriter rejimler olarak tanımlanmıştır. Tek parti rejimleri (örn. Çin, Vietnam ve Küba) ve seçimsel otoriter rejimler (çoğunlukla Sovyet sonrası Orta Asya ülkeleri, Afrika, Güney ve Doğu Asya ülkeleri) gibi geçmişten günümüze uzanan ve geniş bir coğrafyada varlık gösteren siyasal rejim tipidir. Otoriter rejimler, benzer yönleri ile aynı başlık altında alt tipler olarak sınıflandırılabilir de ortaya çıkış şekilleri, performansları ve akıbetleri bakımından farklılık göstermektedir. Ayrıca demokrasinin küresel yükselişi ile birlikte otoriter rejimler demokratik sembollere özellikle seçimlere sahte bir bağlılık göstermeye başlamış ve demokrasinin temel unsurlarının bir veya birden fazlasını kısmen veya tamamen yerine getirmeyen melez rejimler ortaya çıkmaya başlamıştır (Özbudun, 2011:40). Bu gri alan araştırmacıların yoğun ilgi odağı haline gelmiştir. Huntington (1991/2007), O’Donnell (1994), Collier ve Levitsky (1997), Diamond (2002), Schedler (2002), Levitsky ve Way (2002) tarafından yapılan çalışmalar otoriter rejimler ile ilgili tipolojinin gelişmesini sağlamıştır (Çalışma kapsamında yer alan ülkelerde hüküm süren totaliter ve otoriter rejim dönemleri için bkz. EK-3).

⁶ “Caudillo”lar kişilikleri ve askeri gücü ile Ulusal Kurtarıcı, Ülkenin Babası gibi sıfatlarla adlandırılabilen karizmatik otoriter liderlerdir. Askeri, milli kurumların oluşması ve gelişmesi, milliyetçiliğin gelişimi, kişiselliğe dayalı yönetimin gözden düşmesi sonucunda caudillismo rejimleri sona ermiştir (Beezley, 1969).

1.3. Demokratik Sistemler

Kuvvetler ayrılığı sistemleri; yasama, yürütme ve yargı erklerinin farklı organlar tarafından yerine getirildiği veya paylaşıldığı demokratik hükümet sistemleri olarak tanımlanır. Demokratik sistemlerin, basitçe bir yasama-yürütme-yargı fonksiyonlarının yerine getirildiği bir sistem olarak tanımlanması, demokrasinin tanımı açısından bazı sorunlara yol açabilmektedir. Bu yaklaşım, demokrasiyi “halk tarafından onaylanan yönetim” anlamına; muhalefeti, toplumda fiilen iktidarı elinde tutan grubun dışında kalan ve yönetim erkini ele geçirmeye aday bir veya birden fazla siyasal grupla “mutlak iktidarı sınırlandırma” fonksiyonundan ibaret bir nosyona indirgeyebilmektedir (Köker, 2006). Demokrasi, özgür ve adil seçimlerin periyodik olarak uygulandığı asgari bir tanımlamadan öte, yönetimin halka karşı sorumluluğunun bulunduğu, muhalefetin sınırlanmadığı, temel hak ve özgürlüklerin hukuken korunduğu bir siyasal sistemi ve bir kültür atmosferini tanımlayan kavramdır.

Demokrasi terimi, eski Yunanca’da “demos” (halk) ve “kratos” (hüküm sürme/yönetim) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Kelime anlamı günümüzdeki ifadesinde de kavramın özünü ve temel özelliğini taşımaktadır. Etimolojik olarak doğduğu yer olan Yunan polis düzeninde bir siyasal yönetim biçimini tanımlamaktadır. En klasik örneği M.Ö. 5. yüzyılda Atina’da etkili olmuştur. Klasik demokrasi veya doğrudan demokrasi olarak adlandırılan bu yönetim sisteminin temel özelliklerden biri yasama ve yargı kararlarının alındığı meclisin toplantılarına bütün vatandaşların katılması ve kararların oylama sonucu oluşturulmasıdır. Yönetimin bir diğer özelliği ise idari görevlerden sorumlu devlet yetkililerinin kura veya sıra usulüyle belirlenmesidir. Halkın yönetimi tabirindeki demos (halk) kavramı kadınlar, yabancılar, köleler, 30 yaşın altındaki erkekler ve askerlik yapmayanların hariç tutulduğu polis yurttaşlarını kapsıyordu. Bu çağın siyasal, hukuki veya bireysel özgürlük anlayışı günümüzdeki anlayışa uymamaktadır (Sartori, 1987/2014:351). Demokrasi; tiranlık, monarşi, aristokrasi ve oligarşi karşısında farklı bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Benzer bir yönetim anlayışı antik çağda Roma’da, Ortaçağ ve Rönesans döneminde Floransa, Venedik gibi İtalyan şehirlerinde görülmüştür. Yine sınırlı bir halk katılımının olduğu bu yönetimler Latince “respublicus” (halka ait olan şey) anlamına gelen cumhuriyet olarak adlandırılmıştır (Dahl, 1998/2010:21-24). Bu dönemde demokrasi ve cumhuriyet farklı dillerde aynı anlama gelen bir kavram olarak kabul edilebilir. Fakat cumhuriyet

günümüzdeki anlamı ile bir devletin yönetiminin belirli bir hanedana bırakılmadığını gösteren hukuki bir durumu yansıtır⁷.

Halk arasında yaygın olarak kullanılan “demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesidir” tanımı sözlük anlamından yola çıkılarak yapılmıştır. Demokrasiyi sözlük anlamından yola çıkarak açıklamaya çalışan normatif demokrasi teorisi, Abraham Lincoln’ün 1864 yılındaki konuşmasında yaptığı tanımlamayı referans gösterir. Lincoln demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi” olarak tanımlamıştır. Normatif demokrasi teorisi, halkın yönettiği ve kendi taleplerinin gerçekleştiği ideal (olması gereken) bir yönetim şeklini tarif eder (Gözler, 2004). Demokrasinin normatif tanımı, birçok belirsizliği beraberinde getirmektedir. Halkın ne anlama geldiği, karar verme konusundaki yöntemin nasıl olacağı ve halk için “iyi” olanın nasıl belirleneceği ilk bakışta açıklığa kavuşturulması gereken şeylerdir. Kuşkusuz bu konuda siyaset felsefesi açısından Platon’dan bugüne kadar zengin bir düşünce atmosferi ve tartışma alanı devam etmektedir. Hatta Sartori, olgular ile idealler arasındaki olgu-değer geriliminin demokrasinin kurucu öğeleri olduğunu ileri sürer (Sartori, 1987/2014:13). Fakat siyaset teorisinde, ideal olanın tanımından kaynaklanan belirsizlikleri gidermek amacıyla farklı bir yaklaşımla demokrasi tanımlanmaya çalışılmıştır. Dahl’ın ifade ettiği gibi bir ülkenin demokratik olarak yönetilmesi için nelerin gerektiği, ideal demokrasinin ölçütlerine tamamen olmasa da oldukça yaklaşabilmesi için hangi politik düzenlemelerin, uygulamaların veya kurumların gerektiği (Dahl, 1998/2010:97) tartışılmaya başlanmıştır.

Schumpeter’in 1942 yılında Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi adlı eserinin demokrasi teorisi açısından bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Schumpeter demokrasiyi, siyasal kararları alacak bireylerin (yöneticilerin) halkın oylarını kazanmak için rekabet ettikleri yarışmacı bir kurumsal düzenleme olarak tanımlamıştır (Schumpeter, 1942/2012:250-283). Klasik demokrasi teorisindeki halkın doğrudan katılımı ile halk için iyi olan ideal bir yönetim tartışmasına bir noktada son verilmiş ve demokrasinin tanımının sınırlandırıldığı realist bir yaklaşım benimsenmiştir. Schumpeter ile başlayan bu gelenek,

⁷ Bunun ötesinde iki kavram, Locke ve Rousseau’nun temsil ettiği farklı düşünce gelenekleri ile paralel olarak birbirinden farklılaşmıştır. Demokraside vurgu bireye ve bireyin temel hak ve özgürlüklerine yapılırken, devlete can ve mal güvenliğini sağlayan sınırlı bir rol verilir. Cumhuriyet ise devlete ortak iyiliği gerçekleştirme görevini yükler ve birey kimliği yerine hakları kadar görev ve sorumlulukları olan yurttaş kimliğini tanımlar. Yurttaşlar, tek tek bireysel çıkarların üstünde ortak çıkarı/iyiliği sağlayan genel iradenin

argümanlar farklı bağlamlarda formüle edilse de Sartori, Dahl gibi teorisyenlerle devam ettirilmiş, demokrasiye yönelik beklentilerde metodolojik sınırlara atıfta bulunularak demokrasiyi ideolojik olarak sınırlayacak yapısal bir çerçeveye ulaşmak amaçlanmıştır (Öztürk, 2012). Ampirik (realist) yaklaşım sonucunda demokrasinin betimsel olarak tanımlanması, karşılaştırmalı çalışma yapılırken, bir ülkenin demokratik olup olmadığını veya ileride bahsedileceği gibi hangi ölçüde demokratik olduğunu belirlemede kullanılmıştır. Bu kapsamdaki demokrasinin ölçülmesi çalışmalarında 1970'lerden itibaren Dahl'ın geliştirdiği ve modern geniş ölçekli demokrasileri tanımlamak için kullandığı "poliarşi" kavramı etkili olmuştur. Dahl'a göre bir demokrasi için öncelikle birbiriyle ilişkili iki temel şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: Siyasal makamlar için açık bir yarış ve bütün vatandaşların siyasal katılımını sağlayan yeterli bir hukuki alan. Bu şartları sağlamak için olması gereken asgari özellikleri temsil eden ve modern demokrasileri diğer yönetim sistemlerinden ayıran siyasal kurumlar tanımlanmıştır. Buna göre, modern devlet düzeninde demokrasi; iktidarın, birbiri ile rekabet eden siyasal partiler arasında düzenli, özgür ve adil seçimler yapılarak belirlendiği, mevcut iktidarın seçimler yoluyla değişebilmesinin mümkün olduğu, bilgilenme kanallarının bağımsız ve özgür olduğu bir yönetim sistemidir (Dahl, 1998/2010:99).

Bugün siyaset bilimi literatüründe yerleşmiş demokrasi kavramı, tarihsel yolculuğunda, farklı düşünceler ve yaşanmış olaylarla etkileşim içinde olmuş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, burjuva demokrasisi, sosyal demokrasi, halk demokrasisi, prosedürel demokrasi, ekonomik demokrasi, katılımcı demokrasi, yarışmacı demokrasi, uzlaşmacı demokrasi, militan demokrasi, diyalojik demokrasi, müzakereci demokrasi, radikal demokrasi ve buna benzer birçok tamlama, bu kavramsal tarihsel sürecin siyaset teorisindeki yansımasıdır. Demokrasi ve demokratikleşme gibi yaygın ve sıkça kullanılan kavramların bazı anlam kaymalarına uğraması kaçınılmaz olmakla birlikte, bu sözcüklerin bazı süreçleri açıklamak amacıyla (örn. ABD'nin Irak ve Afganistan halkına demokrasi götürmek amacıyla işgal etmesi) bilinçli olarak kullanılması kavram karmaşasını artırmaktadır. Demokrasinin ve ona eşlik eden sıfatların anlaşılabilmesi için ilgili tarihsel sürece göz gezdirmek gerekmektedir.

belirlediği yasalara uyma yükümlülüğünde olan uyruklardır. Demokrasi ve cumhuriyet ayrımı siyasal pratikler açısından Amerikan ve Fransız devrimleri ile kendisini gösterir (bkz. Beriş, 2016:85-89).

Demokrasi, yukarıda bahsedildiği gibi Atina demokrasisi olarak düşünüldüğünde M.Ö. 5. yüzyılda ortaya çıkan bir siyasal yönetim şekli olmakla beraber, modern anlamda temsili demokrasi XIX. yüzyılda kapitalizm ve liberalizmin idealleri ile içiçe girmiş ve şekillenmiştir (Sartori, 1987/2014:445). Modern demokrasinin unsurlarından olan genel oy hakkı, aşamalı olarak gerçekleşmiş ve ancak XX. yüzyılda tüm yetişkin bireylerin vatandaşlık statüsünde oy kullanabilmesi mümkün olabilmektedir. Özel mülkiyetin korunması prensibini savunan liberalizm çerçevesinde, çoğunluğun tercihlerinin bu prensibe zarar verebileceği düşüncesiyle oy verebilmek için belli büyüklükte gayrimenkule sahip olmak veya belli miktarda vergi ödemiş olmak gibi ölçütler geçerli olmuştur.

Mutlak monarşilerin yerini, meşruti monarşilerin alması, parlamentoların giderek önem kazanması ve Fransız İhtilali sonrası ulusal egemenlik anlayışının hâkim olması gibi olaylar, modern çağların başlamasıyla beraber demokrasinin bir yönetim biçimi olarak Avrupalı devletler üzerine nüfuz edişinin tarihsel arka planını sunmaktadır (Beriş, 2016:80). Modern demokrasinin temel yapı taşları, Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Locke ve Rousseau tarafından yapılan katkılara dayanmaktadır. Birey haklarının güvenceye alındığı ve bireylerin güvenliğinin sağlandığı sınırlı ve sorumlu bir iktidar anlayışı ile özgürlükçü ve eşitlikçi bir yönetim idealize edilmiştir. Nüfusun fazlalığı nedeniyle, polis vb. küçük siyasal birimlerde olduğu gibi doğrudan yönetime katılıma imkân vermediği için karar alma yetkisi halkın temsilcileri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Temsili demokraside halk, egemenliğini seçilmiş temsilcilerine devretmiştir ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle temsilcilerini seçebilmektedir. Daha sonra temsil sürecinin oluşturulması, kurumsallaştırılması, seçme ve seçilme hakkının kapsamı, siyasal partilerin gelişimi ve çoğulcu yaklaşımın demokrasiye dâhil edilmesi modern demokrasinin yaşadığı gelişim sürecinin önemli dönüm noktalarıdır (Karaoğlu, 2009).

Modern Batı'nın siyasal örgütlenme tarzının kurumsallaşmış niteliğini ve en güçlü sistemini liberal demokrasi oluşturmaktadır (Koçak, 2016). Liberalizm düşüncesi, birey özgürlüğünü temel alan bir siyaset felsefesine dayanmaktadır. Sanayileşen Batı'nın ekonomik sistemi olan kapitalizm; özel mülkiyet, serbest piyasa, kârın maksimizasyonu ve sermaye birikimi ilkeleri ile yürümektedir. Sanayi kapitalizminin dayandığı bu ilkelerin siyasal ideolojisi liberalizmdir. Liberalizm, birey hak ve özgürlükleri çerçevesinde, bir yandan özel mülkiyetin güvence altına alınmasını savunan, bireyin özgürce hareketine imkân verecek şekilde devletin birey üzerindeki baskı ve müdahalelerini kısıtlayan ve bu

bağlamda ekonomik özgürlükleri destekleyen bir ideolojidir. Diğer yandan fikir ve ifade özgürlüğü, hak ve özgürlüklerin teminatı olarak hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve demokrasi ilkeleri ile modern siyasal bir sistem tanımlamasını yapar. Modern demokrasinin; serbest piyasanın devlet iktidarının anayasal olarak sınırlandırılmasını, özel mülkiyetin ve sözleşme serbestliğinin de ekonomik hak ve özgürlüklerin desteklenmesini gerektirmesi gibi kapitalizmin birtakım çelişkilerinden ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Liberalizmin önceliği devlet iktidarının sınırlandırılması iken, demokrasinin önceliği halkın iktidarını devlete ortak etmesidir (Sartori, 1987/2014:466).

Demokrasinin temel gerekleri açısından temsili demokrasi ve liberal demokrasi birbirinin yerine kullanılmasına karşın, özünde çok temel bir anlayış farkını içermektedir. Temsili demokraside düzenli, rekabete açık ve çok partili seçimlerle yasama ve yürütme organlarının seçildiği sivil ve anayasal bir sistem söz konusudur. Liberal demokrasi kavramı ise mülkiyet hakları ve sözleşme özgürlüğünün garanti altına alındığı bağımsız, rekabetçi ve liberal bir ekonominin (piyasa ekonomisinin) mevcudiyetine işaret eder. Böylece demokrasi ile iktisat arasında bir bağ kurulmuş olur (Yılmaz, 2008:325). Piyasa ekonomisinin yol açtığı ekonomik eşitsizliklerin vatandaşlar arasında tam bir siyasal eşitliğin olmasını engellemesi ve demokrasiye zarar vermesi, demokrasi ile piyasa ekonomisi arasındaki ilişkinin temelinde yatan paradokstur. Bir ülkenin demokratik siyasal sistemi ve demokratik olmayan ekonomik sistemi arasındaki ilişki hem XX. yüzyılın hem de XXI. yüzyılın en zorlayıcı konularından biri olmuştur (Dahl, 1998/2010:71, 173). Klasik liberalizmin piyasanın serbestliğini ve devletin sınırlandırılmasını savunan negatif özgürlükçü anlayışının karşısında zamanla piyasa ekonomisinin neden olduğu olumsuz şartlara karşı sosyal politikaların oluşturulması gerektiğinin ve bu yöndeki devlet müdahalelerin savunulduğu pozitif özgürlükçü bir liberal yaklaşım gelişmiştir.

Liberal demokrasinin siyasal eşitlikçi söylemi ile kapitalist sistemin ürettiği sosyal eşitsizlik arasındaki çelişki, Marksizmin kapitalist sömürüye ilişkin eleştirisi kapsamında ele alınmıştır. Marksizmde liberal demokrasi, hâkim sınıfın oluşturduğu iktidar tarafından manipüle ve kontrol edilen, kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini gizlemeye çalışan "burjuva demokrasi"sidir. Gerçek demokrasinin tesisi için kapitalizmin ve genel olarak devletin aşılması, sınıfsız bir toplum gerekmektedir. Sosyalist demokrasi devletin sönmelenmesinin bir aracı ve biçimi olarak, insanların içinde yaşadıkları toplumu kendi iradeleri doğrultusunda yönetmelerine olanak veren bir sistemdir. Özyönetim

örgütlenmelerinin tüm topluma yaygınlaştırıldığı, yönetimin belirli kişilerin uğraşı olmaktan çıktığı, toplum ve devlet arasındaki ayrımın giderek azaldığı bir geçiş sürecini temsil eder. Devletin oluşumu ile başlayan, burjuva toplumunun kamusal alan-özel alan ayrışması ile gelişen “siyasal olan”ın ayrı bir alan olduğu anlayışı, sosyalist demokrasi ile terk edilme sürecini yaşar (Acar Savran, 1987). Demokrasiyi, her türlü sömürünün ortadan kalktığı bir süreçte yönetimin toplumun bütününe yayılan bir faaliyet olduğu bir toplumsal sistem olarak gören Marksizm, burjuva demokrasisini farklı bir stratejinin parçası olarak görür. Sınıfsal çelişkilerin derinleştiği ve sınıf temelli hareketlerin oluşma potansiyeline sahip olduğu toplumlarda, sınıfsal çelişkileri yok sayarak toplumsal kitlelerin desteğini almak üzere geliştirilen bir stratejinin parçası olarak görür (Uslu, 2014). Marksist perspektiften bakıldığında, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren oluşan modern demokratik siyaset, sömürü ve ezilme ilişkilerinden yola çıkarak sınıf politikası güden sosyalist anlayışın alternatifini olarak sınıflardan bahsetmeyen halkçı/popülist bir söylemle geniş kitlelerin rızasını alarak politika inşa etmenin yeni bir yöntemi haline gelmiştir.

Halk demokrasisi terimi ise 1940’lardan itibaren Sovyet denetimindeki Doğu Avrupa ülkeleri için kullanılan bir tabirdir. Kapitalist demokrasiden farklılığı vurgulamak için kullanılmaktadır ve demokrasi kelimesinde hali hazırda var olan “halk” kelimesinin tekrarlanması “daha büyük demokrasi” olduğu iddiasını yansıtır. Yıllarca sosyalizmi kurma çabasında tek parti devleti olan Sovyetler Birliği açısından, halk demokrasileri, sosyalizmin gerisinde (henüz o aşamanın altında), uydu partilerin yer aldığı çok partili bir görünüme sahip ülkelerdi (Sartori, 1987/2014:566). Bugün kendisini kapitalist sistem dışında konumlayan tek parti veya diktatörlük rejimlerinin kendilerini halk demokrasisi olarak adlandırması bu geleneğin bir devamı olarak düşünülebilir.

XX. yüzyılın sonlarında demokrasinin yaygınlaşması ile globalleşen ekonominin eş zamanlı olarak birlikte gelişmesi siyasal liberalizmin bir zaafını açığa çıkarmıştır. Uluslararası alanda tüm aktörlerin evrensel hukuk kurallarına uygun hareket ettiği ve barış içinde yaşama ülküsüne sahip olduğu bir düzeni idealize eden siyasal liberalizm, emperyalizm olgusunu ve bunun modern çağdaki görüntüsü olan neoliberalizmi yadsımaktadır (Beriş, 2016:144). Bir ülkenin diğer ülkedeki piyasa koşullarını devletler arası ilişkilerin yerini alan iktisadi aktörler arasındaki ilişkilerle kendi lehine düzenleyebildiği gerçeği, liberalizmin serbest piyasa kavramını temelinden sarsmaktadır. Özellikle rejim değişimi yaşanan ülkelerdeki kırılğan ortam ile neoliberal müdahaleler,

piyasa kapitalizminin eşitsizlik yaratan çelişkili sonuçları 1980 ve sonrasında ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların temelinde yer almıştır.

Düşük yoğunluklu demokrasi kavramı (Gills ve Rocamora, 1992), ulus ötesi sermayenin yatırımları için daha geçirgen bir çevre sağlamak üzere teşvik edilen demokrasinin kozmetik/biçimsel role indirgenmiş halini tanımlamak için kullanılmaktadır. Soğuk Savaş döneminden itibaren Amerika'nın stratejilerinin temel dayanak noktası olan komünizm karşıtlığına eşlik eden demokrasi söylemi, ABD emperyalizminin güçlü bir idealizm ile süslenmesi için bir araç olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren ABD'nin yayılmacı politikası temelinde Orta Doğu, Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya ile Afrika'da yapılan ekonomik, askeri ve siyasal müdahaleler, demokrasi mücadelesi olarak servis edilmiştir. Amerikan dış politikası genel itibarıyla kapitalist sermayenin etkisi altındaydı ve dışa yönelik müdahalelerin temelinde bu gerçek yatıyordu (Ediz, 2014). Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası sistemde hegemonyasını sürdürmek için stratejik/ekonomik açıdan önemli bölgelerde denetimi elinde tutarak hegemonyasını sarsacak bölgesel ittifakları engellemeyi hedeflemesi (bkz. Canar, 2012) bu bölgedeki demokratikleşme hareketlerinde etkili olmuştur. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki "renkli devrimler" küresel rekabetin sembolleri arasında yerini almıştır. Neoliberal müdahale alanı içerisinde kalan ülkelerde, demokrasinin gelişmemesinin ve sağlanmamasının temelinde kozmetik demokrasi söyleminin etkisi büyük olmuştur. Demokrasi mücadelesi olarak servis edilen ekonomik, askeri ve siyasal müdahaleler, komünist yayılmasını önlemekten ziyade ABD'nin dünya üzerinde hâkimiyeti elde etme çabasıyla yakından ilintiliydi.

ABD'nin bahsi geçen demokratikleştirme politikalarının dayanaklarından birini oluşturan "tarihin sonu" tezi ile liberal demokrasinin zaferini ilan ettiği dönem, aynı zamanda modern liberal temsili demokrasi hakkındaki çağdaş eleştirilerin de yoğunlaştığı bir dönemdir. Liberal demokrasinin siyasal yönetim tarzı olarak eksiklikleri ve yetersizliklerinin tartışıldığı, demokrasinin genişletilip derinleştirilmeye ihtiyaç duyulduğu bir söylem çerçevesinde çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yeni eleştirel yaklaşımlar, ekonomik üretim tarzına yaptıkları düşük düzeydeki vurgu ve sınıf temelli olmamaları sebebiyle Marksizmin burjuva demokrasisi eleştirisinden farklılaşmaktadır. Liberal demokrasinin, katılımı özendirmeyen bir tarzda rekabet halindeki bir kısım (mali/parasal) çıkarların üzerinde anlaşma sağlandığı manipülatif bir yöntem olduğu düşüncesi kabul

edilir. Neredeyse demokrasinin ilk varolduğu günden beri çeşitli tartışmalara konu olmuş temsil ve katılım ile ilgili uygulamalar yeniden eleştirinin merkezinde yer alır. Bireylerin katılımının sağlandığı, makul bir uzlaşma ortamının olduğu, geniş bir kamusal alan tanımlanmakta ve doğrudan demokrasi savunulmaktadır. Demokrasinin demokratikleştirilmesi olarak adlandırılabilen bu söylem, 1980’lerden itibaren ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerden etkilenmiştir. Müzakereci demokrasi, agonistik demokrasi, diyalojik demokrasi teorileri tüm toplumsal taleplerin karar mekanizmasına en geniş ölçüde yansımaları sağlayan demokratik ortam ve kültürün geliştirilmesine yönelik teorilerdir.

XX. yüzyılın sonlarından itibaren rejim değişikliği yaşanan ülkelerdeki yönetimler, demokrasinin temel unsurlarını sağlayan siyasal kurumların zayıf olması nedeniyle demokrasi ile otokrasi arasındaki gri alanı işaret eden çeşitli sıfatlarla nitelenmiştir. O’Donnell (1994), milletin çıkarlarının başlıca koruyucusu ve tanımlayıcısı olarak tanımlanan liderin aşırı kişiselleştiiği yönetim anlayışını “delegasyoncu demokrasi” olarak tanımlamıştır. Bu anlayışta hesap verebilir bir yönetim bulunmamakta, bütün siyasal kurum ve süreçler lidere ayak bağı olmayacak şekilde, lidere endeksli olarak konumlandırılmaktadır. Hukukun egemen olduğu, kuvvetler ayrılığı ilkesinin geçerli olduğu; ifade, toplanma, din, mülkiyet özgürlüğü gibi temel özgürlüklerin korunduğu anayasal liberalizmin eksikliğini ifade etmek için “illiberal demokrasi” (Zakaria, 1997) adı uygun görülmüştür. Seçimlerin düzenli bir şekilde yapıldığı ve bu seçimlerde anlamlı bir siyasal yarışmanın olduğu melez rejimlere “seçimsel demokrasi” (Diamond, 1999; McFaul, 1999), “yarışmacı otoriter rejimler” gibi isimler verilmiştir. İktidarların yönetimlerini sürdürmeleri için seçim desteğine ihtiyaç duymaları, bu rejimleri geleneksel otoriter sistemlerden ayıran en önemli özelliktir. İktidarlar, çoğu zaman istedikleri halk desteğini sağlamak için kuvvetler ayrılığı ilkesini göz ardı edip, muhalefet üzerine baskı yapmaktan ve gerektiğinde bu baskıyı meşru kılmak için özel kanunlar çıkarmaktan çekinmemektedir. Bu özellikleri taşıyan ülkelere bir kısmının zamanla demokrasi açısından büyük mesafe kaydettiği görülmekle beraber, bir kısmının hâlâ sorunlar yaşadığı bilinmektedir.

Latin Amerika, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ile Asya ülkelerinin XX. yüzyılın sonlarına doğru yaşadıkları dönüşüm “transitoloji” disiplininin ilgili alanını oluşturmuştur. Diktatörlüklerden demokratik rejimlere geçiş sürecinde üç temel evre tespit edilmiştir: İlk

aşama, eski sistemin köklü bir değişiklikle yıkılması ve yeni siyasal elitlerin yönetimi ele geçirmesi (liberalizasyon) sürecidir. İkinci olarak siyasal rekabetin olduğu demokratikleşme evresidir. Elitlerin elinde yoğunlaşan sınırsız siyasal güç, gücü sınırlayan kurumlara aktarılır, dolayısıyla yeni kurumsal yapıların yaratılması ve yeni devlet kurumlarının ortaya çıkması bu evrede gerçekleşir. Eski (birincil) anayasalar gözden geçirilir ya da yeni anayasalar hazırlanır. Dönüşüm sürecinin üçüncü aşaması konsolidasyon evresidir (Csányi, 2008). Konsolidasyon, demokrasinin kurum ve kurallarının, teşvik edici ve caydırıcı unsurlarıyla birlikte karmaşık bir sistem olarak “kasabadaki tek oyun” olduğunun kabul edildiği (Linz ve Stepan, 1996), siyasal süreçlerin kurumsallaştığı, kurumsal yapıların güçlendiği ve istikrarlı olduğu (Csányi, 2008) aşamadır. Yeni demokratik kurumların, zaman, politik fikir ayrılıkları ve krizlere karşı koyabilecek güçte olduğu (Dahl, 1998/2010:8) anlamına gelmektedir. Demokratik konsolidasyon, demokratik sistemin kuşku bırakmaz biçimde sağlamlaşıp alternatifsizleşmesi olarak tanımlanabilir; sistemde kaybedenlerin bile kayıplarını demokratik oyun kuralları dışında telafi etmeyi düşünmedikleri bir evredir (Somer, 2004)⁸. Tez çalışması kapsamındaki ülkelerin büyük bir kısmı konsolidasyon evresinde bulunan demokrasilerdir⁹.

1.4. Diğer Kurumsal Sistemler

Yasama ve yürütme erklerinin birbirine karşı konumu ve yetki düzeylerine göre tanımlanan hükümet sistemlerinin işleyişinde birçok siyasal mekanizmanın etkisi vardır. Özellikle rejim geçişlerindeki kurumsal tasarım süreci, yerleşik demokrasilerdeki değişikliklerden oldukça farklı gelişmektedir. Sürecin en başından itibaren siyasal sistemin tüm kurumsal parçaları birlikte tasarlanmakta ve çoğu zaman kurumsal yenilik için yeterli zaman ve entelektüel alan olmaması nedeniyle acele edilmiş fazlasıyla cesur sonuçlar elde edilebilmektedir (Benoit ve Schiemann, 2001). Siyasal sistemin konsolidasyonu için siyasal süreçlerin kurumsallaşması, kurumsal yapıların güçlenmesi ve dengede olması gerekmektedir. Siyasal sonuçları şekillendiren kurumsal etkileşimler dikkate alınmadan

⁸ Demokratik konsolidasyon olarak tanımlanan durumun gerçekliği ve kavram olarak yararlılığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Demokrasilerin hiçbir zaman geri dönülmez şekilde sağlamlaşmayacağı, sürekli olarak korunmak ihtiyacında olduğu görüşü kavram hakkındaki eleştirilerden biridir (bkz. Somer, 2004). Özellikle Avrupa ülkeleri için AB demokrasi açısından itici bir güç olmuştur. Demokratik konsolidasyon Kopenhag Kriterleri'nin özünü oluşturmaktadır ve AB ile müzakerelere başlamanın ön koşuludur

yapılan değerlendirmeler büyük ölçüde eksik olacaktır. Siyasal kurumsal sistemler bütün olarak demokrasilerdeki iktidar paylaşım mekanizmasının çalışmasını sağlamaktadır.

Bu bölümde; tez çalışması kapsamındaki ülkelerin parti sistemi, seçim sistemi, meclis sistemi ve devlet şekilleri değerlendirilecek, hükümet sistemleri ile bu siyasal kurumların ilişkisi araştırılacaktır. Bunun için öncelikle konu ile ilgili kavramsal açıklamalara yer verilecektir.

1.4.1. Parti Sistemi

Modern anlamda siyasal partiler, XIX. yüzyılda, önce ABD’de, sonra İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Siyasal partiler ile ilgili hukuki düzenlemeler, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılmıştır. Parlamento içindeki siyasal gruplaşmalardan doğan partiler, kurumsal hale gelmiş ve hukuki düzenlemelerle birlikte parlamento dışında yeni partilerin kurulması yaygınlaşmıştır. Seçim sistemine bağlı olarak yeterli oy oranına ulaşmış olan ve böylece parlamentoda temsil edilen partiler, hükümet sistemleri açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir. Parlamentodaki yasama faaliyetleri, hükümetin denetlenmesi ya da yeterli çoğunluk elde edilmişse hükümet edilmesi partilerin parlamentodaki temsil güçlerine bağlıdır (Büke, 2016).

Parti sistemleri, iktidarın ve muhalefetin parlamentoda temsil edilme şeklinin başka bir deyişle siyasal temsilin ne oranda farklı partiler tarafından paylaşıldığının bir ifadesidir. Parti sistemlerinin sınıflanmasında en geleneksel ve kabul edilmiş ölçüt, birbiri ile rekabet eden parti sayılarıdır (Mair, 2002:89). Duverger (1951/1954), Dahl (1966), Lipset ve Rokkan (1967), Blondel (1968), Sartori (1976/2005) tarafından yapılan çalışmalarda parti sistemleri, siyasal sistemdeki parti sayıları, birbirleri ile rekabet düzeyi, partilerin parlamentodaki sandalye oranları ve ideolojik mesafeleri dikkate alınarak sınıflandırılmıştır (bkz. Mair, 2002:90). Demokrasinin pekişmesinde, parti sayıları kadar parti sisteminin kurumsallaşmış olması ve partiler ile seçmen arasındaki bağın rasyonel bir değerlendirmeye dayalı olarak güçlü olması önemlidir.

⁹ Fakat örneğin, Venezuela’da 2002 yılında başarısız bir darbe girişimi gerçekleşmiş, Honduras’ta 2009-2010, Tayland’ta 2013-2014 döneminde askeri darbe yönetimi hâkim olmuştur.

Demokratik yönetimler, otoriter veya totaliter tek parti yönetimlerinin yerini birden fazla partilerin aldığı ülkelerdir. Karşılaştırmalı siyasette parti sistemleri önemli bir bileşendir. Parti sistemleri; tek partili, iki partili ve çok partili sistemler olmak üzere görünüşte parti sayılarına göre belirlenmiş gruplara ayrılmaktadır. İki partili sistemler sadece iki partinin olduğu bir sistem anlamına gelmemekte, iki ana siyasal akım oluşturan iki büyük partinin yanında çoğunlukla bu ana akımların çevresinde yer alan küçük partilerin bulunduğu gözlenmektedir. Partilerin çok sayıda olması her zaman çok partili sisteme işaret etmez. Çok partinin yer aldığı fakat devamlı olarak bir partinin iktidarının söz konusu olduğu hegemonyacı tek parti sistemleri bulunmaktadır.

Blondel (1968) parti sistemlerini; iki parti sistemi, iki buçuk parti sistemi, hâkim partili çok parti sistemi ve hâkim partisiz çok parti sistemi olmak üzere dört sınıfa ayırmaktadır. Siyasal parti sistemleri konusunda en ayrıntılı çalışmalardan birini yapan Sartori, parti sayılarını esas alarak aşağıdaki gibi bir sınıflama yapmıştır (Sartori, 1976/2005:125):

- Tek parti sistemi
- Hegemonyacı parti sistemi,
- Hâkim parti sistemi,
- İki partili sistem,
- İlimli çok partili sistem,
- Kutuplaşmış çok partili sistem,
- Atomlaşmış parti sistemi.

Sartori (1976/2005:128) çok partili sistemi, ılımlı ve kutuplaşmış (aşırı) çoğulculuk olarak ayırır ve parti görünümlü çok fazla sayıdaki siyasal hareketten oluşan sistemi atomlaşmış sistem olarak tanımlar. Partilerin birbirine göre ideolojik mesafesi ile alakalı kutuplaşma, parti sistemi açısından önemli bir değişkendir. İlimli çoğulcu çok parti sistemi, iki ana merkezci görüş etrafında kümelenen partileri ifade eder. Partiler temel meselelerde birbirine yakın görüşlere sahiptir. Kutuplaşmış çoğulculuk, ülkenin temel sorunları üzerinde birbirinden farklı görüşte çok partinin bulunduğu bir sistemdir. Kutuplaşmanın hesaplanmasına ilişkin çeşitli çalışmalar mevcut olsa da (örneğin bkz. Dalton, 2008; Kiriş, 2011) parti sayısının fazla olması kutuplaşmanın en önemli göstergelerinden biridir. Sartori'ye göre, 5-6 partiden fazla partinin yer aldığı çoğulcu sistemler, kutuplaşmış parti

sistemine işaret eder (Sartori, 1976/2005:146). Kutuplaşma, asıl olarak partilerin niceliğinden çok siyasal gücün parçalanma yapısını ifade eder. Parti sayısının aşırı ölçüde fazla olduğu atomlaşmış bir sistemde kutuplaşma veya çoğulculuktan bahsedilemez. Bu durumda örgütlenmiş siyasal topluluklardan çok, dağınık şekilde varolan siyasal hareketlerin fazlalığı söz konusudur. Zamanla aşırı çoğulculuğa veya tek partili sistemlere dönüşen ve genelde yeni bağımsızlığa kavuşmuş ülkelerde görülen bir geçiş sistemidir.

Parti sisteminin sınıflanmasında parti sayısının nasıl belirleneceği tartışma konusu olmuştur. Öncelikle Sartori tarafından parlamento dışında kalan partilerin göz ardı edilmesi, parlamentodaki partilerin güçlerinin elde ettikleri sandalye sayısına göre belirlenmesi ve belirli bir oranın altında sandalye sayısına sahip olan “küçük” partilerin dâhil edilmemesi gerektiği ileri sürülmüştür (Lijphart, 1999/2014:93). Blondel (1968), parti sistemlerinin sınıflanmasında, hem parti sayısının hem de göreceli büyüklüklerinin dikkate alınmasını önermiştir. Bu amaçla Laakso ve Taagepera (1979) meclisteki parti sayısını, partilerin büyüklükleri ile orantılı olarak hesaplayan bir “Etkili Parti Sayısı” formülü geliştirmiştir. Etkili parti sayısı meclisteki partilerin oy oranına (Eş. 2.1) veya sandalye sayısına (Eş. 2.2) göre aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\text{Etkili Parti Sayısı (oy oranına göre)} = 1 / \sum(v_i^2) \quad (2.1)$$

$$\text{Etkili Parti Sayısı (meclis sandalye dağılımına göre)} = 1 / \sum(s_i^2) \quad (2.2)$$

v: i. partinin oy oranı

s: i. partinin sandalye (milletvekili) oranı

Lijphart (1999/2014:96), etkili parti sayısının hesaplanmasında, partilerin güçleri ve hükümeti oluşturmadaki rolü açısından önemli olan sandalye sayısının kullanılmasının daha uygun olacağı görüşündedir. Oy oranlarına göre hesaplamada seçim sistemi farklılıklarından dolayı karşılaştırmalarda sorunlar olabilmektedir. Bu nedenle meclisteki sandalye sayısına dayalı etkili parti sayısı (Eş. 2.2) hesaplaması daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Tez çalışmasında parti sistemleri, Blondel’in 1968 yılındaki çalışmasından Lijphart (1999/2014:95) tarafından uyarlanan sınıflamaya uygun olarak belirlenmiştir. Bu sınıflamaya ek olarak etkili parti sayısı 2'den az olan ülkeler “hâkim tek

partili sistemler” olarak sınıflandırılmıştır (Çizelge 1.1). Çoğunluk partisinden farklı olan “hâkim parti” kavramının iki özelliği vardır: Birincisi, seçimlerde rakiplerini belli bir dönem sürekli olarak geride bırakıp, fakat salt çoğunluğu sağlayamama durumu söz konusudur. İkincisi, toplumdaki yaygın değer yargılarının, partininkilerle aynı olmasıdır. Hâkim parti olma, güçten çok nüfuzla ilgilidir, hâkim parti kamuoyunun hâkimiyetine ya da üstünlüğüne inandığı partidir (Günel, 2005).

Çizelge 1.1. Parti sistemlerinin sınıflandırılması

Parti sistemleri	Varsayımsal sandalye payları (%)	Etkili parti sayısı
Hâkim tek partili sistem	> 55	< 2,0
İki partili sistem	55 - 45	2,0
İki buçuk partili sistem	45 - 40 - 15	2,6
Çok partili sistem (hâkim partili)	45 - 20 - 15 - 10 - 10	3,5
Çok partili sistemi (hâkim partisiz)	25 - 25 - 25 - 15 - 10	4,5

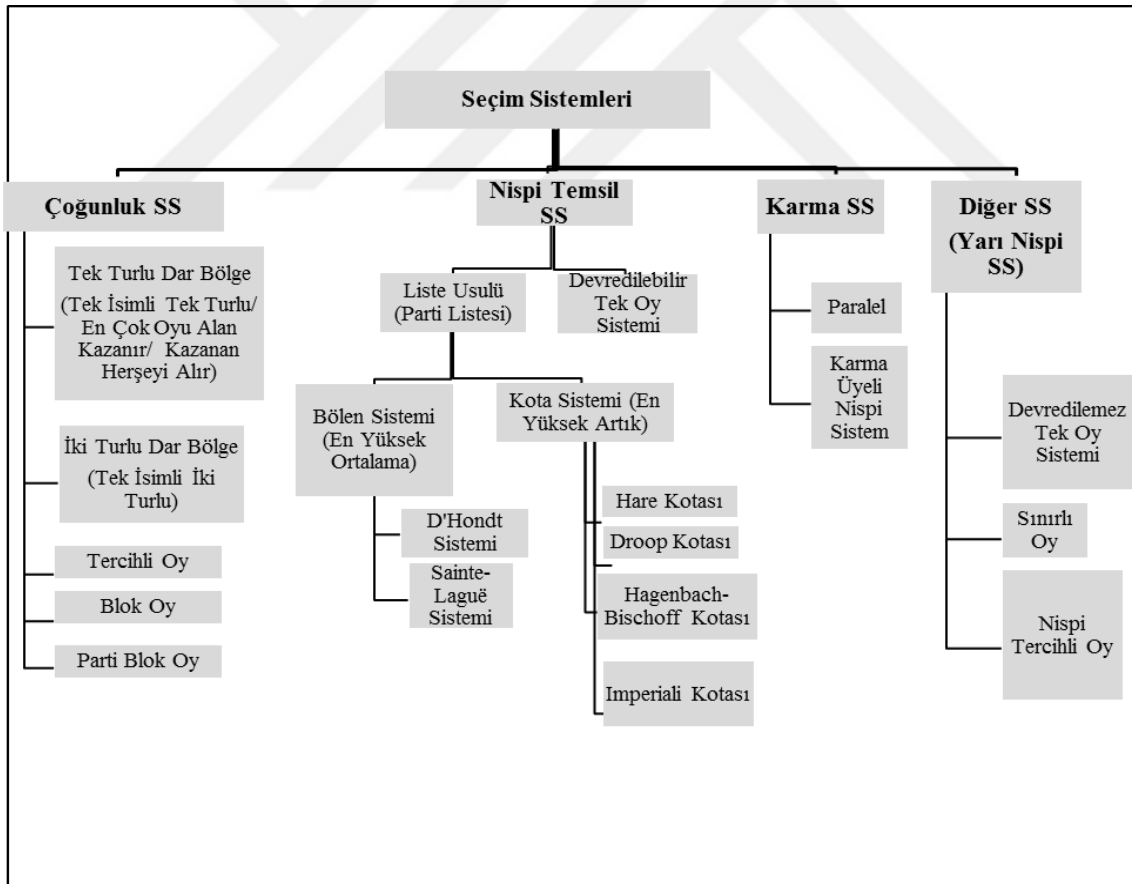
Parti sisteminin belirlenmesinde; meclisteki sandalye oranı temel alınarak hesaplanan etkili parti sayıları kullanılmış, 1995-2014 döneminde yapılan seçimlerin sonuçlarında en çok tekrarlanan değerler ve varsa 2015 yılı seçimleri de dikkate alınmıştır. Etkili parti sayısı için Alcántara (2012), Gallagher (2017) tarafından yapılan hesaplamalardan faydalanılmış, bu kaynakların kapsamı dışındaki bazı ülke ve dönemler için hesaplamalar tarafından yapılmıştır.

1.4.2. Seçim Sistemi

Modern demokrasilerde siyasal iktidar, genel ve eşit oya dayanan, düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle halk iradesi tarafından belirlenmektedir. Seçim sistemleri, halkın iradesinin parlamento ya yansıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geniş anlamda seçim sistemi, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık, oy verme ve oy sayım usûlleri, seçimlerin hangi sıklık ve dönemlerde yapılacağı, seçimlerin yönetimi ve denetimi gibi doğrudan doğruya seçimlerle ilgili hemen her hususu kapsamakta ve aynı zamanda siyasal çoğulculuğun niteliğini göstermektedir. Dar anlamda ise, seçmen oylarını parlamento sandalyelerine dönüştürme usûlünü ifade etmektedir (Köker, 2006). Seçimlerde verilen oyların parlamentodaki sandalye sayısına nasıl dağıtılacağı, parlamentodaki sandalye sayısının siyasal partiler arasında nasıl bölüştürüleceği matematiksel bir temele dayanır. Seçim sistemleri 7 nitelik temelinde tanımlanabilir. Bunlar; seçim formülleri, seçim

çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları, meclis üye sayısı, başkanlık seçimlerinin yasama organı seçimlerine etkisi ve partiler arası seçim bağlantılarıdır (Lijphart, 1999/2014:175).

Seçim sistemleri, parti sistemlerinin önemli bir belirleyicidir. Parlamentodaki parti sayısı ve etkisi seçim sistemine bağlı olarak değişebilir. Seçim sistemleri çoğunluk sistemleri ve nispi temsil sistemleri olmak üzere iki türde sınıflandırılabilir. Fakat her iki seçim sisteminin özelliklerini birleştiren bazı seçim sistemleri de bulunmaktadır ve yarı nispi seçim sistemleri olarak adlandırılmaktadır (Lijphart, Pintor ve Sone, 1986:155). Karma seçim sistemleri ise hem çoğunluk hem de nispi seçim sisteminin birlikte kullanıldığı seçim sistemleridir. Parlamento üyelerinin yarısının nispi temsil, yarısının da çoğunluk esasına göre seçilmesi karma seçim sistemi örneğidir. Bunların dışında kalan münferit farklı uygulamalar, yarı nispi seçim sistemleri ile birlikte diğer kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Seçim sistemleri Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

Şekil 1.1. Seçim sistemleri

Kaynak: IDEA (2016) ve Sayarı ve Bilgin (2013:152-159) kaynaklarından yararlanılarak çizilmiştir.

Ana başlıklar itibari ile seçim sistemlerinin tanımları şöyle özetlenebilir:

- a) Çoğunluk esasına dayanan seçim sistemleri: Oyların çoğunluğunu alan adayın seçildiği seçim sistemidir.
- b) Nispi temsil esasına dayanan seçim sistemleri: Parlamentodaki sandalyelerin seçimlerde alınan oyla orantılı olarak paylaşılması ve böylece hem çoğunlukların hem de azınlıkların temsil edilmesinin amaçlandığı seçim sistemidir.
- c) Karma seçim sistemleri: Hem çoğunluk hem de nispi seçim sisteminin birlikte kullanıldığı seçim sistemleridir. Örneğin parlamenterlerin yarısı nispi, diğer yarısı çoğunluk seçim sistemi ile seçilmektedir.
- d) Diğer seçim sistemleri (yarı nispi seçim sistemleri): Nispi ya da çoğunluk olarak sınıflandırılmayan bazı özel uygulamalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında; birden fazla oy kullanılması, bir pusulada farklı değerler alabilen tercihlerin kullanılması, geniş seçim çevresinde devredilemez tek oylama sonuçlarına göre en yüksek oy alan adayların seçilmesi gibi uygulamalar sayılabilir.

Seçim sistemleri, hangi partinin kaç milletvekili ile temsil edileceğini ve dolayısıyla parlamentoya girecek partileri belirlediği için parti sistemini doğrudan etkilemektedir. Latin Amerika ve Avrupa'daki görece yeni demokrasilerde nispi seçim sistemleri ile ikiden fazla partinin etkili olduğu çok partili sistemler gözlenmektedir (bkz. Çizelge 1.2). Duverger'in dar bölge çoğunluk sistemi iki partili, nispi temsil sistemleri ise çok partili bir parti sistemine yol açtığı tezine aykırı örnekler olsa da (Malezya, Kazakistan, Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua gibi) seçim sisteminin parti sistemine etkisi açısından genel olarak doğrulanmaktadır. Parti sistemlerinin şekillenmesinde, seçim sistemlerinin büyük etkisi bulunmakla birlikte, bir ülkede toplumsal ve tarihsel olarak varolan çıkar grupları ve ideolojik yaklaşımlar belirleyici olmaktadır. Lipset, Rokkan, Lipson ve Grumn gibi siyaset bilimciler tarafından ortaya konan sosyolojik teoriye göre parti sistemi toplumsal düzeydeki bölünmeye bağlıdır. Bir toplumda bölünmelerin sayısı çoksa, burada nispi temsil veya çoğunluk sistemlerinden hangisi uygulanırsa uygulansın çok partili bir sistem ortaya çıkacaktır. Bölünmelerin sayısı iki temel eğilim yönünde ise, seçim sistemi ne olursa olsun, iki partili sistemi ortaya çıkacaktır (Günel, 2005). Bir ülkedeki siyasal

koşullar, toplumsal-tarihsel koşullardan bağımsız olarak kurumsal mekanizmalarla düzenlenememektedir.

Çizelge 1.2. Parti sistemi ve seçim sistemine göre ülkeler

Parti sistemleri	Seçim sistemleri			
	Çoğunluk	Nispi		Karma
Hakim tek partili	Belarus Türkmenistan ⁽¹⁾	Kazakistan		Bolivya ⁽²⁾ Gürcistan Venezuela ⁽²⁾
İki partili	ABD Azerbaycan İngiltere Jamaika	Dominik Cum. Güney Afrika Cum. Nikaragua ⁽²⁾		Güney Kore Macaristan ⁽³⁾ Moğolistan ⁽⁴⁾
İki buçuk partili	Fransa	Arnavutluk Bulgaristan El Salvador Hırvatistan Honduras İspanya Karadağ Makedonya	Moldova ⁽⁵⁾ Paraguay Polonya Portekiz Türkiye Uruguay Yunanistan	Ermenistan Meksika Panama Romanya Tayland
Çok partili (hâkim partili)	Özbekistan	Ekvador ⁽²⁾ Peru Rusya ⁽⁶⁾		Almanya Filipinler Ukrayna
Çok partili (hâkim partisiz)	Malezya Papua Yeni Gine	Arjantin ⁽⁷⁾ Brezilya Çekya Endonezya Estonya Guatemala İsveç Kırgızistan	Kolombiya Kosta Rika Letonya Sırbistan Slovakya Slovenya Şili	Litvanya

^(*) Parti sistemleri etkili parti sayısına göre belirlenmiş, ülke seçim sistemleri için QoG (2017), IDEA (2016), IFES (2016), ACE (2016), IPU (2015) internet kaynaklarından yararlanılmıştır. İtaliye yazı ile yazılmış ülkeler tez çalışma kapsamında yer almamaktadır. 1995-2014 yılı arasındaki genel seçim sonuçlarına dayalı bir değerlendirmedir.

⁽¹⁾ Türkmenistan, Ocak 2012'de siyasal parti kurmayı kolaylaştıran yeni siyasal partiler yasasını kabul etmesinden sonraki ilk seçimde (15 Aralık 2013) Demokrat Parti tarafından domine edilen çok partili yapıya kavuşmuştur. Demokrat Parti bu seçimlerde 125 meclis sandalyesinden 47'sini kazanmış ve meclis çoğunluğunu kaybetmiştir (Türkmenistan Resmi Gazetesi, 2013).

⁽²⁾ 1990'lardan itibaren çok partili sistemin geçerli olduğu Bolivya ve Venezuela'da 2005 yılından itibaren, Nikaragua'da 2011, Ekvador'da da 2013 yılı seçimlerinde hakim tek partili bir sistemin yerleştiği görülmektedir.

⁽³⁾ Macaristan'da 2012 yılında daha önce iki turlu olan seçim sistemi tek turlu olarak değiştirilmiş ve parlamenter sayısı düşürülmüştür. 2014 yılı seçimlerinde uygulanmıştır.

⁽⁴⁾ Moğolistan iki partinin etkili olduğu bir meclis yapısına sahip olmasına karşın 2000 ve 2016 yasama seçimlerinde Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin domine ettiği hakim tek partili bir sistem hüküm sürmüştür.

⁽⁵⁾ Moldova'da 2013 seçim sonucuna göre hakim partisiz çok partili bir sistem gözlenmektedir.

⁽⁶⁾ Rusya'da yasama meclisi (Duma) seçimlerinde 2016'dan itibaren paralel seçim sistemi uygulanmaktadır.

⁽⁷⁾ Arjantin'de 2005, 2013 ve 2015 yasama seçimlerinde çok fazla sayıda ittifak meclise girmiştir. 2001 yılı öncesinde iki karşı ittifak arasında değişen iki buçuk parti yapısının hakim olduğu söylenebilir (TBMM, 2017:90-108).

1.4.3. Devlet Şekli ve Meclis Sistemi

Devlet örgütlenmesinde iktidarın kullanılma biçimi ve yasama organlarının yapısı, tanım gereği hükümet sistemlerinin işleyişine etki eden unsurlardır. Hükümet sistemlerinin, devlet şekilleri ve yasama organının yapısı açısından karşılaştırılmasının yapılabilmesi için öncelikle ilgili kavramlar bu bölümde kısaca açıklanacaktır.

Devlet, belirli bir coğrafi alan (ülke) ve bu alanda yaşayan insan topluluğu üzerinde yetkili siyasal ve hukuki bir örgütlenmedir. Siyasal iktidarın kurumsallaşmış hali olan devlet, bağımsız ve devamlılığa sahip bir manevi şahsiyet konumundadır. Dünyada mevcut durumda iki yüzü aşkın sayıda devlet bulunmakta ve bu devletler örgütlenme modellerine göre farklılık göstermektedir. Genel olarak üniter ve federal devlet olmak üzere iki model karşımıza çıkmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin bir merkezden kullanıldığı, tek bir hukuk sisteminin uygulandığı devletler, üniter devlet olarak adlandırılmaktadır. Merkezi otorite tarafından atanan memurların merkez adına kullandıkları yetkilerle veya mahalli düzeyde halk tarafından seçilen kimseler sayesinde yerel veya fonksiyonel düzeyde kamu hizmetleri görülebilmektedir. Her iki durumda da faaliyetlerin tümü, merkezi devlet tarafından yapılmış yasalara uygun olmak zorundadır ve denetimine tabidir. Üniter devletin yapısı kapsamında bölgesel devlet modeli olarak adlandırılan bir devlet şekli daha bulunmaktadır. Bu model, bölgelere ya da topluluklara siyasal özerklik tanınmış olmasından dolayı klasik üniter devletten farklılaşan ve fakat siyasal merkezizetiğin yine belirgin olduğu devlet modelleridir. İspanya ve İtalya, bu devlet modelinin örneklerindedir. Bazı kaynaklarda federal devlet (örn. bkz. QoG, 2017) veya yarı-federal devlet (bkz. Lijphart, 1999/2014:225) olarak sınıflandırılmaktadır. Siyasal özerkliğe sahip toplulukların yargılama yetkileri bulunmamakta ve merkezi devletin özerk topluluklar yerine gerekli gördüğü önlemleri alma yetkisi bulunmaktadır (Teziç, 2017:147-148).

Uluslararası düzeyde kişiliği olan, dış ilişkilerde ülkeyi temsil eden merkezdeki otorite ile bölgesel düzeydeki birimler arasında yetki paylaşımının olduğu devlet örgütlenmesi, federal devlet veya federalizm olarak adlandırılmaktadır. Federalizm, Riker tarafından hükümet faaliyetlerinin, bölgesel hükümetler ve merkezi hükümet arasında her iki hükümetin de sonucu nihai kararlar olan bazı faaliyetlerde bulunabilmesine olanak verecek şekilde bölündüğü siyasal örgütlenme olarak tanımlanmıştır (Lijphart, 1999/2014:222-223). Bu modelde; yasama, yürütme ve yargı yetkileri federal devletler ile

bölgesel düzeyde ayrı tüzel kişilikler olan federe devletler arasında paylaşılmıştır. Lijphart'ın vurguladığı gibi federal örgütlenme, kuvvetler ayrılığının başka bir ifadesidir (1999/2014:221).

Her ikisi de birer devrimin tezahürü olan ABD Anayasasında federal devlet yapısı, Fransa Anayasasında da üniter devlet yapısı, modern dünya devletleri önünde örnek olarak ortaya çıkmışlardır (Metin ve Erece, 2016). Günümüzde üniter devlet modeli daha yaygın olarak gözlenmektedir.

Parlamentolar, bir ülkede halk ile yönetim arasında bağ kurabilmeyi sağlayan, siyasal partiler, çıkar ve baskı grupları aracılığı ile tabanın taleplerini siyaset üretim sürecine entegre eden organlardır. Tarihsel gelişme süreci içerisinde üye nitelikleri toplumsal açıdan farklılaşmış ve yaygınlaşmış, parlamento işlevleri daha topluma dönük, halkın taleplerine ve çıkarlarına daha duyarlı hale gelmiştir. Parlamento üyelerinin kişisel çıkarlardan mahalli çıkarlara yükselebileme ve mahalli çıkarları ulusal çıkarları önceleyerek değerlendirebilmek düzeyi toplumun modernlik düzeyinin bir göstergesidir (Durgun, 2005:286). Parlamento, aleniyet (kamusallık) ve müzakere prensiplerine dayanan bir kurum olarak ortaya çıkmış (Schmitt, 1923/2010), demokratik hükümet sistemlerinin vazgeçilmez bir organı olmuştur.

Temsili demokrasinin temelinde, halkın belirli bir süre için kendisi adına yönetimde bulunmasını istediği kişileri vekil olarak tayin edebilmesi yatmaktadır. Seçimler veya siyasal partilerle ilgili kurumsal düzenlemeler halkın istediği temsilciyi seçmesi önünde engel oluşturabilmektedir. Örneğin, adaylar parti başkanları tarafından belirlenmekte ve seçildikten sonra parti genel başkanlarının tercih ve istekleri doğrultusunda karar verebilmektedir. Temsilcilerin ve dolayısıyla siyasal iktidarın, toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmemesi, kişilerin siyasal sürece katılmasını ve taleplerini ifade etmesini engellemektedir. Bu durum, kişilerin siyasal sorunlar karşısında ilgisiz kalmasına veya siyasal sisteme karşı güvensizlik duymasına neden olmakta ve bunun sonucunda bir meşruiyet sorunu ortaya çıkabilmektedir. Demokratik yönetimlerde parlamentoların, sadece görüşlerin açıklandığı ve tartışmaların yapıldığı organlar olmayıp, eşit ve özgür seçim sistemleri sonucunda mümkün merteye geniş ölçüde temsil edilen tüm siyasal güçlerin yasalar üzerinde belirleyici etkisinin olabildiği bir organ oluşturması beklenmektedir.

Yasama meclisinin sayısına bağılı olarak tek meclis ve çift meclis sistemi olmak üzere iki tür sistem bulunmaktadır. Bu sistemlerden hangisine göre parlamentonun kurgulanacağı konusu özellikle anayasa hukukunun geleneksel tartışma konularından birisidir. Meclis sisteminin ilk bakışta kurucu iktidarın tercihine bağılı olarak oluşturulduğu ileri sürülebileceğı gibi, devletin üniter veya federal olması ile ilgisi ve toplumun sosyal yapısı ile ilişkili olabileceğı konusu tartışılmıştır. Demokratik ülkelerde çift meclis sistemini benimseme eğilimi, demokrasinin tehlikelerini önlemek, sakıncalarını azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Seçimlerin sonucuna bağılı olarak çıkan çoğunluğun iradesinin yanında, yasa yapımında azınlıkta kalan grupların hak ve özgürlüklerini de gözetmek amacıyla iki ayrı meclis oluşturmanın iyi bir önlem olacağı düşünülmüştür (Uran, 2008:24). Farklı çıkar ve taleplerin kamusal ifadesi ve karar alma süreçlerine aktarılması anlamına gelen çoğulculuğun (Köker, 2006) temsil kapsamının genişletilmesi açısından çift meclis sistemi ile sağlanabileceğı düşünülmüştür. Çift meclis sistemi, aslında ilk defa İngiltere’de sosyal tabakalaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Üniter devlet modelinde temsil kapsamını genişleten bir siyasal denetim mekanizması olarak tercih edilen çift meclis sistemi, günümüzde pek yaygın olmamakla birlikte sosyoekonomik nedenlerle bazı meslek grubu, zümre ve korporasyonların temsili açısından uygulanmıştır. Çift meclis sisteminin çoğunlukla federal devletler tarafından benimsenmesinin ise pratik bir gerekçesi olduğu söylenebilir. Federal devlet modelinde, federe devletlerde yaşayan tüm yurttaşları nüfusları oranında temsil eden bir meclisin yanında genellikle federe devletlerin eşit sayıdaki temsilcilerinden oluşan ikinci bir meclis bulunmaktadır (Uran, 2008:24). Yasama erkini kullanan iki meclis; görev, yetki, üye sayısı ve seçim yöntemi yönünden birbirinden farklılaşmakta, bazı durumlarda birinin diğerine göre hiyerarşik üstünlüğü bulunabilmektedir. Çift meclisli sistemlerde yasama organı Kongre, ‘Temsilciler Meclisi’ ve ‘Senato’dan oluşmaktadır. Temsilciler meclisi üyeleri nüfusa orantılı olarak seçilirken, senatoda ise eyaletlerin eşit temsili söz konusudur. Ülkelerde meclis üye sayıları ile nüfus büyüklüğü arasında pozitif bir korelasyon vardır.

1.5. Hükümet Sistemleri Sınıflaması

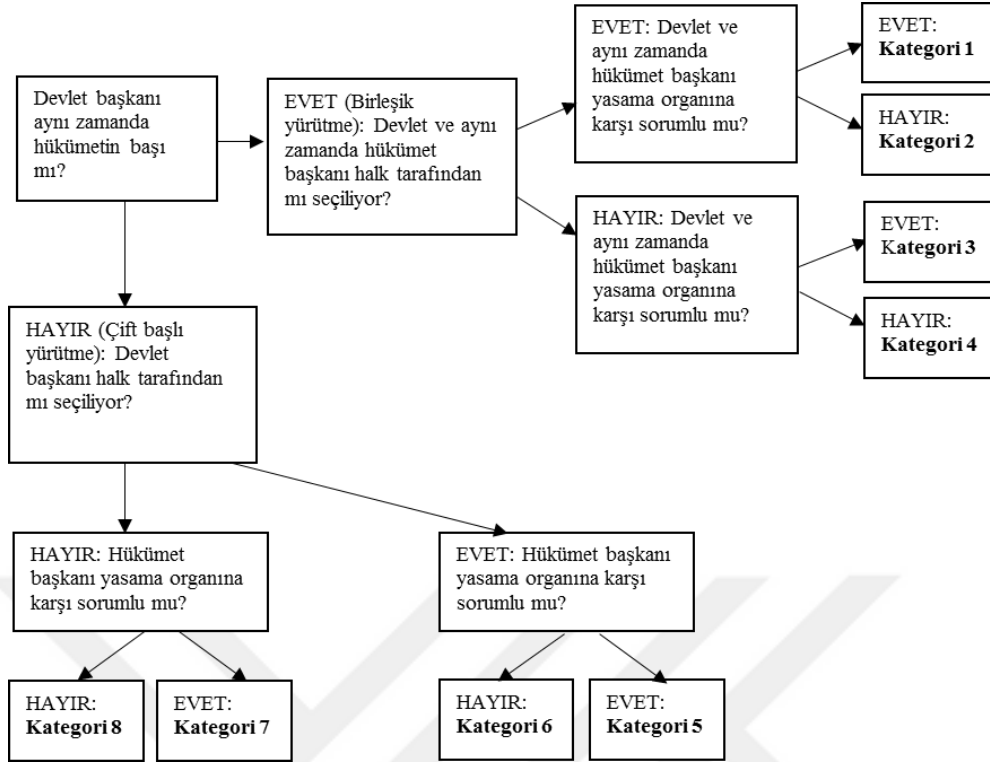
Klasik sınıflamaya göre başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık olarak tanımlanan hükümet sistemleri kuvvetler ayrılığı prensibine dayanan, siyasal çoğulculuğun ve katılmanın hâkim olduğu demokratik sistemlerdir. Yargı erkinin bağımsızlığı, demokratik

hukuk devletinin temel şartlarından biri olarak kabul edildiği için hükümet sistemlerinin tanımlanmasında yasama ve yürütme erklerinin birbirleriyle ilişkisi belirleyici olmaktadır.

Hükümet sistemlerinin sınıflanmasında, yasama ve yürütmenin farklı organlar tarafından icra edilmesinin yanı sıra bu organların birbirlerinin varlığına son verecek hukuki mekanizmalara (fesih, görevden alma) sahip olup olmadığı önemlidir. Başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı, parlamenter sistemde yumuşak kuvvetler ayrılığı söz konusudur. Yarı başkanlık sisteminde ise yürütme erki hem devlet başkanı hem de başbakan ve kabine arasında paylaşılmaktadır. Karşılaştırmalı siyasal yönetimler ele alınırken başkanlık sistemi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile, parlamenter sistem İngiltere ile, yarı başkanlık sistemi ise Fransa ile özdeşleştirilmekte ve bu genel yaklaşım temel bir tipoloji sunmaktadır.

Hükümet sistemlerinin klasik sınıflaması XX. yüzyılın sonlarında yeni demokrasilerin hükümet sistemlerini tanımlamada yetersiz kalmaya başlamıştır. Yeni demokrasiler rejim değişikliği nedeni ile arayışa girmişler ve mevcut sistemlerin yanında bu sistemlerin çeşitli özelliklerini bir araya getiren yeni melez sistemleri tercih etmişlerdir (Yücel, 2003; Elgie, 2005; Shugart, 2005; Elgie ve Schleiter, 2009). Devlet başkanı, hükümet ve parlamentonun yetki dağılımı ve dolayısıyla yasama-yürütme ilişkilerinde melez uygulamaların ortaya çıkması klasik hükümet sistemi tanımlarının gözden geçirilmesine yol açmıştır. Ayrıca bu klasik tanımlara paralel olarak yeni hükümet sistemi tanımlamaları da geliştirilmektedir. Sartori'nin dönüşümlü başkanlık sistemi (bkz. Yücel, 2009:85), Uluşahin (2007) tarafından tanımlanan iki başlı yürütme yapılanması örnek olarak verilebilir.

Shugart ve Carey'nin (1992) hükümet sistemleri sınıflaması büyük ölçüde kabul görmüştür. Fakat genel olarak anayasa hukuku ve siyaset bilimi disiplinleri tarafından hükümet sistemleri için değişik gruplamalar önerilmektedir. Klasik sınıflamalara yönelik eleştiriler çerçevesinde, Siaroff (2003) tarafından devlet başkanı ile hükümet başkanının aynı ya da farklı olması, devlet başkanının halk tarafından seçilip seçilmemesi ve yasama organına karşı sorumlu olup olmamasına göre sekiz kategoriden oluşan bir sınıflama geliştirilmiştir (bkz. Şekil 1.2).

Şekil 1.2. Hükümet sistemleri kategorileri (Siaroff, 2003)

Kategori 1 ve 3: Devlet başkanının yasamaya karşı sorumlu olduğu sistemler (örn. Kribati, Botswana, Nauru), Kategori 2: Başkanlık sistemleri (ABD, Latin Amerika ülkeleri, Filipinler), Kategori 4: Yasama organı tarafından seçilen fakat yasamaya karşı sorumlu olmayan tek bir devlet ve hükümet başkanına sahip ülkeler (örn. Bolivya, Güney Afrika Cumhuriyeti), Kategori 5: Seçilmiş bir devlet başkanının yürütmeye eşlik ettiği parlamenter sistemler (Fransa, Portekiz, Rusya Fed., Finlandiya ve birçok Avrupa yarı başkanlık sistemi bu kategoride yer alır), Kategori 6: Devlet başkanının dominant olduğu parlamenter sistemler (örn. Güney Kore), Kategori 7: Devlet başkanının sembolik bir figür veya monark olduğu parlamenter sistemler (Almanya, Yunanistan, Türkiye, Avusturya parlamenter sistemleri)

Hükümet sistemlerinin bir diğer sınıflandırılması Norris (2008:134) tarafından yapılmıştır. Buna göre, askeri devletler, klasik monarşiler, başkanlık cumhuriyetleri, karma cumhuriyetler ve parlamenter monarşiler; yürütmenin tek veya iki başlı olması, siyasal katılım süreci, görev süresi ve yürütme içindeki gücü kıstaslarına göre kategorize edilebilmektedir.

Tez çalışması kapsamında, akademik literatürde yaygın olarak kullanılan Shugart ve Carey (1992) tarafından yapılan hükümet sistemleri sınıflaması temel alınmıştır. Bu bölümde hükümet sistemleri, tarihsel olarak ortaya çıkışlarına uygun sıra ile anlatılmıştır. Bu bölümde her bir hükümet sistemi için ülkelerin uygulamadaki farklılık ve benzerlikleri,

nüfus, yüzölçümü, coğrafi konumu ve diğer kurumsal sistemleri ile hükümet sistemleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir¹⁰.

1.5.1. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, hem yürütme organının başı hem de devlet başkanı olan “başkan”ın, belirli bir süre için halk tarafından seçildiği sert bir kuvvetler ayrılığı sistemidir. Kendisi de genel oyla seçilen bağımsız yasama organı, başkanı görevden alamaz ve başkan da yasama organını feshedemez. Denetim ve denge sisteminin bir unsuru olan yürütme ve yasama ayrılığı, icraat için işbirliğine gitmelerini gerektiren kurumsal bir ayrılıktır. Başkanlık sisteminin teorik temelleri James Madison tarafından 1787 yılında yazılan “Federalist Papers” adı verilen bir dizi yazıda tanımlanmıştır. Terim olarak, başkanlık sistemi, Amerikan iç savaşından önce, İngiliz gazetecilerin Amerikan hükümet rejimini belirtmek üzere kullandıkları bir ifadeden çıkmıştır (Yılmaz, 2012b). Tarihsel olarak ABD’nin hükümet sistemi olarak ortaya çıkan başkanlık sistemi, yaygın olarak özellikle Latin Amerika ülkelerinde ve ayrıca Endonezya, Filipinler, Güney Kore gibi Asya ülkelerinde uygulanmaktadır.

1.5.1.1. Başkanlık sisteminin tarihsel gelişimi

Başkanlık sistemi için tipik örnek oluşturan ABD’nin temelini 17. yüzyıl başında Amerika kıtasının Atlantik kıyısı boyunca kurulan ve içlere doğru genişleyen İngiliz Kolonileri oluşturmaktadır. İngiliz siyasal kurumları ve düşünce biçimleri tarafından şekillenen Koloni yönetimlerinin başında çoğunlukla İngiltere kralı tarafından atanan ve kralı temsil eden bir yönetici bulunuyordu. Her bir kolonide iki meclisli bir sistem vardı. Koloni meclislerinden alınan kararlar İngiliz Kraliyet Konseyi’nin onayına sunuluyordu (Göze, 2013:514–515). Britanya adasından oldukça uzakta olan koloniler üzerinde İngiltere’nin etkinliğinin güçlü olmaması, bu kolonilerin giderek daha bağımsız davranmalarına, kendi meclis kararlarını uygulamaya geçirmelerine sebep olmuştu. 1763’ten itibaren İngiltere ile kolonileri arasında ekonomik çıkar çatışmasının başlaması ve endüstri devriminin başladığı İngiltere’nin Amerikan pazarı ile ilgili saldırgan tutumu, Kolonileri İngiltere’ye karşı birleşmeye itmiştir. 1776 yılında yayınlanan Bağımsızlık

¹⁰ Ülke uygulamaları ile ilgili bilgiler, başka bir kaynak belirtilmediği takdirde, ACE (2016), IDEA (2016) ve

Bildirgesi ile kolonilerin her biri bağımsız bir devlet niteliğini almış ve İngiltere'ye karşı sıkı bir diplomatik ve askeri savaş başlamıştır. Bu savaş esnasında egemen devletler, bazı yetkilerini bütün devletlerin tek ve eşit oya sahip olduğu Amerika Birleşik Devletleri Konfederasyonu Kongresine devretmiştir. 1776'da kazanılan bağımsızlık savaşından sonraki on yıllık süre konfederasyondan federasyona geçişi sağlayan gelişmelerle devam etmiştir. G. Washington, B. Franklin, T. Jefferson, A. Hamilton, J. Madison gibi kişilerin öncülüğünde, devletler arasındaki ihtilafli konularda uzlaşma sağlanarak bugünkü ABD Başkanlık sisteminin temelini oluşturan 1787 tarihli federal anayasa kabul edilmiştir.

Tarihsel gelişiminden anlaşılacağı gibi ABD başkanlık sistemi İngiliz hükümet sisteminden etkilenmiştir. 1787 yılında İngiltere'nin sisteminin geleceği tam olarak belirginleşmemiştir. ABD kurucuları, İngiltere kralları ile parlamento arasındaki olumsuz gördükleri yetki unsurlarını (parlamentoyu fesih yetkileri, parlamento üyelerine para ve mevki dağıtarak oylarını satın alması vb.) gözlemlemiştir (Göze, 2013:537). Bu gözlemler ışığında "Başkan" ile "Kongre (Senato ve Temsilciler Meclisi)", birbirlerinin varlığını yok etme yetkisi bulunmayan, birbirinden bağımsız iki organ olarak ortaya çıkmıştır. Sistemin düzgün işlemesi için kuvvetler arasındaki dengeyi korumaya yönelik hem başkana hem de kongreye bazı olanaklar tanınmıştır. ABD başkanlık sistemi tarihsel ve siyasal şartlar tarafından şekillenmiş bir hükümet sistemidir.

1.5.1.2. Başkanlık sisteminin özellikleri

Bir hükümet sisteminin başkanlık sistemi olabilmesi için gerekli unsurlar çeşitli akademisyenler tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır¹¹. Sartori, devlet başkanının konumunu merkeze alan bir tanım yapmıştır. Sartori'ye göre; başkanın halk tarafından seçildiği, görev süresince parlamento tarafından görevden uzaklaştırılmadığı, başkanın kendisi tarafından atanmış hükümetin başında yer aldığı sistem, saf başkanlık sistemidir (Sartori, 1997:114-117). Linz (1994:6) başkanlık sistemini; yürütme gücünün başındaki başkan ile tek veya çift meclisten oluşan yasamanın halk tarafından seçildiği, başkan ve kongrenin sabit bir görev süresi boyunca yaşayabilirliklerinin birbirinden bağımsız olduğu sistem olarak tanımlar. Shugart ve Carey (1992:19) tarafından tanımlanan saf başkanlık sistemi; yürütmenin başının halk tarafından seçildiği, yürütme ve yasamanın sabit bir

QoG (2017), IFES (2016), IPU (2015) internet kaynaklarından derlenmiştir.

dönem için görevli olduğu, karşılıklı güven koşulunun olmadığı, yürütmenin başının kabine kompozisyonunu belirlediği ve idare ettiği, son olarak da başkanın anayasa çerçevesinde bazı yasama yetkilerine sahip olduğu sistemdir.

Başkanlık sisteminde yürütme yetkisini tek başına kullanan devlet başkanı seçimi ile yasama meclisi halk tarafından farklı dönemlerde seçilmektedir. Yasama ve yürütme şekilleniş yönünden birbirinden bağımsız koşullarda ortaya çıkmaktadır (Eren, 2002). Her iki erkin oluşumu da halk seçimine dayanmaktadır. Halka yasama ve yürütme seçimlerinde farklı tercih sergileme fırsatı verilmiş bulunmaktadır (Mainwaring ve Shugart, 1997b:460).

Genellikle sadece “Başkan” olarak ifade edilen ve yürütme gücünü kullanan devlet başkanının halk tarafından seçimi doğrudan veya dolaylı yolla olabilmektedir. Başkan, sabit bir süre için seçilmekte ve süresi dolana kadar görevde kalabilmektedir. Görev süresi dolana kadar iktidarını koruma garantisi bulunan yürütmenin varlığı nedeniyle, güvensizlik oyu ile hükümetlerin devrilebildiği parlamenter sistemin belirsizliği karşısında, başkanlık sisteminin daha istikrarlı bir sistem olduğu ileri sürülmüştür. Fakat uygulamada askeri darbeler vb. nedenlerle başkanlık sistemlerinde görülen kesintiler, sabit görev süresinin istikrar açısından bir güvence oluşturmadığını göstermiştir (Eren, 2002). Amerikan sisteminde Başkan’ın cezai sorumluluk (impeachment) mekanizması ile görevden alınabilme yolu vardır. İstisnai durumlara özgü olmak şartıyla, Temsilciler Meclisi’nce itham edilen Başkan, Senato tarafından üçte iki oy çokluğu ile mahkûm edilebilmektedir. Başkan ancak bu istisnai durum sonucunda yargılanıp görevden uzaklaştırılabilir. Bu durumda da seçimler yenilenmez ve Senato, Başkan yardımcısını Başkanlık görevine getirir (Teziç, 2017:533). Bu durum 2016 yılında Güney Kore’de yaşanmıştır. Devlet başkanı Park Geun-hye’nin siyasi nüfuz ve yolsuzluk skandalı ülke genelinde protesto gösterilerine neden olmuş ve görevi kötüye kullanmakla suçlanarak devlet başkanlığı görevinden azledilmesine karar verilmiştir. ABD sisteminden farklı olarak kararın ardından devlet başkanlığı seçimleri yenilenmiştir.

Yasama ve yürütme yapısal olarak sert bir şekilde birbirinden ayrılrsa da, işlevsel olarak, yasama organı (savaş ilanı vb.) yürütme yetkilerine, yürütme organı da (veto gibi) yasama yetkilerine sahip olabilmektedir (Bahçeci, 2007). Başkan; veto, kanun hükmünde

¹¹ Başkanlık sisteminin anayasa hukuku açısından bir değerlendirmesi için bkz. Uluşahin, 1999.

kararname çıkarma, kanun teklif etme gibi yetkilerle yasama sürecini kontrol edebilmektedir. Bu durumda başkanlık sistemleri klasik anayasa hukukunda kuvvetlerin sert ve kesin bir biçimde ayrıldığı sistemler olarak tanımlandıkları halde bu tabir, iki organın faaliyetleri yönünden ayrıldığı anlamına gelmemekte, her iki organın kaynakları (orijin) ve yaşayabilirlikleri yönünden ayrıldıkları anlamına gelmektedir (Yazıcı, 2013:27).

Tarihsel gelişimine bakıldığında, başkanlık sisteminde mutlak gücün tek bir merkezde toplanmasına engel olmak amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra başkanlık sisteminde yürütmenin güçlü yetkilerle donatılmış bir kişiden oluşması çoğu zaman eleştirilmiştir. Bu durumun önüne geçebilmek ve daha ideal bir yönetim için başkanlık sisteminden türeyen farklı hükümet sistemleri oluşturulmuştur. Örneğin başkanlık sisteminin özel bir durumu olarak, yürütme organının tek bir kişiden değil bir kuruldan oluştuğu kolejyal yürütme sistemi adı verilen bir uygulamadan bahsedilebilir. Uruguay'da 1919-1933 ve 1952-1967 yılında kolejyal yürütme denemeleri olmuştur. İlk denemede seçilme prosedürü sonucunda belirlenen kurulun, iktidar partisi üyelerinden oluşması nedeniyle arzulanan sistem uygulanamamıştır. İkinci denemede, altı üye başkanlık seçimini kazanan partiden, üç üye ikinci sıradaki partiden olmak üzere dokuz kişiden oluşan Milli Hükümet Konseyi yürütme erkini oluşturmaktaydı. Dokuz kişilik kurulun (*Colegiado*) bir üyesi konumunda olan devlet başkanının sembolik yetkileri vardı. Halk, sadece kurul üyelerini ve üyelere biri konumunda olan sembolik devlet başkanını seçiyor, kurul kendi başkanını bir yıllık süre ile kendisi seçiyordu. Colegiado'nun görev süresi dört yıldır ve kararlarını mutlak çoğunlukla almaktaydı¹². Ekonomik açıdan sıkıntılara düşen Uruguay'daki istikrarsızlıkların sebebi olarak görülen kolejyal sistem 1966 anayasası ile kaldırılmış ve saf başkanlık sistemine dönmüştür.

Daha sonra ele alınacak olan ülke uygulamalarında bazı farklılıkların gözlemlendiği başkanlık sisteminin temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

¹²Uruguay için o dönemlerde Latin Amerika'nın İsviçresi denmesinin nedeni; bazı diğer benzerliklerin yanı sıra ülkeyi kurul halinde toplanan ve çalışan bir konseyin yönetmesidir. Kolejyal yürütmede, durum konvansiyel hükümet sisteminden farklıdır. Her ne kadar her iki sistemde de yürütme organı tek bir kişiden değil bir kuruldan oluşmuş olsa da, kolejyal yürütme sisteminde yürütme organı yasamadan kaynaklanmayan ve yasamaya bağlı olmadan çalışan ayrı bir organdır (bkz. Aydoğdu, 2014).

- Halk tarafından sabit bir süre için seçilmiş başkan yürütme gücünü tek başına kullanmaktadır. Devlet ve hükümet başkanı birdir. Başkan hem dış politikadan hem de ulusal kamu hizmetlerinden sorumludur.
- Başkan, hükümeti oluşturan ekibini (bakanlarını) yasama meclisi dışından atar ve istediği takdirde değiştirebilir. Siyaseten tek sorumlu başkandır, bakanlar sadece başkana hesap verirler.
- Yasama organı, farklı seçimlerle, sabit bir süre için halkoyu ile seçilmektedir. Yasama meclisi üyeleri hükümette görev alamazlar.
- Başkanın yasama organını feshetme yetkisi bulunmadığı gibi, yasama organının da hükümeti düşürme veya başkanı görevden alma yetkisi yoktur.

1.5.1.3. Başkanlık sistemi ülke uygulamaları

Ülkelerin yasal yöntem ve uygulamalarını inceleyen araştırmalarda başkanlık sistemlerinin ABD, Latin Amerika ve diğer ülkelerdeki uygulamaları arasındaki farklılıklar sıklıkla vurgulanmaktadır. Özellikle Latin Amerika'da ve Afrika'daki başkanlık sistemleri, uygulamada klasik sistemden sapmayı içeren bir model olarak kimi zaman "başkancı sistemler" olarak adlandırılmaktadır. Başkancı sistemler genellikle, ABD başkanlık sisteminden esinlenen, ama bunun öngördüğü kuvvetler ayrılığı özelliklerine uygun olmayan ve sonuçta devlet başkanının siyasal hayatı kendi tekeline almasına yol açan bir rejim türüne dönüşen sistemleri ifade etmek için kullanılır (Teziç, 2017:539). Askeri diktatörlük rejimleri devrildikten sonraki anayasal düzenlemelerde başkanlık sistemlerinin tercih edilmesi sık rastlanan bir olgudur (bkz. Lacombe, 2009). Bu ülkelerde kolayca kişisel bir yönetime dönüşebilen başkanlık sistemleri, yasama ve yürütme arasında olması gereken denge ve fren mekanizmasının eksik olduğu, yürütmenin aşırı güçlendirilerek yozlaştığı sistemler olarak eleştirilmektedir (Hekimoğlu, 2009:27). Birbirine coğrafi ve kültürel yönden yakın olan Latin Amerika ülkeleri arasında da başkanlık sisteminin işleyişi açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır (bkz. Foweraker, 1998). Başkanın anayasal yetkileri, parti disiplininin derecesi ve parti sisteminin oluşumu başkanlık sistemlerini birbirinden farklılaştırmaktadır (Mainwaring ve Shugart, 1997b:460).

Başkanlık sisteminin klasik örneğini teşkil eden ABD anayasasına göre yürütme yetkisi Başkan'a, yasama yetkisi Kongre'ye verilmiştir. ABD başkanlık sisteminin

işleyişinde, Kongre ve Başkan arasındaki ilişkileri düzenleyen denge ve fren mekanizması ile uzlaşma anlayışına dayalı siyasal kültür etkili olmaktadır. Her ne kadar denge ve fren araçlarının kullanımının farklı dönemlerde farklı etki ve sonuçlara sahip olduğu gözlenirse de, bu esneklik sistemin felsefesini bozmadan pratikteki sağladığı faydalar açısından değerlendirilmektedir (Zengin, 2016). ABD başkanlık modeli, çoğunlukçu seçim sistemine dayanan bir iki partili bir sistemdir.

Latin Amerika ülkeleri, ABD başkanlık sisteminden etkilenmiştir. Bölgede Jamaika ve Peru dışında hemen hemen tüm ülkelerin hükümet sistemi başkanlıktır. Arjantin, Brezilya, Meksika ve Venezuela federatif, diğer ülkeler ise üniter cumhuriyetlerdir. Başkanlık sistemleri nüfus ve yüzölçümü açısından değerlendirildiğinde Brezilya, Meksika, Endonezya gibi büyük ülkelerin yanı sıra Uruguay, Panama, Kosta Rika, Singapur gibi küçük ülkelerin de bulunduğu bir ölçek karşımıza çıkmaktadır.

Başkanlık seçimleri genellikle dört yıl veya beş yıl ara ile tekrarlanmaktadır. Venezuela'da başkanlık seçimleri 6 yılda bir yapılmakta ve başkanın tekrar seçilme hakkı bulunmaktadır. Daha önceki anayasalarda yeniden seçilme ile ilgili yasaklar veya sınırlamalar görülmesine rağmen son dönemde yeniden seçilme ile ilgili sınırlamalar azalmıştır. Güney Kore'de başkan beş yıllık tek dönem için seçilebilmektedir (Aktaş, 2016). Yeniden seçilme sınırlaması, başkanın görevde bulunduğu sırada sahip olduğu yetkileri kötüye kullanarak yeniden seçilmeyi garanti edecek tutumlar içerisine girmesini önlemektir (Mainwaring ve Shugart, 1997b:452). Aynı zamanda, seçmene karşı daha sorumsuz bir yönetimi teşvik ederek, politika üretmede kısırlık, verimsizlik gibi sorunlara ve seçmen açısından hesap sormada eksikliğe yol açabilmektedir (Yazıcı, 2013:47-48). Ülkelerin çoğunluğunda iki türlü seçimle başkan belirlenmektedir. Filipinler, Güney Kore, Honduras, Meksika, Panama, Paraguay ve Venezuela'da başkanlar tek türlü dar bölge seçim sistemi ile seçilmektedir.

Arjantin Anayasasında 1994'te yapılan bir değişiklikle, başkana bağlı, ama siyasal olarak Kongreye karşı sorumlu olan ve güvensizlik oyuyla görevden alınabilen bir Kabine Başkanlığı pozisyonu ihdas edilmiştir. Kabine başkanı ülkenin genel idaresini üstlenmekte, devlet memurlarını atamakta, başkanın yokluğunda kabine toplantılarını düzenleyip koordine etmekte ve toplantılara başkanlık etmektedir; bunun dışında kanun tasarılarını Kongreye iletmekte ve Kongrenin bilgi taleplerini cevaplandırmaktadır. Bu yapının yarı

başkanlık sistemindeki başbakanın en önemli farkı, kabine başkanının milletvekili olmaması ve meclisteki çoğunluğun desteğini elinde tutan bir parti lideri olmamasıdır. Başkanlık sistemindeki diğer bakanlar gibi tamamen başkan tarafından atanmakta, ama güvensizlik oyu vasıtasıyla meclis tarafından denetlenmekte ve siyaseten meclise karşı sorumlu olmaktadır (Aktaş, 2016). Başkanlık sisteminden bir sapma olarak kabine başkanlığı konumu hem koordinasyon hem de işyükü açısından devlet başkanına yardımcı olmakta hem de yasamanın yürütmeyi denetleyebilmesine imkân vermektedir.

ABD'nin çift meclisli başkanlık sisteminin yanı sıra Latin Amerika ve Asya başkanlık sistemlerinde hem çift hem de tek meclisli örnekleri bulunmaktadır. Latin Amerika'da Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Kolombiya, Meksika, Paraguay, Şili ve Uruguay'da; Orta ve Doğu Asya'da Özbekistan, Endonezya ve Filipinler'de çift meclis sistemi bulunmaktadır. Senato seçimleri genel olarak 4-6 yıl arasında yenilenmekte, Brezilya ve Şili'de ise bu süre 8 yıla kadar çıkmaktadır. Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Kosta Rika, Nikaragua, Panama ve Venezuela Latin Amerika'daki tek meclisli başkanlık sistemi örnekleridir. Güney Kore ve Türkmenistan başkanlık sistemi de tek meclislidir.

Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde seçim sistemi ve parti sistemlerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Çizelge 1.3'te çalışma kapsamındaki başkanlık sistemlerinin parti ve seçim sistemleri verilmiştir.

Çizelge 1.3. Başkanlık sistemlerinin parti ve seçim sistemleri

Parti sistemi	Yasama meclisi seçim sistemi					
	Çoğunluk		Nispi		Karma	
	Tek turlu dar bölge	İki turlu dar bölge	Liste usulü nispi		Karma üyeli nispi	Paralel
Hâkim tek partili		Türkmenistan ⁽¹⁾			Bolivya ⁽²⁾ Venezuela ⁽²⁾	
İki partili	ABD		Dominik Cum. Nikaragua ⁽²⁾			Güney Kore
İki buçuk partili			El Salvador Honduras	Paraguay Uruguay		Meksika Panama
Çok partili (hâkim partili)		Özbekistan	Ekvador ⁽²⁾			Filipinler
Çok partili (hâkim partisiz)			Arjantin ⁽³⁾ Brezilya Endonezya Guatemala	Kolombiya Kosta Rika Şili		

⁽¹⁾ Türkmenistan, Ocak 2012'de siyasal parti kurmayı kolaylaştıran yeni siyasal partiler yasasını kabul etmesinden sonraki ilk seçimde (15 Aralık 2013) Demokrat Parti tarafından domine edilen çok partili yapıya kavuşmuştur. Demokrat Parti bu seçimlerde 125 meclis sandalyesinden 47'sini kazanmış ve meclis çoğunluğunu kaybetmiştir (Türkmenistan Resmi Gazetesi, 2013).

⁽²⁾ 1990'lardan itibaren çok partili sistemin geçerli olduğu Bolivya ve Venezuela'da 2005 yılından itibaren, Nikaragua'da 2011, Ekvador'da da 2013 yılı seçimlerinde hakim tek partili bir sistemin yerleştiği görülmektedir.

⁽³⁾ Arjantin'de 2005, 2013 ve 2015 yasama seçimlerinde çok fazla sayıda ittifak meclise girmiştir. 2001 yılı öncesinde iki karşı ittifak arasında değişen iki buçuk parti yapısının hakim olduğu söylenebilir (TBMM, 2017:90-108).

Hükümet sistemi tercihlerinde ABD ile aynı anayasal yolu takip eden Latin Amerika ülkeleri, seçim sistemi konusunda XX. yüzyılın sonunda genelde Avrupa'daki uygulamayı tercih etmiştir. Başkanlık sistemi ve nispi seçim sisteminden oluşan birleşim Dahl tarafından Latin Amerika modeli olarak adlandırılmaktadır (Dahl, 1998/2010:156). Latin Amerika ve eski Doğu Bloku ülkelerinin başkanlık sisteminin ABD tipinden kısmen uzaklaşmış uygulamalarında, başkana yasama alanında ve/veya yasama organına karşı geniş yetkiler verilmiş olduğu ve erkler arası dengenin yürütme lehine bozulduğu gözlenmektedir (Bahçeci, 2007). Başkanın belirli koşullarda kanun hükmünde kararname çıkarması (örn. Brezilya), doğrudan kanun önerisinde bulunması klasik başkanlık sisteminden yürütme lehine sapmalar olmakla birlikte, bakanların parlamentoya sorumlu olması, bazı uygulamalarda başkanın parlamento tarafından azledilebilmesi (örn. Arjantin), karşı imza koyma yetkisi diğer farklılaşan uygulamalardır. Ayrıca anayasalarda yargı bağımsızlığını sağlamaya yönelik önlemler bulunmakla birlikte özellikle Latin

Amerika uygulamalarında yürütmenin yargı üzerinde etkisi gözlenmektedir (TBMM, 2017).

Genellikle çok partili bir sisteme sahip olan Latin Amerika'da siyasal partiler ABD'de de olduğu gibi disiplinli değildir. Bu durum, başkanın mensup olduğu partinin parlamentolardaki temsilinin düşük olduğu zaman destek almak için pazarlıklara yol açan, koalisyonların ve seçim öncesi ittifakların kurulabildiği bir sistem arz etmektedir (Sartori, 1997:92). Latin Amerika ülkelerindeki çok partili yapı ve nispi seçim sistemi, başkanlık sisteminde siyasal istikrarsızlığın nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Turhan, 2012).

Çok partili yapının yanında bölgenin sosyoekonomik yapısının yarattığı krizler, bu krizleri çözecek demokratik yönetim eksikliği gibi nedenlerle, sistem saf başkanlık modelinden kayarak otoriter eğilimleri öne çıkarmıştır (Şirin, 2015). Yürütmenin yasama ve yargı veya sivil toplum kuruluşları düzeyinde hesap verir kılınacağı güçlü kurumsal yapıların eksikliği çoğu Latin Amerika ülkesinde başkanların iktidarlarının kişisel/keyfi bir yönetim haline gelmesine neden olmaktadır. O'Donnel (1994) kurumsallaşmayı değil kişiselleşmeyi teşvik eden bu eğilimi açıklamada delegatif demokrasi tanımlamasını kullanmıştır. Yürütmenin baskın olduğu Arjantin'de, Kongre güçlü başkan karşısında yeterince etkili olamamaktadır. Sık sık gerçekleşen askeri müdahalelerde yürütme gücünün lider ile özdeşleşmesi, yaşanan ekonomik ve sosyal krizlerde yürütmenin gücünü etkin kullanması, parlamenterlerin siyasal parti lideri olarak başkana bağlılıkları, başkanın yasama fonksiyonundaki istisnai yetkileri gibi etkenler devlet gücünün yasama aleyhinde gelişmesine neden olmuştur (TBMM, 2017:85,105,136). Arjantin'de yargı organlarının kurumsal zayıflığı ve yetersiz işlevsel kapasitesi, yargının siyasetin etkisine girmesine ve yolsuzluklara neden olmaktadır (s.130). Kuvvetler ayrılığının ve demokrasinin en önemli ilkesi olan yargının bağımsızlığı büyük ölçüde kısıtlanmıştır

Güçlü bir başkan liderliğindeki bir hükümet sisteminin kurgulandığı Brezilya, ABD sistemine benzer şekilde denge ve fren mekanizmalarına sahiptir. Çok partili bir sisteme sahip olan Brezilya'da, herhangi bir partinin tek başına parlamento çoğunluğunu sağlayamaması nedeniyle, hükümetin kurulmasında diğer partilerden destek sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle sistem, koalisyoncu başkanlık sistemi olarak adlandırılmaktadır (TBMM, 2017:234). Parti sayısının fazlalığı, partilerin zayıflığı ve nispi seçim sistemi ile birlikte demokratik hesap verebilirliği engelleyebilmektedir. Brezilya anayasasına (1988)

göre yargı erkini temsil eden organ, yasama ve yürütme tarafından belirlenmekte ve üyeleri 70 yaşından önce emekli olmamaktadır. Yargı organı kendi bütçesini belirleyebilmekte ve yargıç atamaları üst mahkemelerdeki yargıçlar tarafından yapılmaktadır. Sistemin genel işleyişi açısından yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. Brezilya’da Latin Amerika ülkeleri içinde görece daha istikrarlı bir sistem yerleşmiş ve son 20 yıldır adil ve özgür seçimlerle yönetim el değiştirmiştir.

Bolivya’da, 2009 anayasası yürürlüğe girmeden önce seçimlerde başkan adaylarından birinin çoğunluk oyu alamaması durumunda başkan, kongrenin oylamasıyla belirlendiği için Bolivya hükümet sistemi “parlamentarlermiş başkanlık” olarak adlandırılmıştır¹³. Diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Bolivya’da da güçlü bir yürütme yapısı görülmektedir, başkanlık ve yasama seçimlerinin aynı günde yapılması ve başkanın yasa önerebilmesi başkanın konumunu güçlendirmektedir. Ancak iki meclisten oluşan yasama organının da oldukça güçlü olduğu, demokratik bir rejimde olması gereken denge ve denetim mekanizmalarının bulunduğu, yargısal denetim mekanizmaların artırıldığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Şirin, 2015). Bolivya’nın yabancı şirketlere verilen madenlerinde çalışan işçilerin 1950’lerde başlattığı eylemlerle Latin Amerika’daki en güçlü sendikal hareket olan Bolivya Merkezi İşçi Sendikası ve bir siyasal parti olarak örgütlenen Ulusal Devrimci Hareket (MNR- Nationalist Revolutionary Movement) doğmuştur. Başta madenciler olmak üzere sanayi emekçileri, küçük toprak sahibi köylüleri ve orta sınıf entelektüelleri bir araya getirerek ulusal bir devrim gerçekleşmiş ve Bolivya temelleri güçlü sivil topluma dayalı bir demokratikleşme süreci geçirmiştir. 1964-1982 yılları arasında askeri yönetimler, gelişen demokratik hareketin kazanımlarını ve hareketi besleyen örgütleri ortadan kaldıran politikalar izlemişlerdir (Şirin, 2015). Sivil yönetime geçildikten sonra neoliberal özelleştirme politikalarına ve uluslararası piyasalara karşı “cocaleros” hareketi adı verilen toplumsal bir mücadele gerçekleştirilmiş ve bu mücadele bir partide simgeleşerek (MAS-Movement For Socialism-Sosyalizme Doğru Hareket Partisi) hâkim tek parti olarak iktidara taşınmıştır.

Coğrafi olarak yakın olan Endonezya ve Filipinler, Latin Amerika ülkeleri gibi kolonyal geçmişe sahip olmakla beraber sosyokültürel açıdan birbirine benzemeyen başkanlık sistemleridir. Endonezya, İngiliz ve İspanyol hâkimiyeti sonrasında çok uzun bir

¹³ Gerring and Thacker (2004) tarafından yapılan çalışmada Bolivya yarı başkanlık olarak sınıflandırılmıştır.

süre (1511-1945) Hollanda'nın sömürgesi olmuştur. Büyük bir çoğunluğu Müslüman olan 250 milyonu aşkın nüfusa sahip Endonezya adalardan oluşan büyük bir ülkedir. Hollanda'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1950-1957 yılları arası dönemde Hollanda gibi çok partili bir parlamenter sistemi denemiştir. Bu dönemde sık hükümet değişiklikleri ile yaşanan istikrarsızlıklar ve dini, ideolojik ve etnik toplumsal çatışmalar, ülkeyi otoritarizme sürüklemiştir. Sukarno tarafından 1956 yılında parlamenter sistem ortadan kaldırılarak asker destekli otoriter bir yönetim hüküm sürmeye başlamıştır ve bu süreç 1967'den sonra General Suharto'nun Yeni Düzen (Ordu Baru) dönemi ile 1998'e kadar sürmüştür. 1998'den sonra yapılan seçimler sonucunda çok partili bir meclis yapısı ile başkanlık sistemi kurumsallaşmaya başlamıştır. Filipinler, 16. yüzyılda başlayan 300 yıllık bir süreçte İspanya sömürgesi altında yaşamış ve 1896 yılında sömürgeci bir devlete karşı demokratik bir devrim ile bağımsızlığını kazanmış ilk Asya ülkesi olmuştur. Bağımsızlığın hemen ardından ABD istilasına uğramış, bu tarihten itibaren ABD birçok kere Filipinler'e askeri müdahalelerde bulunmuş, kukla hükümetler ve çıkar çevrelerinin işbirliği ile Filipin siyasetine nüfuz etmiştir (bkz. Yılmaz, 2012a). 1972-1986 dönemi yine ABD güdümündeki Marcos'un diktatörlük rejimi sonrasında da Filipinler siyasetinde istikrarsızlık devam etmiş ve derin bir sömürünün mirası olarak zayıf bir ekonomiye sahip olmuştur. Filipinler'de seçimsel otoriter bir başkanlık sistemi uygulanmaktadır.

Japonya'nın koloni yönetimi altında geçen (1910-1945) dönemde yoksul bir tarım ülkesi olan Kore, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kuzeyde SSCB, güneyde ABD etkisinde iki yönetime ayrıldı. 1950-1953 yılında Kuzey ve Güney Kore arasındaki savaş sonucunda bölünme kalıcı bir hale geldi. 1960'lardan itibaren devletin merkezi rol oynadığı planlı bir kalkınma stratejisi ile başarı sağlayan Güney Kore, 1987 Anayasası ile otoriter rejimden demokrasiye geçiş yapmış, piyasaya devlet müdahalelerini kontrollü olarak azaltmıştır. Güney Kore hukuk sistemi, ABD anayasası etkisinde gelişmiş, benzer yasal/kurumsal sistemler yerleşmiştir (Ahn, 1997). Uygulanan başkanlık sisteminde, ABD başkanlık sisteminden farklı olarak yürütmede devlet başkanının yanı sıra bir başbakan ve bakanlar bulunmaktadır. Ancak başbakan ve bakanların yürütmedeki konumu başkanın memurları olmaktan öteye geçememektedir (Aydoğdu, 2017). Kalkınma stratejisinde üretim ile birlikte, eğitim, araştırma-geliştirme ve teknoloji yatırımlarına büyük önem veren Güney Kore görece güçlü bir ekonomiye ve siyasal kurumlara sahiptir. Güney Kore sistemi, Kosta Rika ve Uruguay ile birlikte pekişmiş demokrasiye sahip başkanlık sistemleri arasındadır.

1.5.2. Parlamenter Sistem

Parlamenter hükümet sisteminin en kısa tanımı Leon D. Epstein tarafından “yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi” olarak yapılmıştır (Gözler, 2010:589). Parlamenter sistemde, halk tarafından seçilen ve seçim sisteminin dinamiklerine göre şekillenen bir parlamento, yine bu dinamiklerin belirlediği parlamentonun içinden çıkan bir başbakanın liderlik ettiği hükümet (kabine, bakanlar kurulu) söz konusudur. Tarafsız ve ara bulucu bir role sahip olan devlet başkanı yürütme içerisinde sembolik bir unsur olarak yer alır (Uluşahin, 2007:20). Devlet başkanının sistemdeki konumu, tarihsel olarak monarkın sahip olduğu ayrıcalıkların yavaş yavaş başbakana ve hükümete devredilmesi ve monarkın zaman içerisinde sembolik ve törensel bir rol üstlenir hale gelmesi sonucunda oluşmuştur. Parlamentonun yer aldığı Westminster Sarayı’ndan esinlenerek “Westminster Modeli¹⁴” olarak da adlandırılan İngiliz hükümet sistemi, parlamenter sistemin en otantik örneğidir.

1.5.2.1. Parlamenter sisteminin tarihsel gelişimi

Parlamenter hükümet sistemi, başkanlık sistemi gibi önceden düşünüldüğü tasarılmış bir sistem değildir, İngiltere¹⁵’de uzun bir süreç sonucunda ortaya çıkmıştır (Gözler, 2010: 597). Parlamenter sistemin oluşum sürecinin 1215 yılında İngiliz feodal beyleri ile Norman Kralı arasında, kralın yetkilerinin kısıtlanması konusunda uzlaşma olan Magna Carta ile başladığı kabul edilmektedir (Arslan, 2015:38). Norman istilası sonucunda 11. yüzyıldan itibaren İngiltere adasında feodal beyler (baronlar) ile kral arasında güç ve çıkar dengesine dayalı güçlü bir krallık yönetimi hüküm sürmüştür. Fakat 1215 yılında çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören feodal beyler tarafından kralın iktidarına sınır koyan bir belgeyi krala kabul ettirmişlerdir. Magna Carta (Büyük Şart veya Büyük Ferman) adıyla anılan bu belge ile kralın üstünde bir hukuk sistemi anlayışı tesis edilmiştir. İngiltere’de tarihin eski devirlerinden beri egemenlik, daima ortaklaşa bir nitelik taşımış, yani Kral hiçbir zaman tek başına hareket edememiştir. Hemen her devirde Kralın yanında

¹⁴ Westminster modeli terimi, daha genel anlamda çoğunlukçu modeli betimlemek amaçlı tercih edilmektedir (Kama, 2016).

birtakım meclisler bulunmuş ve iktidarın kullanılmasına katılmışlardır (Özbudun, 1968). İngiliz feodal geleneğine dayalı olarak 12. yüzyıldan beri varolan Magnum Concilium Regis (Büyük Kral Konseyi) ve Curia Regis (Kral Konseyi) parlamenter sistemin temelinde yer alan parlamento ve kabinenin doğduğu yapılardır¹⁶. Vergi koyma ve toplama ile ilgili konsey olan Magnum Concilium Regis parlamentonun temelini, krallığın idari, adli ve mali sorunları ile ilgilenen ve güvenilir feodal beylerden oluşan Curia Regis kabinenin temelini oluşturmaktadır (Göze, 2013:473-474).

Magnum Concilium Regis zamanla feodal beyler ile din adamlarının yanı sıra yerel yönetim birimlerinin ve önemli şehirlerinin temsilcilerinin bulunduğu ve kralın karar almadan önce danışma gereğini duyduğu geniş tabanlı bir danışma kurulu halini almıştır. 14. yüzyılda, feodal beyler ile din adamlarından oluşan grup ve yerel yönetim birimlerinin temsilcileri şövalyeler ile şehir temsilcilerinden oluşan grup olmak üzere çıkar birliği doğrultusunda iki ayrı birlik oluşmuştur. Süreç içerisinde birbirinden farklı sosyal sınıfları temsil eden bu birliklerden ilki Lordlar Kamarasına ve ikincisi ise Avam Kamarasına dönüşmüştür. Tarihsel bağlamda vergi koyma yetkisi çerçevesinde kurulmuş olan parlamento 15. yüzyıldan itibaren yasa tasarısı hazırlayıp kralın onayına sunmaya başlamıştır. Ancak, kralın kabul etmediği bir konu hakkında yasa yapmak mümkün değildir. Ayrıca kral parlamentodan bağımsız bir şekilde emirnameler çıkararak tek başına yasama gücünü kullanabilmekte, bunun ötesinde herhangi bir yasanın uygulanmasında belli bir durum veya kişiye yönelik kısıtlama getirebilmektedir (Göze, 2013:478). İngiliz hukuk sisteminde 1628 yılında parlamentonun yetkilerini artıran Haklar Dilekçesi (Petition

¹⁵ İngiltere, Birleşik Krallık ve Britanya çoğunlukla birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Birleşik Krallık, kısaca Britanya olarak anılan ülke, bugünkü adıyla Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'dır. Kanal Adaları (Channel Islands) ile Man Adası'nı (Isle of Man) kapsamamaktadır. Birleşik Krallık, dört ayrı ülkenin birleşiminden meydana gelmektedir: İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda. (Kama, 2016).

¹⁶ Modern İngiliz Parlamentosu'nun kökleri Witan ve Moot olarak adlandırılan iki Anglosakson kurum ile 8. ve 11. yüzyıla dek uzanmaktadır. Anglosaksonlar hukukun kaynağı olarak örf ve adetleri görmekteydi. Bu nedenle kralın kanun koyucu olarak geçerliliğini kabul ettirebilmesi, ancak etrafında bulunan ve bilge kişilerden oluşan "Witan", eski İngilizce adıyla "Witenagemot" meclisinin rızası ile mümkün olabilmekteydi. Parlamentonun Anglosakson kimliğini bütünüyle ortaya koyan bu iki temel taşın Witan müessesesi monarkın danışma meclisi gibi görev yapmıştır. "Moot" ise, yerel sorunların ve yargılamaların gerçekleştiği düzenli toplantılar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1066 yılındaki Norman İstilasından sonra ise Normanlar, Anglosakson Krallığı'nı sona erdirmelerine rağmen Witenagemot geleneğini devam ettirdi ve bu meclise feodal derebeyleri, soylular ve din adamlarını dâhil ederek Magnum Concilium'u oluşturdu. Ortaya çıktığı dönemde Magnum Concilium'un toplantı yapması anlamında kullanılan bir kavram olarak "Parlamento" (Parliament) kelimesinin ilk kez kullanılması ise 1230 yılında olmuştur (Kama, 2016).

of Rights)¹⁷, 1679’da kişi güvenliğinin korunmasını kralın keyfi işlemlerinden yargıçlara devreden Habeas Corpus Act, 1689 yılında yasa yapma ve vergi koyma yetkisini tamamen parlamentoya devreden Haklar Bildirgesi (Bill of Rights), kralın yetkilerini sınırlandıran temel belgeler olarak bilinmektedir. Bu belgeler ile yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan İngiliz parlamenter sistemi ortaya çıkmaya başlamıştır.

17. yüzyıl sonunda parlamento, gücünü gitgide artırarak yasama erkinin tek sahibi olmuştur. Kralın iktidarının önemli bir simgesi olan kanun yapma yetkisi parlamentoya devredilmiştir. Kralın istediği yasaların parlamentodan geçmesi için kral, parlamento ile arasını iyi tutmaya ve Kral Konseyi adı verilen danışma kuruluna parlamentonun hoşlanacağı kişileri seçmeye özen göstermiştir. Bu dönemde İngiltere’de parlamentoda partiler belirlemeye başlamış ve kral, konseyi oluştururken parlamentodaki çoğunluk partisinden üye atamaya dikkat etmiştir. (Gözler, 2010:599). Parlamenter sistemin temel özelliği olan bakanlar kurulunun parlamentoya karşı sorumluluğunun kökeni Kral Konseyi üyelerinin cezai sorumluluklarından doğmuştur (Göze, 2013:485). Krala devlet işlerinde, kararların uygulanmasında yardımcı olan Kral Konseyi üyeleri görevini kötüye kullandığında Avam Kamarası tarafından suçlanmakta ve yargılanması sağlanmaktaydı. Avam Kamarası, Kral Konseyi üyelerine “impeachment” usulü ile hapis, sürgün ve hatta ölüm cezası ile sonuçlanabilecek görevi kötüye kullanma suçlaması yapabiliyor ve bu tehdit, Konsey üyelerini parlamento ile anlaşmazlık durumunda görevden ayrılmaya itiyordu. Buna karşılık konsey sık sık kraldan parlamentoyu feshetmesini istiyordu. 1701 yılında kabul edilen İngiltere tahtına protestan kralların gelmesini sağlayan The Act of Settlement ile kralın parlamentonun izni olmadan savaş ilan etme, ülkeyi terk etme vb. fiilleri yasaklanmıştır. Bu yasa ile kral, Avam Kamarası tarafından suçlanan Kral Konseyi üyelerinin yargılamalarını engelleyemeyecektir. Böylece Kral Konseyi’nin sorumluluklarının artması ve kralın konsey üzerindeki belirleyiciliğinin azalması ile birlikte yürütme erki kral ve daha sonra kabine olarak adlandırılacak konsey arasında paylaşılmaya başlanmıştır. Konsey artık Avam Kamarasının güvenini kazanmış kişiler arasından seçilmek zorundadır. Hannover Hanedanına mensup Alman bir prensin İngiltere tahtına çıkması ile başlayan (1714) süreçte konsey toplantılarına kralın yerine konseyde güçlü bir şahsiyet başkanlık etmeye başlamıştır. Yeni kralın İngilizce bilmemesi

¹⁷ Bu belge ile sebepsiz hapis cezası yasağı, parlamentonun onayı olmaksızın vergi salınım yasağı, askerlerin barış zamanında vatandaşların evlerinde konumlandırılması yasağı gibi belli bazı özgürlükler getirilmiş ve

sonucunda kral ile kabine arasında aracılık yapan ve kararları özet olarak krala sunan bir bakan, günümüz başbakanlık kurumunun temelini oluşturmaktadır (Gözler, 2010: 600). Bu sebeple monarkın yerine kabine toplantılarına katılan ve de facto olarak ilk başbakan olan Robert Walpole ile İngiliz ve hatta dünya tarihinde ilk kez başbakanlık müessesesi oluşmuştur (Güneş, 1956). Sonra gelen krallar da çeşitli nedenlerle aynı geleneği devam ettirmiş, böylece yürütme başbakanın otoritesi altında toplanmış olan kabinenin sorumluluğuna geçmiştir. Kral, ulusal birliğin sembolü haline gelmiştir ve siyasal sorumluluğu ortadan kalkmıştır. Başbakanın hükümetteki otoritesi, zaman içinde hükümetin parlamento çoğunluğunca belirlenmesi ve yasama sürecinde istediği kanunu çıkarmada herhangi bir güçlükle karşılaşmaması, İngiliz hükümet sisteminin güçlü bir başbakanlık/kabine sistemi olduğu yönünde yorumlara neden olmuştur (Lijphart, 1999/2014:26; Sartori, 1997:137).

Siyasal sorumluluğu olan bir bakanlar kurulu ve başbakan ile siyasal sorumluluğu bulunmayan bir kral arasında paylaşılan yürütme, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'ndan oluşan parlamentonun sorumluluğundaki yasama arasındaki yumuşak kuvvetler ayrılığı, İngiliz parlamenter sistemini oluşturmaktadır. XIX. yüzyıla kadar farklı sosyal sınıflarının temsilcilerinden oluşan Lordlar Kamarası'nın üyeleri kral ve daha sonra kabine tarafından yapılan atama ile, Avam Kamarası üyeleri ise gelirlerine göre az bir seçmen tarafından açık oylama ile belirlenmiştir. Birçok seçim reformu yasasından sonra gizli oy sistemi 1872'de ve genel oy ilkesinin kabul edilmesi ise ancak 1928 yılında mümkün olmuştur. 1911 ve 1949'da Parlamento Kanunu ile Lordlar Kamarası'nın yasa tasarılarını reddetme ve iade sürelerinde yapılan kısıtlamalarla parlamenter sistem günümüzdeki yapısına kavuşmuştur. 1911 yılından beri 650 üyeden oluşan parlamento seçimleri beş yılda bir yenilenmektedir. İngiltere'de demokrasinin tarihi görece olarak yeni olsa da, uygulamadaki aksaklıkları ve karşılaşılan güçlükleri, özgürlükler lehine onaran ve değiştiren uzun bir tarihsel evrede oluşmuş sağlam kurumsal bir temele yerleşmiştir.

1.5.2.2. Parlamenter sistemin özellikleri

Bir hükümet sisteminin parlamenter sistem olabilmesi için aşağıdaki üç özelliğin olması gerekir:

- Yürütme organı “devlet başkanı” ve “bakanlar kurulu” olmak üzere iki merkezlidir (kanatlıdır). Çoğunlukla sembolik veya törensel yetkileri bulunan devlet başkanı, partiler üstü bir figürdür ve tarafsız/bağımsız bir konumdadır. Parlamenter monarşilerde devlet başkanlığı görevini sembolik yetkilere sahip kral, kraliçe vb. üstlenmiştir. Cumhuriyet tipi parlamenter sistemde devlet başkanı prensip olarak meclis tarafından seçilir. Başbakan önderliğindeki bakanlar kurulu icraî yetki bakımından daha güçlüdür.
- Parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından seçilmez. Yasama tarafından doğrudan veya yasamanın güvenoyu ile belirlenir. Yasama organı ve hükümet için tek bir seçim yapılmaktadır. Seçim sonucunda öncelikle parlamento yapısı oluşmakta ve partilerin parlamentodaki milletvekili sayısına göre hükümet teşekkül etmektedir. Hükümet parlamento çoğunluğunu elinde tuttuğu için yasama faaliyetini özellikle parti disiplini aracılığıyla yönlendirebilmektedir. Partilerden herhangi birinin tek başına hükümeti kuracak parlamenter çoğunluğa sahip olmaması durumunda parlamenter çoğunluğu sağlayacak şekilde birden fazla partiden oluşan koalisyon hükümeti kurulabilir.
- Devlet başkanı, yasama organı karşısında sorumsuzdur, yani parlamento tarafından görevine son verilemez. Devlet başkanının sorumsuz ve yetkisiz olması işlemlerinin başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanması usulünü (karşı imza) ortaya çıkarmıştır. Bakanlar kurulu yani kabine ise kişisel (bakanlar) ve kolektif olarak yasamaya karşı sorumludur yani parlamento bakan veya bakanları görevden alabilir, güvensizlik oyu ile hükümeti düşürebilir.

Parlamenter sistemlerde sıklıkla karşılaşılan üç ek özellik daha bulunmaktadır. Bunlar: (1) Yürütme, yasamayı feshedebilir. (2) Aynı kişi hem yürütmede, hem yasamada görev alabilir. (3) Bakanlar Kurulu yasama organının çalışmalarına katılabilir (Gözler, 2004).

Parlamenteer hükümet sisteminde yasama ve yürütme kuvvetleri yumuşak bir şekilde ayrılmıştır. Birbirleri ile etkileşiminde koordinasyon içinde olmasını sağlayan ek mekanizmalar bulunmaktadır. Yürütme organı çeşitli şekillerde yasama faaliyetine katılabilmektedir. Yürütme organı yasa önerisinde bulunabilmekte ve devlet başkanı yasaları bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderebilmektedir. Bütçe ve uluslararası antlaşmalar yürütme organı tarafından yapılmakta ve yasama tarafından onaylanmaktadır. Yasama organı, soru, meclis araştırması, meclis soruşturması, gensoru gibi yollarla yürütmeyi denetlemektedir (Gözler, 2010:597). Başkanlık sistemlerinden farklı olarak, parlamenteer sistemlerde başbakanların sınırlı görev süresi bulunmamakta ve birbirini izleyen dönemlerde tekrar seçilerek iktidarda bulunabilmektedir. Parlamenteer sistemlerde hükümet ve başbakanın, doğrudan halk tarafından, meclis tarafından, devlet başkanı tarafından belirlendiği ya da devlet başkanı ve parlamentonun karşılıklı teklif ve onayı ile göreve geldiği farklı uygulamalar bulunmaktadır (TBMM, 2015).

Sistemde yasama organının daha ağırlıklı olduğu parlamenteer sistemlerde hükümete istikrar ve güç kazandırmak amacıyla birtakım usûller öngörülmüştür. Bu usûlleri barındıran parlamenteer sistemlere genel olarak “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” ismi verilmektedir (Gözler, 2010). Parlamenteer sistemin işlerliğini artırmak için hükümetin kurulmasını kolaylaştıran, düşürülmesini zorlaştıran araçlarla hükümete istikrar kazandırmak, kanun ve kararname çıkarmada kolaylık sağlayan araçlarla da hükümete etkinlik kazandırmak amaçlanmaktadır. 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransız Anayasası ve 1982 Türk Anayasası rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarına yer veren örnek anayasalardır (Gözler, 2010). Kıta Avrupası ülkelerinde uygulanan yarı başkanlık sistemi de, başlangıçta parlamentonun yetkilerinin sınırlandırıldığı ve yürütmenin güçlendirildiği bir sistem olarak parlamentarizmin olumsuzluklarını bertaraf etme anlayışı ile gelişmiştir.

1.5.2.3. Parlamenteer sistem ülke uygulamaları

Parlamentonun yer aldığı Westminster Sarayı’ndan esinlenerek “Westminster Modeli” olarak da adlandırılan İngiliz hükümet sistemi, bazıları İngiliz koloni mirasına sahip ülkeler olmak üzere birçok ülkede benimsenmiştir. Britanya’da ortaya çıkmış bu sistemin zamanla Kanada’dan Pakistan’a dek geniş bir coğrafyaya yayılması neticesinde, temel özellikleri aynı kalmakla beraber ülkeler bazında farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır

(Kama, 2016). İngiliz Milletler Topluluğu¹⁸ üyesi 51 ülkenin 32'sinde parlamenter sistem uygulanmaktadır. Avustralya, Bangladeş, Hindistan, Kanada, Malezya, Pakistan, Papua Yeni Gine, Yeni Zelanda, Tayland parlamenter sistemle idare edilmektedir. Karayip denizindeki, eskiden İngiliz kolonisi olan, ada ülkeleri Westminster modelini benimsemiştir¹⁹.

Elgie (2015); yürütmenin yasama tarafından belirlendiği, yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olduğu sistemleri, parlamenter sistem olarak sınıflamaktadır. Bazı ülkeler, klasik parlamentarizmin dışında kalan özelliklere sahip parlamenter sistemler olarak değerlendirilmektedir. Eritre, Mikronezya, Surinam ve İsviçre'de başbakanın bulunmadığı, yürütme erkine sahip devlet başkanı ve kabinenin, yasamaya karşı sorumlu olmadığı özel bir parlamenter sistem uygulamaktadır. Botsvana, Küba, Kiribati, Marshall Adaları ve Güney Afrika Cumhuriyeti başbakanın bulunmadığı fakat yasama tarafından seçilen devlet başkanı ve kabinenin yasamaya karşı hesap verebilir konumda bulunduğu bir parlamenter sistemdir. Tek parti sisteminin hâkim olduğu Küba, Laos ve Vietnam parlamenter sistemler arasında sayılmıştır. Vietnam, hem devlet başkanının, hem de başbakan ve kabinenin yasama organına karşı sorumlu olduğu parlamenter sistem olarak sınıflanmıştır²⁰.

Parlamenter sistemlerin birbirlerinden ayrıldıkları temel hususlardan biri de hükümetin ve başbakanın göreve gelme biçimidir. Başbakanın doğrudan halk tarafından seçilmesi (1996-2001 İsrail), doğrudan Meclis tarafından seçilmesi (Pakistan), en büyük ya da ikinci büyük siyasal parti grubunun liderinin başbakan olarak cumhurbaşkanı tarafından atanması (Yunanistan), devlet başkanının başbakan adayını parlamentoya bildirmesi ve adayın parlamentonun onayıyla göreve başlaması (Almanya, İspanya), parlamentonun teklif ettiği adayın devlet başkanı tarafından başbakan olarak atanması (Japonya), parlamentonun resmi onayına ihtiyaç olmaksızın doğrudan devlet başkanının onayıyla başbakanın atanması (Britanya) gibi örnekler, parlamenter sistemlerde hükümetin kurulma biçiminde gözlenen çeşitliliği ortaya koymaktadır (TBMM, 2015).

¹⁸ İngiliz Milletler topluluğu üyeleri için <http://thecommonwealth.org/member-countries> bağlantısına bakılabilir (The Commonwealth, 2017).

¹⁹ Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Dominika, Grenada, Jamaika, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Trinidad ve Tobago. Eski İngiliz kolonileri ile parlamenter sistemler arasındaki ilişki son zamanda yapılan çalışmalardan Lacombe (2009) tarafından ampirik olarak gösterilmiştir.

²⁰ R. Elgie tarafından parlamenter hükümet sistemi olarak sınıflanan ülkelerin güncel listesi için <http://www.semipresidentialism.com/?p=195> bağlantısına bakılabilir (Erişim: 5.2.2017).

Anayasal monarşilerin tamamı parlamenter hükümet sistemi ile yönetilmektedir. İngiliz Milletler Topluluğu dışında kalan belli başlı monarşilerden ve pekişmiş demokrasilerden Belçika, Danimarka, Hollanda, İspanya, İsveç, Japonya, Lüksemburg ve Norveç'in hükümet sistemi parlamenterdir. Yine demokrasi geçmişi daha eskiye dayanan Almanya, Hindistan, İtalya, Yunanistan ile görece daha yeni demokrasilerden Arnavutluk, Estonya, Letonya ve Macaristan parlamenter hükümet sistemi ile yönetilen cumhuriyetlerdir. Almanya, Avustralya, Hindistan, Kanada, Malezya ve Pakistan'da parlamenter sistem federal bir yapıda uygulanmaktadır. Nüfus ve yüzölçümü açısından Almanya, Hindistan, İngiltere, Kanada gibi büyük ülkelerde uygulanabildiği gibi, Monako, Saint Kitts ve Nevis, Andorra, Lüksemburg gibi çok küçük ülkelerde de parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı gözlenmektedir.

Çizelge 1.4'te çalışma kapsamındaki parlamenter sistemlerin parti ve seçim sistemleri verilmiştir.

Çizelge 1.4. Parlamenter sistemlerin parti ve seçim sistemleri

	Yasama meclisi seçim sistemi				
	Çoğunluk		Nispi	Karma	
Parti sistemi	Tek turlu dar bölge	Tercihli oy	Liste usulü nispi	Karma üyeli nispi	Paralel
Hâkim tek partili					
İki partili	İngiltere Jamaika		Güney Afrika Cum.	Macaristan ⁽²⁾	
İki buçuk partili	Kanada		Arnavutluk İspanya Moldova ⁽¹⁾ Türkiye Yunanistan		Tayland
Çok partili (hâkim partili)				Almanya	
Çok partili (hâkim partisiz)	Malezya	Papua Yeni Gine	Estonya İsveç Letonya		

⁽¹⁾ Moldova'da 2013 seçim sonucuna göre hakim partisiz çok partili bir sistem gözlenmektedir.

⁽²⁾ Macaristan'da 2012 yılında daha önce iki turlu olan seçim sistemi tek turlu olarak değiştirilmiş ve parlamenter sayısı düşürülmüştür. 2014 yılı seçimlerinde uygulanmıştır.

Diğer hükümet sistemlerinde sıklıkla gözlenmeyen tek turlu dar bölge seçim sistemi parlamenter sistemlerde tercih edilmektedir. Bu seçim sistemi, belli bir partinin parlamentoda çoğunluğu sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Seçmenler, oylarının boşa gitmemesi için en yüksek oyu alması muhtemel olan adaylara ve dolayısıyla partilere yönelmekte, partiler de çok oy alabilmek için kararsız seçmeni cezbedecek strateji ve

adaylara yönelmektedir. Eğer etnik, dini, kültürel, ekonomik vb. sebeplerle, farklı bölgelerde farklı partilerin oylarında bir yoğunlaşma varsa, o zaman tek turlu dar bölge seçim sistemi beklenen bu etkiyi göstermeyebilir ve sistemde ikiden fazla parti etkili olabilir (örn. Kanada, Malezya). Dünyada diğer uygulamalarla birlikte değerlendirildiğinde (örn. Danimarka, İsveç, Norveç, Japonya) nispi seçim sistemi, parlamenter sistemlerde daha çok tercih edilen bir uygulamadır. Türkiye 1946 yılından 2014 yılına kadar birden fazla partinin sistemde olduğu bir parlamenter hükümet sistemi deneyimine sahiptir. 1946-1950 yılları arasında radikal bir rejim kesintisi olmaksızın (ihtilal, hükümet darbesi, iç savaş, askeri yenilgi veya yabancı işgal vb.) barışçı bir yoldan çok partili hayata geçmesi dönemin tek örneğidir (Özbudun, 2011: 117).

1.5.3. Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı başkanlık sistemi akademik anlamda ilk defa Maurice Duverger tarafından geliştirilmiştir. Duverger, bu kavramı 1951 yılında Siyasal Partiler kitabının Fransızca ilk baskısında Weimar Almanyası'nın yönetim sistemini tarif ederken kullanmış (Elgie, 2015)²¹ ve daha sonraki çalışmalarında kavramı geliştirmeye devam etmiştir. 1980'lere kadar hükümet sistemleri İngiliz ve Amerikan uygulamaları esas alınarak, Lijphart'ın deyişi ile parlamentarizm-başkanlık deli gömleği içerisinde tartışılmıştır (Uluşahin, 2007:28). Duverger 1980 yılında İngilizce olarak yayınlanan makalesinde Fransız V. Cumhuriyeti ve Almanya Weimar Cumhuriyeti ile birlikte Avusturya, Finlandiya, İzlanda, İrlanda ve Portekiz'in hükümet sistemini de yarı başkanlık olarak tanımlamıştır.

Yarı başkanlık sisteminin en belirleyici özelliği halk tarafından seçilen ve çok önemli yetkilere ve sorumluluklara sahip bir devlet başkanı ile yasama meclisi içinden doğrudan seçilmiş veya atanmış meclise karşı sorumlu bir başbakanın yürütmeyi paylaşmalarıdır. Başkanlık sistemi ile parlamentarizm arasında bir sentez olarak yer alan bu sisteme kimi zaman yarı parlamenter sistem denilmektedir (Aktaş, 2016). Başkanlık ve parlamenter sistemin bazı özelliklerini taşıyan yarı başkanlık sisteminin geliştirilmesinde,

²¹ Elgie (2015), yarı başkanlık teriminin 1932 yılında bir sosyal bilimler ansiklopedisinde kullanıldığını belirtmektedir. Ansiklopedinin "İmparatorlukların Yerine Geçen Devletler" başlığında, Avusturya'nın 1929 anayasa reformu ile parlamenter sistemden yarı başkanlık sistemine geçtiğinden bahsedilmektedir. Fakat siyaset bilimi literatürüne yarı başkanlık sistemi kavramını yerleştiren kişi Maurice Duverger olarak kabul edilmektedir.

uygulamalarda aksayan yönlerin azaltılmasına yönelik bir uyumlaştırma çabası gözlenmektedir.

1.5.3.1.Yarı başkanlık sisteminin tarihsel gelişimi

Yarı başkanlık hükümet sistemi uygulamada daha önce gözlemlendiği halde siyaset bilimi açısından sonradan kavramsallaştırılmıştır. Batı Avrupa bölgesinde Alman Weimar Cumhuriyeti (1918-1933), Finlandiya (1919), Avusturya (1929-1934, 1945), İrlanda (1937), İzlanda (1944), Fransa (1962) ve Portekiz (1976) XX. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde yarı başkanlık sistemini uygulamaya başlayan ülkelerdir. 1990'lerden itibaren eski SSCB ülkeleri²² ve uydu devletlerinde²³ itibar gören yarı başkanlık sistemi yine aynı dönemlerde bağımsızlığını kazanan eski Fransız ve Portekiz sömürge ülkelerinde²⁴ de benimsenmiştir²⁵ (Elgie, Moestrup ve Wu, 2011:21-41).

Yarı başkanlık sistemi daha önce başka ülkelerde uygulanmış olsa da sistemin siyaset biliminde yerleşmesi Fransa uygulaması ile başlamıştır. Fransa siyasal rejimler açısından çok zengin bir tarihsel geçmişe sahiptir. 1792'de kurulan 1. Cumhuriyet sonrasında, cumhuriyet, imparatorluk (konsüllük), monarşi ve diktatörlük rejimleri ile yönetilmiştir. Cumhuriyet dönemlerinde ise çok sayıda hükümet değişikliği yaşanmıştır. Çok partili sistemde partilerin dağınıklığı nedeniyle zorlama koalisyonlar ile kurulan hükümetler, kısa ömürlü olmuştur. Yasama meclisi, güvensizlik oyu ile hükümetleri düşürmüş, fakat hükümetler meclise karşı fesih yetkisini kullanamamıştır. Kriz dönemlerinde ise meclisler, yasama yetkilerini hükümetlere devretmiş ve anayasaya aykırı olarak devlet kararnamelerle idare edilmiştir (Göze, 2013:642). Parlamenter sistemin denge

²² Rusya, Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya.

²³ Bulgaristan, Polonya, Romanya, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Moğolistan.

²⁴ Fransızca konuşan eski sömürge ülkeleri; Senegal (1970–1983, 1991), Burkina Faso (1970-1974, 1978-1983, 1991), Orta Afrika Cumhuriyeti (1981, 1991-2003, 2005), Cezayir (1989), Kongo (1990-1997, 2006), Kamerun (1991), Gabon (1991), Nijer (1991, 1993-1996, 1999-2009), Madagaskar (1992–2009), Mali (1992), Çad (1996), Portekizce konuşan post-kolonyal ülkeler; Mozambik (1990), Sao Tome ve Principe (1990), Angola (1992), Gine- Bissau (1994) yarı başkanlık hükümet sistemini uygulamıştır (Elgie ve diğerleri, 2011: 23-24).

²⁵ Yu- Shan Wu, yarı başkanlık hükümet sistemini benimseyen ülkeleri, diğer sınıflandırma çalışmaları tarafından ihmal edilen kurumsal miras ve siyasal gelenekleri dikkate alarak gruplandırmıştır. Bu gruplandırmada belirli bir dönem (XX. yüzyılın son çeyreği) ve coğrafi yoğunluk (Doğu Avrupa, Afrika) göze çarpar (Elgie ve diğerleri, 2011: 21-41).

mekanizması etkin kullanılmamış, yetkiler anayasanın belirlediği sınırlar dışında kullanılmaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946-1958 döneminde IV. Fransız Cumhuriyeti'nde güçlü yetkilere sahip fakat çok partili parçalanmış yasama organının etkin çalışmaması sonucu ortaya çıkan siyasal bunalımlar ve istikrarsız hükümetler Fransa'yı yeni bir sistem arayışına itmiştir. 1958 yılında Cezayir ve Korsika'daki ayaklanmalar ile hükümetin etkinliğinin kaybolduğu iyice ortaya çıkmış ve iktidar General Charles de Gaulle'e bırakılmıştır (Göze, 2013:649). De Gaulle'ün önderliğinde hazırlanan ve daha güçlü bir başkanın eşlik ettiği güçlü yürütme yapısını içeren 1958 Anayasası, halkın yaklaşık %80'i tarafından kabul görmüştür (Hekimoğlu, 2009:61-62). 1958 Anayasası ile cumhurbaşkanının seçimi, yetkilerinin artırılması ve parlamentonun yetkilerinin kısılması konusunda değişiklikler yapılmıştır. 1958 yılında ilk kabul edildiği şekle göre cumhurbaşkanı parlamento üyelerinden, il idare meclisi üyelerinden, denizaşırı ülke meclislerinin üyelerinden ve belediye meclislerinin seçtikleri temsilciliklerden oluşan bir kurul tarafından seçiliyordu (Göze, 2013:651). 1962 yılında yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının doğrudan halkoyu ile seçileceği kabul edilmiştir. Yarı başkanlık sistemi; güçlü bir devlet başkanının, başbakan ve bakanlar kurulu ile yürütme gücünü paylaştığı, bakanların meclis üyeliğinin olmadığı, parlamentonun yetkilerinin anayasa ile sınırlandırıldığı bir hükümet sistemi olarak belirginleşmiştir. Sistemin parlamenter sistemden temel farkı devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve sembolik yetkilerin yanı sıra geniş yürütme yetkilerinin bulunmasıdır.

Batı Avrupa ülkelerinde (Weimar Almanya'sı da dâhil) çoğunlukla siyasal krizler neticesinde yarı başkanlık hükümet sistemine ilgi gösterilmiştir. Bu ülkelerdeki sağ siyaset güçlü bir lider tercih ederken, sol siyaset otoritarizmden çekinmiş ve parlamenter sistemi desteklemiştir. "Seçilmiş" devlet başkanlarının ulusal egemenliğin sembolik göstergesi olduğu İrlanda ve İzlanda (Elgie ve diğerleri, 2011:40) hariç diğer Batı Avrupa ülkelerinde yarı başkanlık, parlamenter sistem ile güçlü bir devlet başkanlığını uzlaştıran bir hükümet sistemi olarak ortaya çıkmıştır.

Yarı başkanlık sisteminin eski SSCB ülkeleri ve uydu ülkelerinde uygulanmasının siyasal krizler veya bağımsızlık ile ilgisi bulunmamaktadır. Blondel, bu ülkelerdeki parti devlet yapısının demokratik sisteme geçişten sonra yarı başkanlık sisteminin

benimsenmesinde etkili olduğunu ileri sürmektedir (Elgie ve diğerleri, 2011:27). Gerçekten SSCB'ye bağlı ülkelerde, tek partili bir parlamento ve teorik olarak parlamentoya karşı sorumluluğu olan parti genel sekreteri bulunmaktaydı. Parti genel sekreteri aynı zamanda devlet başkanlığını temsil ediyordu. Bu nedenle yarı başkanlık sistemleri Polonya, Romanya, Bulgaristan, Çekya, Slovakya, Slovenya, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya gibi Avrupa ülkelerinde kolaylıkla benimsenmiştir. Azerbaycan, Belarus, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'daki başkan-parlamentar hükümet sistemi SSCB geleneğinin bir devamı olarak düşünülebilir.

1.5.3.2.Yarı başkanlık sisteminin özellikleri

Duverger (1980) yarı başkanlık sistemini; “cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği, sistemin işleyişinde ciddi ölçüde etkili ve önemli yetkilere sahip olduğu ve bunun yanı sıra parlamento çoğunluğunun güvenine bağlı olarak görevde kalan bir başbakan ile bakanların da yürütme yetkilerine sahip olduğu” bir sistem olarak tanımlamıştır. Tanımdaki oldukça önemli başkanlık erkleri ifadesi ile, devlet başkanının; azil, fesih, atama, yasama ve olağanüstü hâl yetkilerinden en azından bir kısmına sahip olması gerektiği kastedilmektedir. Parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin birtakım özelliklerini bünyesinde barındıran yarı başkanlık sistemleri (Elgie ve diğerleri, 2011:21); parlamenter sistemlerde rastlanan “yürütmenin istikrarsızlığı” sorunu ile başkanlık sistemlerinde görülen “yasama ile yürütmenin kilitlenmesi” sorununa çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Demir, 2013). Parlamentoyu feshetme ve kabine hakkında güvensizlik önergesi verme yetkisi bulunan bir devlet başkanı ile parlamento arasındaki buluşma noktası olarak devlet başkanı tarafından atanan ve parlamentoya karşı sorumlu olan hükümet bulunmaktadır (Uluşahin, 2007:30). Yarı başkanlık sistemlerinde devlet başkanına tanınan parlamentoyu fesih yetkisi, kuvvetler ayrılığı ilkelerinden bir tür sapma olarak kabul edilmektedir (Yazıcı, 2013:2). Parlamenter sisteme benzer olarak parlamentoya karşı siyaseten sorumlu bir başbakan ve bakanlar kurulu, parlamentonun denetiminde ve onun güvenine bağlı olarak icraatını sürdürmektedir. Buna karşılık, yarı başkanlık sistemlerinde halk tarafından seçilen devlet başkanı, hükümetin yetkilerine ortak olmakta ve parlamentoya karşı siyaseten sorumluluğu bulunmamaktadır.

Farklı dönemlerde halkın iradesi sonucu belirlenen iki başlı yürütme yapısı, devlet başkanının ve başbakanın ayrı siyasal görüşlerden olduğu durumlar oluşturmaktadır.

Kohabitasyon dönemi (birlikte yaşama dönemi) olarak adlandırılan bu dönemler yarı başkanlık sisteminin en kritik sürecini oluşturur.

Kavramsal bir kategori olarak karşımızda duran yarı başkanlık hükümet sistemi tanımı üzerinde ve dolayısıyla yarı başkanlık olarak kabul edilen ülkeler konusunda net bir uzlaşma yoktur. Aslında bu sorun, hükümet sistemlerinin anayasalarda yer alan esaslar çerçevesinde tanımlanması ile siyaset alanı içerisinde somut koşullar ile birlikte aldığı biçimler arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Yarı başkanlık olarak nitelendirilen ülkelerin anayasaları arasındaki farklılıklar daha belirgin olmaktadır. Öğretide sistemin isimlendirilmesinde, iki kutuplu yürütme, bölünmüş yürütme, parlamento-başkanlık cumhuriyeti, parlamento benzeri, yarı parlamenter, başbakanı-başkanlık hükümeti gibi terminolojik bir belirsizlik gözlenmektedir (Yücel, 2009:65; Yazıcı, 2013:91). Bu hükümet sistemlerinde, iki merkezlilik, iki başlılık veya iki kanatlılık olarak ifade edilen temel özellik kendini ön plana çıkarmaktadır. Devlet başkanının anayasal yetkileri ve bu yetkilerin uygulamadaki yansımaları, hükümet sisteminin hangi eksen üzerinden yürüyeceği veya hangi başın etkin olacağı konusuna açıklık getirmektedir. Yarı başkanlık sistemi, içinde barındırdığı melezliği ve kendi varlıksal özelliklerini korumakla beraber, Sartori'nin vurguladığı gibi sarkaç özelliği göstermektedir. Bu özellik, sistemin iki başlı özelliğine vurgu yapacak şekilde, dönem dönem iki baştan birinin ağırlık kazandığı bir yol haritası çizmektedir (Okşar, 2011).

Yarı başkanlık rejimi için yapılan minimalist tanım (parlamentodan sorumlu bir başbakan ve kabine ile birlikte halk tarafından seçilen bir devlet başkanı) başkanlık ya da parlamenter sistemler dışında kalan tüm ülkeleri kapsayan tutarlı bir kategori olarak görülmemiş, eleştirilere maruz kalmıştır. Anayasal kurallar çerçevesinde yapılan tanımlamalar, devlet başkanının yetkileri açısından ülkeler arasındaki hem hukuki hem de uygulamadaki büyük farklılıkları yansıtamamaktadır (Uluşahin, 2007:42). XX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan demokratikleşme hareketi ile birlikte klasik sınıflamaya tam oturmayan farklı uygulamalar gözlenmiş ve hükümet sistemlerinin sınıflaması açısından yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulmuştur.

1.5.3.3. Yarı başkanlık sistemi alt grupları

Yarı başkanlık sistemi, sistemin ilk defa kavramsallaştırılmasını sağlayan Duverger'den sonra çeşitli siyaset bilimciler tarafından inceleme konusu olmuştur. Shugart ve Carey (1992), Linz (1994), Sartori (1997), Elgie (1999) yeni demokrasilerin ortaya çıkması ile birlikte yarı başkanlık sistemi uygulamalarını araştırmıştır.

Saf başkanlık ve saf parlamenter sistem iki uçta olmak üzere klasik olarak yarı başkanlık sisteminin bulunduğu sınıf, farklı tanımlamalarla ayrılmıştır. Shugart ve Carey'nin (1992) oluşturduğu hükümet sistemi tipolojisinde, devlet başkanının seçimi ile hukuki ve siyasal gücünün sağladığı etkinliği esas alan bir yaklaşım benimsenmiştir. Saf sistemler arasındaki üç sınıf literatürde yaygın olarak kullanılmasına rağmen resmi kurumsal ilişki yapısı ile uygulama arasındaki farklılıklar her zaman tartışma konusu olmaya devam etmiştir (Shugart, 2005). Hükümet sistemleri başkanın yürütmedeki etkisinin azaldığı bir sıralamada saf başkanlık ve saf parlamenter sistem iki uçta olmak üzere beş sınıfa ayrılmıştır. Yarı başkanlık kategorisi, Shugart ve Carey (1992) tarafından yapılan sınıflamaya göre aşağıda tanımları verilen üç alt gruba ayrılmıştır:

- **Başkan - parlamenter sistem:** Halk tarafından seçilmiş devlet başkanının parlamentoyu fesih ve hükümeti azil yetkisi vardır. Yasama, atama ve olağanüstü hal yetkileri diğer sistemlerden daha fazladır. Hem devlet başkanına hem parlamentoya karşı sorumlu bir hükümet bulunur. Devlet başkanına rağmen parlamento, hükümeti feshedebilir (bu nokta sistemi saf başkanlık sisteminden ayıran temel unsurdur). Bu sınıf için kullanılan "süper başkanlık" terimi ilk defa Fish'in 1997'de yazdığı bir makalede Rusya için kullanılmıştır (Gönenç, 2007). Başkanlık ile klasik yarı başkanlık arasında güçlü bir devlet başkanına işaret eden bu hükümet sisteminin güncel tipik örneği Rusya Federasyonu'dur. Tarihsel olarak en eski örneğini ise Alman Weimar Cumhuriyeti (1910-1933) oluşturmaktadır.

- **Başbakanlı başkanlık sistemi (yarı başkanlık sistemi):** Halk tarafından seçilmiş devlet başkanının parlamentoyu feshetme yetkisi de dâhil olmak üzere önemli yetkileri vardır. Hükümet üstünde herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Devlet başkanının hükümeti azil yetkisi yoktur. Kabine yalnızca parlamentoya karşı sorumludur. Klasik yarı başkanlık sistemi olarak bilinen bu sistem için Fransız 5. Cumhuriyeti örnek oluşturur.

- **Başkanlı parlamenter sistem:** Parlamenter sisteme halk tarafından seçilen bir devlet başkanının eşlik etmesidir. Halkın seçtiği bir devlet başkanının seçmen karşısına bir siyasal programla çıkması parlamenter sistem ile arasındaki temel farkı oluşturur. Parlamenter sistemden farklı olarak, devlet başkanının hükümet ve parlamentodaki çoğunlukla aynı siyasal görüşe sahip olması halinde tarafsızlık sorunu, farklı dünya görüşüne sahip olması durumunda ise meşruiyet krizi ortaya çıkma olasılığı bulunması temel tartışma noktasıdır (Gönenç, 2007). Bu grup analizlerde çoğunlukla başbakanlı başkanlık sistemi (yarı başkanlık sistemi) içine dâhil edilerek kullanılmaktadır (Elgie, 2005).

Elgie (2015) yarı başkanlık için parlamentodan sorumlu bir başbakan ve kabine ile birlikte halk tarafından seçilen bir başkanın varlığını gerektiren minimalist bir tanım yapmıştır. Bu durumda yarı başkanlık sistemi devlet başkanının halk tarafından seçildiği bir parlamenter sisteme benzer. Duverger'in yarı başkanlık tarifindeki devlet başkanının yetkilerine ilişkin "oldukça önemli başkanlık erkleri" koşulu sübjektif olması nedeni ile Elgie'nin tanımında yer verilmemiştir. Üç yarı başkanlık sistemi tarif edilebilir: Başkanlık sistemine çok yakın yarı başkanlık sistemi, törensel (sembolik) başkanlı yarı başkanlık sistemi ve devlet başkanı ve başbakanın güçlerinin dengeli olduğu yarı başkanlık sistemi (Elgie, 1999, Boban, 2008). Bulgaristan, İzlanda, İrlanda, Portekiz, Litvanya ve Slovenya sembolik başkanlı sistemlere örnek olarak verilmiştir. Fransa, Ukrayna, Nijer, Polonya ve Hırvatistan devlet başkanı ve başbakanın güçlerinin dengeli yarı başkanlık sistemlerine örnektir.

Shugart ve Carey tarafından yapılan bu beşli sınıflamadaki üç tür yarı başkanlık kategorisi özellikle 1980'lerden itibaren yeni demokratikleşen ülkelerin uygulamalarında gözlenmiştir. Çoğunlukla parlamenter sistemin işlediği durumda, devlet başkanının halk tarafından seçilmesine geçilmekte (başkanlı parlamenter sistem) ve bu uygulama zamanla klasik yarı başkanlık halini almaktadır (Örn. Çekya, Slovenya, Bulgaristan, Türkiye). Ermenistan, Gürcistan, Hırvatistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde ise devlet başkanının yetkilerinin fazla olduğu başkan-parlamenter hükümet sisteminden, klasik yarı başkanlık sistemine geçiş yapıldığı görülmektedir.

1.5.3.4. Yarı başkanlık sistemi ülke uygulamaları

Fransa hükümet sistemi ile özdeşleşen yarı başkanlık sistemi, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri ile eski Fransız ve Portekiz sömürgelerinden oluşan Afrika bölgesinde yaygın olarak gözlenmektedir. Özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak Rusya, Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Kazakistan, Ermenistan, Gürcistan, Kırgızistan, Litvanya gibi eski SSCB ülkeleri ve Bulgaristan, Polonya, Romanya, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Moğolistan gibi eski uydu devletlerinde oldukça itibar görmüştür (Elgie ve diğerleri, 2011:21-41)²⁶. Örnek ülke incelemesine dayanan çalışmalar (örn. bkz. Moestrup, 2004), yarı başkanlık sisteminin anayasal inşasının iyi yapılması gerektiğini, özellikle demokratikleşme sürecindeki ülkeler için bu sistemin uygun olmadığı sonucuna varmıştır. Sistemin dayandığı yürütmenin paylaşılması esası, iyi kurgulanmadığı zaman demokratik güç mücadelesinde dezavantaj haline gelmektedir. Başkanlık sisteminin zaafı olarak gösterilen başkan ve parlamento arasında çatışma durumu (örn. Kırgızistan) ve parlamenter sistemin zayıflığı olarak görülen istikrarsız hükümetler (örn. Moğolistan) yarı başkanlık sisteminde de gözlenmektedir. Ayrıca yürütmenin iki başlı olması veya ortaklaşa yürütülmesinden kaynaklanan anlaşmazlıklar yeni demokrasiler için oldukça zorlayıcı olmuştur.

Çizelge 1.5'te özellikle tez çalışması kapsamında yarı başkanlık sistemlerine sahip ülkeler parti ve seçim sistemlerine göre tablolştırılmıştır. Genellikle parlamento seçimlerinde nispi ve karma sistemlerin tercih edildiği ve çok partili sistemin kurumlaştığı gözlenmektedir.

²⁶ Elgie (2015), Rusya, Ukrayna, Belarus, Azerbaycan, Kazakistan, Ermenistan'ı Shugart ve Carey (1992) hükümet sistemleri sınıflamasına göre "başkan-parlamenter" alt kategorisinde göstermektedir. Başkan parlamenter sistemde; halk tarafından seçilmiş devlet başkanının parlamentoyu feshetme ve hükümeti azil yetkisi vardır, yasama, atama ve olağanüstü hal yetkileri diğer sistemlerden daha fazladır. Hem devlet başkanına hem parlamentoya karşı sorumlu bir hükümet bulunur. Devlet başkanına rağmen parlamento hükümeti feshedebilir (bu sistemi saf başkanlık sisteminden ayıran temel unsurdur).

Çizelge 1.5. Yarı başkanlık sistemlerinde parti ve seçim sistemleri

	Yasama meclisi seçim sistemi					
	Çoğunluk		Nispi		Karma	
Parti sistemi	Tek turlu dar bölge	İki turlu dar bölge	Liste usulü nispi		Karma üyeli nispi	Paralel
Hâkim tek partili		Belarus ^(*)	Kazakistan ^(*)			Gürcistan
İki partili	Azerbaycan ^(*)					Moğolistan ⁽¹⁾
İki buçuk partili		Fransa	Bulgaristan Hırvatistan Karadağ	Makedonya Polonya Portekiz	Romanya	Ermenistan
Çok partili (hâkim partili)			Peru ^(*) Rusya ^(*) (2)			Ukrayna ^(*)
Çok partili (hâkim partisiz)			Çekya Kırgızistan Sırbistan	Slovakya Slovenya		Litvanya

^(*) Shugart ve Carey (1992) hükümet sistemleri sınıflamasına göre "başkan-parlamentar" sınıfına karşılık gelmektedir (Elgie, 2015).

⁽¹⁾ Moğolistan iki partinin etkili olduğu bir meclis yapısına sahip olmasına karşın 2000 ve 2016 yasama seçimlerinde Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin domine ettiği hakim tek partili bir sistem hüküm sürmüştür.

⁽²⁾ Rusya'da yasama meclisi (Duma) seçimlerinde 2016'dan itibaren paralel seçim sistemi uygulanmaktadır.

Fransa'da iki turlu dar bölge çoğunluk seçim sistemi ile disiplinli sayılamayacak siyasal partiler ortamında, merkez sağ ve solda iki blok halinde koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Fransa'da, kamusal özgürlüklerin geniş ölçüde güvenceye alınmış olması ve yargının bağımsızlığı, cumhurbaşkanına tanınan önemli yetkilerin popülist politikalar uğrunda kullanılmasının önüne geçmekte ve sistemin istikrarını sağlamaktadır (Teziç, 2017:545-546).

Polonya, 1990 sonrası bağımsızlıklarını kazanan ve siyasal dönüşümlerini yarı-başkanlık modeli içerisinde gerçekleştiren, Avrupa ülkeleri içerisinde önemli bir örnek olarak gösterilmektedir. 1997 Anayasası ile tüm anayasal çerçeveyi hükümetin sadece parlamentoya karşı sorumlu olduğu başbakanlı-başkanlık modeline göre tasarlanmış ve geçiş döneminde devlet başkanının yetkileri azaltılmıştır (TBMM, 2014).

SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ilk ülke olan Litvanya'da, bugün de geçerliliğini koruyan 1992 Anayasası'na göre devlet başkanı halk tarafından seçilmektedir. Parlamenter sisteme halk tarafından seçilen bir devlet başkanının eşlik ettiği bir hükümet sistemi olarak tanımlanabilen Litvanya hükümet sisteminde, devlet başkanı zayıf yetkilere sahip bir konumda bulunmaktadır. Bulgaristan, İzlanda, İrlanda, Portekiz ve Slovenya Litvanya'ya benzer bir sembolik başkanlı yarı başkanlık sistemlerine örnektir.

Hükümetin, hem parlamento hem de devlet başkanı tarafından görevden alınabildiği başkan-parlamentar sisteminin uygulandığı 20 yıllık Rusya siyasal tarihi, devlet başkanı, parlamento ve hükümetlerin kendi aralarında çatışmalara girdiği Yeltsin dönemi (1993-1999) ve 2001 yılından itibaren parlamentoda kendine tabi bir çoğunluk oluşturmayı başaran ve gücün şahsında merkezileşmeye başladığı Putin dönemi (1999-...) olmak üzere iki farklı dönem üzerinden değerlendirilebilir. Yeltsin döneminde devlet başkanının kendisine muhalif bir parlamento kompozisyonu ile karşı karşıya kalmasının neticesi, parlamentoyu by-pass etmek amacıyla kararname (ukaz) yetkisini sıklıkla kullanması ve istemediği yasama önerilerini veto etmesi şeklinde olmuştur. Putin ise, Birleşik Rusya Partisi'nin parlamentoda hakimiyetini pekiştirmesiyle birlikte, gerek yasama gündeminin hayata geçirilmesinde gerekse hükümet kurma sürecinde parlamento ile hiç karşı karşıya gelmemiştir. Putin döneminde (1999-2008) ve Medvedev'in başkanlık, Putin'in başbakanlık görevini üstlendiği “tandem” döneminde (2008-2012) yürütme içi ilişkiler açısından bir sorun yaşanmamıştır (TBMM, 2014:236).

1.5.4. Devlet Başkanlarının Yetkileri

Demokratikleşme geçmişi görece fazla olmayan ülkelere bakıldığında “devlet başkanı” rolünün ülkeden ülkeye değişebilen yetki ve imtiyazlarla donatılmış olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin uygulama çeşitliliğini artırmıştır. Latin Amerika başkanlık sistemi ile ABD başkanlık sistemi, hatta Latin Amerika ülkeleri arasında ciddi anlamda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Benzer şekilde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin melez uygulamaları ile birlikte klasik hükümet sistem sınıflamaları geniş tanımlı kategoriler haline gelmiştir.

Devlet başkanlarının yetkileri, siyasal sistemdeki önemine göre; sembolik, törensel, usule ilişkin, atama ile ilgili ve siyasal olarak beş analitik kategoriye ayrılabilen, hükümet sisteminde devlet başkanının gücünü siyasal yetkilerin sayısı belirlemektedir (Tanasescu, 2002). Parlamenter sistemlerde daha çok sembolik, törensel veya prosedürel yetkilere sahip olan devlet başkanı, başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinde daha çok sayıda siyasal yetkilerle donatılmaktadır. Anayasalarda bazı yetkiler tanımlanmış olsa da devlet başkanı tarafından bu yetkilerin kullanılıp kullanılmadığı ve hangi koşullar altında kullanılmış olduğu dikkat edilmesi gereken bir diğer unsurdur. Her ne kadar bazı yetkilerin

kategorilere yerleştirilmesinde problem yaşansa da devlet başkanlarının muhtemel yetkileri şunlardır:

- Sembolik yetkiler: Bir eylem için halka çağrıda bulunmak, konuşma yapmak.
- Törenselle yetkiler: Devlet törenlerinde hazır bulunmak, diğer devlet temsilcilerini kabul etmek, onur ödülleri vermek, yasama yılının ilk günü parlamentoda açılış konuşmasını yapmak.
- Usule ilişkin (prosedürel) yetkiler: Parlatentonun açılışını yapmak, parlamentoyu gerektiğinde toplantıya çağırarak, çeşitli sebeplerle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak, vatandaşlık vermek, büyükelçilere itimatname vermek, kanunları yayımlamak, gerektiğinde Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulu'nu, başkanlığı altında toplantıya çağırarak, parlamentoyu feshetmek, referandum ve seçim çağrısı yapmak, milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak.
- Atama ile ilgili yetkiler: Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek, genelkurmay başkanını atamak, devlet denetleme kurulunu atamak, yükseköğretim kurulu üyelerini ve başkanını seçmek, hâkimler ve savcılarını atamak.

Siyasal yetkiler: Başkomutanlığı temsil etmek, Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etmek, kanunları tekrar görüşülmek üzere parlamentoya geri göndermek, parlamentoya kanun tasarısı sunmak, anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak, kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin tümünün ya da belirli hükümlerinin anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak, parlamento seçimlerinin yenilenmesine karar vermek, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar vermek, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak, kararnameleri imzalamak.

Shugart ve Carey (1992) devlet başkanlarının gücünü, yasama ve yasama dışı yetkilerine göre değerlendirmiş ve uygulama farklılıklarını ortaya koymuştur. Devlet başkanlarının yasama yetkileri arasında; veto, kararname çıkarma, gündem belirleme,

bütçe yetkileri, referandum önerisi, yasama dışı yetkiler arasında; kabinenin oluşumu, kabinenin görevden alınması, kınama ve meclisin feshi gibi yetkiler yer almaktadır. Doyle ve Elgie (2014) tarafından yapılan çalışmada devlet başkanlarının anayasalara dayalı yetkilerinin değerlendirilmesinden elde edilen skorlar (prespow2) kullanılarak ülkeler karşılaştırılmıştır (EK-4). Şekilde görüldüğü gibi hükümet sistemleri, devlet başkanının anayasal yetkileri açısından farklılık göstermektedir. Bölgesel olarak Orta Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, Avrupa ülkelerine göre devlet başkanlarının gücünün daha fazla olduğu gözlenmektedir²⁷.

1.5.5. Hükümet Sistemi ve Demokratik İstikrar İlişkisi

Siyasal istikrar ya da siyasi sistemlerin istikrarı konusu ilk çağlardan beri üzerinde durulan bir konu olmakla birlikte 1960 ve 1970'li yıllarda siyaset biliminde ve siyaset sosyolojisinde yaygın bir şekilde çoğu ampirik olan çalışmalara konu olmuştur. Bu çerçevede, çeşitli üniversite ve araştırma kuruluşlarının bünyesinde çok sayıda ülkeyi kapsayan veri setleri oluşturulmaya başlanmıştır. Söz konusu dönemdeki çalışmalar çeşitli göstergeler ile siyasi istikrarsızlığa veya bu kavram kapsamında yer alan iç savaş, darbeler, siyasi şiddet olayları gibi bazı olgulara ilişkin genel eğilimlerin ve nedenlerinin belirlenmeye çalışıldığı, ülkeler ve politik sistemler/rejimler arasında politik istikrar noktasında gözlemlenen farklılıkların nedenlerinin irdelendiği, modernleşme-demokrasi-istikrar ilişkisinin niteliği gibi sorulara cevap arandığı görülmektedir. 1980'lerin ortalarından ve özellikle de 1990'lı yıllardan itibaren ise siyasi istikrar konusu ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi bağlamında özellikle iktisat literatüründe geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır²⁸ (Cangir, 2012). Son zamanlarda gündeme gelen hükümet sistemlerine ilişkin tartışmalar, yine 1990'lı yıllardan itibaren siyasi sistemlerinde, demokratik yönetimlere doğru değişiklikler yaşayan ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte başlamıştır.

²⁷ Doyle ve Elgie (2014) tarafından hesaplanan ikinci tür skorlar (prespow2) kullanıldığında da sıralama büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ülkeler için devlet başkanı yetkileri ile demokrasi puanları (Polity4) arasındaki korelasyon katsayısı -0,67 olarak bulunmuştur. Devlet başkanının yetkilerinin artması daha otoriter yönetimlere işaret etmektedir.

²⁸ Hurwitz (1973), siyasi istikrar kavramı konusunda beş farklı görüş ve yaklaşım sıralamaktadır: Şiddetin yokluğu, hükümetin iktidarda kalma süresi, meşru anayasal bir rejimin varlığı, yapısal değişimin olmaması ve çok boyutlu yapısal bir özellik olarak istikrar (Cangir, 2012). Özellikle demokratik istikrar konusunda askeri vb. demokrasi karşıtı müdahaleler ile kesintiye uğramamış hükümetlerin görevde kalma süresinin uzunluğu ülkelerarası karşılaştırmalarda istikrar göstergesi olarak alınmaktadır. Hükümetlerin ve yasama organının seçimler sonucunda oluşmuş olması, birden fazla siyasi partinin olması, iktidarın demokratik kurallar çerçevesinde değiştirilebilir olması bir rejimin demokratik olabilmesi için gerekli şartlardır (örn. bkz. Przeworski ve diğerleri (2000), Cheibub (2007))

Hükümet sistemlerinin demokrasi performansları hakkındaki tartışmalar, Linz (1990a, 1990b) tarafından ortaya atılan parlamenter sistemlerin başkanlık sistemlerine göre daha fazla istikrar sağlayan bir yönetim olduğu tezi etrafında gelişmiştir. Hükümet sistemleri ve demokratik istikrar ilişkisi Linz'den (1990) sonra Shugart ve Carey (1992), Lijphart (1992), Riggs (1992), Stepan ve Skach (1993), Jones (1995:34-38), Przeworski, Alvarez, Cheibub ve Limongi (1996), Mainwaring ve Scully (1995), Mainwaring ve Shugart (1997a), Cheibub ve Limongi (2002), Tsebelis (2002) gibi pek çok araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Demokrasilerin kırılabilirliği ve ABD dışında başkanlık sistemlerine sahip ülkelerdeki otoriterliğe dönme tehdidi "başkanlık sisteminin tehlikeleri" çerçevesinde açıklanmıştır. Parlamenter sistemin farklı çıkarların uzlaştırılmasında daha etkin olduğu savunulmuştur (Lijphart, 1992:15). Stepan ve Skach (1993), 1945-1979 yılında bağımsızlığına kavuşan ülkeler üzerine yaptıkları araştırmada, parlamenter sistem ile başlangıç yapan ülkelerin başkanlık sistemini tercih edenlere göre demokratikleşme şansının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hükümet sistemlerinin karşılaştırılmasında, demokratik istikrar açısından düşük kalkınma seviyesinin kırılabilirliği arttıran bir unsur olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu ülkelerde, gözetim ve denetim mekanizmalarının eksik olduğu bir finansal liberalizasyon sonucu yaşanan krizler hükümet sistemleri ile ilişkilendirilmiştir. 1994 yılından sonra yaşanan ekonomik istikrar döneminde başkanlık sistemine ilişkin yönetilebilirlik konusunda daha iyimser yorumlar ortaya konmuştur. Bu konuda literatürdeki geleneksel inanca karşı ilk temel kırılma Shugart ve Carey (1992) tarafından yazılan "Presidents and Assemblies" kitabı ile gerçekleşmiştir. Farklı kurumsal özelliklerin başkan ve parlamento arasındaki ilişkiyi etkilediği ve başkanlık sistemlerinin parti sistemleri, seçim sistemleri ve başkanın yetkileri açısından birbirinden farklı olduğu ortaya konmuştur (Carreras, 2012). Hükümet sistemlerinin teorik kategorileri ile ilgili eleştiriler sistematik olarak bu çalışmada ele alınmıştır.

Tartışmaların sürdürüldüğü bu süreçte, önceki dönemde hüküm süren başkanlık sisteminin tehlikeleri ile ilgili tezi ampirik olarak doğrulayamayan önemli miktarda veri ortaya çıkmıştır. Mainwaring ve Shugart (1997a), Stepan ve Skach tarafından yapılan araştırmada, demokrasinin pekiştirilmesi konusunda benimsenen hükümet sisteminin yanında nüfus, gelir düzeyi, kolonyal miras gibi temel göstergelerin ihmal edildiğini belirtmiştir. Örneğin, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki istikrarsızlık nedenlerinin

anayasal tercihlerinden farklı olduğu, bu nedenle sistem ile demokrasi arasında kurulan ilişkinin abartılı olduğu vurgulanmıştır (Carreras, 2012). Jones (1995:34-38), Mainwaring ve Scully (1995), Mainwaring ve Shugart (1997a), Cheibub ve Limongi (2002), hükümet sistemlerini diğer kurumsal sistemler ve devlet başkanının yetkileri çerçevesinde tartışmış, Linz ve Lijphart tarafından ileri sürülen başkanlık sisteminin istikrarsızlığı yönündeki iddia ile örtüşmeyen bulgulara erişmişlerdir. Genellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte değerlendirildiği çalışmalarda Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinin parlamenter hükümet sistemlerine sahip olması demokratik istikrar konusunda başkanlık sistemlerinin düşük performanslı olduğu sonucuna varılmasına neden olmuştur. Örneklemeden kaynaklanan bu yanılgıya dikkat çeken Gasiorowski ve Power (1998), gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptıkları çalışmada, hükümet sistemlerinin demokratik performans açısından anlamlı bir farklılığının bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Cheibub tarafından yapılan daha yeni bir çalışmada, ülkelerin demokrasilerinin kesintiye uğramasının veya istikrarsızlığının nedeninin tarihsel gelişmelere ve otoriter mirasa bağlı olduğu savunulmuştur. Buna göre, otoriter geçmişe sahip ülkelerde başkanlık ve parlamenter sistemlerin hayatta kalma şansı eşittir (Cheibub, 2007:22). Hükümet sistemlerinden bağımsız olarak, demokrasinin sürekliliği açısından iktidar partisinin çok sık veya çok seyrek olarak değişmesinin olumsuz bir durum olduğu ampirik olarak gösterilmiştir (Wong, 2013).

Yapılan araştırmalarda; hükümet sistemlerinin, demokrasinin pekişmesine ve istikrarına etkisi üzerinde fikir birliği bulunmamakla beraber, parlamenter hükümet sisteminin başkanlık hükümet sistemine göre daha olumlu sonuçlar doğurduğu yaygın olarak benimsenen bir görüş olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde yukarıda bahsedildiği gibi Avrupa demokrasi başarısının parlamenter hükümet sistemine dayandırılması (Gasiorowski ve Power, 1998) ve Latin Amerika bölgesindeki istikrarsızlıkların başkanlık sisteminden kaynaklandığı görüşü (örn. Linz ve Stepan (1996), Mainwaring (1990), Valenzuela (2004)) etkili olmuştur.

Geçmiş ülke örneklerine bakıldığında Birinci Dünya Savaşı sonrası çöküntüye uğrayan sistemlerin çoğunluğu parlamenter sistemlerdir. 1958-1975 arası ikinci ters dalga adı verilen dönemde ise çoğunlukla Latin Amerika ve Asya başkanlık sistemleri ve bazı parlamenter sistemler otoritarizme yönelmiştir. Yapılan araştırmaların da kanıtladığı gibi, demokrasinin yaşama şansı, hükümet sisteminin türünden çok, anayasa kuralları, siyasal

parti sistemi ve seçim sistemi gibi diğer kurumlarla ilişkili ve ülkenin içinde bulunduğu - iktisadi, siyasal, tarihi sosyolojik, kültürel- özgül faktörlere bağlı olan çok değişkenli bir konudur (Yazıcı, 2013:3). Demokratik gelenek ve sivil erdem varlığı, demokrasiye geçiş yolu, siyasal elitin geçiş dönemi tutumu, sivil toplum örgütlerinin etkinliği ve ekonomik gelişme düzeyi demokrasinin yerleşmesinde önemli görülmüştür (Abdullayev, 2009). Demokrasinin istikrarlı, yerleşmiş, sağlam bir hal alması sorunu bir rejim tasarımı ibaret bir yapısal düzenlemeye indirgenmesi mümkün değildir (Kalaycıoğlu, 2008). Demokrasinin pekiştirilmesinin en önemli unsurlarından biri, anayasal sistemin toplumun çoğunluğu tarafından meşru kabul edilmesidir (Linz ve Stepan, 1996). Toplumsal ayrışmaların derin, uzlaşma kültürünün görece zayıf olduğu geç demokrasilerde yalnızca anayasal-kurumsal düzenlemeler demokratik istikrar sorununa çözüm getirmemektedir (Bayraktar Durgun, 2013). Ayrıca XX. yüzyılın başında rejim değişimi yaşayan ülkelerin siyasal aktörleri, demokrasiyi inşa etmenin yanı sıra ekonomik anlamda birçok sorunla boğuşmak zorunda kalmıştır. Bu ülkelerin buldukları farklı siyasal, ekonomik, sosyal şartlar ve uluslararası konjonktür demokratikleşme süreçlerine etki etmiştir.

Bu araştırmalara ek olarak hükümet sistemlerini farklı bir kavramsallaştırma yöntemi ile ele alan Arendt Lijphart'ın demokrasi modelleri araştırması karşılaştırmalı siyaset biliminde önemli bir yere sahiptir. Lijphart (1999/2014), hükümet sistemi, parti sistemi, seçim sistemi, meclis sistemi ve devlet şekli gibi kurumsal siyasal değişkenlerin kombinasyonlarına göre ampirik düzeyde iki yönetim modeli tanımlamıştır. Buna göre demokratik yönetimleri siyasal kurumsal özelliklerine göre çoğunlukçu ve oydaşmacı modeller olarak ayırarak performanslarını incelemiştir. İki boyutlu model on değişkene göre belirlenmiştir. Westminster modeli olarak da adlandırılan çoğunlukçu demokrasi, yürütme gücünün genellikle tek partili hükümette toplandığı, iki partili sistem ile çoğunluk seçim sisteminin geçerli olduğu, tek meclisli²⁹, üniter ve merkezîyetçi devletlerin oluşturduğu modelin adıdır. Bu modelin barındırdığı özelliklerle karşıtlık gösteren ve sıklıkla Kıta Avrupası'nda gözlenen yürütme gücünün geniş koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılabilirdiği, yasama ve yürütme arasında güç dengesinin bulunduğu, çok partili sistem ile nispi seçim sisteminin geçerli olduğu, güçlü çift meclisli, federal ve adem-i merkezîyetçi devletler ise oydaşmacı demokrasi modeli olarak adlandırılmıştır. Faktör

analizi ve regresyon analizi gibi istatistiksel yöntemlerin kullanıldığı çalışmada önce demokrasinin görece sağlam olduğu 21 ülkenin 1945-1996 verileri kullanılmıştır. 2012 yılında aynı çalışma 36 ülke için 1945-2010 dönemi için güncellenmiştir. Her ikisinde de oydaşmacı sistemlerin daha üstün performans sergilediği sonucuna ulaşılmış, özellikle derin kültürel ve etnik çatlakları olan toplumlar için uygun olduğunu ileri sürmüştür (Lijphart, 1999/2014:352). Bu çalışmada yönetim sistemleri, kurumsal siyasal değişkenlerin bir kombinasyonu olarak belirlenmiştir.

1.5.6. Hükümet Sistemi ile Diğer Siyasal Kurumsal Sistemlerin İlişkisi

Seçilmiş bazı ülkelerin parti sistemleri ile hükümet sistemlerinin toplulaştırılmış tablosunda (Çizelge 1.6) görüldüğü gibi aynı hükümet sistemine sahip ülkelerde farklı parti sistemleri gözlenebilmektedir. Görece yeni demokrasilerde sistemde ikiden fazla partinin etkili olduğu gözlenmektedir. Çok partili sistemin dinamiklerinin, sert kuvvetler ayrılığı prensibine dayalı başkanlık sistemleri ile azınlık hükümetine sahip parlamenter sistemleri birbirine yakınlaştırdığı konusunda araştırmalar bulunmaktadır (Lacombe, 2009). Daha genel anlamda parti ve seçim sistemi ile ilgili dinamikler hükümet sistemlerini birbirine benzetmektedir.

²⁹ İngiltere'nin iki meclisli yasama yapısı çoğunlukçu modelden ayrılrsa da, Parlamento denildiğinde anlaşılan Avam Kamarası'nın hâkim olduğu "yüksek derecede asimetrik bir iki meclisliliğin, hemen hemen tek meclislilik olarak adlandırılabilceği" ifade edilmiştir (Lijphart, 1999/2014:36).

Çizelge 1.6. Parti sistemi ve hükümet sistemine göre ülkeler

Parti sistemi	Hükümet sistemi			
	Başkanlık	Başkan-parlamentler	Yarı başkanlık	Parlamentler
Hâkim tek partili	Bolivya ⁽¹⁾ Türkmenistan ⁽²⁾ Venezuela ⁽¹⁾	Belarus Kazakistan	Gürcistan ⁽¹⁾	
İki partili	ABD Dominik Cum. Güney Kore Nikaragua ⁽¹⁾	Azerbaycan	Moğolistan ⁽⁴⁾	Güney Afrika Cum. İngiltere Jamaika Macaristan
İki buçuk partili	El Salvador Panama Honduras Paraguay Meksika Uruguay		Bulgaristan Makedonya Ermenistan Polonya Fransa Portekiz Hırvatistan Romanya Karadağ	Arnavutluk Tayland İspanya Türkiye ⁽⁶⁾ Moldova ⁽⁵⁾ Yunanistan
Çok partili (hâkim partili)	Ekvador ⁽¹⁾ Filipinler Özbekistan	Peru Rusya Fed. Ukrayna		Almanya
Çok partili (hâkim partisiz)	Arjantin ⁽³⁾ Kolombiya Brezilya Kosta Rika Endonezya Şili Guatemala		Çekya Slovakya Kırgızistan Slovenya Litvanya Sırbistan	Estonya Malezya İsveç Papua Yeni Gine Letonya

İtalik yazı ile yazılmış ülkeler tez çalışma kapsamında yer almamaktadır.

(1) 1990'lardan itibaren çok partili sistemin geçerli olduğu Bolivya'da 2009 yılından, Venezuela'da 2005 yılından itibaren, Nikaragua'da 2011, Ekvador'da 2013 yılı seçimlerinde hâkim tek partili bir sistemin yerleştiği görülmektedir. Gürcistan'da 2008 seçimlerinden itibaren hâkim tek partinin etkisi söz konusudur.

(2) Türkmenistan, Ocak 2012'de siyasi parti kurmayı kolaylaştıran yeni siyasi partiler yasasını kabul etmesinden sonraki ilk seçimde (15 Aralık 2013) Demokrat Parti tarafından domine edilen çok partili yapıya kavuşmuştur. Demokrat Parti bu seçimlerde 125 meclis sandalyesinden 47'sini kazanmış ve meclis çoğunluğunu kaybetmiştir (Türkmenistan Resmi Gazetesi, 2013).

(3) Arjantin'de 2005, 2013 ve 2015 yasama seçimlerinde çok fazla sayıda ittifak meclise girmiştir. 2001 yılı öncesinde iki karşı ittifak arasında değişen iki buçuk parti yapısının hâkim olduğu söylenebilir (TBMM, 2017:90-108).

(4) Moğolistan iki partinin etkili olduğu bir meclis yapısına sahip olmasına karşın 2000 ve 2016 yasama seçimlerinde Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin domine ettiği hâkim tek partili bir sistem hüküm sürmüştür.

(5) Moldova'da 2013 seçim sonucuna göre hâkim partisiz çok partili bir sistem gözlenmektedir.

(6) Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı makamı 1982 Anayasası'nda güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası'nın kurduğu hükümet sistemi, Cumhurbaşkanı'nın rolünün klasik parlamentarizme oranla bir hayli etkin olmasına karşın temelde parlamenter rejim özelliklerini korumaktadır. 2014 yılında Cumhurbaşkanı'nın halkoyu ile seçilmesi ile birlikte fiilen yarı başkanlık sistemine geçilmiştir.

Etkili parti sayılarına göre belirlenen parti sistemlerinin, karşılaştırılabilir bir sınıflama sunması için bu sistemlerin kurumsallaşma düzeyinin de göz önüne alınması gerekmektedir. Mainwaring ve Torcal (2006:204), üçüncü dalga demokrasileri ile ileri sanayileşmiş ülkelerde parti sistemlerini karşılaştırmış ve partiler arası rekabet ve parti köklerinin derinliği açısından niteliksel olarak farklılığı ortaya koymuştur. Buna göre, 1978 sonrası demokrasilerde partiler ile seçmenler arasındaki ideolojik bağ daha zayıf, parti liderinin kişiliğine olan ilgi daha fazla ve partiler arasındaki rekabet daha azdır. Bu özellikler parti sisteminin kurumsallaşma düzeyinin zayıf olmasına neden olmakta ve demokrasinin pekişmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Partilerin çok sayıda olduğu, her seçim döneminde değişik partilerin ortaya çıktığı veya kaybolduğu, kişiliklerin parti

programlarından veya ideolojilerden daha ön planda olduğu sistemlerde hesap verebilirliğe dayalı sorumluluk beklentisi zarar görmektedir (Mainwaring ve Torcal, 2006:221). Sağlam demokrasilerde, partiler güçlü bir kurumsal yapıya sahiptir. Seçimlerde, iktidara gelince uygulanacak program ile yarışır ve seçmenlerine karşı bir sorumluluk hisseder.

Hükümet sistemlerine göre seçim sistemleri Çizelge 1.7’de verilmiştir. Aynı hükümet sistemine sahip ülkelerin yasama meclisi seçim sistemleri farklılık göstermektedir. Liste usulü nispi seçim sistemi en yaygın görülen seçim sistemidir. Yeni demokrasilerde nispi ve karma seçim sistemleri daha çok tercih edilmektedir.

Çizelge 1.7. Hükümet sistemi ve seçim sistemine göre ülkeler

Hükümet sistemi	Yasama meclisi seçim sistemi					
	Çoğunluk		Nispi		Karma	
	Tek turlu dar bölge	İki turlu dar bölge	Liste usulü nispi		Karma üyeli nispi	Paralel
Başkanlık	<i>ABD</i>	Özbekistan Türkmenistan	Arjantin Brezilya Dominik Cum. Ekvador El Salvador Endonezya Guatemala	Honduras Kolombiya Kosta Rika Nikaragua Paraguay Şili Uruguay	Bolivya Venezuela	Filipinler Güney Kore Meksika Panama
Başkan-parlamentar	Azerbaycan	Belarus	Kazakistan Peru	Rusya ⁽¹⁾		Ukrayna
Yarı başkanlık		<i>Fransa</i>	Bulgaristan Çekya Hırvatistan Karadağ Kırgızistan Makedonya	Polonya <i>Portekiz</i> Sırbistan Slovakya Slovenya	Romanya	Ermenistan Gürcistan Litvanya Moğolistan
Parlamentar	<i>İngiltere</i> Jamaika <i>Kanada</i> Malezya Papua Yeni Gine ⁽²⁾		Arnavutluk Estonya <i>Güney Afrika Cum.</i> <i>İspanya</i> <i>İsveç</i>	Letonya Moldova Türkiye ⁽³⁾ Yunanistan	<i>Almanya</i> Macaristan ⁽⁴⁾	Tayland

Kaynak: Ülke seçim sistemleri için QoG (2017), IDEA (2016), IFES (2016), IPU (2015) internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

İtalik yazı ile yazılmış ülkeler tez çalışma kapsamında yer almamaktadır.

⁽¹⁾ Rusya’da yasama meclisi (Duma) seçimlerinde 2016’dan itibaren paralel seçim sistemi uygulanmaktadır.

⁽²⁾ Papua Yeni Gine’de tercihi oy sistemi adı verilen, seçmenlerin birden fazla aday sıralamasına izin veren, mutlak çoğunluk oyu elde edemeyen adaylar için sırasıyla diğer tercihlere bakılarak karar verilen çoğunluk seçim sistemi uygulanmaktadır.

⁽³⁾ Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı makamı 1982 Anayasası’nda güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası’nın kurduğu hükümet sistemi, Cumhurbaşkanı’nın rolünün klasik parlamentarizme oranla bir hayli etkin olmasına karşın temelde parlamenter rejim özelliklerini korumaktadır. 2014 yılında Cumhurbaşkanı’nın halkoyu ile seçilmesi ile birlikte fiilen yarı başkanlık sistemine geçilmiştir.

⁽⁴⁾ Macaristan’da 2012 yılında daha önce iki turlu olan seçim sistemi tek turlu olarak değiştirilmiş ve parlamenter sayısı düşürülmüştür. 2014 yılı seçimlerinde uygulanmıştır.

Seçim formülünün yanı sıra, seçim çevresinin büyüklüğü, seçim barajı ve parlamentonun büyüklüğü seçim sisteminin siyasal sonuçlarını belirlemektedir. Seçmen davranışı, parti sistemi, partilerin seçim stratejileri, seçim ittifakları ve koalisyon oluşumları seçim sistemine bağlı olarak gelişmektedir. Hem toplumun tüm gruplarının temsilinin ve hem de istikrarlı yönetimin sağlanması, seçim sistemlerinin değerlendirilmesinde temel kıstas olarak kabul edilir. Örneğin; çoğunluk seçim sistemleri seçmenlerin oylarını büyük partilere kaydırarak küçük partilerin daha az temsil edilmesine neden olur. Kısıtlı seçeneklere alternatif oluşturmanın zorluğu, yeni partilerin siyasete girmesinin kolay olmaması seçmen katılımının düşük olmasına neden olmaktadır. İki türlü seçim sistemleri, parti ittifaklarını ve yumuşak rekabeti teşvik etmektedir. Nispi seçim sistemleri, parti sayısını arttırmakta ve küçük partilerin hükümet kurma sürecinde söz sahibi olmalarını sağlamaktadır (Erdoğan, 1999). Çoğunluk sistemleri, seçimleri sıfır toplamı yani kazananın her şeyi aldığı bir hale getirmekte, sonuçlar özellikle uzlaşma sağlanamamış temel meselelerin çok fazla olduğu toplumlar için çatışmacı bir ortam yaratmaktadır.

Çizelge 1.8’de hükümet sistemlerine göre ülkelerin meclis sistemleri ve devlet şekilleri verilmiştir. Üniter devletlerde çift meclis sisteminin yaygın olduğu gözlenmektedir. Federal devletlerden Venezuela’da tek meclis sistemi geçerlidir. Anayasal monarşilerin tamamı parlamenter hükümet sistemi ile yönetilmekte ve bu devlet yapısında da hem çift hem de tek meclis sistemi uygulamasına rastlanmaktadır.

Çizelge 1.8. Hükümet sistemleri, devlet şekilleri, meclis sistemleri

Devlet	Meclis	Başkanlık	Başkan-parlamentar	Yarı başkanlık	Parlamentar
Üniter	Tek meclis	Ekvador El Salvador Guatemala Güney Kore Honduras Kosta Rika Nikaragua Panama Türkmenistan	Azerbaycan Peru Ukrayna	Bulgaristan Ermenistan Gürcistan Hırvatistan Karadağ Kırgızistan Litvanya Makedonya Moğolistan Portekiz Sırbistan Slovakya	Arnavutluk Estonya <i>İsveç (monarşi)</i> Letonya Macaristan Moldova Papua Yeni Gine (monarşi) Türkiye <i>Yunanistan</i>
	Çift meclis	Bolivya Dominik Cum. Endonezya Filipinler Kolombiya Özbekistan Paraguay Şili Uruguay	Belarus Kazakistan	Çekya Fransa Polonya Romanya Slovenya	<i>G.Afrika Cum.(monarşi)</i> <i>İngiltere (monarşi)⁽¹⁾</i> <i>İspanya (monarşi)⁽¹⁾</i> Jamaika (monarşi) Tayland (monarşi)
Federal	Tek meclis	Venezuela			
	Çift meclis	ABD Arjantin Brezilya Meksika	Rusya		<i>Almanya</i> Malezya (monarşi)

Kaynak: Çizelge oluşturulurken QoG (2017), IPU (2015) internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

İtalik yazı ile yazılmış ülkeler tez çalışma kapsamında yer almamaktadır.

⁽¹⁾ İspanya bazı kaynaklarda federal (örn. bkz. QoG, 2017) veya yarı-federal (Lijphart, 1999/2014:225) olarak sınıflanmaktadır. İngiltere ise Lijphart tarafından 1998'den önce üniter ve merkezi, 1998'den sonra üniter ve adem-i merkezietçi olarak sınıflanmıştır. Bu bölgesel devlet modelleri, anayasa vb. belgelerde siyasal kimlikleri için federalizm kelimesini kullanmamaktadır.

Dahl'ın (1998/2010:225) da belirttiği gibi bir ülkenin federal ya da üniter olması ile hükümet sistemleri arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır. Benzer bir ifade meclis sistemleri ile hükümet sistemleri için de doğrudur. Parlatentonun yapısı ve iktidarın mülki bölünümü, çoğunlukla ülkelerin kendi siyasal evrimleri ile ilişkili olup, hükümet sistemlerinden bağımsızdır (TBMM, 2015).

1.6. Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırılması

Hükümet sistemleri, yasama ve yürütme erklerinin anayasada yer alan yetki ve sorumluluklar çerçevesinde nasıl paylaşıldığının bir ifadesidir. Hükümet sistemleri, birbiriyle karşılaştırılırken zayıf ve güçlü yanları ile ilgili birtakım genellemeler yapılmaktadır. Fakat her bir hükümet sisteminin avantajlı ve dezavantajlı oldukları durumların ülkeler arasındaki farklı uygulamalarla birlikte değerlendirilerek karşılaştırılması daha sağlıklı olacaktır. Bir ülkede iyi bir şekilde işleyen bir sistemin başka bir ülkede de iyi işleyeceğinin bir garantisi bulunmamaktadır.

Karşılaştırmalarda, hükümet sistemlerine somut düzeyde getirilen temel eleştiri noktalarını tekrarlamak gerekir. Başkanlık sisteminde yürütme ve yasama seçimlerinin ayrı yapılması, başkanın parlamento çoğunluğunun desteğini almasında sorun yaşama ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Başkanın siyasal programını uygulaması için gereken yasal düzenlemeleri parlamentodan geçirememesi durumunda yasama ile yürütmenin kilitlenmesi ve hükümet krizlerine açık olması başkanlık sisteminin zayıflığı olarak ileri sürülmektedir. Başkanlık sistemi ile ilgili diğer bir kritik sorun, çoğunluğu elde edemeyen bir başkanın, muhalefet partilerini bir koalisyon hükümetine dâhil etme gücüne sahip olmamasıdır. Koalisyon hükümetlerinin oluşumunun daha kolay olduğu parlamenter sisteme yönelik eleştiriler de koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı noktasındadır. Başkanın anayasal olarak güvence altına alınmış süresi, çoğunlukçu (kazanan herşeyi alır) seçim sistemleri ile birleşince, başkanların uzlaşmaya daha az gönüllü bir davranış sergilemesine veya muhalif dayanışmayı bölücü, geçici yanaşma stratejileri geliştirmesine sebep olmaktadır (Kim, 2008). Bu durum başkanın siyasal meşruiyetinin sorgulanmasına neden olacaktır.

Başkanlık sistemi ile ilgili Linz (1990a, 1994) tarafından ileri sürülen başka bir sorun, başkan ile diğer organlar arasında çıkacak çatışmaları çözmek amaçlı çok az mekanizma olduğudur. Teorik anlamda parlamentarizmdeki güvensizlik oylarıyla eşdeğer bir mekanizma olan “başkanın görevi kötüye kullanma ile suçlanması”, başkanın görevden alınabilmesi için çok büyük bir desteğin sağlanmasını gerektiren bir mekanizmadır. Bu nedenle, başkanla çatışan aktörler, çözüm için anayasal olmayan araçların arayışına girebilir ve demokrasinin askeri vb. müdahalelerle kesintiye uğramasına neden olabilir.

Eleştiri içeriksel olarak geçerli olmakla birlikte bu durumun parlamenter sistemlerde geçerli olmadığı söylenemez.

Mevcut sistemlerdeki sorunlara çözüm olarak ortaya çıkan yarı başkanlık sistemleri parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin birtakım özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Fakat bir açıdan bakıldığında yarı başkanlık sistemlerinin, başkanlık ve parlamenter sistemlerine atfedilen zayıflıkları da taşıdığı söylenebilir. Başkanın aşırı güçlü olması, başkan ile parlamento arasında anlaşmazlık olması, istikrarsız koalisyon hükümetleri yarı başkanlık sistemlerinde de karşılaşılabilecek durumlardır. Ayrıca yürütmenin iki başlı olması veya ortaklaşa yürütülmesinden kaynaklanan anlaşmazlıklar sistemin iyi inşa edilemediği durumlarda (örn. yeni demokrasiler) zorlayıcı olmuştur (Moestrup, 2004).

Anayasa mimarisi açısından aynı kategori içerisine konulan ülkelerin siyasal sistemlerindeki diğer bileşenler ele alındığında uygulama farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Anayasa çerçevesinde belirlenmiş yetkilerin ne ölçüde uygulandığı da ülkeler açısından farklılaşmaktadır. Devlet başkanlarının güç ve yetkilerinin sınırlarındaki farklılıklar hükümet sistemlerini de farklılaştırmaktadır. Her bir hükümet sisteminin içerisinde, farklı uygulamaları içeren alt-sistemlerin bulunması, ülkelerin önüne çok daha çeşitli alternatifler koyarak, radikal değişikliklere gitmeden tıkanma noktalarını aşma imkânı sağlayabilmektedir (Aktaş, 2016). Kavramların geliştirilmesinde önemli olan zihin faaliyetlerinden genelleme, ayırım yapma ve tanımlama bilimsel düşünmenin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle siyaset biliminde klasik hükümet sistemleri sınıflaması birçok açıdan geçerliliğini sürdürmekte ve yeni gözlemlere dayalı olarak revize edilmektedir.

Parlamenter ve başkanlık hükümet sistemlerinin performansı uzun bir süre literatürde tartışılmış ve bu tartışmalar herhangi bir sistemin lehine güçlü bir argüman üretmek için yeterli olmamıştır. Fakat iki sistem arasında kuvvetli bir biçimde öne çıkan kurumsal ayrımlar belirlenmiştir: Parlamenter sistemde parlamentonun hükümeti fesih ve genel seçimleri erkene alma yetkisi vardır. Başkanlık sisteminde ise yetkileri net bir şekilde ayrılmış olan yasama ile yürütme bağımsız meşruiyet kaynaklarına ve sabit görev sürelerine sahiptir. Bu kurumsal ayrımların, ülkelerin siyasal istikrarına veya sosyoekonomik performansına etkili olup olmadığı konusunda özellikle ampirik düzeyde yeterli kanıt bulunamamıştır.

Bir hükümet sisteminin herhangi bir ülke için uygun olup olmadığı sadece sistemin özelliklerine bağlı değildir (Mainwaring ve Shugart, 1997a, 1997b:3). Siyasal istikrar; sosyoekonomik, tarihsel ve kültürel faktörlerin yanı sıra uluslararası ilişkiler faktörlerini de içeren çok boyutlu bir etkileşim alanında sağlanan bir olgudur (Wong, 2013). Bir ülkenin gerek demokratik gerek iktisadi anlamda istikrarlı olması hükümet sisteminin ne olduğundan çok nasıl işlediği ile ilgilidir.

2. BÖLÜM

KALKINMA OLGUSU

2.1. Giriş

İktisadi, sosyal ve siyasal alanda, insanların refahını arttırma, yaşam standardını yükseltme hedefine yönelik dönüşüm faaliyeti kalkınma olgusu ile açıklanmaktadır. Kalkınmadan bahsedilirken çoğunlukla, iktisadi (ekonomik) kalkınma ve iktisadi (ekonomik) gelişme terimleri kullanılmaktadır. Kimi zaman modernleşme, sanayileşme, büyüme, yapısal değişme gibi kavramların kalkınma ile aynı manada kullanıldığı görülmektedir (Karaca, 2015). Kalkınma; ekonomi, modernleşme ve sanayileşmeyi de içeren daha geniş anlamlı fakat daha özel bir alana ait bir kavramdır. Hali hazırda “kalkınmış” ülkelerin seviyelerine ulaşmak için diğer ülkelerin uyguladığı stratejilere ilişkindir. Farklı kavramların aynı manaya gelecek şekilde kullanılmasının altında, bu stratejilerin oluşturulmasındaki yaklaşımlar etkili olmaktadır.

Kalkınma kavramsal olarak, hedeflerinin, doğasının ve anlamlarının birbirine girdiği ve eş zamanlı olarak hem iktisadi bir sürece hem de belirli bir refah düzeyine ulaşmayı işaret eden karmaşık bir amaçlar-araçlar bütününe işaret etmektedir. Özellikle ekonomik büyümenin kalkınmanın motoru olarak algılanması, kalkınmanın sosyal, kültürel ve politik bileşenlerinin silikleştiği tamamen büyüme merkezli bir söylem içerisinde tanımlanmasına sebep olmuştur (Ünsaldı, 2014:89,112). 1970’li yıllara kadar servet ve gelir artışı kalkınmanın göstergesi olarak görülmüş, fakat bu artışın toplumun geniş kesiminin hayat standartlarına yansımaması, gelir dağılımı adaletsizlikleri, yoksulluk ve özgürlüklerle ilgili sorunlar tanımlamanın yeniden ele alınmasına neden olmuştur. Fakat ekonomi her zaman merkezde yer almıştır.

Kalkınma, bir ülkedeki üretimin niceliksel olarak artması ile beraber sağlık, eğitim, kültür gibi insanların sosyal hayatlarındaki iyileşmeleri de kapsayan niteliksel bir dönüşüm sürecini ifade eder (Koçak, 2016). Kalkınma olgusunun teorik temeli aydınlanma düşüncesi ve modernleşme teorisine dayanmakla beraber çok daha yeni ve özel bir tarihsel sürecin sonucunda ortaya çıkan bir kavramsallaştırmadır. XVIII. yüzyılın sonlarında başlayan ve XIX. yüzyılda tüm dünyayı etkisine alan sanayi devrimi ile birlikte toplumsal

hayat her yönüyle değişmeye başlamıştır. İngiltere’de başlayan süreç, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da büyük bir zenginlik yaratmıştır. Orta Çağ sonundan itibaren Batı Avrupa ve uzantısı Yeni Dünya ülkelerinde kapitalizmin gelişmesi ve yerleşmesi sömürgeciliğe dayanmaktadır (Kazgan, 2016:264). Bahsi geçen coğrafyada iktisadi büyümeye neden olan sanayi kapitalizmi, diğer ülkeler açısından aynı etkiyi doğurmamış ve uluslararası ölçekte eşitsizlik yaratmıştır. Bu süreç içerisinde sanayileşen ülkelerin hammadde ve pazar ihtiyacı dünya savaşlarının en önemli sebebi olmuştur. Hammadde ve pazar ihtiyacı sömürgeleştirilmiş ülkelere karşılanmıştır. Sömürgecilik, kapitalist sanayi ülkelerini zenginleştirirken sömürgelerin fakirleşmesine neden olmuştur. Gelişmiş sanayi ülkelerinin karşısında daha fakir ülkeler az gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin eski tam veya yarı sömürge ülkelerden oluşması bir rastlantı değildir.

Sistematik olarak ilk defa Adam Smith’in 1776’da yayınlanan Ulusların Zenginliği eserinde ele alınan, ülkelerin servet ve gelirlerinin özellikleri, iktisadi ilerlemenin nedenleri gibi konular çok eskiden beri düşünürlerin ilgi alanı olmuştur. Toplumsal refah ile ilgilenen kalkınma iktisadı ise, iktisat biliminin bir alt disiplini olarak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmış ve hızla gelişmiştir. Kalkınma iktisadının ortaya çıkışında, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine erişme isteği etkili olmuştur. Bu ülkelerde siyasal iktidarlar iktisadi hedeflere ulaşma adına bazı normlar benimsemiş, kalkınma planları ile başarılı büyüme oranları yakalamış, fakat arzu edilen bir toplumsal değişme yaşayamamıştır.

Çoğunlukla az gelişmiş ülkelerin iktisadi gelişmesi için kullanılan kalkınma kavramı, piyasa mekanizmasına kamu müdahalesini ve iktisadi planlamayı öngören bir yaklaşımı temsil etmektedir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınması kapitalist ve sosyalist sistemlerdeki kurumların bir karması haline gelmiştir. Bir yandan bireysel girişim, özel mülkiyet, kâr teşviki gibi kapitalizmin temel kurumları, diğer taraftan piyasa mekanizmasının işleyişindeki aksaklıkların giderilmesi yönünde planlama anlayışı ve kamu yatırımları benimsenmiştir (Kazgan, 2016:264). İleri sanayi ülkeleri dışında kalan az gelişmiş ülkelerin refah arayışı, kapitalist sistem içinde büyüme anlayışının yetersizliğini göstermiştir. Süreç içerisinde az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülen iktisadi büyümenin ifade ettiği niceliksel büyümenin toplumsal refahı sağlayamadığı, kalıcı bir iyilik halinin başaramadığı görülmüştür. Dünya savaşları sonrasında sömürge ve yarı sömürgelerin bağımsızlığa kavuşmaları ile birlikte refah düzeyini yükseltme çabaları,

kapitalizmin evrensel kabul ettiği kurumlarının her ülkede aynı olanakları yaratmadığını göstermiştir. İktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma kavramsal olarak iki farklı olguya işaret etmeye başlamış, 1960’lardan itibaren kalkınma, sosyal ve siyasal alanı da kapsayan bir iyileşme hali olarak benimsenmiştir. Adelman ve Morris, 1967 yılında yaptıkları bir çalışmada, 74 ülkenin 40 ayrı sosyokültürel, siyasal ve iktisadi göstergesine dayanarak ülkelerin büyüme düzeylerindeki farklılıkların kaynağını araştırmıştır. Araştırmacıların dâhil ettiği siyasal göstergeler olarak ordunun siyasal gücü, siyasal kararlılığın düzeyi, demokratik kurumların düzeyi, işçi hareketinin gücü, geleneksel elitlerin siyasal gücü, siyasal muhalefet ve basının özgürlük derecesi, yönetsel etkinliğin derecesi, siyasal iktidarın merkezileşme düzeyi gibi değişkenlerdir. Büyüme üzerinde sosyal davranış ve kurumların etkisi %53 iken siyasal göstergelerin etkisi ise %13 olarak bulunmuştur (Mihçı, 2005). Böylece gelişmişliğin iktisadi olduğu kadar sosyal ve siyasal bir olgu olduğu ampirik olarak gösterilmiştir.

Özellikle kapitalist sistemin dışında kurulan sosyalist sistemin gücünü giderek arttırması, Batı Avrupa’nın gerisinde kalan Doğu Avrupa ülkelerinde giderek sosyalist sistemlerin yaygınlaşması, azgelişmiş ülkelerin sorunlarına dünya ölçeğinde ilginin artışına neden olmuştur. Bu dönem, aynı zamanda ülkelerin “kapitalist Batı” ile “sosyalist Sovyet Bloğu” olarak iki bloğa ayrıldığı bir dönemdir. Bu bloğun dışında ise Afrika ve Asya’daki eski sömürgelerden oluşan yoksul ülkeler (üçüncü dünya ülkeleri) bulunmaktadır. Azgelişmişlik sorununu aşmak için, geliştirilen reçeteler çeşitli coğrafyalarda yer alan farklı ülkelerin sorunlarını çözememiştir. “Geri kalmış” ülkeler gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmaya çabalamış ve çoğunluklu olarak gelişmiş ülkelerin izlediği yolu taklit ederek başarılı olabilecekleri düşünülmüş, geleneksel iktisada dayalı kuramlar da bu yönde tavsiyeler sunmuştur. Batı’nın ileri sanayi ülkelerinin gelişme çizgisini izleyerek geleneksel toplumlara sahip diğer ülkelerin de gelişebileceklerini iddia eden modernleşme kuramcıları iktisadi politikalarda etkili olmuştur.

Geleneksel iktisada dayalı Rostow, Lewis, Nurkse, Rodan, Perroux gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen ortodoks yaklaşımlar azgelişmiş ülkelerin Batı Avrupa ülkelerinin modernleşme çizgisini izlemelerini tavsiye etmiştir. Bu yaklaşımda, iktisadi, toplumsal, kültürel yapıyı kapitalist bir niteliğe büründürmek için, yani ulusal burjuvazinin geliştirilmesi, geleneksel yöntemlerin tasfiyesi, toplumsal kültürün çalışma-üretme yönünde yeniden tanımlanması, pazarın genişletilmesi vb. adımların nasıl atılacağı

sorusuna cevap aramıştır. Azgelişmişliği ülkelerin içsel dinamiğine dayalı bir olgu olarak lanse eden bu yaklaşımlar, sömürgeleştirme olgusunu anlatımlarından dışlamış, tarihsel süreci eksik yansıtmışlardır (Öztürk, 2015:107). Bu anlayış bağımlılık teorisyenlerince ve daha sonra yapısalcı kuramlar kapsamında eleştirilmiştir. Çoğunlukla Avrupa merkezli bir bakış açısı içeren bu kuramlar azgelişmişlik probleminin çözümünde yetersiz kalmıştır.

1950 ve 1960'ların en önemli iktisadi konusu olan büyüme ve kalkınma teorilerinin yerini, 1970 ve 1980'lerde kısa dönemli para ve konjonktür analizleri almıştır (Yay, 2002). Siyasal anlamda bağımsız olan birçok ülkenin iktisadi anlamda bağımsız olmadıkları, kapitalist iktisadi mekanizmanın bir parçası olarak zayıfladıkları gözlenmiştir. 1980'den sonra az gelişmiş ülkelerin kalkınması sürecinin yerini de serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, yabancı sermaye aleyhine ayırım yapamama gibi uygulamalar almış ve bu ülkelerin borçlarını düzenli ödeyebilme kapasitesine yoğunlaşmıştır (Kazgan, 2016:264). Piyasa ekonomisi ile demokratik yönetimlerin bir arada ve uyumlu bir biçimde çalışabilmesi merkezi konu haline gelmiştir.

Son yirmi yıllık dönemde iktisadi büyümeyi, eşitlikçi ve topyekûn refahı sağlayan sürdürülebilir bir süreç olarak bütüncül bir bakış açısıyla ele alan yeni yaklaşımlar geliştirildiği gözlenmektedir. Sürdürülebilirliğe ilişkin kaygıların ortaya çıkışı daha önceye götürülebilse de çağdaş çevrecilik akımlarının 1960 ve 1970'lerde ortaya çıkan ilk dalgası ile geleneksel doğanın korunması kaygısı olası küresel bir çevresel krize karşı farkındalığa dönüşmeye başlamıştır. Çevreciler, ekonomik büyümeyi, sanayileşmeyi, batı kültürünü ve teknolojiyi çevre sorunlarının sorumlusu olarak görmüştür (Yeni, 2014). Daha geniş anlamda iktisadi gelişmenin, dünya çapındaki gelir eşitsizliklerini artırarak, yetersiz beslenen nüfusun artmasına ve çevre sorunlarına yol açması sürdürülebilir kalkınmanın çok boyutlu ve evrensel bir anlayışla ele alınmasını gerektirmiştir.

Kalkınmanın sürdürülebilirliği kavramı, iktisadi, çevresel ve sosyal boyutlarıyla hem bugünkü neslin hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek sürekli bir refahın sağlanabilmesi anlayışına dayanır. Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modeli olan "sürdürülebilir kalkınma", XX. yüzyıl sonlarına doğru dünya gündemine girmiş ve 1990'lı yıllarda imzalanan uluslararası antlaşmalarla küresel bir uygulama planı haline gelmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2017). Sürdürülebilir kalkınmanın,

kavram olarak tartışılmaya ve kullanılmaya başlandığı günden bu yana genellikle kabul edilen üç boyutu Holmberg ve Sandbrook (1992) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır (Harris, 2000):

- Ekonomik boyut: Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınmalıdır.

- Çevresel boyut: Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, kaynak temelini sabit tutmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin istismarından kaçınmalı ve yenilenemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketmelidir. Bu süreç, ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistem işlevlerinin korunmasını da içermelidir.

- Sosyal boyut: Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile birlikte değerlendirildiğine kalkınma, yalnızca büyüme ile ölçülebilir bir olgudan oldukça uzaklaşmıştır. İktisadi, sosyal ve siyasal açıdan ülkelerin buldukları şartları dikkate alarak hem insan hem doğa boyutuyla birlikte değerlendirilmeye başlanan kalkınma, iktisat disiplininin dışına taşan bir olgu haline gelmiştir. İktisat disiplini çerçevesinde kurumsalcı yaklaşım, iktisat, hukuk, işletme, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinleri birleştiren disiplinler arası bir anlayış olarak kurumsal yapıyı yeni bir perspektifle iktisadi performansla ilgili araştırmaların merkezine taşımıştır. Kurumlar; ekonomik karar verme bağlamında etkileşim alanındaki bir dizi kural veya kısıtlama, başka bir deyişle oyunun kuralları olarak tanımlanmıştır (Hanson, 2007). Böylece toplumsal yapı, siyasal ve sosyal kurumlar yeni kalkınma anlayışının merkezine oturmuştur. Yine de büyüme başta olmak üzere genellikle gayri safi milli hasıla değerlerine bağlı olarak kalkınma düzeyinin ölçülmesi, zaman içindeki değişiminin ve bu değişimin çeşitli faktörlerle ilişkisinin incelenmesi oldukça popüler bir konudur. Bu bağlamda yapılan çalışmalardan; kurumların ekonomik gelişmeyi etkileyip etkilemediği, nasıl etkilediği, kurumların ülkeler arasında neden farklılaştığı ve bunların

nasıl geliştiği üzerine teorik bilgiler veren sistematik araştırmalar oldukça yenidir (Acemoğlu, Gallego ve Robinson, 2014). Bu araştırmaların problematiği, kurumsal, kültürel, coğrafi vb. zellikler ile iktisadi büyümenin bileşenlerinden olan beşeri sermaye, fiziki sermaye ve toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkilerdir.

North, Olson, Williamson, Coase, Rodrik ve Acemoğlu gibi iktisatçılar kurumların önemine vurgu yapmış ve kurumları özellikle iktisadi büyüme meselesinin merkezine yerleştirmiştir. Bu yaklaşıma göre, kurumlar; mülkiyet haklarının korunması, işlem maliyetlerini ve sosyal altyapı belirsizliğini azaltması, mal, emek ve finansal piyasaları düzenlemesi ve rekabetçi piyasa koşulları oluşturması yoluyla kalkınma için çok önemli teşvikler sağlamaktadır (Koçak, 2016). Acemoğlu ve Robinson (2013), Ulusların Düşüşü kitabında yeterince merkezileşmiş güçlü devlet ve çoğulcu siyasal kurumların ekonominin gelişmesindeki olumlu etkisini vurgulamıştır. İktidarın dar bir elitin elinde yoğunlaştığı ve gücün kısıtlanmadığı sömürücü siyasal kurumların yine sömürücü ekonomik kurumları yaratan karşılıklı bir etkileşim döngüsü içindeki ilişkisine işaret etmiştir. Sömürücü ekonomik siyasal ve ekonomik kurumlar ekonomik kaynakların gücü elinde tutan elit kesimin çıkarlarına hizmet edecek şekilde yapılandırılmış ve bu durum da toplumsal refaha hizmet etmemiş, gelişmeye izin vermemiştir (Acemoğlu ve Robinson 2013:81).

Bütün siyasal yönetim sistemlerinde iktidarın temsil edildiği devlet, ekonomiyi etkileyen ve ekonomiden etkilenen bir unsur olarak ekonomik faaliyetlerin vazgeçilmez bir bileşenidir (Kılıçbay, 1994:31). Devlet; birbiri ile sürekli etkileşim halinde olan siyasal, iktisadi, kültürel ve ahlaki sistemlerin i içe geçtiği toplumsal ilişki ağı üzerinde varolan bir örgütlenmedir. Kültürel normlar ve sosyal kurumlar bu sistemler arasındaki ilişkileri biçimlendirmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, iktisadi performans ile siyasal ve sosyal kurumlar arasındaki etkileşim konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Siyasal davranışı sınırlayan ve etkinleştiren, insan tarafından geliştirilen kurallar ve prosedürleri ifade eden kurumlar (Levitsky ve Murillo, 2009) piyasa sisteminin yapısını, mülkiyet haklarını, toprak dağılımını, beşeri kaynakların gelişimini etkilemekte ve böylece iktisadi büyümenin ulusal düzeyde ne ölçüde yayıldığını belirlemektedir (Mihçı, 2005). Siyasal rejim (demokrasi düzeyi), ekonomik ve sivil özgürlükler, güven ortamı (ayaklanmalar, darbeler, iç savaş, etnik çatışmalar, i ve dış karışıklıklar), devlet mekanizması, mülkiyet haklarının yapısı ve hukuk sistemi, sözleşmelerin güvenilirliği, yolsuzluk düzeyi ve bürokratik yapı, sosyal normlar, etnik ve dini inançlar bir ülkenin kurumsal yapısının belirleyicisidir (Koçak,

2016). Bu çerçevede ülkelerin demokrasi düzeyleri, kalkınma çerçevesinde en sık incelenen konulardan biri olmuştur. Özellikle ülke demokrasi düzeylerini ölçen puanlama göstergelerinin yaygınlaşması konu hakkındaki ampirik çalışmaların artmasına neden olmuştur.

2.2. Kalkınma Göstergeleri

Kalkınma olgusu sosyoekonomik yönü olan karmaşık bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir (Öztürk, 2015:45). Bu nedenle ülkelerin kalkınma düzeylerini karşılaştırmak bir diğer deyişle toplumsal refah seviyesini ve yaşam kalitesini ölçmek, karşılaştırmak ve zaman içinde izlemek amacıyla çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergeler, sayım, anket veya araştırmalarla toplanan verilerin işlenmesi, kontrol edilmesi ve analizi sonucunda hesaplanmaktadır. Nüfus, ekonomi, sağlık, eğitim, çevre gibi farklı alanlarda hesaplanan çeşitli göstergeler ülkelerin kalkınma düzeyleri hakkında bilgi sağlar. Dünya Bankası tarafından ülkeler için derlenen Dünya Kalkınma Göstergeleri; üretim, büyüme, istihdam, sosyal koruma, sağlık, eğitim, bilim ve teknoloji, yoksulluk, kentleşme, alt yapı tesisleri, tarım, enerji, madencilik, ulaştırma, çevre, toplumsal cinsiyet, ticaret, dış borçlar ve mali sektör kapsamında çoğu birbiriyle bağlantılı ve alt bileşenlere ayrılmış yaklaşık 1.500 adet seriden oluşmaktadır (Dünya Bankası, 2017). Araştırmacılar tarafından, araştırmanın amacı ve kapsamı dikkate alınarak, verilerinin istenen dönemler için mevcut olup olmadığına ve karşılaştırılabilirliği sağlayan metodoloji uyumuna bakılarak çeşitli göstergeler seçilmektedir. Araştırmalarda en çok kullanılan göstergeler, milli gelir hesaplamaları sonucunda elde edilmektedir.

2.2.1. Milli Gelir Göstergeleri

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYH), belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yılda) yurt içinde üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade etmektedir. Gayri safi milli hasıla (GSMH) ise, ülke vatandaşlarının ürettiği mal ve hizmetlerin ekonomik değerini ifade eder. GSMH yurt içinde yerleşik veya diğer ülkelerde yerleşik “tüm vatandaşların” üretimini kapsarken, GSYH ülke vatandaşı olsun ya da olmasın, “yurt içinde” yapılan üretimleri kapsar. Ekonomik büyüme kavramı GSYH’de meydana gelen oransal artışı ifade etmektedir. Karşılaştırmalarda ekonomik büyümenin daha sağlıklı ölçülebilmesi için ülkelerdeki enflasyon etkisinin arındırılması gerekmektedir. Bu nedenle

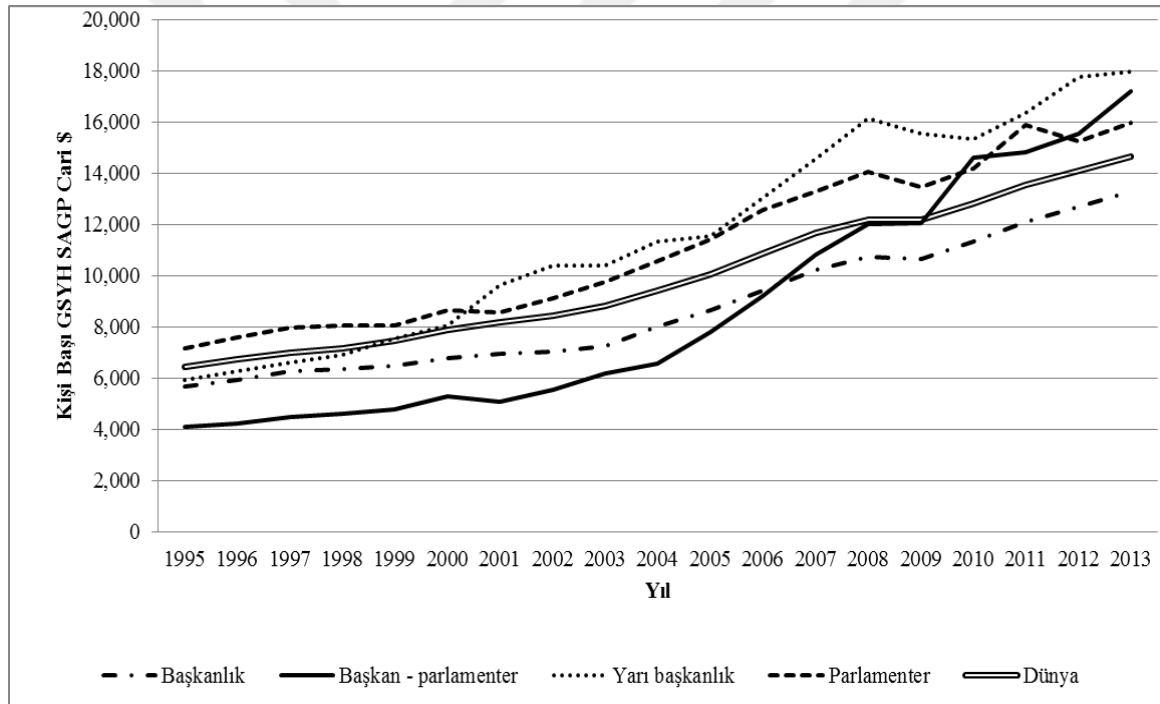
hesaplanan reel büyüme hızı, sabit fiyatlarla GSYH verisinin yıllık yüzde değişimidir. GSYH değerleri ülkelerin ulusal para birimi olarak ölçülmektedir. Fakat ülkeler arası fiyat düzeyleri farklılığını çözmek için değerler döviz kurları aracılığıyla yaygın bir para birimine çevrilerek kullanılmaktadır. Dünya Bankası verilerinde hesaplanan değerlerin ortalama ABD doları kuruna bölünmesi ile dolar değeriyle kişi başına gayrisafi yurt içi hasılaya ulaşılmaktadır. Ayrıca bütün ülkeler için belirli bir yılın (örneğin 2010 yılı) resmi döviz kurları ile ABD dolarına çevrilerek ortak bir yıl çerçevesinde sabit fiyatlarla hesaplanmaktadır.

Ulusal paraların dolara çevriminde yaşanan kur sorunları ve ülkelerin piyasa koşullarına bağlı olarak satın alma gücündeki farklılıklar ülkeleri karşılaştırmada zorluklar çıkarabilmektedir. Bu nedenle farklı hesaplama yöntemleri geliştirilmiştir. GSYH, satın alma gücü parite oranları kullanılarak uluslararası bir para birimine çevrilmektedir. Uluslararası para birimi ABD'deki doların satın alma gücüne eşdeğer bir miktarı ifade etmektedir. Satın alma gücü paritesi Uluslararası Karşılaştırma Programı adı verilen çalışma kapsamında kıyaslama tahminleri veya istatistiksel model bazlı olarak hesaplanmaktadır. Yüksek ve orta yüksek gelire sahip ülkeler için hesaplamalar AB İstatistik Ofisi (Eurostat) ve OECD tarafından yapılmaktadır (Dünya Bankası, 2017).

Kişi başına GSYH, gayrisafi yurt içi hasıla büyüklüğünün yıl ortası nüfus tahminine bölünmesi ile elde edilir. En çok kullanılan kalkınma göstergesi olan kişi başına düşen GSYH göstergelerinin kullanılması çeşitli noktalardan eleştirilmektedir. Tek başına kalkınma için yeterli olmadığı konusunda bir görüş birliği oluşmuştur. Özellikle ülkelerin hesaplama yöntemlerinin farklılığı, ülkelerdeki ulusal para birimi düzeyindeki fiyat farklılıklarının yansıtılmasındaki sorunlar ve kişi başına düşen gelirin, dağılımdaki eşitsizlikler nedeniyle bireylerin gerçek refah seviyesini göstermediği temel eleştiri noktaları olmuştur³⁰. Büyüme göstergesi, nitelik ile ilgili bilgi sağlamamaktadır; sağlıklı bir ekonomik büyümenin, dış borçlanma ve ithalat yerine, üretim ve verimlilik artışı sonucunda olması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin tümü pazarlanarak milli gelir hesaplarına dâhil edilirken, az gelişmiş ülkelerde öz tüketimin yaygın olması kimi mal ve hizmetlerin değerlerinin milli gelir hesaplarına tam olarak

³⁰ Stiglitz, Sen ve Fitoussi, 2009 yılında ekonomik performans ve sosyal ilerlemenin ölçümü ile ilgili raporlarında bu konuda çok sık olarak kullanılan GSYH hesapları ile ilgili sorunları ve sınırlılıkları belirtmiş, alternatifler ve geliştirilebilecek yeni ölçümler ile ilgili bilgi vermiştir.

yansımamasına neden olmaktadır (Öztürk, 2015:48). Petrol gelirleri nedeniyle yüksek GSYH değerlerine sahip ülkelerin (örn. Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri vb.) bu göstergede ilk sıralarda olması kalkınma olgusu etrafında tartışmalı bir durum göstermektedir. “Toplum” kadar karmaşık ve çeşitlilik içeren bir görünümün tek bir sayı ile özetlenemeyeceği açıktır (Stiglitz, Sen ve Fitoussi, 2009). Kişi başına düşen gelir, kalkınmanın bir göstergesi olarak özellikle veri elde edilebilirliği açısından rahatça ulaşılabildiği için sıklıkla kullanılmakta ancak geniş anlamda toplumsal refahı temsil etmemektedir. Uluslararası karşılaştırmalarda satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen GSYH verisi kullanılmaktadır. Şekil 2.1’de çalışma kapsamındaki ülkelerin yıllık kişi başına düşen gelirlerinin hükümet sistemlerine göre ortalamasının 1995-2013 dönemindeki seyri ve dünya ortalaması ile karşılaştırılması yer almaktadır.

Şekil 2.1. Hükümet sistemlerine göre kişi başına düşen gelir

(Kaynak: Dünya Bankası, 2017). Kişi başına düşen GSYH (Satın alma gücü paritesine (SAGP) göre, cari ABD doları).

2.2.2. Yoksulluk Göstergeleri

Yoksulluk tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi güç bir kavramdır. Yaşamı idame ettirebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçların karşılanamadığı bir durumu ifade eder. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak

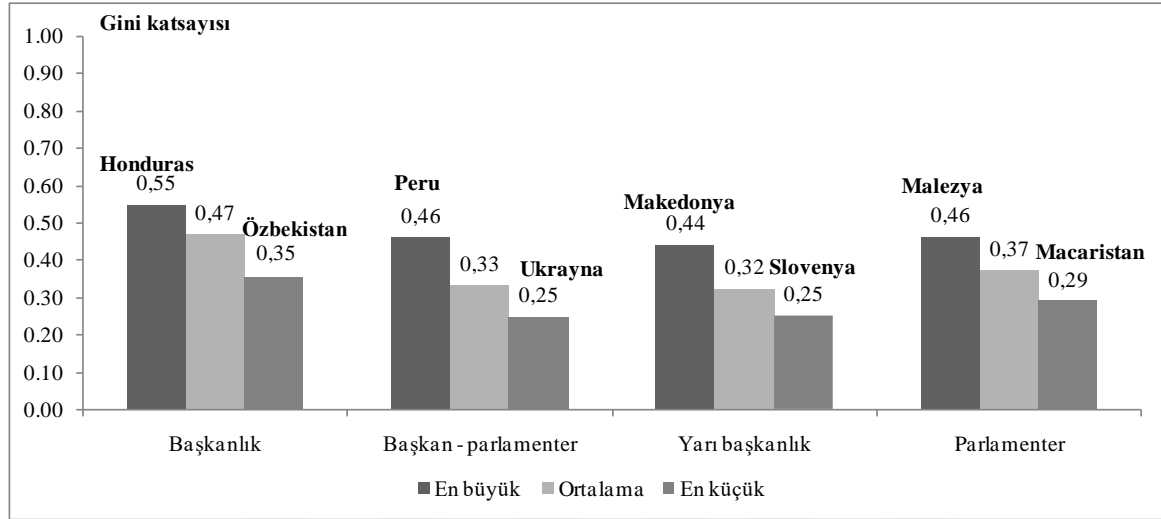
mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder (TÜİK, 2017a).

Yoksulluk ile ilgili olarak mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk olmak üzere iki temel tanım yapılmaktadır. Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Görelî yoksulluk ise bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilmektedir (TÜİK, 2017a). Dünya Bankası verilerinde günlük kişi başına belirlenen yoksulluk sınır değerlerinin (örneğin 1,90\$ ve 3,10\$ için iki ayrı sınır değeri) altında yaşayan kişilerin nüfusa oranı, ülkelerin yoksulluk göstergeleri olarak kullanılmaktadır. Veri tüm ülkeler için mevcut olmadığı için kısıtlı bir kullanım söz konusudur.

2.2.3. Gelir Dağılımı Göstergeleri

Kişi başına düşen GSYH ile birlikte gelir dağılımının eşitliği ile ilgili bir ölçü kullanıldığında ülkenin refah seviyesi ile ilgili daha rafine bilgi elde edilebilir. Bu nedenle gelir dağılımı ile ilgili eşitsizliklerin ölçümü için “Gini katsayısı” hesaplanmaktadır. Bu katsayı, bir ekonomideki bireylerin veya hanehalklarının gelir dağılımının (bazı durumlarda tüketim harcamasına göre) eşit bir dağılımdan ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Bu hesaplama gelirin ne düzeyde adaletli dağıldığını gösteren Lorenz eğrisine dayanmaktadır. Eğriyi oluşturabilmek için bireyler ve hane halkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en yoksul birimden başlayarak küçüğe doğru sıralanır. Lorenz eğrisinin yatay ekseninde bu şekilde sıralanmış birey veya hane halklarının nüfusunun kümülatif yüzde payları, dikey ekseninde ise bu birimlerin elde ettikleri gelirin kümülatif yüzde payları yer alır. Böyle bir Lorenz eğrisi, nüfusun yüzde kaçının gelirin yüzde kaçını aldığını gösteren noktaların birleştirilmesi ile elde edilir. Gini katsayısı, mutlak eşitlik

doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Gini katsayısı 0 ise tam eşitliği, 1 ise tam eşitsizliği ifade eder (Dünya Bankası, 2017). Katsayının 1 olması tüm gelirin tek bir bireye ait olduğu en eşitsiz durumu göstermektedir. Çalışma kapsamında seçilmiş ülkelerin hükümet sistemlerine göre Gini katsayıları ortalaması, en büyük ve en küçük değerler Şekil 2.2’de gösterilmiştir.

Şekil 2.2. Hükümet sistemlerine göre Gini katsayısı

(Kaynak: Dünya Bankası, 2017). Ülkelerin 2013 yılında mevcut Gini katsayılarının beş yıllık hareketli ortalamaları alınmıştır. Endonezya, Güney Kore ve Türkmenistan verisi mevcut değildir.

2.2.4. İşgücü Göstergeleri

İşgücü, bir referans dönemi içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsar. İstihdam edilenler ile işsizlerden oluşmaktadır. İstihdamın sektörlere göre dağılımı, iş gücüne katılma oranı, çeşitli yaş ve eğitim gruplarında işsizlik oranları araştırmalarda en çok kullanılan göstergelerdir. İşsizlik, başta yoksulluk olmak üzere çeşitli toplumsal sonuçları olan sosyoekonomik bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye rağmen çeşitli nedenlerle işsizlik oranlarında yükselme eğilimi gözlenebilmektedir. Dünya Bankası verilerinde, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2013 yılı tahminlerine göre işsizlik oranının dünya ortalaması %5,9 iken, bu oran AB’de ortalama %10,9, yüksek gelir grubundaki ülkelerde ortalama %8,

düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde ortalama %5,4'tür³¹. Refahın en büyük ölçüsü olan ekonomik büyümenin, istihdam yaratan bir büyüme olup olmadığı işgücü göstergeleri ile birlikte değerlendirilğinde anlaşılabilir.

2.2.5. Sağlık, Eğitim ve Yaşam Göstergeleri

Sağlık harcamaları ve bu harcamaların GSYH değerine oranları, kişi başına düşen doktor sayısı, bebek ölüm oranları, doğuştan beklenen yaşam süresi gibi göstergeler ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Benzer bir biçimde; eğitim harcamaları, öğrenci başına yapılan eğitim harcaması, öğrenci başına düşen öğretmen sayısı, okullaşma oranları bir ülkenin kalkınma düzeyi açısından önemli göstergelerdir. Bu göstergeler eğitim düzeyleri ve cinsiyet ayrımında araştırmaların amacına göre kullanılabilir.

İşgücünü oluşturan bireylerin bilgi düzeyi, beceri ve yeteneklerinin artması ile sağlıklı, iyi bir yaşam sürmesi iktisadi verimlilik ve toplumsal refah açısından son derece önemlidir. “Beşeri sermaye” kavramı ile tanımlanan bu faktörün büyümenin üzerindeki olumlu etkileri çok sayıda araştırma ile desteklenmiştir. Beşeri sermaye, hem işgücü faktörüne içkin bir girdi olarak büyüme hesaplamasına girmekte, hem de eğitime ve bilgiye yapılan yatırımların büyümeyle doğru orantılı bir ilişkiye sahip olduğu yönünde içsel büyüme teorisinin temel bileşenlerinden biri olmaktadır.

2.2.6. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi³²; uzun vadeli ilerlemeyi, beşeri kalkınmanın üç temel boyutu olan “uzun ve sağlıklı bir yaşam”, “bilgiye erişim” ve “insana yakışır yaşam koşulları” kapsamında ele alarak ölçen bir endekstir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana yayınlanmaktadır. Bu endeks, kalkınmanın gelirin ötesinde daha basit ama daha güçlü bir ölçüt olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Farklı birimlerde ölçülen gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini 0 ve 1 arasında

³¹ Dünya Bankası verilerinde analitik bir sınıflama olarak kullanılan gelir grupları sınıflaması, Atlas metoduna göre hesaplanan kişi başına gayri safi milli gelirin (ABD doları cinsinden) eşik değerlerine göre belirlenmektedir. 2013 yılında; 1.045 doların altındaki ülkeler düşük gelir, 1.046-4.125 dolar arası arasında yer alanlar düşük orta gelir, 4.126-12.745 arasında yer alanlar yüksek orta gelir ve 12.745 doların üstünde yer alanlar yüksek gelir grubunda sınıflandırılmıştır.

değişen, birimsiz bir ölçeğe dönüştürebilmek için her bir göstergenin minimum ve maksimum değerleri belirlenerek standartlaştırma işlemi yapılmaktadır. Elde edilen alt endekslerin ortalaması alınarak insani gelişme endeksine ulaşılmaktadır. Yıllar içerisinde alt endekslerin ve genel endeksin hesaplama biçiminde yeni ölçümler ve yöntemler geliştirilmiştir. 2010 yılına kadar hesaplanan insani gelişme endekslerinde alt endekslerin aritmetik ortalaması alınırken, 2010 yılından sonra alt endekslerin geometrik ortalaması ile hesaplanmaktadır. Bir istisnai hesaplama olarak kişi başına gayri safi milli gelir göstergesi, gelir artışının beşeri kalkınma içindeki önemini giderek azalmasını yansıtmak amacıyla logaritması alınarak endekse katılmaktadır (TÜİK, 2017b).

Endeksin bileşenlerini oluşturan göstergeler:

- Doğuşta beklenen yaşam süresi: Yeni doğmuş bir bireyin yaşamı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır.
- Beklenen eğitim süresi: Okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını ifade etmektedir.
- Ortalama eğitim süresi: 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını göstermektedir.
- Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına gayri safi milli gelir: Bir ekonomide ülke vatandaşlarının belli bir dönemde, ekonomik faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değer, satın alma gücü paritesi oranları ile dönüştürülerek yıl ortası nüfus tahminine bölünmesi ile elde edilmektedir. Satın alma gücü paritesi oranları ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır.

Çizelge 2.1’de bazı gelişmiş ülkelerle birlikte çalışma kapsamındaki ülkelerin 2014-2015 yılı İnsani Gelişme Endeksi sıralaması verilmiştir.

³² Human Development Index, Beşeri Kalkınma Endeksi olarak da çevrilmiştir.

Çizelge 2.1. Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi sıralamaları (2014-2015)

Ülke	Hükümet sistemi	2014	2015
<i>Almanya</i>	<i>Parlamenter</i>	<i>4</i>	<i>4</i>
<i>ABD</i>	<i>Başkanlık</i>	<i>11</i>	<i>10</i>
<i>İngiltere</i>	<i>Parlamenter</i>	<i>16</i>	<i>16</i>
Güney Kore	Başkanlık	18	18
<i>Fransa</i>	<i>Yarı başkanlık</i>	<i>22</i>	<i>21</i>
Slovenya	Yarı başkanlık	25	25
<i>İspanya</i>	<i>Parlamenter</i>	<i>26</i>	<i>27</i>
Çekya	Yarı başkanlık	28	28
<i>Yunanistan</i>	<i>Parlamenter</i>	<i>29</i>	<i>29</i>
Estonya	Parlamenter	31	30
Polonya	Yarı başkanlık	36	36
Litvanya	Yarı başkanlık	37	37
Şili	Başkanlık	38	38
Slovakya	Yarı başkanlık	40	40
<i>Portekiz</i>	<i>Yarı başkanlık</i>	<i>41</i>	<i>41</i>
Macaristan	Parlamenter	43	43
Letonya	Parlamenter	44	44
Arjantin	Başkanlık	45	45
Hırvatistan	Yarı başkanlık	46	45
Rusya Fed.	Başkan - parlamenter	48	49
Karadağ	Yarı başkanlık	49	48
Belarus	Başkan - parlamenter	51	52
Romanya	Yarı başkanlık	51	50
Uruguay	Başkanlık	54	54
Kazakistan	Başkan - parlamenter	56	56
Bulgaristan	Yarı başkanlık	57	56
Malezya	Parlamenter	59	59
Panama	Başkanlık	60	60
Kosta Rika	Başkanlık	66	66
Sırbistan	Yarı başkanlık	66	66
Venezuela	Başkanlık	70	71
Gürcistan	Yarı başkanlık	71	70
Türkiye	Parlamenter	72	71
Arnavutluk	Parlamenter	75	75
Azerbaycan	Başkan - parlamenter	77	78
Meksika	Başkanlık	77	77
Brezilya	Başkanlık	79	79
Ukrayna	Başkan - parlamenter	81	84
Makedonya	Yarı başkanlık	83	82
Ermenistan	Yarı başkanlık	85	84
Ekvador	Başkanlık	87	89
Tayland	Parlamenter	88	87
Peru	Başkan - parlamenter	89	87
Moğolistan	Yarı başkanlık	93	92
Jamaika	Parlamenter	94	94
Kolombiya	Başkanlık	95	95
Dominik Cum.	Başkanlık	101	99
Moldova	Parlamenter	105	107
Özbekistan	Başkanlık	108	105
Paraguay	Başkanlık	110	110
Türkmenistan	Başkanlık	111	111
Endonezya	Başkanlık	113	113
Filipinler	Başkanlık	114	116
El Salvador	Başkanlık	115	117
Bolivya	Başkanlık	118	118
Kırgızistan	Yarı başkanlık	120	120
Nikaragua	Başkanlık	124	124
Guatemala	Başkanlık	126	125
Honduras	Başkanlık	130	130
Papua Yeni Gine	Parlamenter	153	154

(*) Tez çalışması kapsamında yer almayan ülkeler italik harflerle belirtilmiştir.

Kaynak: UNDP (2017).

2.2.7. Yolsuzluk Göstergeleri

Tarihin eski dönemlerinden beri varolan yolsuzluk, uzun bir kavramsal geçmişe sahiptir. Genel bir ifade ile kamusal güç, görev ve yetkinin özel çıkarlar için kötüye kullanılması anlamına gelen yolsuzluk, devlet içindeki ve dışındaki kişilerin eylemlerine göre şu şekilde tanımlanabilir (Osterfeld, 1989):

1) Devletin dışındaki kişilerin kendi çıkarlarına doğrudan katkıda bulunacak şekilde, (a) mevcut yasalardan ya da politikardan kaçınmak suretiyle ve/veya (b) mevcut yasaların ya da politikaların değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması suretiyle kamu çalışanlarına bazı çıkarlar sağlamaları.

2) Devletin içindeki kişilerin kendi mevkilerini kullanarak kendilerine, ailelerine ve yakınlarına (a) doğrudan veya dolaylı olarak bazı çıkarlar temin etmek suretiyle veya (b) bazı yasa ve politikaları yürürlüğe koymak veya yürürlükten kaldırmak suretiyle bazı çıkarlar sağlamaları.

Yolsuzluk, 4 Ocak 2009 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi'nin 2. maddesinde; "...doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan rüşvet ve yasadışı bir menfaat temin eden kişinin yürüttüğü görevlerin veya gerekli davranışların yasalara uygun bir şekilde yerine getirilmesinde sapmalara yol açan rüşvet veya başka her türlü yasadışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi ya da kabul edilmesi" olarak açıklanmaktadır (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2017). Rüşvet, irtikap, kayırmacılık, sahtekârlık ve zimmet en çok bilinen yolsuzluk yöntemlerindedir.

Yolsuzluk üzerine yapılan ampirik çalışmalarda, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini savunan görüşlerin yanı sıra çoğunlukla olumsuz etkilediği görüşü savunulmaktadır. Yolsuzluğun ülkede yaşam biçimi haline gelmiş olduğu az gelişmiş toplumlarda, yeni bir işe başlamak veya faaliyetlerini yürütmek için bürokratik engellerin aşılması veya zaman kaybının önüne geçilmesi açısından ekonomik büyümeye katkı yapabilmektedir. Ancak birçok araştırmada, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğuna dair bulgulara rastlanmıştır (Gould and Amaro-Reyes,

1983; Shleifer ve Vishny, 1993; Mauro, 1995; Knack ve Keefer, 1995)³³. Doğrudan ve dolaylı sonuçları açısından kalkınmanın önündeki en önemli engellerden birinin yolsuzluk olduğu kabul edilen bir gerçektir. Yolsuzluklar; kamu mali yönetiminin etkinliğini bozmakta, kamu harcama kompozisyonu saptırmakta ve kamu gelirlerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bunun yanında yatırım iklimini bozarak hem yerli hem de yabancı yatırımları azaltmaktadır. Girişimci sermayenin rant kollayıcı alanlara kaymasına neden olarak beşeri sermaye oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Yakar ve Cebeci, 2007).

Yasal olarak suç oluşturan yolsuzluğun kesin olarak ölçülmesi mümkün olmadığı gibi ülkeler için yolsuzluk derecelerine göre sınıflandırma yapmak da oldukça zordur. Yolsuzluğun doğrudan gözlenerek ölçülmesinin mümkün olmaması nedeniyle, yolsuzluk algısı ile ilgili ölçümler yapılmaktadır. Konu ile ilgili en kapsamlı karşılaştırmalı araştırma 1995 yılından bu yana Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından düzenli olarak her yıl yayımlanan Yolsuzluk Algısı Endeksi (Corruption Perception Index) raporudur. Yolsuzluk Algısı Endeksi, kamu kesimindeki yolsuzluk seviyesinin iş adamları ve ülke uzmanlarının algılanması ile ilgili güvenilir farklı kaynaklardan toplanan veriler ile hesaplanmaktadır. Endeks 0 ile 100 puan arasında değişmektedir. Ülke puanının 0'a yaklaşması yolsuzluk derecesinin arttığını gösterirken, 100'e yaklaşması ise yolsuzluğun derecesinin azaldığını göstermektedir (Transparency International, 2016). Çizelge 2.2'de bazı gelişmiş ülkelerle birlikte çalışma kapsamındaki yeni demokrasilerin 2014 yılı Yolsuzluk Algısı Endeksi değerleri sıralanmıştır.

³³ Özellikle ekonomik büyüme ve yolsuzluk ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmaların literatür özeti için bkz. Algan, Aktakas ve Tekin (2014), Beşel ve Savaşan (2014).

Çizelge 2.2. Ülkelerin Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre değerleri (2014)

Ülke	Hükümet sistemi	2014	Ülke	Hükümet sistemi	2014
Almanya	Parlamenter	79	Moğolistan	Yarı başkanlık	39
İngiltere	Parlamenter	78	Filipinler	Başkanlık	38
ABD	Başkanlık	74	Jamaika	Parlamenter	38
Şili	Başkanlık	73	Peru	Başkan - parlamenter	38
Uruguay	Başkanlık	73	Tayland	Parlamenter	38
Estonya	Parlamenter	69	Ermenistan	Yarı başkanlık	37
Fransa	Yarı başkanlık	69	Kolombiya	Başkanlık	37
Portekiz	Yarı başkanlık	63	Panama	Başkanlık	37
Polonya	Yarı başkanlık	61	Bolivya	Başkanlık	35
İspanya	Parlamenter	60	Meksika	Başkanlık	35
Litvanya	Yarı başkanlık	58	Moldova	Parlamenter	35
Slovenya	Yarı başkanlık	58	Arjantin	Başkanlık	34
Güney Kore	Başkanlık	55	Endonezya	Başkanlık	34
Letonya	Parlamenter	55	Arnavutluk	Parlamenter	33
Kosta Rika	Başkanlık	54	Ekvador	Başkanlık	33
Macaristan	Parlamenter	54	Dominik Cum.	Başkanlık	32
Gürcistan	Yarı başkanlık	52	Guatemala	Başkanlık	32
Malezya	Parlamenter	52	Belarus	Başkan - parlamenter	31
Çekya	Yarı başkanlık	51	Azerbaycan	Başkan - parlamenter	29
Slovakya	Yarı başkanlık	50	Honduras	Başkanlık	29
Hırvatistan	Yarı başkanlık	48	Kazakistan	Başkan - parlamenter	29
Makedonya	Yarı başkanlık	45	Nikaragua	Başkanlık	28
Türkiye	Parlamenter	45	Kırgızistan	Yarı başkanlık	27
Brezilya	Başkanlık	43	Rusya Fed.	Başkan - parlamenter	27
Bulgaristan	Yarı başkanlık	43	Ukrayna	Başkan - parlamenter	26
Romanya	Yarı başkanlık	43	Papua Yeni Gine	Parlamenter	25
Yunanistan	Parlamenter	43	Paraguay	Başkanlık	24
Karadağ	Yarı başkanlık	42	Venezuela	Başkanlık	19
Sırbistan	Yarı başkanlık	41	Özbekistan	Başkanlık	18
El Salvador	Başkanlık	39	Türkmenistan	Başkanlık	17

(*) Tez çalışması kapsamında yer almayan ülkeler italik harflerle belirtilmiştir.

Kaynak: Transparency International (2016).

2.3. Demokrasi Ölçümleri

Kalkınma, önceleri “az gelişmiş” daha sonraları ise “gelişmekte olan” sıfatıyla nitelendirilen ülkelerin, toplumsal refahı artıran bir büyüme sağlama amacıyla yapısal ve kurumsal değişimleri gerçekleştirdiği süreci ifade eder. Bir ülkenin kalkınma düzeyini gösteren sosyoekonomik göstergelerin yanı sıra, siyasal haklar ve özgürlükler açısından ne durumda olduğunun da değerlendirilmesi için birtakım göstergelere ihtiyaç duyulmuştur. Üçüncü demokrasi dalgası ile birlikte demokrasilerin niteliksel olarak sınıflandırılması ve derecelendirilmesi için çeşitli demokrasi ölçümleri geliştirilmiştir.

Demokrasi ile ilgili farklı ölçümlerin geliştirilmiş olması ve tartışmaların güncel olarak devam etmesi bu konuda uzlaşmış bir yöntemin olmadığını göstermektedir. Demokrasi ile ilgili devasa literatür göz önüne alındığında farklı teorik ve kavramsal yaklaşımların etkisi ölçüm yöntemlerinde de gözlenmektedir. Siyaset bilimi çerçevesinde bu alandaki ilk çalışmalar demokratik ve demokratik olmayan rejimlerin ayrılması ve demokrasi için elverişli olan şartların neler olduğu konularına odaklanmıştır. Özellikle demokrasi ile yönetilen rejimlerin artması demokrasileri niteliksel olarak sınıflama ve derecelendirme çalışmalarını artırmıştır. Genç demokrasiler genellikle demokratik olan ve olmayan elementleri aynı anda içeren siyasal sistemlere sahiptirler. Geliştirilen ölçüler daha çok otokrasi ile liberal demokrasiler arasındaki gri alanın ya da söz konusu olan demokratik rejimin arızalarının tespitine yöneliktir (Özalp, 2008). Demokrasinin “değişken” olarak kullanıldığı ampirik çalışmalarda önceleri araştırmacıların geliştirdikleri basit ölçüler kullanılmış, daha sonraları daha iyi bir gösterge arayışı ile yeni ölçülerin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Demokrasinin ölçülmesi çalışmalarında 1970’lerden itibaren Dahl’ın geliştirdiği “poliarşi” kavramı etkili olmuştur. Dahl, poliarşiler olarak adlandırdığı modern geniş ölçekli demokrasileri diğer yönetim sistemlerinden ayıran siyasal kurumları tanımlamıştır (Dahl, 1998/2010:99-100). Bu kurumsal yapılar bugünkü anlamda demokratik yönetimlerde olması gereken asgari özellikleri temsil etmektedir:

1) Seçimle belirlenmiş memurlar: İzlenecek politika ile ilgili kararlar anayasal olarak seçilmiş görevlilere bırakılmıştır.

2) Özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler: Görevliler, adil ve özgür biçimde ve düzenli olarak yapılan seçimlerle seçilmektedir.

3) İfade özgürlüğü: Vatandaşlar, düşüncelerini ifade özgürlüğüne, özellikle hakim ideolojinin eleştirisi ve muhalefet etme dâhil olmak üzere kendilerini ifade etme hakkına sahiptir.

4) Alternatif bilgilendirme kaynaklarına erişim: Vatandaşların, diğer vatandaşlardan, uzmanlardan, gazetelerden, dergilerden, kitaplardan, telekomünikasyon araçlarından vb. bağımsız bilgi kaynaklarından bilgi ve haber alma hakları vardır, alternatif kaynaklar yasalar tarafından etkin olarak korunur.

5) Kurumsal özerklik: Vatandaşların siyasal partiler ve çıkar grupları gibi kuruluşlar da dâhil olmak üzere yönetimin kararlarını etkilemeye çalışan özerk kuruluşlar oluşturma ve bunlara katılma hakları vardır ve bu haklar etkin biçimde güvenceye alınmıştır (örgütlenme özgürlüğü).

6) Vatandaşların dâhil edilmesi: Prensip olarak ülkenin kanunlarına tabi olan bütün yetişkinler yukarıda belirtilen haklardan mahrum edilemez. Yetişkin vatandaşlar, oy kullanmak, aday olmak, bağımsız siyasal örgütlenmeler oluşturup, bu örgütlerde görev almak, bağımsız bilgi kaynaklarına erişim sağlamak haklarına sahiptir.

Dahl'ın tanımladığı kriterler, demokrasi ölçülerinin geliştirilmesinde referans olarak kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından öznel ve nesnel değerlendirmelere dayanan onlarca demokrasi ölçüsü geliştirilmiş ve ampirik çalışmalarda kullanılmıştır³⁴. Bir ülkedeki demokrasi düzeyinin bir diğer ülkeye göre ne durumda olduğunu belirlemeye yarayan bu ölçüler; demokrasi ile ilgili çeşitli kriterlerin seçilmesi, bunların ölçülebilir gösterge haline getirilmesi ve böylece ilgili kriterlerin hangi ölçüde mevcut olduğunun veya olup olmadığının belirlenebilmesi sonucunda üretilebilmektedir. Araştırmalarda çoğunlukla demokrasi ile ilgili doğrudan gözlemlenen parti sayısı, seçim sıklığı, katılım oranı vb. gibi göstergeler kullanılmaktadır. Ayrıca, normlar, değerler, inançlar gibi doğrudan gözlenemeyen kavramlar somutlaştırılarak birer gösterge haline dönüştürülmektedir (Köktaş, 2002).

Bollen (1993), çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan demokrasi derecelendirmelerini karşılaştırmış³⁵ ve tüm araştırmalara yönelik büyük ölçüde geçerli olduğunu ileri sürebileceğimiz şu sonuçlara varmıştır: Demokrasi ölçümleri, araştırmacıların politik görüşlerine bağlı bir subjektifliği içermektedir. Bunun yanı sıra araştırmacılar, ülkeler hakkında bilgiye erişimde sınırlılıklar yaşayabilmektedir. Ancak raporlanmış veya ulaşılabilir ölçüde olan bilgiden yapılan değerlendirmeler ülkeler arası karşılaştırmayı sorunlu hale getirmektedir. Bir diğer hata kaynağı ise derecelendirme prosedürünün uygulanmasına bağlı olarak açıklanabilir. Bunlar verilen puanların zamanlaması, yani derecelendirmenin dönemi doğru yansıtabilmesi, kaydedilmesi ve

³⁴ Bu araştırmalara ilişkin tarihsel bir liste ve değerlendirme için bkz. Vanhanen (2016), Köktaş (2002), Campbell (2008), Başar ve Yıldız (2009).

³⁵ Çalışmada, Banks (1971, 1979), daha sonra Freedom House projesine katılacak olan Gastil (1985) ve Sussman (1980, 1981, 1982) tarafından yapılan demokrasi derecelendirmeleri değerlendirilmiştir.

kullanılan ölçeğin yapısı ile ilgilidir. Bollen (1993) özellikle insan hakları ile ilgili ölçümlerin geçerliliğinin ve veri kalitesinin iyileştirilmesini önermektedir.

Demokrasi ölçümleri arasında en çok tanınan, sürekliliği olan ve kamuoyu tarafından kullanılan araştırmalar: Vanhanen Demokrasi Endeksi, Polity Projesi, Freedom House Dünyada Özgürlük Göstergesi ve Economist Dergisi İstihbarat Birimi Demokrasi Endeksidir.

2.3.1. Vanhanen Demokrasi Endeksi

Tatu Vanhanen, ülkelerin demokrasi düzeylerini karşılaştırmak amacıyla Dahl'ın poliarşi kavramından yola çıkarak bir ölçü geliştirmiştir. Bu ölçü, 1970'lerin başında Vanhanen'in demokrasi ve kaynak dağılımları üzerine yaptığı uzun dönemli boylamsal araştırmasından elde edilmiştir. 1810 yılından başlayan verilerle ülkelerin demokrasi düzeylerini karşılaştırmak amacıyla geliştirilen endeks, poliarşi veri seti olarak adlandırılmaktadır. Vanhanen demokrasi endeksi seçim sonuçlarına dayalı olarak elde edilen meclisteki muhalefetin oranı ile katılım oranına bağlı bir göstergedir. Endeks, "rekabet" ve "katılım" olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Rekabet bileşeni, seçimlerde muhalefetin ve bağımsızların toplam oy oranıdır ve en güçlü partinin oy oranının 100'den çıkarılması ile elde edilir. Çoğunlukçu seçim sistemlerinde bu oran çoğulcu seçim sistemlerine göre daha düşüktür. Seçim sistemlerinden kaynaklanan bu farkın değerlendirmeyi etkilememesi için rekabet oranı en fazla %70 olabilmektedir. Katılım bileşeni, seçimlerde oy kullanan seçmen sayısının toplam nüfusa oranıdır. Nüfus toplam seçmen sayısına oranla daha kolay elde edilebilen bir veri olduğu için bu oran tercih edilmiştir. Ulusal referandumlar 5 puan, bölgesel düzeydeki referandumlar ise 1 puan olarak referandumların gerçekleştiği yılın katılım bileşenine eklenir ve bir yıl için referandum katkısı 30 puandan, katılım bileşeni de toplamda %70'den fazla olamaz (Vanhanen, 2016). Demokrasi endeksi ise rekabet ve katılım değerinin çarpımının 100'e bölünmesinden elde edilir.

Bir ülkenin demokratik sayılabilmesi için Vanhanen demokrasi endeksinin Rekabet endeksinin %30 ve üzeri, yani en büyük parti çoğunluğun %70'in altında olması, katılımın

da %20³⁶ ve daha üzeri gerçekleşmesi gerekmektedir (Vanhanen, 2016)³⁷. Vanhanen'in çalışması diğer demokrasi ölçülerine göre daha basit bir gösterge geliştirmeyi hedeflemiştir. Seçimlere katılım ve rekabet boyutuna eşit ağırlık verilmesi en çok eleştirilen yön olmuştur.

2.3.2. Polity IV

Polity IV, karşılaştırmalı nicel analiz için 1800-2015 yıllarını kapsayan dönemde büyük ve bağımsız devletlerin siyasal sistemlerini gözlemleyen bir araştırma projesidir. Çeşitli araştırmacılar tarafından 1970'li yıllardan itibaren yürütülen Polity I (1974), Polity II (1990), Polity III (1995) ve Polity IV (2002) projeleri, dünya sistemindeki devletlerin yönetim özelliklerini kodlayan Polity (siyasal sistem veya yönetim şekli) araştırmasının aşamalarını ifade etmektedir (Başar ve Yıldız, 2009). Daha kapsamlı bir Polity V projesi geliştirilme aşamasındadır.

Polity IV projesi veri seti 1800-2015 yıllarını kapsayan dönemde büyük ve bağımsız devletlerin siyasal sistemleri ile ilgili bilgilerden oluşur. En son yılın verilerine göre 500.000 ve üstünde nüfusa sahip 167 ülkenin yer aldığı çalışmada ülkelerin siyasal rejim özelliklerindeki değişimler yıllık olarak izlenir ve veriler güncellenir. Siyasal erklerin arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumlardaki demokratik ve otokratik iktidarların niteliklerini incelemeyi hedefler. Bu bakış açısı tam kurumsallaşmış otokrasilerden, karmaşık ya da şekilsiz geçiş rejimlerini de kapsayan ve tam kurumsallaşmış demokrasilere uzanan bir spektrumu öngörmektedir (Polity IV, 2015).

“Polity puanı (skoru)”, -10 (babadan oğula geçen monarşiler) ile +10 (sağlamlaşmış demokrasiler) arasında değişebilen 21 puanlı bir ölçekte değer almaktadır. Bu puanlar aynı zamanda üç rejim grubunda sınıflandırmada kullanılmaktadır. Polity puanlarına göre; -10

³⁶ Vanhanen'in 1984 yılında yaptığı 1850-1979 dönemini kapsayan çalışmasında demokratik bir ülke için seçimlere katılım oranı eşiği %10, 1980-1993 dönemini kapsayan çalışmasında ise %15 olarak kullanılmış ve genel oy hakkının yaygınlaşması ile beraber %20 olarak belirlenmiştir. Seçimlere katılım nüfusa oranlandığı için eşik düşük tutulmuştur.

³⁷ Hem rekabet ve hem katılım için belirlenen demokratikleşme eşiği daha önceki akademik çalışmalardan yararlanılarak belirlenmiştir (bkz. Vanhanen, 2016).

ile -6 arası “otokrasiler”, -5 ve +5 arası “geçiş rejimleri (anokrasiler)³⁸” ve +6 ve +10 arası “demokrasiler” sınıfına girmektedir. Polity ölçeği, yürütmenin görevlendirilmesi, sınırlandırılması ve siyasi rekabet ile ilgili anahtar nitelikler ile yönetim erklerinin kurumsallaşmış niteliklerini kaydeden ölçüleri kapsamaktadır.

Polity puanı Çizelge 2.3’te yer alan demokrasi puanlarından otokrasi puanlarının çıkarılması ile elde edilir.

Çizelge 2.3. Polity ölçeği ağırlıkları

DEMOKRASİ		OTOKRASİ	
Otorite kodlaması	Ağırlık	Otorite kodlaması	Ağırlık
Yürütmenin Görevlendirilmesinde Rekabet Gücü			
		(1) Seçme	+2
(2) Geçişli	+1		
(3) Seçim	+2		
Yürütmenin Görevlendirilmesinde Açıklık			
		(1) Kapalı	+1
		(2) Dual/Atama	+1
(3) Dual/seçim	+1		
(4) Seçim	+1		
Hükümet Başkanının Sınırlandırılması			
		(1) Sınırsız otorite	+3
		(2) Ara kategori	+2
		(3) İlmli sınırlamalar	+1
(4) Ara kategori	+1		
(5) Önemli sınırlamalar	+2		
(6) Ara kategori	+3		
(7) Eşitlik ya da bağlılık	+4		
Katılımla İlgili Regülasyon			
		(4) Sınırlı	+2
		(3) Ayrılkçı (sekteryen)	+1
Siyasal Katılımın Rekabet Gücü			
		(1) Bastırılmış	+2
		(2) Denetlenmiş	+1
(3) Hizipçiliğe dayalı	+1		
(4) Geçişe dayalı	+2		
(5) Yarışmacı	+3		

Kaynak: Polity IV (2015).

³⁸ Geçiş rejimleri grubunda polity göstergesi için; “-66” kesinti dönemlerini, “-77” iktidarsız geçen dönemleri, “-88” geçiş dönemlerini ifade eder. Zaman serisi analizleri için, bu dönemlerdeki skorların -10 ve +10 ölçeğine göre uyumlaştırılması yapılmıştır (Polity IV, 2015). Çalışmada, bu dönemler için uyumlaştırılarak revize edilmiş skorlar (polity2) kullanılmıştır. Zaman serisi analizinde kullanılması daha uygun olan revize edilmiş skorlar için; kesinti dönemleri (-66) boş bırakılmış, iktidarsız geçen dönemleri gösteren -77 için 0 nötr değeri ve geçiş dönemi (-88) için de geçiş dönemi öncesi ve sonrası aldığı skorlar ilgili dönemlere dağıtılmıştır. Örneğin 2010 yılında yaşanan Kırgızistan iç savaşı dönemi bir geçiş dönemi olarak kaydedilmiş, 2009’daki +1 ve 2011’deki +7 skorunun ortası olarak 2010 geçiş değeri +4 olarak revize edilmiştir.

2.3.3. Freedom House (Özgürlük Evi) Dünyada Özgürlük Göstergesi

Freedom House, New York'ta 1941 yılında kurulmuştur. İnternet sitesinde “dünyada özgürlüklerin yayılmasını savunan bağımsız bir kuruluş” olarak tanımlanmaktadır. Kuruluşun kaynaklarında, daha geniş siyasal hakları, sivil özgürlükleri, insan haklarını ve demokratik değişimi destekleyen analiz, savunma ve eylem örgütü olarak ifade edilmiştir. (Freedom House, 2016). Özgürlüğün ancak hükümetlerin kendi halklarına karşı sorumlu olduğu; ifade, örgütlenme ve inanç özgürlükleri ile azınlık ve kadın haklarının teminat altına alındığı, hukukun üstünlüğünün hâkim kılındığı demokratik siyasal ortamlarda mümkün olduğunu kabul etmektedir. 1972 yılından itibaren yıllık olarak “Dünyada Özgürlük” adlı bir rapor yayınlamaktadır.

Dünyada Özgürlük raporunda 195 ülke ve 15 bölge (2014 yılı için) için özgürlük durumu değerlendirilmiştir. Her bir ülke ve bölgeye siyasal haklar ve sivil özgürlükler ile ilgili 1'den 7'ye sıralanmış derece verilmektedir. 1 en özgürü, 7 ise en az özgürü temsil etmektedir. Ülkelerin siyasal haklar ve sivil özgürlükler için almış olduğu derecelerin ortalaması ülkeyi “Özgür”, “Kısmen Özgür” ya da “Özgür Değil” olarak statü sınıflandırmasında kullanılmaktadır (Freedom House, 2016). Siyasal haklar ve sivil özgürlükler derecelendirmesi daha ayrıntılı yirmi beş göstergeye ait puanlamaya dayanmaktadır.

Çizelge 2.4. Freedom House puanlaması

Siyasal Haklar (0-40 puan)	Sivil Özgürlükler (0-60 puan)
<p>Seçim süreci (0-12 puan): 3 soru</p> <ol style="list-style-type: none"> Hükümet başkanı ve diğer ulusal yetkililer özgür ve adil seçimler ile mi seçilir? Ulusal yasama temsilcileri özgür ve adil seçimler yoluyla mı seçilir? Seçim yasaları ve çerçevesi adil midir? 	<p>İfade ve inanç özgürlüğü (0-16 puan): 4 soru</p> <ol style="list-style-type: none"> Medya ve kültürel ifadelerin diğer biçimleri özgür ve bağımsız mıdır? Dini kurumlar ve topluluklar kendilerini ifade etmede ve inançlarını uygulamada özgür müdür? Akademik özgürlük var mı ve eğitim sistemi yaygın telkinlerden bağımsız mıdır? Açık ve özgür tartışma ortamı var mı?
<p>Siyasal çoğulculuk ve katılım (0-16 puan) :4 soru</p> <ol style="list-style-type: none"> İnsanlar farklı siyasal partilerde veya kendi seçtikleri diğer siyasal gruplarda örgütlenme hakkına sahip mi ve sistem bu rakip parti ve ya grupların iniş ve çıkışına açık mı? Muhalefetin önemli bir oy desteği ve mevcut desteğini arttırmak veya seçimler yoluyla güç kazanmak için gerçekçi bir fırsatı var mı? İnsanların politik tercihleri askerlerin, yabancı güçlerin, totaliter partilerin, dini hiyerarşilerin, ekonomik oligarşilerin ve diğer güçlü grupların etkisinden arınmış mıdır? Kültürel, etnik, dinsel ya da diğer azınlık gruplar tam anlamıyla politik haklara ve seçime ait fırsatlara sahip midir? 	<p>Dernek kurma ve örgütlenme hakkı (0-12 puan): 3 soru</p> <ol style="list-style-type: none"> Toplantı, gösteri ve halka açık tartışma özgürlüğü var mı? Sivil toplum örgütleri bağımsız mı? İşçi sendikaları ve çiftçi örgütleri vb. bağımsız mı ve orada toplu pazarlık var mı? <p>Hukukun üstünlüğü (0-16 puan): 4 soru</p> <ol style="list-style-type: none"> Bağımsız bir yargı var mı? Adli meselelerde hukuk üstünlüğü hakim mi? Polis sivil denetim altında mı? Politik korku, haksız tutuklama, sürgün ya da işkenceye karşı koruma var mı? Halkın farklı kesimlerine kanunları, politikaları ve uygulamaları yerine getirmede eşit muamele garantisi var mı?

Siyasal Haklar (0-40 puan)	Sivil Özgürlükler (0-60 puan)
Hükümetin işleyişi (0-12 puan): 3 soru 1. Seçilmiş hükümet başkanı ve yasama temsilcileri hükümet politikalarını özgürce belirleyebilmekte midir? 2. Hükümet yolsuzluktan uzak mıdır? 3. Hükümet seçimler arasında seçmenlere karşı hesap verme anlayışına sahip mi ve hükümet açıklık ve şeffaflık anlayışında çalışmakta mıdır?	Kişisel özerklik ve bireysel haklar (0-16 puan): 4 soru 1. Vatandaşlar seyahat, ikamet, istihdam veya yükseköğrenim kurumu seçme özgürlüğüne sahip mi? 2. Vatandaşlar mülkiyet ve iş kurma haklarına sahip mi? Özel iş faaliyetleri aşırı derecede hükümet yetkilileri güvenlik güçleri, siyasi partiler ve ya organize suç örgütlerinin etkisi altında mı? 3. Cinsiyet eşitliği, eş seçimi ve aile büyüklüğünü kapsayan kişiye özel sosyal haklar var mı? 4. Fırsat eşitliği var mı ve ekonomik istismarın bulunmaması durumu var mı?

Kaynak: Freedom House (2016), Koçak (2016).

Siyasal haklar kategorisinde seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve katılım, hükümetin işleyişi ile ilgili sorular bulunmakta ve 0-40 arası puan alınabilmektedir. Sivil özgürlükler kategorisinde ise ifade ve inanç özgürlüğü, dernek kurma ve örgütlenme hakkı, hukukun üstünlüğü, toplumsal cinsiyet ve aile konularını kapsayan kişisel özerklik ve bireysel haklar ile ilgili sorular bulunmakta ve 0-60 arası puan alınabilmektedir. Her bir soru için 0 en düşük ve 4 en yüksek puanı temsil etmektedir (bkz. Çizelge 2.4). 2003 yılından beri iki göstergenin puanları ve 2006 yılından itibaren alt kategorilerin puanları yayınlanmaktadır.

Çizelge 2.4'ten yola çıkılarak verilen puanlar 1-7 ölçeğinde derecelendirilerek ülkelerin özgürlük statüsünün belirlenmesinde kullanılmaktadır. Çizelge 2.5'de toplam puanlara karşılık gelen derecelendirme ve demokrasi statüleri gösterilmiştir.

Çizelge 2.5. Freedom House özgürlük statüsünün belirlendiği derecelendirme

Derece	Siyasal Haklar	Sivil Özgürlükler	Statü
1	36-40	53-60	Özgür: 1,0 – 2,5
2	30-35	44-52	
3	24-29	35-43	
4	18-23	26-34	Kısmen Özgür: 3,0 – 5,0
5	12-17	17-25	Özgür Değil: 5,5 – 7,0
6	6-11	8-16	
7	0-5	0-7	

2015 yılı raporu için 60 analist ve 30 danışman uzman görev almıştır. Uzmanlar akademi, düşünce kuruluşları ve insan hakları örgütlerinde çalışan kişilerden oluşmaktadır. Soruların cevaplanmasında analistlere yardımcı olacak kontrol listeleri bulunmaktadır. Böyle bir çalışma kaçınılmaz olarak öznellik taşısa da, derecelendirme sürecinde metodolojik tutarlılık, entelektüel titizlik ile dengeli ve tarafsız kararların alınması üzerinde durulmaktadır. Amerika, Asya-Pasifik, Avrasya, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika olmak üzere bölgesel düzeyde raporlama yapılmaktadır.

Freedom House göstergesi akademik dünyada birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Emsal değerlendirme süreci sonucunda elde edilen göstergenin öznel liberal demokrasi yorumlarını yansıttığı ve daha ötesinde ABD'nin dış politikasına bağlı taraflı bir gösterge olduğu yönünde eleştiriler yapılmaktadır (Campbell, 2008; bkz. Yılmaz, 2012a).

2.3.4. Economist Dergisi İstihbarat Birimi Demokrasi Endeksi

İngiltere'nin etkili dergisi The Economist'in İstihbarat Birimi (EIU- Economist Intelligence Unit) Demokrasi Endeksi, Freedom House tarafından kullanılan siyasal haklar ve sivil özgürlükler kavramlarından yola çıkarak bir demokrasi göstergesidir. Bu gösterge beş kategoriye dayanmaktadır: Seçim süreci ve çoğulculuk, insan hakları, hükümetin işleyişi, siyasal katılım ve siyasal kültür. Bu beş kategori birbiri ile ilişkili ve tutarlı kavramsal bir bütünlük oluşturur ve kategoriler 60 göstergenin gruplandırılmasından oluşmaktadır. Her bir kategorideki göstergeler için puanlamalar toplanarak kategori için 0 ile 10 arası bir ölçeğe dayanan derecelendirme yapılmakta ve bunların aritmetik ortalaması alınarak toplam demokrasi endeksi elde edilmektedir. Bu derecelendirmede uzman değerlendirmeleri, kamuoyu yoklamaları (Dünya Değerleri Anketi) ve bunlara ek olarak Eurobarometre, Gallup anketleri, Latin Amerika Barometresi ve ulusal araştırmalar kullanılmıştır. Eğer bir ülkede kullanılan anketlerden biri eksik ise benzer ülkenin anket sonuçları ve uzman değerlendirmesi kullanılmıştır (EIU, 2007).

Her bir gösterge bir soru olarak hazırlanmış ve iki ya da üç seçenektan birinin seçilmesi istenmiştir. Evet (1), hayır (0) seçenekli göstergeler ile 0,5 dereceli gri alanları da kapsayan üçüncü bir seçeneğin seçilebildiği göstergeler bulunmaktadır. Kategorideki göstergelerin puanları toplanmakta ve bu işlem sonunda en küçük 0 en büyük 10 değeri elde edilebilmektedir. Beş kategorinin ortalaması ise ülkenin demokrasi derecesini göstermektedir. Demokrasi derecelendirmesi sonucunda ülkeler dört rejim türünden birine uygun sınıflanmaktadır:

1. Tam demokrasiler (8 - 10 arası)
2. Kusurlu demokrasiler (6 – 7,9 arası)
3. Karma rejimler (4 – 5,9)
4. Otoriter rejimler (4 ve daha az)

Ayrıca bölgesel olarak 6 bölgeye göre toplam demokrasi derecesi ve dört rejim için ülke sayısı hesaplanmaktadır. Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Asya ve Avustralasya³⁹, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika 6 bölgesel grubu oluşturmaktadır.

2.3.5. Demokrasi Ölçümlerinin Karşılaştırılması

Veriler bir zaman serisi olarak incelendiğinde dünyada demokratik sistemlerin 1970'lerin ortasından itibaren yaygınlaştığı gözlenmektedir. Üçüncü demokrasi dalgasından itibaren otoriter sistemlerden, demokratik sistemlere geçiş yaşanmış fakat bu geçiş sürecinin sonunda demokrasilerin konsolidasyonu gerçekleşmemiştir. Kusurlu veya arızalı demokrasiler olarak adlandırılan bu demokrasilerde periyodik olarak gerçekleşen çoğulcu seçimlere rağmen hukuk devletinin genel mantığı ihlal edilmiştir. İktidarın ve devlet otoritesini kullanan kurumların hukuk devleti çerçevesinde kontrolü, siyasal sistemdeki kuvvetler dengesinin korunması ve iktidar gücünün etkin kullanımında hasarlar oluşmuştur. Biçimsel olarak demokrasinin kriterlerini yerine getiren pek çok siyasal rejimin, büyük ölçüde demokratik norm ve kurumları yaraladıkları görülmüştür⁴⁰(Özalp, 2008).

Araştırma kapsamında yer alan ülkeler için farklı demokrasi ölçümlerinin karşılaştırmalı bir tablosu EK-5'te verilmiştir. Devletleri demokrasi düzeylerine göre sınıflandırmak veya derecelendirmek için benimsenen farklı prosedürler farklı sonuçlar vermektedir. Ölçümlerin dayandığı demokrasinin minimalist/biçimsel tanımı ile kurumsal düzenlemelerin işleyişine ilişkin çok boyutlu tanımı bu farklılığın en temel nedenlerinden biridir. Ayrıca, özellikle az gelişmiş ülkelerde tek bir yılın verisine bakarak değerlendirme yapmak oldukça yanıltıcı olabilmekte bu nedenle zaman içindeki değişimlerin dikkate alınması gerekmektedir.

2014 yılı verilerine göre bakıldığında (EK-5); en düşük Polity puanlarına sahip olan Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Belarus, Kazakistan, Tayland ve Rusya

³⁹ Avustralya, Yeni Zelanda, Yeni Gine adası ile Pasifik Okyanusu'ndaki komşu adaları kapsayan bölge ülkeleri için kullanılmaktadır.

Federasyonu'nun, Freedom House değerlendirmesinde “özgür değil” statüsünde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu ülkelerden 2013-2014 döneminde askeri darbe yönetiminin hakim sürdüğü Tayland dışında yer alan ülkeler EIU demokrasi endeksine göre “otoriter rejim” olarak sınıflandırılmış, Tayland “karma rejim” olarak değerlendirilmiştir. Polity puanları görece düşük olan Türkiye, Ukrayna, Venezuela, Ekvador, Ermenistan ile biraz daha yüksek olan Bolivya, Gürcistan, Honduras, Kırgızistan, Guatemala, Arnavutluk, Nikaragua, Freedom House değerlendirmesinde “kısmen özgür” statüsünde, EIU göstergesine göre “karma rejim” olarak sınıflandırılmıştır. Yine “kısmen özgür” statüsünde yer alan Malezya, Papua Yeni Gine, Kolombiya, Filipinler, Meksika, Endonezya, Makedonya, Moldova, Paraguay ise EIU göstergesine göre “kusurlu demokrasi” olarak sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamındaki diğer ülkeler Freedom House'a göre “özgür” kategorisinde yer almakla beraber, bu ülkelerden sadece Güney Kore, Kosta Rika ve Uruguay EIU göstergesine göre “tam demokrasi” olarak sınıflandırılmıştır. En yüksek Polity puanı olan 10 değerine sahip Litvanya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Slovakya, Slovenya ve Şili EIU demokrasi endeksine göre “kusurlu demokrasi” olarak değerlendirilmiştir.

Gerçekleşen seçim sonuçlarına göre hesaplanan Vanhanen demokrasi endeksi ile diğer göstergeler karşılaştırıldığında bazı uyumsuzluklar tespit edilmektedir. Örneğin Polity puanı görece yüksek olan Jamaika, Nikaragua, Filipinler, Şili ve Moğolistan'ın Vanhanen demokrasi göstergelerinin oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra seçimlere katılımın diğer ülkelere göre yüksek olduğu Türkmenistan'da 2013 yılı ve Özbekistan'da 2014 yılı seçimlerinde parlamentoya giren parti sayısının artması Vanhanen demokrasi endeksini yükseltmiştir.

2.4. Kalkınma ve Demokrasi

Kalkınma ve demokrasi arasındaki ilişki siyaset bilimciler ve iktisatçılar tarafından en çok ele alınan konulardan biridir. Bu konudaki en büyük tartışma, kalkınmanın mı yoksa demokrasinin mi öncül olarak gerçekleştiği ile ilgilidir. Ülkelerin gelişmişliğinin

⁴⁰ Heidelberg Üniversitesi'nde Wolfgang Merkel öncülüğündeki araştırma grubu tarafından yapılan çok boyutlu demokrasi kavramına dayanan çalışmada arızalı demokrasilerin alt tipleri olan dışlayıcı demokrasi, illiberal demokrasi, delegatif demokrasi ve vesayetçi demokrasi demokratik kurum ve süreçlerdeki kusurlarına göre tanımlanmaktadır (bkz. Özalp 2008)

çoğunlukla etkin bir demokrasinin varlığına işaret ettiği literatürde kabul edilen bir görüştür. Yoksul ülkelerde demokrasinin kurumsallaşamayacağı düşünülmektedir.

Demokrasi ile kalkınma ilişkisi bağlamında ampirik ilişki ilk defa Lipset (1959) tarafından belgelenmiş ve buna göre ekonomik kalkınmanın bir ülkenin demokrasinin sürdürülmesi olasılığı üzerindeki olumlu etkisi politik iktisadın en önemli bulgularından biri olarak modernleşme teorisi açısından zemin oluşturmuştur. Lipset (1959) teorisinde, modernleşmenin; sanayileşme ve kentleşme ile birlikte eğitim olanakları ve düzeylerinin artması, iletişim kanallarının çoğalması ve yaygınlaşması vb. şekilde gelişen bir süreç içinde olduğunu ileri sürmektedir. Sivil toplumun geliştiği ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaştığı bu süreçte otoriter yönetimler yetersizleşecek ve değişime zorlanacaktır. Lipset'e göre servetin artması ile birlikte orta sınıf genişleyecek ve eğitilmiş orta sınıfın demokratik talepleri siyasal sistemi şekillendirecektir (Lipset, 1959). Ekonomik gelişmeyi, siyasal alandaki gelişmeler, demokratik talepler izlemektedir. Lipset'in tezi Huntington (1968) ve daha sonraları birçok modernleşme kuramcıları tarafından desteklenmiştir. İktisadi gelişme iyi eğitilmiş işgücüne olan talebi arttırmakta, bu nedenle eğitime önem verilmekte, süreç içinde eğitilmiş işgücünün artması gelir farklılıklarını azaltarak orta sınıfı büyütmede, büyüyen orta sınıfın politik eşitlik talepleri ise demokrasiyi getirmektedir (Karaca, 2015). Bununla birlikte, mutlak monarşilerin hâkim olduğu petrol zengini devletler, Almanya ve Japonya'nın kalkınmasının ardından yükselen totaliter/otoriter yönetimler, iktisadi büyüklüğün demokratikleşmeyi getireceği konusundaki tezi zayıflatan örnekler olarak ileri sürülmüştür. Arjantin, Uruguay ve Brezilya gibi Latin Amerika'nın nispeten zengin ülkelerinde gerçekleşen askeri darbeler, O'Donnell (1973) tarafından, kalkınma ve demokrasi arasındaki kırılma ilişkisi olarak verilmektedir.

Lipset'in çalışmasından sonra milli gelir, eğitim, sağlık vb. sosyoekonomik göstergelerle ile demokratik değerler arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında Cutright (1963), Neubauer (1967), Olsen (1968), Bollen (1979), Bollen ve Jackman (1985), Barro (1999), Przeworski, Alvarez, Cheibub ve Limongi (2000), Przeworski (2004) tarafından yapılan çalışmalar ve yeni kurumcu iktisatın demokrasi ve ekonomik büyüme ile ilgili yaptıkları araştırmalar sayılabilir⁴¹. İstatistiksel gelişmelere bağlı olarak basit analizlerden daha karmaşık analizlere dayanan bu

⁴¹ Demokrasi ve iktisadi kalkınma ilişkisi üzerine geniş bir literatür özeti için bkz. Karaca (2015).

araştırmalarda veri kaynaklarındaki iyileşmelere göre yeni veriler kullanılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalarda çoğunlukla iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında doğrusal pozitif bir ilişki olduğu savunulmuş, daha sonraları iktisadi kalkınmanın belli bir seviyeye kadar demokrasiyi pozitif etkilediği, bu eşik aşılnca ise aradaki ilişkinin zayıfladığı, kaybolduğu veya tersine döndüğü kabul edilmiştir. İktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde bir etkisi olmadığı ya da bu etkinin belirsiz olduğu sonucuna varan az sayıda çalışma bulunmakla beraber metodolojik eleştirilere maruz kalmış ve fazla kabul görmemiştir (Saatçioğlu ve Karaca, 2015). Ampirik olarak, bir ölçüde kalkınma ve demokrasi arasındaki pozitif yönlü ilişki kabul edilmekle beraber, modernleşme teorisinin iddia ettiği nedensellik ilişkisi konusundaki tartışmalar devam etmektedir (bkz. Przeworski ve diğerleri, 2000).

Yakın zamanda Karaca (2015) tarafından yapılan 162 ülkenin 1960-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı verileri kullanılarak yapılan araştırma sonucunda demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında kısa dönemde bir ilişki görülmemekte ama bu ikisinin uzun dönemde birbirini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. İktisadi kalkınmanın uzun dönemde yavaş yavaş demokrasiyi güçlendirdiği, demokrasinin ekonomik büyümeyi hızlandırdığına ilişkin bir bulgu yoksa da bunu yavaşlattığına ilişkin bir bulguya da rastlanmamıştır. Bununla birlikte, dünya çapında çok sayıda iktisatçı demokrasinin kurumsal yapının temel belirleyicisi ve refah artışını hızlandıran önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır (bkz. Koçak, 2016). Genel olarak, demokrasi ve kalkınma ilişkisi demokratikleşme literatüründe, önceleri yapısal ve kültürel yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış ve 1980'lerden itibaren, demokratik rejimlerin hatlarını ve dinamiklerini şekillendiren güçlü bir etken olarak siyasal kurumlar daha fazla ilgi odağı haline gelmiştir (Qi, 2010). Acemoğlu ve Robinson (2013), Ulusların Düşüşü kitabında, merkezileşmiş güçlü devlet ve çoğulcu siyasal kurumların ekonomik kurumlara olumlu etkisini irdelenmiş ve demokratik hukuk devletlerinin ekonomik olarak daha gelişmiş olduğunu göstermiştir.

Demokrasi ile kalkınma arasındaki ilişkiye siyaset bilimi çerçevesinden bakıldığında çoğunluğu ampirik olarak desteklenen bazı sonuçlara varılmıştır. Bu konudaki argümanlar iki ana temada toplanabilir:

Birincisi, mülkiyet ve sözleşme haklarının korunmasının ve hukukun üstünlüğünün hem demokrasinin sürekliliğini hem de ekonomik büyümeyi sağlayan koşullar olması ile

ilgilidir. Sağlam demokrasiler uzun vadede güvence sağlarken, diktatörlükler daha kısa vadeli ekonomik politikaları belirler (Olson, 1993). Anayasal hakların askıya alındığı, siyasal partilerin kısıtlandığı, medyanın sansürlendiği, tutuklamaların, sürgün ve infazların gerçekleştiği Latin Amerika askeri rejimleri döneminde iktisadi gelişme olmamış ve halkın ödediği bedel ağır olmuştur (Cohen, 1985).

İkincisi, demokratik rejimlerde siyasal elitin seçimlerde yoksulların desteğine ihtiyaç duyması ile ilgilidir. Seçim süreci yoksulların hükümetleri cezalandırması için bir fırsat sunmakta ve siyasal liderleri stratejik olarak yoksulluğu önlemek için hareket etmeye, iktisadi politikalarda daha iyi performans göstermeye zorlamaktadır (King, 1981; Sen 1999:146-151). Demokrasiler, yoksullara daha çok kamu malı ve gelir sağlamaya demokratik olmayan sistemlere göre daha eğilimlidir. Ayrıca demokratik rejimlerdeki basın özgürlüğü, yoksul ve uzak bölgelerden merkezi hükümete bilgi aktarımına imkân vermektedir (Sen, 1999:152).

Gelişmiş sanayileşmiş demokrasilerde gelir, refah ve yeniden dağıtım siyaseti üzerine iyi gelişmiş bir literatür mevcutken, bu ülkelerdeki yoksulluk seviyeleri önemsiz bir konu haline gelmiştir. Fakat özellikle 1980'lerden itibaren gelişmekte olan ülkeler kapsamındaki yeni demokrasiler topyekûn refah ve yoksulluğun giderilmesi konusunda aynı performansı sergileyememiştir. Daha önce kalkınma iktisadi açısından değerlendirilen bu durum, demokrasi ile iktisadi gelişme arasındaki ilişki konusundaki eski kabulleri değiştirmiştir (bkz. Ross, 2006). Demokrasinin insanlara sağladığı siyasal hak ve özgürlükler tartışmasız bir öneme sahip olmakla birlikte, en alt tabakada yer alan yoksul kesimlere iktisadi anlamda refah sağlamada yetersiz kalmıştır. Seçmenlerin yetersiz bilgisi ve ilgisizliği, siyasal liderlerin gerçek dışı vaatlere yönelmesi, sosyal kamplaşmalar, etnik kutuplaşmalar kamu hizmetlerinin sunumuna etki etmekte ve topyekûn refahın sağlanmasını engellemektedir. Özellikle bir ülkedeki bölgesel farklılıklar, siyasal sistemin ne olduğundan ziyade diğer faktörlerin etkisini göstermektedir. Ayrıca demokratik rejimlerle demokratik olmayan rejimlerin iktisadi performans açısından karşılaştırıldığı çalışmalarda, özellikle IMF bağlantılı verilerde daha az verinin bulunması ülkelerin seçimlerinde bir yanlılığa neden olabilmektedir (Ross, 2006).

Tez çalışmasında belirli bir ülke grubunun hükümet sistemlerinin sosyoekonomik göstergelere göre karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamına demokrasi geçmişi

eskiye dayanan gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler dâhil edilmemiş, ülkelere ait göstergelerin seçiminde veri mevcudiyeti değerlendirilmiş ve optimum bilgiyi sağlayacak göstergeler kapsama alınmıştır. Böylece ülkelerin ve göstergelerin seçiminin, analiz sonuçlarını etkileyecek bir yanlılığa yol açmaması amaçlanmıştır.

3. BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE KALKINMA: AMPİRİK ANALİZ

3.1. Giriş

Çalışmanın bu bölümünde, özellikle XX. yüzyılın sonlarında demokratik rejimlere evrilen Latin Amerika, Avrupa ve Asya ülkelerinde hükümet sistemlerinin kalkınma ve demokrasi ile ilişkisi araştırılmaktadır. Çalışma kapsamında yer alan 53 ülkenin sosyoekonomik göstergelerine ilişkin 1995–2014 yılları arasındaki verileri kullanılarak istatistiksel analiz yapılmıştır. Bu bölümde; öncelikle çalışmanın amacı, kapsamı ve sınırlılıkları açıklanacak, veri özellikleri ve veri kaynakları ile ilgili bilgi verilecek ve daha sonra uygulamada kullanılan istatistiksel analiz tekniklerinin tanıtımı yapılacaktır. Farklı teknikler ile yapılan sonuçlar karşılaştırılarak elde edilen ampirik bulgular değerlendirilecektir.

3.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, sosyoekonomik gelişme açısından herhangi bir hükümet sisteminin diğerlerine göre daha olumlu sonuçlar doğurup doğurmadığı sorusuna cevap aramaktır. Hükümet sistemlerinin ülkelerin kalkınmasındaki etkisi diğer bir deyişle anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığının ölçülmesi amaçlanmıştır. Karşılaştırmalı siyaset biliminde uluslararası akademide gitgide yaygınlaşan istatistiksel yöntemler uygulanmış ve ülkemizde daha çok anayasa hukuku açısından değerlendirilen hükümet sistemleri ile ilgili ampirik bulgulara ulaşılmıştır. Türkiye’de siyaset bilimi literatüründe doğrudan hükümet sistemleri ile sosyoekonomik göstergeler arasında ilişki kuran bu tür bir araştırma ilk defa yapılmıştır.

Ampirik çalışmanın bir benzeri Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı (AVEKON) kapsamında Kaposvar, Macaristan’da sunulmuştur (bkz. Özmen ve Bayraktar Durgun, 2016). Tez çalışmasında veri kaynaklarındaki revizyonlar dikkate alınmış, 2014 yılı verileri eklenmiş ve aynı ülke kapsamı ile tekrar çalışılmıştır. İki çalışmada da aynı yönde bulgular elde edilmiştir.

3.3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada, nüfus ve gelir ölçütlerine göre seçilmiş Latin Amerika, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ile Asya ülkelerinden oluşan 53 ülke kapsanmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinde demokratikleşmeye başlamış olan bu ülkelerin çoğunluğu yakın tarihte totaliter ya da otoriter rejim altında yönetilmiş ülkelerdir. Kapsamda yer alan 53 ülkeden 1948 yılında bir buçuk ay süren bir iç savaş yaşayan Kosta Rika⁴², 1962’de Birleşik Krallık’tan bağımsızlığını kazanan Jamaika ve 1975’te Avustralya’dan bağımsızlığını kazanan Papua Yeni Gine dışında diğer ülkelerde totaliter rejimlerin, askeri ve sivil diktatörlüklerin egemen olduğu dönemler olmuştur. Endonezya, Filipinler, Malezya ve Tayland askeri ve sivil diktatörlüklerin yaygın olarak gözlemlendiği Asya ülkeleri ile Latin Amerika ülkeleri kapsama alınmıştır.

Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Belarus, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Estonya, Letonya, Litvanya, Moldova ve Kırgızistan SSCB’yi oluşturan ülkelerdir. Bu ülkeler için özellikle 1927-1953 yılları arasında Stalin döneminin etkileri görülmüş ve ardından SSCB dağılana kadar tek partili sistem söz konusu olmuştur. Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan, Polonya ve Romanya ile o dönemde birleşik bir devlet olan Çekoslovakya, SSCB’nin etkisindeki tek partili sistem ile yönetilmiştir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti şemsiyesi altında tek parti sistem ile yönetilen ülkelere Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ kapsama alınmıştır. Hükümet sistemi klasik sınıflamaların ötesinde karmaşık bir yapı sergileyen Bosna Hersek ile 2008 yılında Sırbistan’dan ayrılan Kosova çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çin ve Rusya arasında yer alan Moğolistan’da 70 yıla yakın bir süre tek parti yönetimi hakim olmuştur. Çok partili demokratik sistemi diğer ülkelere göre daha önce uygulayan Türkiye’de ve Güney Kore’de diktatörlük dönemleri 1980’li yıllara kadar etkili olmuştur.

Özellikle SSCB ve Yugoslavya’nın dağılması sonrası ortaya çıkan yeni devletlerin verilerinin değerlendirilebilmesi için 1995-2014 yıllarını içeren 20 yıllık dönem incelenmiştir.

⁴² Kosta Rika’da 1950 yılında silahlı kuvvetler feshedilmiştir (Dahl, 1998/2010:164).

Araştırmaya, 2013 yılı itibariyle nüfusu iki milyonun üstünde ve kişi başına düşen milli geliri 1.500 ve 20.000 ABD doları arasında olan ülkeler dâhil edilmiştir. Bu kriterler dışında kalan Estonya, Karadağ, Kırgızistan, Slovenya ve Güney Kore ülkeler kapsamına alınmıştır. Bölgesel bütünlüğü bozmamak için nüfusu iki milyonun altında olan Estonya ve Karadağ kapsama dâhil edilmiştir⁴³. Benzer biçimde kişi başına düşen milli geliri 1.500 ABD dolarının altında olan Kırgızistan ve 20.000 ABD dolarının üstünde olan Slovenya ve Güney Kore de çalışma kapsamı içindedir. Türkiye 2014'ten itibaren Elgie

Çizelge 3.1. Çalışma kapsamı

Başkanlık		Başkan-parlamentler	Yarı başkanlık		Parlamentler
Arjantin	Kosta Rika	Azerbaycan	Bulgaristan	Polonya	Arnavutluk
Bolivya	Meksika	Belarus	Çekya	Romanya	Estonya
Brezilya	Nikaragua	Kazakistan	Ermenistan	Sırbistan	Jamaika
Dominik	Özbekistan	Peru	Gürcistan	Slovakya	Letonya
Ekvador	Panama	Rusya Federasyonu	Hırvatistan	Slovenya	Macaristan
El Salvador	Paraguay	Ukrayna	Karadağ		Malezya
Endonezya	Şili		Kırgızistan		Moldova
Filipinler	Türkmenistan		Litvanya		Papua Yeni Gine
Guatemala	Uruguay		Makedonya		Tayland
Honduras	Venezuela		Moğolistan		Türkiye
Kolombiya	Güney Kore				

Açıklama: Ülkelerin hükümet sistemleri belirlenirken, Shugart ve Carey (1992) sınıflamasına uygun olarak Elgie (2015) tarafından yapılan mevcut ve tarihsel ülke gruplamaları kullanılmıştır. Elgie (2015), cumhurbaşkanının halkoyu ile seçilmesini öngören 2007 Anayasa değişikliği nedeni ile Türkiye'yi bu tarihten itibaren yarı başkanlık olarak nitelendirmektedir. Fakat cumhurbaşkanının halkoyu ile seçilmesi ilk kez 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bu nedenle çalışmadaki tarihsel kapsam dikkate alınarak 2014 yılı öncesi parlamentler hükümet sistemi olarak değerlendirilmiştir.

3.4. Veri ve Yöntem

Ülkelerin hükümet sistemleri ve kalkınma performansı arasındaki ilişki, temel bileşenler analizi ve panel veri analizi olmak üzere iki ayrı istatistiksel analiz tekniği ile araştırılmıştır. Öncelikle 53 ülkenin verilerininin 1995-2014 yılları ortalaması kullanılarak temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Daha sonra ilgili dönem için ülkelerin çeşitli göstergelerine ilişkin 20 yıllık zaman serisi kullanılarak panel veri analizi uygulanmıştır. Analiz STATA (15.0) yazılımı kullanılarak yapılmıştır (Stata15, 2017). Analizlerde kullanılan STATA komutları ekte verilmiştir (EK-10).

⁴³ 1990 yılından beri sürekli olarak nüfus düşüşü yaşanan Letonya'da da 2014 ve 2015 yılı itibariyle nüfus iki milyonun altına düşmüştür.

3.4.1. Değişkenler ve Açıklamaları

Ampirik çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin metaveri aşağıda açıklanmıştır⁴⁴.

HÜKÜMET SİSTEMİ: Ülkelerin hükümet sistemleri belirlenirken, Shugart ve Carey (1992) sınıflamasına uygun olarak Elgie (2015) tarafından yapılan mevcut ve tarihsel ülke gruplamaları kullanılmıştır. Elgie (2015), cumhurbaşkanının halkoyu ile seçilmesini öngören 2007 Anayasa değişikliği nedeni ile Türkiye'yi bu tarihten itibaren yarı başkanlık olarak nitelemektedir. Fakat cumhurbaşkanının halkoyu ile seçilmesi ilk kez 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bu nedenle çalışmadaki tarihsel kapsam dikkate alınarak 2014 yılı öncesi parlamenter hükümet sistemi olarak değerlendirilmiştir. Ülkelerdeki hükümet sistemi değişiklikleri ve dönemleri dikkate alınarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (bkz. Elgie, 2015):

- Çekya; 1995-2011 döneminde parlamenter, 2012-2014 döneminde yarı başkanlık,
- Ermenistan; 1995-2004 döneminde başkan-parlamenter, 2005-2014 döneminde yarı başkanlık,
- Gürcistan; 1995-2003 döneminde başkanlık, 2004-2013 döneminde başkan-parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık,
- Hırvatistan; 1995-2000 döneminde başkan-parlamenter, 2001-2014 döneminde yarı başkanlık,
- Kırgızistan; 1995-2009 döneminde başkan-parlamenter, 2010-2014 döneminde yarı başkanlık,
- Moldova; 1995-2000 döneminde yarı başkanlık, 2001-2014 döneminde parlamenter,
- Slovakya; 1995-1998 döneminde parlamenter, 1999-2014 döneminde yarı başkanlık,
- Türkiye; 2013 ve öncesi parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık,
- Ukrayna; 1996-2006 ve 2011-2013 dönemlerinde başkan-parlamenter, 2007-2010 döneminde parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık olarak sınıflandırılmıştır.

ETKİLİ PARTİ SAYISI: Laakso ve Taagepera (1979) tarafından seçim sonucunda meclisteki sandalye dağılımına göre geliştirdiği formüle göre hesaplanır (Etkili parti sayısı = $1 / \sum(s_i^2)$, $s_i = i.$ partinin sandalye (milletvekili) oranı). Bu formül parti sistemlerinin

⁴⁴ Çalışmanın tamamında kullanılan tüm değişkenler için özet metaveri tablosu için bkz. EK-6.

belirlenmesinde kullanılmıştır (Blondel (1968), Lijphart (2014: 95)). Alcántara (2012), Gallagher (2017) tarafından hesaplanan etkili parti sayıları ve bazı seçim dönemleri için tarafımdan yapılan hesaplamalar kullanılmıştır.

NÜFUS: Yıllık nüfus verisi Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Panel veri analizinde değişkeninin doğal logaritmik dönüşümü kullanılmıştır.

YÜZÖLÇÜMÜ: Bir ülkenin suyun iç kesimleri ve bazı kıyı şeridindeki alanlar da dâhil olmak üzere toplam yüzey alanıdır. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

GSYH (SABİT): 2010 yılı ABD doları cinsinden, sabit fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıla değeridir. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Panel veri analizinde değişkeninin doğal logaritmik dönüşümü kullanılmıştır.

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR: Satın alma gücü paritesi kullanılarak cari uluslararası ABD doları cinsine çevrilmiş kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla değeridir. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Panel veri analizinde değişkeninin doğal logaritmik dönüşümü kullanılmıştır.

GINI ENDEKSİ: Bir ekonomideki gelir dağılımının eşit bir dağılımdan ne kadar uzaklaştığının ölçüsüdür. 0 mükemmel eşitliği, 1 ise tam eşitsizliği gösterir. Gini endeksi değişkeni için temel veri kaynağı Dünya Bankası veri tabanıdır. Burada Gini katsayısı 100 ile çarpılarak gösterildiği için 0 ile 100 arasında değişen bir göstergedir. 1999, 2004, 2009 ve 2013 yılı için beşer yıllık ortalama Gini değerleri hesaplanmış, serilerde bu dönemleri kapsayan verilerin olmaması durumunda tahmin edilmiştir. Bu durumdaki Azerbaycan (2013), Endonezya (1999, 2004, 2009), Guatemala (1999), Güney Kore (1999, 2004, 2009, 2013), Jamaika (2009, 2013), Karadağ (1999, 2004), Makedonya (2013), Özbekistan (2009, 2013), Papua Yeni Gine (1999, 2013), Sırbistan (1999), Türkiye (1999), Türkmenistan (2004, 2009, 2013), Venezuela (2009, 2013) ortalama değerleri tahmin edilmiştir.

BÜYÜME: 2010 yılı ABD doları cinsinden sabit GSYH'nin yıllık artış oranıdır. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Büyüme değişkeninde;

Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Slovenya için 1995 değerleri tahmin edilmiştir.

İNTERNET KULLANIM ORANI: İnternet kullanan bireylerin toplam nüfus oranıdır. Son 3 ay içinde herhangi bir yerden internet kullanan birey sayısı üzerinden hesaplanır. İnternet bilgisayar, cep telefonu, kişisel dijital asistan, oyun makinaları, dijital TV vb. aracılığıyla internete erişim sağlanabilir. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. İnternet kullanım oranı değişkeninde; El Salvador (1995), Karadağ (2003), Kırgızistan (1995-1996), Letonya (1995), Litvanya (1995), Moğolistan (2003-2006), Papua Yeni Gine (1995), Paraguay (1995), Sırbistan (2003) değerleri tahmin edilmiştir.

DOĞUŞTA BEKLENEN YAŞAM SÜRESİ: Yeni doğmuş bir bireyin yaşamı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır (TÜİK, 2015). Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

ENFLASYON: Tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişim oranıdır. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Enflasyon değişkeninde; Arjantin (2014), El Salvador (2014), Karadağ (2003-2005), Kırgızistan (1995), Özbekistan (1995-2014), Türkmenistan (1995-2014) değerleri deflatör değerlerinden faydalanılarak tahmin edilmiştir.

İŞSİZLİK: İşsiz nüfusun işgücü içindeki oranıdır. 15 yaş üzeri nüfusta istihdam edilenler ve işsizler toplam işgücünü oluşturur. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI: İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır. Dünya Bankası veri tabanından, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) model tahmini alınmıştır.

YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI: Toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerji (güneş, rüzgâr, jeotermal, hidroelektrik, biyoenerji, okyanus) tüketiminin payıdır. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Yenilenebilir enerji kullanımı değişkeninde; Karadağ (2003-2004), Venezuela (2014) değerleri tahmin edilmiştir.

KİŞİ BAŞINA ENERJİ TÜKETİMİ: Kişi başına petrol eşdeğeri kilogram cinsinden birincil formda enerji kullanımınıdır. Değişken değerleri Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Kişi başına enerji tüketimi değişkeninde; Karadağ (2003-2004), Özbekistan (2014), Venezuela (2014) değerleri tahmin edilmiştir. Temel bileşenler analizi için Papua Yeni Gine (1995-2014) ve (2005-2014) ortalaması tahmin edilmiştir.

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ: Ülkeler için doğuştan beklenen yaşam süresi, eğitim ve kişi başına düşen gelir göstergelerini kapsayan 0 ve 1 arasında değişen bileşik bir göstergedir. Değişken değerleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 2017) veri tabanından alınmıştır. Gürcistan (1995-1999), Makedonya (1995-2004), Özbekistan (1995-1999), Türkmenistan (1995-2009) değerleri tahmin edilmiştir.

YOLSUZLUK ALGISI ENDEKSİ: Kamu kesimindeki yolsuzluk seviyesinin iş adamları ve ülke uzmanları tarafından algılanması ile ilgili güvenilir farklı kaynaklardan toplanan veriler ile hesaplanmaktadır. Endeks 0 ile 100 puan arasında değişmektedir. Ülke puanının 0'a yaklaşması yolsuzluk derecesinin arttığını gösterirken, 100'e yaklaşması ise yolsuzluğun derecesinin azaldığını göstermektedir. Değişken değerleri Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Örgütü) veri tabanından elde edilmiştir. Arnavutluk (1995-2001), Azerbaycan (1995-1998), Belarus (1995-1997, 2001), Bolivya (1995), Bulgaristan (1995-1997), Çekya (1995), Dominik Cumhuriyeti (1995-2000), Ekvador (1995, 1997), El Salvador (1995-1997), Ermenistan (1995-1998, 2001-2002), Estonya (1995-1997), Guatemala (1995-1997, 2000), Gürcistan (1995-1998, 2000-2001), Hırvatistan (1995-1998), Honduras (1995-1997, 2000), Jamaika (1995-1997, 2000-2001), Karadağ (2003-2006), Kazakistan (1995-1998), Kırgızistan (1995-1998, 2000-2002), Kosta Rika (1995-1996), Letonya (1995-1997), Litvanya (1995-1998), Makedonya (1995-1998, 2000-2002), Meksika (1995), Moğolistan (1995-2003), Moldova (1995-1998), Nikaragua (1995-1997, 2000), Özbekistan (1995-1998), Panama (1995-2000), Papua Yeni Gine (1995-2002), Paraguay (1995-1997, 2000-2001), Peru (1995-1997), Polonya (1995), Romanya (1995-1996), Rusya Federasyonu (1995), Slovakya (1995-1998), Slovenya (1995-1998), Türkmenistan (1995-2003), Ukrayna (1995-1997), Uruguay (1995-1996, 2000) için belirtilen yıllarda tahmini değerler kullanılmıştır.

SİYASAL HAKLAR: Freedom House (2016) raporundan elde edilmiştir. Siyasal haklar ile ilgili 0-40 arasında değişen puanlar üç gruba ayrılmış sorulara verilen cevaplar neticesinde hesaplanmaktadır. Bu gruplar: Seçim süreci, Siyasal çoğulculuk ve katılma, Devletin işleyişi. Ülkeler için 1-7 arası değişen iki sıralama puanı hesaplanmaktadır. Sırbistan ve Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.

SİVİL ÖZGÜRLÜKLER: Freedom House (2016) raporundan elde edilmiştir. Sivil özgürlükler ile ilgili 0-60 arasında değişen puanlar ise dört grupta yapılan değerlendirme sonucunda elde edilmiştir. Bu gruplar: İfade ve inanç özgürlüğü, Dernek ve örgüt hakları, Hukukun üstünlüğü, Kişisel özerklik ve bireysel haklar. Ülkeler için 1-7 arası değişen iki sıralama puanı hesaplanmaktadır. Sırbistan ve Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.

VANHANEN DEMOKRASİ: Tatu Vanhanen tarafından 1970'lerin başında hesaplanan Rekabet ve Katılma olmak üzere iki ayrı endeks ve birleşiminden oluşan göstergedir. Her ikisi de seçim verilerinden hesaplanmakta ve demokrasi endeksi olarak birleştirilmektedir. Rekabet endeksi, parlamentoda yer alan en büyük parti dışındaki partilerin ve bağımsızların sahip olduğu oy veya sandalye yüzdesinden oluşur. Katılma endeksi ise seçimlerde oy kullanan nüfusun yüzdesidir. Değerler, Vanhanen, (1984/2016), Finnish Social Science Data Archive (Finlandiya Sosyal Bilimler Veri Arşivi) kaynaklarından elde edilmiştir.

POLITY IV: Center For Systemic Peace (Sistemik Barış Merkezi) tarafından hesaplanan Polity IV puanı, -10 babadan oğula geçen monarşiler, +10 konsolide demokrasiler olmak üzere 21 puanlık ölçekten oluşan rejim otorite göstergesidir. 10 ve -6 arası puan "otokrasi", -5 ve +5 arası "anokrasi" ve +6 ve +10 arası ise "demokrasi" olmak üzere üç farklı rejim sınıfına ayrılabilir. Veri setinde zaman serisi analizinde kullanılması uygun olan revize edilmiş skordardan oluşan polity2 değişkeni kullanılmaktadır. Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.

Veri kaynaklarından elde edilemeyen verilerin tahminlerinde, ülkenin kendi serisindeki değerler, ilgili değişkenle korelasyonu yüksek olan başka bir değişkenin mevcut değerleri ve mevcut verinin diğer ülkeler ile olan ilişkisi gözönüne alınarak yapılmıştır. Panel veride serilerin birinci farklarının hesaplanmasında veri kaybına

uğramamak için 1994 değerleri kullanılmış, olmayan 1994 verileri benzer yöntemlerle tahmin edilmiştir.

3.4.2. Temel Bileşenler Analizi

Birçok durumda araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından araştırma konusunu mümkün mertebe tüm yönleriyle değerlendirebilmek için yorumlanması ve analiz edilmesi zor bir veri seti kullanılması ve bu veri setinin özel istatistiksel yöntemlerle incelenmesi gerekmektedir. Araştırma konusu bir olay veya durum ile ilgili çok fazla sayıda olabilen özelliklerin (değişkenlerin) değerlendirilmesi, bu değişkenler arasındaki ilişkilerin keşfedilmesi, verilerin özetlenebilmesi (daha az sayıda özelliğe indirgenebilmesi) ve yorumlanabilmesi için çok değişkenli analiz teknikleri geliştirilmiştir. Bu tekniklerden biri olan Temel Bileşenler Analizi, ilk defa 1901 yılında Pearson tarafından kullanılmış ve daha sonra Hotelling tarafından 1933 yılında geliştirilmiştir.

Temel bileşenler analizi ile araştırma kapsamında incelenmesi gereken p tane birbirleriyle ilişkili değişken kümesi, temel bileşenler adı verilen daha az sayıdaki k tane yeni bir değişken kümesine dönüştürülür. Bu işlem, değişkenlerin birbirlerine bağımlılığı hakkında bilgi veren kovaryans veya korelasyon matrisinin, bağımlılık ilişkisinin olmadığı ilişkisiz değişkenlerden oluşan yeni bir matrise dönüştürüldüğü bir doğrusal cebir problemidir. Böylece ilgilenilen konu etrafında daha az sayıda olgusal özellik ile daha duru bir analiz imkânı doğar. Temel bileşenler adı verilen yeni değişkenler, orijinal değişkenlerin doğrusal birleşimleridir ve önem sırasına göre türetilir. Örneğin, ilk ana bileşen, orijinal verinin varyasyonunu olabildiğince hesaba katmaktadır. Burada temel amaç orijinal verideki önemli sayılabilecek niteliklerin, ilk birkaç bileşeni oluşturup oluşturmadığını görmektir. Orijinal değişkenlerden bazıları yüksek derecede korelasyona sahipse, yani inceleme konusu açısından etkili bir şekilde 'aynı şeyi ifade etmekte' ise, bu değişkenler daha az sayıda temel bileşenin doğrusal bileşeni olarak analizde yer alır. Bu durumda, ilk birkaç bileşenin sezgisel olarak anlamlı olacağı, verilerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı ve daha az sayıda değişkenle çalışabilecek sonraki analizlerde yararlı olacağı umulmaktadır (Chatfield ve Collins, 1980:57).

Elde edilen temel bileşenler, içerdiği değişkenlerin inceleme konusu açısından ifade ettiği anlama göre adlandırılabilir. Bileşenlerin tanımlanabilmesi her zaman kolay

olmayabilir. Ayrıca inceleme konusu birimler bu temel bileşenlere göre puanlanabilmekte ve karşılaştırılabilmektedir.

Çalışma kapsamında, ülkelerin çeşitli göstergelerinin birbiriyle ilişkisinin incelenmesi, verilerin daha az sayıda değişkenle özetlenebilmesi için temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Veri kapsamı 53 ülkenin 1995-2014 dönemine ait çeşitli siyasal ve sosyoekonomik özelliklerine ilişkin 21 adet değişkenden oluşmaktadır. 1995-2014 dönemini temsil eden nicel değişken değerleri ilgili dönemin aritmetik ortalaması alınarak bulunmuştur⁴⁵. Öncelikle veri setinin temel bileşenler analizi için uygun olup olmadığı araştırılmıştır. Bu sebeple Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır.

Örnekleme yeterliliğini ölçmek için uygulanan KMO, 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Küçük değer alması değişkenlerin temel bileşenler analizi için yeterli ölçüde ortak noktası olmadığı anlamına gelmektedir. KMO değerlerinin; 0,00 – 0,49 aralığında olması kabul edilemez düzeyde, 0,50 – 0,59 aralığında olması zayıf düzeyde, 0,60 – 0,69 aralığında olması vasatın altında, 0,70 – 0,79 aralığında olması orta düzeyde, 0,80 – 0,89 aralığında olması iyi düzeyde ve 0,90 – 1,00 aralığında olması mükemmel düzeyde veri uygunluğunu gösterir (Stata15, 2017). KMO test değerinin 0,5'ten büyük olmasının yeterli olduğu kabul görmektedir (Cerny ve Kaiser, 1977). Bartlett küresellik testi ise bir korelasyon matrisindeki tüm korelasyonların anlamlı olup olmadığında ilişkin bir testtir (Bartlett, 1950). Sıfır hipotezi “değişkenler birbiriyle ilişkili değildir” şeklinde kurulur. Çizelge 3.2’de görüldüğü gibi KMO testi örneklemin yeterli olduğunu ve Bartlett testi değişkenler arasındaki ilişkinin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. (KMO >0,5 ve P <0,01). Böylece birbirleriyle ilişkili değişkenler, birbirleriyle ilişkili olmayan yeni daha az sayıdaki değişkene (bileşene) dönüştürebilecektir.

Çizelge 3.2. KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterlilik Testi		0,751
Bartlett Küresellik Testi	Chi-Square	1130.186
	Serbestlik derecesi	210
	Anlamlılık düzeyi (p)	0,000

⁴⁵ Temel bileşenler analizi 2005-2014 yılları ortalaması kullanılarak tekrarlanmış ve analiz bulgularında önemli bir farklılık görülmemiştir.

53 ülkenin sosyoekonomik özelliklerine ilişkin 21 değişkenin daha az sayıda anlamlı değişkende temsil edilebilmesi için temel bileşenler analizi kullanılmıştır. Bu değişkenler; EIU demokrasi, Polity IV, Siyasal haklar, Sivil özgürlükler, Vanhanen demokrasi, Yolsuzluk Algısı Endeksi, Doğuşta beklenen yaşam süresi, Enflasyon, Büyüme, Kişi başına enerji tüketimi, İnsani Gelişme Endeksi, Kişi başına düşen gelir (SAGP), Yenilenebilir enerji kullanımı, İnternet kullanım oranı, Gini, İşgücüne katılma oranı, GSYH(sabit), Nüfus, Yüzölçümü, Etkili parti sayısı ve İşsizlik değişkenleridir.

Temel bileşenler analizi bu değişkenlerin kovaryans matrisine dayanmaktadır. Kovaryans iki değişkenin birlikte ne kadar değiştiklerinin bir ölçüsüdür ve $Cov(X, Y)$ ile gösterilir (Eş. 3.1).

$$Cov(X, Y) = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{n-1} \quad (3.1)$$

Simetrik bir matris olan kovaryans matrisinde köşegenler değişkenlerin varyans değerlerini gösterir. Temel bileşenler analizinde eğer değişkenlerin birimleri karşılaştırılabilir değil ise korelasyon matrisi kullanılır. İki değişken arasındaki korelasyon katsayısı, kovaryanslarının, standart sapmalarının çarpımına bölünmesi ile bulunur ve r ile gösterilir.

$$r = \frac{Cov(X, Y)}{s_X s_Y} \quad (3.2)$$

Temel bileşenler analizinde doğrusal cebirin önemli kavramlarından olan özdeğer ve özvektör hesaplamalarından yararlanır. Örneğin $n \times n$ boyutlu A kare matrisi için, λ bir skaler ve x vektörü de sıfırdan farklı bir sütun vektörü ($n \times 1$) olmak üzere;

$$Ax = \lambda x \quad (3.3)$$

eşitliği sağlanıyorsa x vektörü, A matrisinin özvektörü, λ ise A matrisinin özdeğeridir. Aynı zamanda x , λ özdeğerine karşılık gelen özvektördür. Bir skaler olan λ , $n \times n$ boyutlu A matrisi için eşitlik 3.3'te x 'in sonsuz çözümü olduğu durumda bir özdeğer tanımlar.

53 ülkeye ait 21 değişkenin özdeğerleri ve özdeğerlerin toplamdaki payları elde edilmiştir. Çizelge 3.3'te görüleceği gibi 1'den büyük olan ilk dört bileşenin toplam değişkenlerin %75'ini temsil ettiği görülmüştür. Dördüncü bileşenin toplamdaki payının küçük olması ve her bir değişkenin bu bileşendeki ağırlıkları dikkate alındığında ilk üç bileşenin ülkelerin sosyoekonomik gelişmişliğini temsil etmesi açısından yeterli olacağı görülmüştür.

Çizelge 3.3. Temel bileşenlerin özdeğerleri

Bileşenler	Özdeğerler	Özdeğerler arasındaki fark	Özdeğerin toplamdaki payı	Kümülatif toplamı
Comp1	7,4156	3,4957	0,3531	0,3531
Comp2	3,9199	0,8748	0,1867	0,5398
Comp3	3,0451	1,7067	0,1450	0,6848
Comp4	1,3384	0,3418	0,0637	0,7485
Comp5	0,9966	0,1494	0,0475	0,7960
Comp6	0,8472	0,2082	0,0403	0,8363
Comp7	0,6390	0,0702	0,0304	0,8668
Comp8	0,5688	0,1009	0,0271	0,8938
Comp9	0,4679	0,0486	0,0223	0,9161
Comp10	0,4192	0,0634	0,0200	0,9361
Comp11	0,3559	0,1193	0,0169	0,9530
Comp12	0,2366	0,0148	0,0113	0,9643
Comp13	0,2218	0,0856	0,0106	0,9749
Comp14	0,1362	0,0303	0,0065	0,9813
Comp15	0,1059	0,0231	0,0050	0,9864
Comp16	0,0828	0,0073	0,0039	0,9903
Comp17	0,0755	0,0206	0,0036	0,9939
Comp18	0,0550	0,0184	0,0026	0,9965
Comp19	0,0366	0,0163	0,0017	0,9983
Comp20	0,0202	0,0045	0,0010	0,9992
Comp21	0,0158	0,0000	0,0008	1,0000

Bir sonraki aşamada özdeğeri 1'den büyük olan ilk 3 bileşen için temel bileşen dönüşümü yapılmış ve böylece ilişki yapısı bozulmadan her bir değişkenin farklı bileşenlere ağırlıklı dağılımı sağlanmıştır. Demokrasi göstergelerinin ağırlıklı olarak yer aldığı birinci bileşen “demokrasi” olarak adlandırılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi, kişi başına düşen GSYH, enerji tüketimi gibi sosyoekonomik anlamda gelişmişlikle ilişkilendirilen değişkenlerin yer aldığı ikinci bileşen “kalkınma” bileşeni olarak tanımlanabilmiştir. Nüfus, yüzölçümü, ekonomik büyüklük gibi ülkenin temel niteliklerinin yer aldığı üçüncü bileşen “yapısal” bileşen olarak adlandırılmıştır. Değişkenlerin üç bileşene ayrılması ile ilgili temel bileşenler analiz sonuçları Çizelge

3.4'te verilmiştir. Gri ile boyanmış alanlar her bir bileşen için ağırlıklı değişkenleri göstermektedir.

Çizelge 3.4. Dönüştürülmüş bileşenler için özvektörler

Değişken ismi	Demokrasi (Comp1)	Kalkınma (Comp2)	Yapısal (Comp3)
EIU demokrasi	0,3835	-0,0119	0,0178
Polity IV	0,3773	-0,0769	-0,0078
Siyasal haklar	-0,3720	-0,0050	0,0386
Sivil özgürlükler	-0,3647	-0,0361	0,0648
Vanhanen demokrasi	0,2691	0,1052	0,0808
Yolsuzluk Algısı Endeksi	0,2331	0,1926	-0,0309
Doğuşta beklenen yaşam süresi	0,2103	0,1771	-0,0878
Enflasyon	-0,3054	0,1448	-0,0177
Büyüme	-0,2093	0,0129	-0,0818
Kişi başına enerji tüketimi	-0,1153	0,4180	0,1273
İnsani Gelişme Endeksi	0,0984	0,3841	0,0185
Kişi başına düşen gelir (SAGP)	0,0981	0,3627	0,1143
Yenilenebilir enerji kullanımı	0,1964	-0,3586	-0,0145
İnternet kullanım oranı	0,1413	0,3413	0,0021
Gini	0,1241	-0,3179	0,1639
İşgücüne katılma oranı	-0,0132	-0,2597	0,1721
GSYH(sabit)	0,0101	0,0744	0,5221
Nüfus	-0,0129	-0,0265	0,5008
Yüzölçümü	-0,0735	0,0570	0,4702
Etkili parti sayısı	0,1281	-0,0971	0,3464
İşsizlik	0,0483	0,0752	-0,1446

3.4.2.1. Temel bileşenlere göre ülke puanları

Temel bileşenler analizinin bir özelliği ülkelerin bu bileşenlere göre karşılaştırılabilmesine imkân vermesidir. Her bir bileşen için ülke puanları elde edilebilmektedir. 53 ülke hem son 20 yıllık (1995-2014) hem de son 10 yıllık (2005-2014) performansına göre her bir bileşene ait puanlarına göre sıralanmıştır (bkz. EK-7). Nüfus, yüzölçümü ve üretimin etkili olduğu yapısal bileşen açısından Brezilya, Rusya Federasyonu, Endonezya, Meksika, Güney Kore ve Arjantin büyük ölçekli ülkeler; Makedonya, Karadağ, Arnavutluk, Moldova, Ermenistan ve Gürcistan ise küçük ölçekli ülkeler olarak sınıflandırılabilir. Kapsamdaki ülkeler açısından büyük ölçekli ülkeler başkanlık, küçük ölçekli ülkeler ise yarı başkanlık ve parlamenter sistemler ile yönetilmektedir.

Demokrasi bileşenine göre yapılan sıralamada önde gelen ülkeler arasında; başkanlık sisteminin geçerli olduğu Uruguay, Şili ve Güney Kore; yarı başkanlık sisteminin geçerli olduğu Slovenya, Çekya ve Litvanya; parlamenter sistemin geçerli olduğu Estonya ve Letonya yer almaktadır. Demokrasi açısından daha geride yer alan ülkeler arasında Türkmenistan, Özbekistan başkanlık sistemleri ile Belarus, Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya başkan-parlamenter sistemleri karşımıza çıkmaktadır. Kırgızistan, Ermenistan, Gürcistan ve Moğolistan demokrasi açısından zayıf olan yarı başkanlık sistemleri olarak göze çarpmaktadır. Temel bileşenler analizi bulguları doğrultusunda hükümet sistemlerinin nominal kategorileri ile demokrasi arasında güçlü bir ilişkinin bulunmadığı söylenebilir. Latin Amerika başkanlık sistemlerinin Asya başkanlık sistemlerine göre, Avrupa yarı başkanlık sistemlerinin ise Asya yarı başkanlık sistemlerine kıyasla demokrasi açısından daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Ayrıca nispi seçim sistemlerinin uygulandığı sistemlerin, çoğunluk sistemlerinin uygulandığı hükümet sistemlerinden daha demokratik olduğu gözlenmiştir.

Kalkınma olarak adlandırdığımız bileşene göre, AB üyesi yarı başkanlık ve parlamenter sistemleri ile birlikte, Güney Kore ve Rusya Federasyonu üst sıralarda yer almaktadır. Latin Amerika bölgesinde Honduras, Guatemala, Paraguay, Nikaragua, Bolivya ile Asya'da Endonezya ve Filipinler en alt sıralara yerleşmiş ve başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerdir. Parlamenterizmin benimsendiği Papua Yeni Gine en alt sırada yer almaktadır. Ülkelerin kalkınma düzeylerine ilişkin puanlarına göre sıralamasında hükümet sistemlerinin etkisi görülmemektedir. Avrupa ülkelerinin çoğunluklu olarak daha üst sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Ülkelerin 1995-2014 dönemini kapsayan demokrasi, kalkınma ve yapısal bileşenlerine göre puanlarının ortalaması ile oluşturulan yeni puanlama Çizelge 3.5'te verilmiştir. Ülkelerin demokrasi ve sosyoekonomik göstergelerini birlikte dikkate alarak yapılan sıralamada hükümet sistemlerinin belirleyici olmadığı görülmektedir.

Çizelge 3.5. Ülkelerin temel bileşen skorlarına göre sıralaması

Ülke	Hükümet sistemi	Ortalama puan	Ülke	Hükümet sistemi	Ortalama puan
Güney Kore	Başkanlık	2,818	Makedonya	Yarı başkanlık	-0,097
Brezilya	Başkanlık	2,736	Tayland	Parlamenter	-0,201
Çekya	Yarı başkanlık	2,411	Venezuela	Başkanlık	-0,222
Slovenya	Yarı başkanlık	2,401	Jamaika	Parlamenter	-0,269
Rusya Fed.	Başkan - parlamenter	1,957	Kolombiya	Başkanlık	-0,288
Estonya	Parlamenter	1,811	Peru	Başkan - parlamenter	-0,356
Slovakya	Yarı başkanlık	1,637	Ekvador	Başkanlık	-0,498
Şili	Başkanlık	1,589	Dominik Cum.	Başkanlık	-0,641
Polonya	Yarı başkanlık	1,514	Filipinler	Başkanlık	-0,653
Macaristan	Parlamenter	1,498	Arnavutluk	Parlamenter	-0,774
Litvanya	Yarı başkanlık	1,200	El Salvador	Başkanlık	-0,778
Arjantin	Başkanlık	1,183	Moldova	Parlamenter	-0,811
Meksika	Başkanlık	1,100	Moğolistan	Yarı başkanlık	-0,869
Uruguay	Başkanlık	1,031	Bolivya	Başkanlık	-1,177
Letonya	Parlamenter	0,950	Kazakistan	Başkan - parlamenter	-1,186
Hırvatistan	Yarı başkanlık	0,805	Paraguay	Başkanlık	-1,265
Kosta Rika	Başkanlık	0,570	Ermenistan	Yarı başkanlık	-1,346
Sırbistan	Yarı başkanlık	0,531	Gürcistan	Yarı başkanlık	-1,353
Bulgaristan	Yarı başkanlık	0,505	Guatemala	Başkanlık	-1,404
Malezya	Parlamenter	0,474	Nikaragua	Başkanlık	-1,448
Romanya	Yarı başkanlık	0,411	Papua Yeni Gine	Parlamenter	-1,464
Karadağ	Yarı başkanlık	0,390	Honduras	Başkanlık	-1,548
Türkiye	Parlamenter	0,279	Belarus	Başkan - parlamenter	-1,694
Panama	Başkanlık	0,146	Kırgızistan	Yarı başkanlık	-2,023
Endonezya	Başkanlık	0,126	Azerbaycan	Başkan - parlamenter	-2,116
Ukrayna	Başkan - parlamenter	0,081	Özbekistan	Başkanlık	-2,696
			Türkmenistan	Başkanlık	-2,978

Temel bileşenler analizi, genel anlamda değişkenler arasındaki korelasyonlar hakkında bilgi sağlamış ve ülkelerin sosyoekonomik durumlarının karşılaştırılabilmesine imkan vermiştir. Hükümet sistemleri ile sosyoekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin 20 yıllık süreç içindeki durumunu değerlendirmek için bir sonraki aşamada panel veri analizi yapılmıştır. Analizde kullanılacak model değişkenleri belirlenirken temel bileşenler analizi sonuçlarından yararlanılmıştır.

3.4.3. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi, bir örneklem grubunun özellikleri arasındaki ilişkilerin zaman içindeki değişimlerini dikkate alarak analiz etme yöntemidir. Panel veri, varlıkların davranışlarının veya özelliklerinin zaman içinde gözlemlendiği bir veri setidir, boylamsal (longitudinal) veri ya da zaman serisi-yatay kesit verisi olarak da adlandırılmaktadır.

Örneklem grubu, kişiler, firmalar, şehirler, ülkeler gibi gözlem birimlerinden (analiz veya araştırma birimi) oluşmaktadır. Amaç bu birimlere ait bazı özelliklerinin (değişkenlerin) birbiriyle olan ilişkisi hakkında birimlerin yer aldığı kitle (evren/popülasyon) hakkında çıkarımlar yapmaktır. Değişkenler, yaş, ağırlık, gelir vb.gibi sayılarla ifade edilebilen nicel değişkenler veya cinsiyet, eğitim düzeyi vb. gibi kategorilerden oluşan nitel değişkenlerden oluşabilir. Gözlem birimlerinin her bir değişken için aylık, çeyrek dönemlik, altışar aylık, yıllık, üçer yıllık veya düzensiz periyotlarla da olsa birden fazla döneme ait verileri incelenerek zaman içindeki dinamizmin analize dâhil edilmesi amaçlanır.

Kalkınma, demokrasi, çevre, istihdam, gelir düzeyi vb. değişkenlerin diğer faktörlerle veya birbiriyle olan ilişkisi tek bir zaman noktası için ya da dönemsel verilerin ortalaması ile incelenmesi anlamlı bir sonuç üretmeyebilir. Birbiriyle ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmak istenen değişkenlerin tek bir kesit biriminde karşılaştırılması ile birden fazla birimin bilgisinin kullanılarak karşılaştırılması arasında hem amaç hem sonuç açısından önemli bir fark bulunmaktadır. Bu nedenle hem birden fazla birimi hem de bu birimlerin farklı zamanlardaki verilerini hesaba katması açısından panel veri analizi geliştirilmiştir. Panel veri analizi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Hem kesit hem de zaman serisine dayanan panel veri modelinde gözlem sayısı fazla olduğu için, elde edilen parametre tahminlerinin güvenilirliği ve etkinliği de daha fazladır. Zaman serisi analizinde açıklayıcı değişkenler arasındaki yüksek korelasyon nedeni ile modelde (teknik nedenlerle) ihmal edilmesi gereken, fakat incelenen ilişkide gerçekten etkisi olduğu bilinen bazı değişkenlerin panel veri analizinde kapsama alınabilmektedir (Baltagi, 2005:4-7). Bir kesit biriminin her zaman noktası için sabit kalabilen yapısal değişkenleri (örn. cinsiyet, siyasal sistem, coğrafi bölge, dini inanç vb.) panel veri modelinde kullanılabilir. Ayrıca daha önce bahsedildiği gibi panel veri analizinin en önemli avantajı zaman içindeki gelişiminin ve değişiminin önemli olduğu ilişkisel yapıları birden fazla birim için inceleme olanağı sağlamasıdır.

Çok değişkenli analiz ile zaman serileri analiz tekniklerinin birlikte uygulanabilmesine imkân veren yöntemsel gelişme sonucunda panel veri analizi oldukça yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Teorik açıdan daha eskiye dayanmakla birlikte uygulamalı çalışmalar, bilgisayar ve yazılım teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak

1990'lı yıllarda başlamıştır⁴⁶. Kesitsel analizlere göre avantajları nedeniyle gittikçe artan bir şekilde kullanılan panel veri analizi literatürü hızla gelişmektedir. Karşılaştırmalı çalışmaların vazgeçilmez bir tekniği haline geldiği söylenebilir.

Çalışmada panel veri, 53 ülkenin 1995-2014 yılları için yıllık verilerini kapsamaktadır. Analiz Stata yazılımı kullanılarak yapılmıştır (Stata15, 2017). Sağa veya sola çarpık, değişim aralığının çok geniş olduğu verilere sahip değişkenler için varyans dengeleme dönüşümü olarak logaritmik dönüşüm yapılmıştır. Logaritma tabanı olarak Euler sayısı (e) kullanılarak doğal logaritması (1n) alınmış ve bu şekilde modele dâhil edilmiştir. Logaritmik dönüşüm gerekmediği halde kullanılması durumunda regresyon katsayıları ve güven aralıklarında farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Nüfus ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla değerleri ülkeler arasında farklılık gösterdiği için analizlerde logaritmik dönüşüm yapılarak kullanılmıştır.

Panel veri analizine başlamadan önce, zaman serileri için önemli bir varsayım olan durağanlık araştırılmıştır. Durağan seriler, zaman boyunca tutarlı yukarıya veya aşağıya doğru bir eğilim olmadan serinin ortalamasını gösteren yatay çizginin etrafında dolaşırlar. Zaman serileri analizinde durağan olmayan serilerin kullanılması, aslında anlamsız olan ilişkilerin varlığına dair geçersiz tahminler üretebilir ve sahte bir ilişkiyel yapıya dayanan yanıltıcı sonuçlara ulaşmaya neden olabilir. Bir zaman serisinin durağan olması, birim kök içermemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle serilerde birim kökün olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Bunun için birim kök testleri kullanılmaktadır. Eğer birim kök araştırmaları sonucu serilerin düzey değerleri birim kök içeriyorsa serinin birinci farkı alınarak durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda ikinci ve daha fazla mertebedeki farklarının alınması gerekebilmektedir. Birim kökün varlığı, y_{it} ile y_{it-1} arasındaki otokorelasyon katsayısının (ρ) test edilmesi ile araştırılmaktadır. Panel birim kök testleri ρ 'ya ilişkin varsayımlarına göre iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup testler ρ 'nun birimden birime değişmediğini, ikinci grup testler ise ρ 'nun birimden birime değiştiğini yani birimler arasında korelasyon olduğunu varsaymaktadır (Koçak, 2016). Birim kökün bulunduğu değişkenlerde birinci farklara bakılmış ve birinci farklarının

⁴⁶ Panel verinin günümüzdeki anlamına uygun örnek bir çalışma, 1857'de Ernst Engel'in gıda harcamalarının gelirin bir fonksiyonu olarak nasıl değiştiğini incelediği bütçe çalışmasıdır ve panel veri çalışmalarının bilinen en eski örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Frees, 2004:17).

durağan olduğu tespit edilmiştir⁴⁷. Çizelge 3.6’da panel birim kök testleri sonuçlarına göre modellerde kullanılan İnsani Gelişme Endeksi (HDI), yolsuzluk algısı, doğuştan beklenen yaşam süresi ve işsizlik değişkenlerinin birinci farkları alınarak, kişi başına düşen gelir ve nüfus için logaritmik dönüşüm yapılarak birinci farkları alınarak modele dâhil edilmiştir.

Çizelge 3.6. Panel birim kök sonuçları

Değişken adı (*)	Levin-Lin-Chu		Im-Pesaran-Shin	
	Adjusted t		Z-t-tilde-bar	
	Statistic	p-value	Statistic	p-value
HDI	-5,8899	0,0000	4,1722	1,0000
dHDI	-8,1838	0,0000	-11,4727	0,0000
Yolsuzlukalgısı	-1,7813	0,0374	-0,3171	0,3756
dYolsuzlukalgısı	-15,0769	0,0000	-15,1927	0,0000
lnKBSYHSAGPCari	0,0103	0,5041	13,5718	1,0000
dlnKBSYHSAGPCari	-10,0635	0,0000	-11,5965	0,0000
Enflasyon (oran)	-44,4910	0,0000	-13,4452	0,0000
Beklenen Yaşam Süresi	-6,4558	0,0000	-2,7350	0,0031
dBeklenen Yaşam Süresi	-29,0174	0,0000	-4,0093	0,0000
dlnBeklenen Yaşam Süresi	-29,5365	0,0000	-4,1973	0,0000
lnNüfus	1,1287	0,8705	-6,1391	0,0000
dlnNüfus	-4,5582	0,0000	-2,6298	0,0043
İşsizlik	-0,5572	0,2887	-2,2005	0,0139
dİşsizlik	-17,2390	0,0000	-14,2393	0,0000
VH_Democratization	-2,2792	0,0113 (**)	-4,8814	0,0000 (**)

(*) Değişkenin başındaki d harfi birinci farklarının alındığını, ln ise doğal logaritmik dönüşümün yapıldığını ifade etmektedir.

(**) Zaman trendi dâhil edilmiştir.

Panel veride, i kesit birimi (örn. ülkeler), t zaman (örn. yıllar:1995-2014) olmak üzere iki endeks bulunmaktadır. Her bir kesit biriminin tüm yıllar için verisi mevcutsa dengeli panel, zaman boyutu kesit birimleri arasında farklılaşıyorsa yani eksik veri varsa dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2013:5). Standart statik⁴⁸ bir panel veri modeli aşağıdaki eşitlikle gösterilebilir:

$$y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{it}^k x_{it}^k + u_{it} \quad (3.4)$$

⁴⁷ Araştırma kapsamındaki değişkenler için yapılan panel birim kök testleri sonuçlarını gösteren tablo EK-8’de verilmiştir. Ekte Harris-Tzavalis ve Breitung yöntemlerine göre sonuçlar da yer almaktadır.

⁴⁸ Panel veri analizinde, bağımlı (açıklanan) değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız (açıklayıcı) değişken olarak kullanıldığı modellere “dinamik panel modelleri” adı verilmekte ve ekonometri alanında sıkça kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, eğer açıklayıcı değişkenlerden en az bir tanesi bağımlı değişkenin geçmiş zamandaki değerlerini alan bir değişken ise [örn. $y_{i(t-1)}$] bu panel veri modeli dinamik panel veri modelidir (örn. $y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it}^1 + \beta_2 y_{i(t-1)} + u_{it}$). Bu özel model dışında kalan panel veri modelleri statik modeller olarak nitelenmektedir.

i: birimler (i=1,..., N)

t: zaman (t=1,...,T)

y_{it} : Bağımlı (açıklanan) değişken vektörü

x^k_{it} : Bağımsız (açıklayıcı) değişken vektörü

k: bağımsız değişkenler (k=1,...,K)

β_0 : sabit terim

β_{it} : eğim terimi

u_{it} : hata terimi

Eğer her bir kesit birimi için zaman içinde değişmeyen (cinsiyet, ırk, bölge vb.) bir değişkenin varlığının etkisi söz konusu ise panel veri modeli aşağıdaki gibi olabilir:

$$y_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 x^1_{it} + \beta_2 z^1_i + \epsilon_{it} \quad (3.5)$$

z^1_i : zamanla değişmeyen kesit birime has değişken

β_1 ve β_2 : eğim vektörleri, her bir i ve t için bağımsız eğimlerden oluşur.

Panel veri modelleri sabit ve eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre değişip değişmediğine göre sınıflandırılabilmektedir (Tatoğlu, 2013:37-38): Sabit ve eğim parametrelerinin birim ve zamana göre sabit olduğu modeller “klasik modeller” olarak adlandırılır (Eş. 3.6). Bu modelde bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Fakat panel verilerde özellikle birimler arası varolan bir heterojenliği yok saymak yanlış sonuçların çıkarılmasına neden olmaktadır.

$$y_{it} = \beta_0 + \beta^k x^k_{it} + u_{it} \quad (3.6)$$

Sabit parametrenin birimlere göre değiştiği modellere birim etkiler modeli (Eş. 3.7), sabit parametrenin hem birimlere hem de zamana göre değiştiği modellere birim ve zaman etkileri modeli (Eş. 3.8) denilmektedir. Bu modeller ‘‘sabit parametresi değişken’’ modeller olarak panel veri analizinde en çok karşılaşılan modellerdir.

$$y_{it} = \beta_{0i} + \beta^k x_{it}^k + u_{it} \quad (3.7)$$

$$y_{it} = \beta_{0it} + \beta^k x_{it}^k + u_{it} \quad (3.8)$$

Bunların dışında tüm parametrelerin birimlere göre değişken, zamana göre sabit olduğu modeller (Eş. 3.9) ile yukarıda standart gösterimde kullanılan eşitlikte olduğu gibi tüm parametrelerin hem birimlere hem de zamana göre değişken olduğu modeller (bkz. Eş. 3.4) bulunmaktadır.

$$y_{it} = \beta_{0i} + \beta_i^k x_{it}^k + u_{it} \quad (3.9)$$

Panel veri analizinde sabit veya eğim parametrelerinin herhangi birinin birimlere göre değişmesi birimler arası heterojenliğin hesaba katıldığı modellerdir. Ayrıca gözlenemeyen birim ve zaman etkileri gözlenemeyen heterojenlik veya latent (rtk, gizli) değişkenler olarak adlandırılmaktadır. Bu gözlenemeyen etkiler sabit parametrenin değişkenliği ile temsil ediliyorsa sabit etkiler modeli, hata terimi gibi rassal bir değişken olarak davranılıyorsa rassal (rastgele veya tesadüfi) etkiler modeli söz konusu olmaktadır (Tatoğlu, 2013:51, 79). Rassal etkiler modelinde ise β_0 sabiti tüm yatay kesit sabitlerinin ortalama bir değerini ifade etmektedir. Hata terimi, yatay kesite özgü sabitin bu ortalama değerden rassal sapmalarını gösteren bir bileşeni içermektedir.

$$\text{Sabit etkiler modeli: } y_{it} = \beta_{0i} + \beta_{it}^k x_{it}^k + u_{it} \quad (3.10)$$

$$\text{Rassal etkiler modeli: } y_{it} = \beta_0 + \beta^k x_{it}^k + \alpha_i + u_{it} \quad (3.11)$$

$$u_{it} \sim \text{bağımsız ve özdeş dağılımlı } (0, \sigma_u^2)$$

$$\alpha_i \sim \text{bağımsız ve özdeş dağılımlı } (0, \sigma_\alpha^2).$$

Zaman serisi verisi ve kesit verisi analizlerinde olduğu gibi, panel veri analizinde de önemli varsayımlardan bir tanesi de dışsallık varsayıdır. Dışsallık, bağımsız değişkenler ile hata teriminin korelasyonlu olmaması olarak tanımlanmaktadır. Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon bulunduğu durum yani içsellik problemi, genellikle modelden dışlanmış değişkenler nedeniyle veya bazen ölçme hataları sonucunda ortaya çıkmaktadır (Tatoğlu, 2013:6). Hangi modelin daha tutarlı ve etkili bir tahmin üreteceğine ilişkin Hausman tarafından asimptotik ki-kare (χ^2) dağılımına sahip bir test istatistiği geliştirilmiştir. Hausman testi, “ α_i ile x_{it} arasındaki korelasyon yoktur” hipotezini test etmektedir. Eğer bu yokluk hipotezi test sonucunda kabul ediliyorsa yani birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında ilişki yoksa rassal etkiler modeli daha tutarlı ve etkili tahmin üretmektedir. Hausman test istatistiğine göre yokluk hipotezi reddediliyorsa sabit etkiler modeli analiz için daha uygundur. Eşitlik 3.10 ve 3.11 için x_{it} bağımsız değişkenleri ile u_{it} veya $(\alpha_i + u_{it})$ hata terimleri arasında korelasyon yoksa bağımsız değişkenler dışsal ve tahminler tutarlı olacaktır.

Hükümet sistemleri ile sosyoekonomik göstergeler arasındaki ilişkileri ölçebilmek için iki farklı panel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Bunlardan birincisi genelleştirilmiş doğrusal gizli ve karma model (GLLMM) olarak adlandırılan tekniktir ve Rabe-Hesketh, Skrondal ve Pickles (2002, 2005) tarafından bağımsız STATA modülü olarak geliştirilmiştir. Hiyerarşik olmayan ikiden fazla kategorik değişkene izin veren bu teknikle hükümet sistemleri başkanlık, başkan-parlamentar, yarı başkanlık, parlamentar olmak üzere bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Göreceli olarak yeni sayılabilecek bu tekniğin sonuçlarının karşılaştırılabilmesi için lojistik panel veri teknikleri ile benzer modeller kurulmuştur. Böylece tekniğin seçiminden kaynaklı yorumlama hatasından kaçınılmak istenmiştir. Bu amaçla her bir hükümet sistemi ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki lojistik model kullanılarak tekrar test edilmiştir.

Hükümet sistemlerinin kategorik bir değişken olarak kullanıldığı panel veri modelindeki bağımsız değişkenlerin belirlenmesinde, temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen dönüştürülmüş bileşenlerin değişken katsayılarından yararlanılmıştır. Kalkınma, demokrasi ve yapısal temel bileşenlerini temsil eden değişkenlerin hükümet sistemleri ile ilişkisi test edilmiştir. Bunun yanı sıra dengeli panel için veri mevcudiyetine, değişkenlerin ikili korelasyonlarına bakılmış (EK-9) ve aynı temel bileşende yer alan birbiriyle ilişkisi yüksek olan değişkenler modele alınmamıştır.

3.4.3.1. Bağımlı değişken olarak hükümet sistemleri: GLLAMM

İkiden fazla kategoriden oluşan ve bir sıralama içermeyen kategorik bağımlı değişkenlerin kullanılması Rabe-Hesketh, Skrondal ve Pickles (2002, 2005) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş doğrusal gizli ve karma modeller [Generalized linear latent and mixed models (GLLAMM)] tekniği ile mümkün olmaktadır. Bu sayede hükümet sistemleri bağımlı değişken olarak tanımlanabilmiştir.

Birbirine benzer fakat farklı değişkenler kullanılarak iki model kurulmuştur. Birinci modelde bağımsız değişkenler; nüfus, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (satın alma gücü paritesine göre), doğuştan beklenen yaşam süresi, enflasyon oranı, işsizlik oranı, demokrasi göstergesi değişkenleridir. Demokrasi göstergesi olarak Polity değişkeni seçilmiştir. Çizelge 3.7’de birinci modele ilişkin panel veri analizi sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3.7. Panel veri modeli (GLAMM 1)

Hükümet sistemi (bağımlı değişken)							
Bağımsız değişkenler	Katsayı	Std. hata	z değeri	Anlamlılık olasılığı (p)	%95 güven aralığı		
Nüfus (ln, 1. fark)	5,1533	1,6801	3,0700	0,00	1,8603	8,4463	% 1 önem düzeyinde anlamlı
Kişi başına düşen gelir (ln, 1. fark)	-0,0095	0,1541	-0,0600	0,95	-0,3116	0,2925	
Doğuştan beklenen yaşam süresi (1. fark)	0,0460	0,0270	1,7000	0,09	-0,0070	0,0990	
İşsizlik oranı (1. fark)	-0,0039	0,0044	-0,8800	0,38	-0,0125	0,0047	
Enflasyon oranı	-0,0001	0,0001	-1,1400	0,25	-0,0003	0,0001	
Demokrasi (Polity) ^(*)	0,0313	0,0035	8,8900	0,00	0,0244	0,0382	% 1 önem düzeyinde anlamlı
Sabit	1,9762	0,1646	12,0000	0,00	1,6536	2,2989	% 1 önem düzeyinde anlamlı
log likelihood = 6,8077412							
Varyans (1. düzey) 0,04156256 (0,00186745)							

^(*) Demokrasi göstergesi olarak Vanhanen demokrasi endeksi kullanıldığında da modelde anlamlı bulunmaktadır.

Hükümet sistemleri ile nüfus ve demokrasi değişkeni arasında anlamlı bir etkileşim bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi makroekonomik göstergeler ve doğuştan beklenen yaşam süresi hükümet sistemlerini açıklamada anlamlı bir katkı sağlamamaktadır.

Hükümet sistemlerinin yine bağımlı değişken olarak tanımlandığı ikinci modelde; nüfus, İnsani Gelişim Endeksi, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve demokrasi göstergesi

bağımsız değişkenlerdir. Bu modelde kalkınma göstergesi olarak İnsani Gelişme Endeksi ve Vanhanen demokrasi endeksi kullanılmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi İnsani Gelişme Endeksi, kişi başına düşen gelir, doğuştan beklenen yaşam süresi ve bunlara ek olarak eğitim süreleri ile ilgili göstergelerin bileşiminden hesaplanmaktadır. Çizelge 3.8’de ikinci modele ilişkin panel veri analizi sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3.8. Panel veri modeli (GLMM 2)

Hükümet sistemi (bağımlı değişken)							
Bağımsız değişkenler	Katsayı	Std. hata	z değeri	Anlamlılık olasılığı (p)	%95 güven aralığı		
Nüfus (ln, 1. fark)	6,1861	1,6979	3,6400	0,00	2,8584	9,5138	% 1 önem düzeyinde anlamlı
İnsani Gelişme Endeksi (1.fark)	-0,6709	1,8215	-0,3700	0,71	-4,2410	2,8993	
İşsizlik oranı (1. fark)	-0,0025	0,0042	-0,5900	0,56	-0,0108	0,0058	
Enflasyon oranı	-0,0001	0,0001	-1,0000	0,32	-0,0003	0,0001	
Demokrasi (Vanhanen) ^(*)	0,0041	0,0014	2,9100	0,00	0,0013	0,0069	% 1 önem düzeyinde anlamlı
Sabit	2,0898	0,1682	12,4300	0,00	1,7602	2,4194	% 1 önem düzeyinde anlamlı
log likelihood = -28,203123							
Varyans (1. düzey) 0,04453802 (0,00200219)							

^(*) Demokrasi göstergesi olarak Polity puanı kullanıldığında da modelde anlamlı bulunmaktadır.

Çizelge 3.8’de sonuçları verilen ikinci modelin panel veri analizine göre birinci modelde olduğu gibi hükümet sistemleri ile kalkınma göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hükümet sistemleri ile nüfus ve demokrasi göstergeleri arasındaki ilişki ise anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç temel bileşenler analizi ile bir ölçüde tutarlılık göstermektedir. Demokrasi bileşeni ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki temel bileşenler analizinde net bir şekilde gözlenememiş iken zaman içindeki dinamik değişimlerin dikkate alındığı panel veri analizinde bu ilişki anlamlı bulunmuştur. Her iki analizde temel kalkınma göstergeleri ile hükümet sistemleri arasında bir etkileşim olmadığı gözlenmiştir.

3.4.3.2. Bağımlı değişken olarak hükümet sistemleri: Lojistik panel model

Hükümet sistemlerine ilişkin nominal kategorik değişkenlerin bağımlı olduğu GLLMM sonuçlarını karşılaştırmak için standart lojistik model kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki tekrar analiz edilmiştir. Analizde hükümet sistemi, 0 ya da 1 değeri alan iki terimli bir bağımlı değişken olarak tasarlanmıştır. Örneğin, eğer ülkenin hükümet sistemi başkanlık ise 1, değilse 0 değeri almaktadır. Bu şekilde başkanlık, yarı başkanlık ve

parlamenteer sistem bağımlı değişkenleri için aynı açıklayıcı değişkenlerle u model kurulmuştur. Hausman test istatistiğine göre rassal etkiler modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Test sonuçları ve anlamlılık olasılıkları izelge 3.9’da verilmiştir.

Çizelge 3.9. Panel veri modeli (xtlogit)

Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişkenler			
	Başkanlık	Başkan-parlamenteer	Yarı başkanlık	Parlamenteer
Nüfus (ln, 1. fark)	0,12	0,03 (*)	0,40	0,17
Kişi başına düşen gelir (ln, 1. fark)	0,64	0,15	0,00 (*)	0,18
Beklenen yaşam süresi (1. fark)	0,36	0,33	0,11	0,16
İşsizlik oranı (1. fark)	0,89	0,13	0,26	0,85
Enflasyon oranı	0,03 (*)	0,84	0,80	0,93
Demokrasi (Polity)	0,00 (*)	0,00 (*)	0,00 (*)	0,01 (*)
Sabit	0,01 (*)	0,00 (*)	0,00 (*)	0,00 (*)
Hausman test chi2(6)	-	6,01	3,57	4,14
Prob> chi2		0,4217	0,7348	0,5289
Wald chi2(6)	53,89	28,33	32,35	15,41
Prob> chi2	0,0000	0,0001	0,0000	0,0173
Rassal etkiler modeli anlamlıdır.				

Lojistik modelden elde edilen sonuçlara göre, kalkınma göstergeleri ile hükümet sistemleri arasında önemli düzeyde bir ilişkiye ait bulgu elde edilmemiştir. Kişi başına gelir ile yarı başkanlık sistemi, enflasyon ile başkanlık sistemi, nüfus ile başkan-parlamenteer sistem arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Demokrasi göstergesi ile hükümet sistemleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Lojistik model ile yapılan tahminler, hem temel bileşenler hem de GLMM ile yapılan analizlerle tutarlı sonuçlar vermiştir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın araştırma problemi, sosyoekonomik gelişmişlik açısından hükümet sistemlerinin birbirine göre bir üstünlüğünün olup olmadığı sorusuna dayanmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında hükümet sisteminin değişmesinin toplumsal refahı sağlayan daha iyi bir siyasal veya iktisadi performans sağlayıp sağlamadığı araştırılmaktadır. 90'lı yılların sonuna doğru hükümet sistemlerinin iktisadi performansı ile ilgili ampirik çalışmalar istatistik yazılımlarındaki gelişmeler ile paralel olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle siyasal ve sosyal kurumların iktisadi sonuçlara etkisi ile yakından ilgilenen kurumcu iktisadın yönlendirmesi bu tür çalışmaların artmasına neden olmuştur. Çoğunlukla çalışmalarda, yönetimlerin istikrarlılığı veya siyasal kurumların demokratik olup olmadığı konusuna odaklanılmıştır.

Hükümet sistemleri ile ilgili benzer araştırmaların ileri demokrasiler ile daha yeni demokratikleşen ülkeleri aynı potada değerlendirerek vardıkları sonuçlar bu tez çalışmasının temel eleştiri noktasını oluşturmuştur. Söz konusu çalışmalarda çoğunlukla hükümet sistemi ve siyasal sistem ayrımına gidilmeden demokratik olmayan sistemlerin de kapsandığı gözlenmiştir. Tez çalışmasında hükümet sistemi kavramı “demokratik sistemlere” ilişkin yasama, yürütme ve yargı erklerinin dağılımı ile ilgili bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu sebeple araştırmanın kapsamına özellikle XX. yüzyılın sonlarında demokratik rejimlere yönelen ve çoğunluğu konsolidasyon sürecini tamamlayamamış Latin Amerika, Avrupa ve Asya ülkeleri dâhil edilmiştir. Bu kapsamda istisnaları olmakla birlikte çoğunluğu yakın tarihte totaliter ya da otoriter rejim altında yönetilmiş ülkelerin dâhil edilmesi, siyasal sistemlerini değiştiren ülkelerin kurumsal tercihlerine yönelik bir odaklanma sağlamıştır. Ülkelerin hükümet sistemi tercihlerinde tarihsel koşulların ve komşu ülkelerin hükümet sistemlerinin etkili olduğu, özellikle yarı başkanlık kategorisi altında yeni melez sistemlerin benimsendiği gözlenmiştir.

Hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında, yarı başkanlık sisteminin yaygın olmadığı eski çalışmaların kullandığı başkanlık ve parlamenter sistemlerin karşılaştırılmasına yönelik ikili sınıflama yerine melez sistemleri içeren Shugart ve Carey (1992) ve Elgie (2005) tarafından tanımlanan bir sınıflama kullanılmıştır. 1995-2014 yılları dikkate alınarak Elgie (2005) tarafından belirlenmiş ülke hükümet sistemleri kullanılmıştır. Panel veride yıllar itibari ile sistemdeki değişiklikler değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasında her bir hükümet sisteminin ortaya çıkmasındaki tarihsel süreç, özellikleri ve ülke uygulamalarındaki temel motifler ortaya konmuştur. Ayrıca örnek ülkeler açısından seçim sistemi ve parti sistemlerinin önemli bir değişken olarak hükümet sistemlerinin işleyişine etkili olabileceği, nominal kategorilerin bu tür farklılıkları yansıtmadığı vurgulanmak istenmiştir. Seçim sistemi, parti sistemi gibi kurumsal sistemler ile hükümet sistemlerinin etkileşimlerinin ülkelerin demokrasi veya kalkınma göstergeleri açısından etkili olup olmadığı başka bir çalışmanın konusu olarak önerilebilir.

Tez çalışmasında bir diğer dikkat çekilen nokta devlet başkanının yetkileri konusudur. Bu konuda henüz yeni bir ampirik veri seti sunan Doyle ve Elgie (2014)'nin çalışması devlet başkanlarının anayasal yetkilerinin hükümet sistemlerinin işleyişi açısından etkili olabileceğini göstermektedir. Bazı parlamenter sistemlerin (örneğin Macaristan) veya yarı başkanlık sistemlerinin (Örn. Kırgızistan, Gürcistan ve Ermenistan) başkanlık sistemlerinden çok daha fazla yetkileri olan bir devlet başkanına sahip olduğu gözlenmiştir (bkz. EK-4). Bu ampirik verilerin gelişimine bağlı olarak devlet başkanının yetkileri ile hükümet sistemi etkileşiminin demokrasi ve kalkınma açısından değerlendirilmesi başka bir ampirik çalışmanın konusu olarak önerilebilir.

Tez çalışmasındaki ampirik analiz iki istatistiksel teknik kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle temel bileşenler analizi ile ülkeler için sosyoekonomik göstergelerin tematik ayrımı yapılmış, bu sonuçlardan yararlanılarak panel veri modelleri kurulmuş ve modeller analiz edilmiştir. Temel bileşen analizleri sonucunda 1995-2014 ve 2005-2014 ortalamalarına göre elde edilen sonuçlar doğrudan panel veride kullanılmamış, yalnızca temel bileşenlerin içerdikleri değişkenler ve aralarındaki korelasyon oranları bilgisinden panel veri modellerinin kurgulanmasında yararlanılmıştır. Temel bileşenler analizinde 2005-2014 verilerine ayrıca bakılmasının nedeni özellikle Yugoslavya ve SSCB'nin dağılması ile yeni ortaya çıkan devletlerin ulus-devletleşme süreçlerindeki problemlerinin verilere etkisinin dışlanması amacını taşımıştır. Fakat son on yıllık verilerin ortalaması ile yirmi yıllık sürecin verilerinin ortalaması kullanıldığında temel bileşenler analizi sonuçları önemli ölçüde değişmemiştir. Temel bileşenler analizi sonuçlarından ülke düzeyindeki bilgilerin panel veri modelinde doğrudan kullanılması başka bir çalışmanın konusu olarak önerilebilir. Ampirik bulguların elde edildiği STATA komutları ve ilgili sonuçlar EK-10'da verilmiştir.

Temel bileşenler analizi sonuçlarına göre, yapısal göstergeler açısından (nüfus, yüzölçümü, üretim vb.) büyük ölçekli ülkelerin başkanlık, küçük ölçekli ülkelerin çoğunlukla yarı başkanlık ve parlamenter sistemler ile yönetildiği gözlenmiştir. Panel veri analizinde de nüfus göstergesi ile hükümet sistemlerinin ilişkili olduğu gözlenmiştir. Fakat başkanlık sistemleri nüfus ve yüzölçümü açısından değerlendirildiğinde, ABD, Brezilya, Meksika, Endonezya gibi büyük ülkelerin yanı sıra Uruguay, Panama, Kosta Rika, El Salvador, Singapur gibi küçük ülkelerin de bulunduğu bir ölçek karşımıza çıkmaktadır. Hükümet sistemleri ile nüfus göstergeleri arasındaki ilişkinin anlamlı çıkmasında, kapsamdaki ülkeler açısından özellikle nüfusu az olan Avrupa ülkelerinde yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerin yaygın olması etkili olmuştur.

Temel bileşenler analizi bulguları doğrultusunda hükümet sistemlerinin nominal kategorileri ile demokrasi arasında güçlü bir ilişkinin bulunmadığı söylenebilir. Latin Amerika başkanlık sistemlerinin Asya başkanlık sistemlerine göre, Avrupa yarı başkanlık sistemlerinin ise Asya yarı başkanlık sistemlerine kıyasla demokrasi açısından daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Nispi seçim sistemlerinin uygulandığı sistemlerin, çoğunluk sistemlerinin uygulandığı hükümet sistemlerinden daha demokratik olduğu gözlenmiştir. Panel veri analizi ile 20 yıllık dönem içindeki gelişimine bakıldığında, hükümet sistemleri ile demokrasi değişkenleri arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Demokrasi bileşeni ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki temel bileşenler analizinde net bir şekilde gözlenememiş iken zaman içindeki dinamik değişimlerin dikkate alındığı panel veri analizinde bu ilişki anlamlı bulunmuştur.

Başkan-parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin düşük demokrasi puanları, özellikle AB ülkelerinde gözlenen parlamenter ve yarı başkanlık sistemlerinin başkanlık sistemlerine göre daha fazla demokrasi puanına sahip olması demokrasi ile hükümet sistemleri arasında uzun vadede anlamlı bir ilişki kurulmasına neden olmuştur. Henüz demokratikleşme sürecini tamamlamamış başkan-parlamenter hükümet sistemleri parlamentoda muhalefetin oranının görece olarak daha düşük olduğu, parti sisteminin zayıf olduğu ülkelerdir. Partiler patronaj ilişkileri ile siyasete dâhil olmaktadır (Shugart, 2005). Bu nedenle parlamento, başkan ve kabineye karşı zayıf bir kurum olarak yapılanmıştır.

Ampirik bulgular sosyoekonomik kalkınma düzeyi ile hükümet sistemlerinin nominal kategorileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermiştir. Kalkınma düzeyi değişkeni kişi başına düşen milli gelir, doğuşta beklenen yaşam süresi, işsizlik oranı ve enflasyon oranı ile temsil edilmiştir. Bu değişkenler temel bileşenler analizi sonuçlarına dayalı olarak seçilmiştir. Ayrıca modelde veri kaynağına dayalı olası bir hataya karşı başka bir veri kaynağından elde edilen İnsani Gelişme Endeksi değerlerinin kullanıldığı ikinci bir model kurulmuştur. Modeller, hem ikiden fazla kategorik değişkenin bağımlı değişken olabildiği yeni bir yöntem ile hem de daha eski bir teknik olan lojistik panel veri yöntemi ile test edilmiştir. Panel veri modelleri 2014 ve sonrası verileri eklenerek yeniden kurulabilir ve daha uzun süreç için sonuçlar değerlendirilebilir. Bu modeller, veri elde edilebilirliğine dayalı olarak kalkınmayı temsil eden farklı değişkenleri içerebilir. Ayrıca istatistiksel yöntemlerdeki ilerlemeler ve yazılımlardaki değişimlere bağlı olarak daha güçlü tahminler üretilebilir. Tez çalışması konusu yeni veriler, değişkenler ve yöntemsel ilerlemeler ışığında başka bir araştırmanın konusu olarak yenilenebilir, karşılaştırmalı siyaset bilimine daha zengin ampirik bulgularla katkı sağlanabilir.

SONUÇ

Son zamanlarda gündeme gelen hükümet sistemlerine ilişkin tartışmalar, akademik dünyada özellikle 1990'lı yıllardan itibaren siyasal sistemlerinde demokratik yönetimlere doğru değişiklikler yaşayan ülkelerin ortaya çıkmasıyla oldukça popüler hale gelmiştir. Yasama ve yürütme erklerinin anayasada yer alan yetki ve sorumluluklar çerçevesinde nasıl paylaşıldığının bir ifadesi olan hükümet sistemleri, birbiriyle karşılaştırılırken zayıf ve güçlü yanları ile ilgili birtakım genellemeler yapılmaktadır. Bunlar, hükümet sistemlerinin genellikle teorik düzeyde karşılaştırılması temelinde yapılmış ve az sayıda ampirik araştırmada ise gelişmiş demokratik ülkeler ile yeni demokrasilerin verileri birlikte değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışması ile çoğunluğu demokratik konsolidasyon sürecini henüz tamamlamamış ülkelerle ilgili hükümet sistemleri ve kalkınma seviyesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Latin Amerika, Doğu ve Güney Avrupa, Asya ülkelerinde yürütme-yasama ilişkilerine dayanan hükümet biçimleri başkanlık, başkan-parlamentar, yarı-başkanlık ve parlamenter olarak sınıflandırılmıştır. Bu ülkelerin hükümet sistemleri ile birlikte diğer siyasal kurum ve yapıları (parti sistemi, seçim sistemi, meclis sistemi ve devlet şekli) betimsel tablolarla incelenmiştir. Farklı siyasal kurumsal tercihlerin hükümet sistemlerinin işleyişine etkili olabileceğinin gözönünde bulundurulması daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca devlet başkanının anayasal yetkileri ve bunları kullanma kapasitesi ile ilgili yeni yeni geliştirilen nicel verilerin ülkelerin hükümet sistemlerinin işleyişi ve sosyoekonomik sonuçları açısından etkileri farklı bir ampirik araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişkenlerin ileri istatistiksel yöntemlerle ampirik olarak ortaya konması yeni yapılacak karşılaştırmalı analizler için önerilebilir.

Kişi başına düşen gelir, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi makroekonomik göstergeler ve doğuşta beklenen yaşam süresi hükümet sistemlerini açıklamada anlamlı bir katkı sağlamamaktadır. Temel kalkınma göstergeleri ile hükümet sistemleri arasında bir etkileşim olmadığı gözlenmiştir. Temel bileşenler analizinde ülkelerin kalkınma bileşenlerine göre yapılan sıralaması, hükümet sistemleri açısından farklılaşmamaktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunluklu olarak daha üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Panel veri analizinde de hükümet sistemleri ile kalkınma göstergeleri arasında önemli düzeyde bir ilişki bulunamamıştır.

Hükümet sistemleri ile demokrasi puanları arasındaki ilişki incelendiğinde Latin Amerika başkanlık sistemlerinin Asya başkanlık sistemlerine göre, Avrupa yarı başkanlık sistemlerinin ise Asya yarı başkanlık sistemlerine kıyasla demokrasi açısından daha iyi durumda olduğu söylenebilmektedir. Demokrasi bileşeni ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki temel bileşenler analizinde net bir şekilde gözlenememiş iken zaman içindeki dinamik değişimlerin dikkate alındığı panel veri analizinde bu ilişki anlamlı bulunmuştur.

Yapılan karşılaştırmalı çalışma sonucunda, sosyoekonomik kalkınma düzeyi ile hükümet sistemlerinin nominal kategorileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ampirik bulgulara dayanarak herhangi bir hükümet sisteminin kalkınma düzeyi açısından daha iyi bir performans gösterdiği söylenemez. Bu sonuç her hükümet sisteminin her ülkede aynı ölçüde verimli bir şekilde işleyeceği veya bir ülkedeki mevcut hükümet sistemi ile ilgili sorunların sosyoekonomik gelişme açısından etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Sistemin karşılıklı olarak gireceği dinamikler hesaba katılmadan (Eren, 2002), diğer siyasal, sosyolojik, kültürel faktörlerden bağımsız olarak tek başına değerlendirilemeyeceğini ampirik bulgular desteklemiştir. Diğer değişkenler ve koşullardan soyutlanarak herhangi bir sistemin daha başarılı olacağını ileri sürmek gerçekçi değildir. Yargının bağımsız olduğu, hesap verilebilirliğin sağlandığı, temel hak ve özgürlüklerin hukuken korunduğu ülkelerde, devletin iktidarını meydana getiren yetki ve sorumlulukların hangi kurumlar arasında nasıl paylaştırıldığı demokratik istikrar ve kalkınma açısından önemli değildir.

Tez çalışmasında elde edilen ampirik bulgular, bütün hükümet sistemlerinin her ülkede aynı ölçüde verimli ve etkili bir şekilde işleyeceği anlamına gelmemekle birlikte, bir ülkedeki mevcut hükümet sistemi ile ilgili birtakım sorunların sosyoekonomik gelişme açısından etkisiz olduğu anlamını da taşımamaktadır. Ülkelerin refah düzeyleri açısından, herhangi bir hükümet sisteminin diğer hükümet sistemlerinden daha üstün olduğu iddia edilemez.

Her koşulda ideal olan bir yönetim biçiminin var olmadığı Aristoteles'ten beri savunulan bir tezdır. Diğer değişkenler ve koşullardan soyutlanarak herhangi bir hükümet sisteminin daha başarılı olacağını ileri sürmek gerçekçi değildir. Hükümet sistemlerinin siyasal, sosyolojik, kültürel ve uluslararası ilişkileri de içine alan faktör ve koşullardan bağımsız olarak tek başına değerlendirilemeyeceğini ampirik bulgular desteklemiştir. Bu

bilgi ışığında, hükümet sistemlerinin diğer koşullar ile etkileşiminin kalkınma düzeyi ve istikrar açısından nasıl sonuçlar doğurduğu daha çok veri kaynağı ve uzun zaman serisi ile yeni ampirik çalışmaların temel ilham kaynağı olabilir. XXI. yüzyılda ekonomik ve finansal krizler ve yeni uluslararası güç ilişkileri globalleşmenin doğal bir sonucu olarak daha geniş bir alanı etkilemekte; göç, yoksulluk, işsizlik, terör gibi sorunlar tüm iktidarları zorlamaktadır. Anayasa veya kanunlarla oluşturulan siyasal kurumsal sistemler; politikaların oluşturulması ve uygulanması açısından daha da önemli hale getirmektedir. Bu nedenle, siyasal karar alma mekanizmasının, geniş katılımlı bir çerçevede, enine boyuna tartışılarak kurulması ve değiştirilmesi işlerliğinin artmasını sağlayacaktır.

Yöneticilerin topluma karşı sorumlu olduğu, muhalefetin sınırlanmadığı, temel hak ve özgürlüklerin hukuken korunduğu, yargının bağımsız olduğu ülkelerde yetki ve sorumlulukların nasıl paylaştırıldığı önemli bir konu değildir. Devlet başkanı, parlamento ve bakanlar kurulu arasındaki ilişkiyel yapı, yasama ve yürütme erklerinin bu kurumlar arasındaki dağılımı anayasa hukukuna uygun olarak tanımlanabilmektedir. Önemli olan bu yapı ve süreçlerin demokratik bir anlayış içinde uygulanmasıdır.

KAYNAKLAR

- Abdullayev, N. (2009). Demokrasi ve İstikrar Açısından Parlamenter ve Başkanlık Hükümet Şekli Karşılaştırması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 251-268.
- Acar Savran, G. (1987). Marx'ın Düşüncesinde Demokrasi. *11. Tez Kitap Dizisi*, 6, 52-66. Web: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/36349765/demokrasi-markx.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1503436975&Signature=nDmPCAb24LahUBI%2BAdLSrvC69bE%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DMarxin_Dusuncesinde_Demokrasi.pdf adresinden 22 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2013). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitap, 81.
- Acemoğlu, D., Gallego, F. A. and Robinson, J. A. (2014). Institutions, Human Capital, and Development. *Annu. Rev. Econ.*, 6(1), 875-912.
- Ahn, K. W. (1997). The Influence of American Constitutionalism on South Korea. *Southern Illinois University Law Journal*, 22, 71-115.
- Aktaş, H. E. (2016). Hükümet Sistemlerinin Tıkanma Noktaları ve Alternatif Çözüm Yolları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1).
- Algan N, Aktakas B. G., Tekin, İ. (2014, 5-7 Ekim) Toplumsal Bir Mesele Olarak Yolsuzluk ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansında sunuldu, Bişkek, Kırgızistan. Web: <http://avekon.org/papers/996.pdf> adresinden 12 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.
- Alvarez, M. E. (1998). *Presidentialism and Parliamentarism: Which Works? Which Lasts?* Doctoral Dissertation (9832106), Chicago University Department of Political Science, Chicago, Illinois, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global (304474911).
- Arı, M. (2004). *Düşük Yoğunluklu Demokrasi Ve Türkiye:1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Demokratikleşme Süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, R. (2015). *Demokratik Yönetim Sistemleri*. Bursa: Dora Yayınevi, 38.
- Aydoğdu, Y. (2014). Kolejyal Yürütme Uygulamaları: 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti ve Uruguay Örneği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4(4).
- Aydoğdu, Y. (2017). Güney Kore'de Uygulanan Hükümet Sistemi Üzerine İncelemeler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 31, 691-720.
- Bahçeci, B. (2007). *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Devlet Başkanının Veto Yetkisi* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, 2nd Edition, UK: John Wiley & Sons Ltd., 4-7.
- Barro, R. J. (1999). Determinants of Democracy. *Journal of Political Economy*, 107(6), 158-183.
- Başar, S. ve Yıldız, Ş. (2009) İktisadi Büyümenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkileri, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21. Web: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fsbe.balikesir.edu.tr%2Fdergi%2Federgi%2Fc12s21%2Fmakale%2Fc12s21m6.pdf&date=2017-07-13> adresinden 03 Kasım 2015'te alınmıştır.
- Bayraktar Durgun, G. (2012). Otoriter ve Totaliter Rejimler. Ü. Özdağ (Editör) *21. Yüzyılda Prens, Devlet ve Siyaset Yönetimi*. Ankara: Kripto Yayınları, 179-208.
- Bayraktar Durgun, G. (2013). Hükümet Sistemleri Tartışmaları ve Türkiye, *Yeni Türkiye*, Sayı: 51, 246-256.
- Beezley, W. H. (1969). Caudillismo: An Interpretive Note. *Journal of Inter-American Studies*, 11(3), 345-352.
- Benoit, K. and Schiemann, J. W. (2001). Institutional Choice in New Democracies: Bargaining Over Hungary's 1989 Electoral Law. *Journal of Theoretical Politics*, 13(2), 153-182.
- Beriş, H. E. (2016). *Siyasetin Yüzleri – Antik Yunan'dan Postmodern Döneme Kavramlar ve Süreçler*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 80, 144.
- Beşel, F. ve Savaşan, F. (2014). Türkiye'de Yapısal Kırılmalar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 27: 73-86.
- Bingöl, Y. (2009). Bilgi Çağında Demokrasiye Geçiş Tartışmaları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: IV Sayı: II, 109-126.
- Blondel, J. (1968). Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. *Canadian Journal of Political Science*, 1(02), 180-203.
- Boban, D. (2008). Minimalist Concepts of Semi-presidentialism: Are Ukraine and Slovenia Semi-presidential States? *Croatian Political Science Review*, Vol.44 No.5. Web: <http://hrcak.srce.hr/file/41784> adresinden 1 Mart 2015'te alınmıştır.
- Bollen, K. (1979). Political Democracy and the Timing of Development. *American Sociological Review*, 44: 572-87.
- Bollen, K. (1993). Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-national Measures. *American Journal of Political Science*, 1207-1230.
- Bollen, K. A. and Jackman R.W. (1985). Political Democracy and the Size Distribution of Income. *American Sociological Review*, 50: 438-57.

- Büke, A. (2016). Kuvvetler Ayrılığının Parlamenter Sistemde Siyasal Partilerin Faaliyetlerine Etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(2).
- Büyükakıncı, E. (2003). *Orta Avrupa'da Demokratikleşme ve Dış Politika: Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'daki Değişimler*. Web: <http://www.academia.edu/download/30166320/Oavrupa-Cem.doc> adresinden 11 Ocak 2017'de alınmıştır.
- Campbell, D. F. (2008). *The Basic Concept for the Democracy Ranking of the Quality of Democracy*. Social Science Open Access Repository (SSOAR), Working paper Web: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-290631> adresinden 5 Aralık 2015'te alınmıştır.
- Canar, B. (2012). Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 49-80.
- Cangir, N. (2012). *Politik İstikrarsızlık ve Makroekonomik Performans İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Carreras, M. (2012). The Evolution of the Study of Executive-legislative Relations in Latin America: Or How Theory Slowly Catches Up With Reality. *Revista Ibero-Americana de Estudios Legislativos*, 2. Web: <http://escholarship.org/uc/item/32k992t3> adresinden 9 Mart 2017'de alınmıştır.
- Chatfield C. and Collins A.J. (1980) *Principal Component Analysis. In: Introduction to Multivariate Analysis*. Springer, Boston, MA, 57-81.
- Cheibub, J. A. (2007). *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. Cambridge University Press, 22.
- Cheibub, J. A. and Limongi, F. (2002) Democratic Institutions And Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered. *Annual Review Political Science*, 5, 151-79.
- Cohen, Y. (1985). The Impact of Bureaucratic-Authoritarian Rule on Economic Growth. *Comparative Political Studies*, 18(1), 123-136.
- Collier, D. and Levitsky, S. (1997). Democracy With Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World politics*, 49(03), 430-451.
- Csányi, P. (2008). Political Systems of Central European Countries: The Founding of Democracy in This Area. *Journal of Comparative Politics*, 1(1), 73-96.
- Cutright, P. (1963). National Political Development: Measurement and Analysis. *American Sociological Review*, 28: 253-264.
- Dahl, R. A. (1966). Patterns of Opposition. R. A. Dahl (Editör). *Political Oppositions in Western Democracies*, 332-47. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi Üzerine*. (Çev. B. Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi. (Eserin orijinali 1998'de yayımlandı), 21-24, 8, 71, 97, 99-100, 156, 164, 173, 225.

- Dalton, R. J. (2008). The Quantity and the Quality of Party Systems, Party System Polarization, Its Measurement, and Its Consequences. *Comparative Political Studies*, 41(7), 899-920.
- Demir, F. (2013). Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye. Semi-Presidential System and Turkey. *Journal of Yaşar University*, 8(Özel), 831-876.
- Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, Cilt 13, No:2, 21-35.
- Doyle, D. and Elgie R. (2014). Maximizing the reliability of cross-national measures of presidential power. *British Journal of Political Science*. 46 (4), 731-741. doi:10.1017/S0007123414000465, Web: http://presidential-power.com/?page_id=2148 adresinden 15 Mart 2017'de alınmıştır.
- Durgun, Ş. (2005). *Parlamentar Yapılar ve Parlamentarlerin Temsil Gücü*. Ankara: Alter Yay., 285-298.
- Duverger, M. (1954). *Political Parties: Their Organisation and Activity in the Modern State*. (Çev. B. ve R. North). London: Methuen, (Eserin Fransızca orijinali 1951'de yayımlandı).
- Duverger, M. (1980). A New Political System Model: Semi-Presidential Government, *European Journal of Political Research*. Sayı 8, 165-166.
- Ediz, İ. (2014). Modern Sömürgecilik. A. Özcan (Editör). *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları. No: 2029, 117-122.
- Elgie, R. (1999). The Politics of Semi-Presidentialism, R. Elgie (Editör). *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1-21.
- Elgie, R. (2005). From Linz to Tsebelis: Three Waves of Presidential/Parliamentary Studies? *Democratization*, 12 (1), 106-122.
- Elgie, R. and Schleiter, P. (2009). *Variation in the Durability of Semi-presidential Democracies*. In Conference of 21st World Congress of International Political Science Association. Web: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_2514.pdf adresinden 8 Mart 2015'te alınmıştır.
- Elgie, R., Moestrup, S. and Wu, Y. (Editörler). (2011). *Semi-presidentialism and Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 21-41.
- Erdoğan, E. (1999). *Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları: İstikrar ve Temsiliyet*. Web: http://www.urbanhobbit.net/PDF/secim_sistemleri.pdf, https://www.academia.edu/346993/Se%C3%A7im_Sistemleri_ve_Siyasal_Sonu%C3%A7lar%C4%B1 adresinden 25 Eylül 2014'te alınmıştır.

- Eren, E. K. (2002). Başkanlık Sisteminin Türk Parti Sistemi Açısından Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(3), 1-27.
- Foweraker, J. (1998). Review Article: Institutional Design, Party Systems and Governability—Differentiating the Presidential Regimes of Latin America. *British Journal of Political Science*, 28(04), 651-676.
- Frees, E. W. (2004). *Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences*. Cambridge University Press, 17.
- Gasiorowski, M. J. and Power, T.J. (1998). The Structural Determinants of Democratic Consolidation: Evidence From the Third World. *Comparative Political Studies*, Vol. 31(6): 740-771.
- Gerring, J. and Thacker, S. C. (2004). Political Institutions and Corruption: The Role of Unitarism and Parliamentarism. *British Journal of Political Science*, 34(2), 295-330.
- Gills, B. and Rocamora, J. (1992). Low Intensity Democracy. *Third World Quarterly*, 13(3), 501-523.
- Gould, D. J. and Amaro-Reyes, J. A. (1983). *The Effects of Corruption on Administrative Performance: Illustrations from Development Countries*. Staff working paper, No. SWP 580. Management and development series, No. 8. Washington, DC: The World Bank. Web: <http://documents.worldbank.org/curated/en/799981468762327213/The-effects-of-corruption-on-administrative-performance-illustrations-from-development-countries> adresinden 12 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- Gönenç, L. (2007). Hükümet Sistemi Tartışmalarında Başkanlı Parlamenter Hükümet Sistemi Seçeneği. *Güncel Hukuk*, 44, 39-43. Web:http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/makaleler/baskanli_parlamenter_sistem.pdf adresinden 10 Mart 2015'te alınmıştır.
- Göze, A. (2013). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları, 473-478, 485, 514-515, 537, 642, 649, 651.
- Günel, E. (2005). *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, T. (1956). *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Hanson, J. K. (2007). *Political Institutions and Stages of Development: Investigating the Context-Dependent Relationships of Institutions and Economic Performance*. Doctoral Dissertation (3287533), The University of Michigan, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304847005).
- Harris, J. M. (2000). *Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri*. (Çev. E. Özmete). Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, Tufts University, USA.

www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/EmineOzmet2eviri.pdf adresinden 30 Haziran 2017’de alınmıştır.

Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı “Demokratik Hükümet Sistemleri” ve Türkiye*. Ankara: Detay Yayıncılık, 17, 27, 61-62.

Hekimoğlu, M. M. (2010). *Anayasa Hukukunda Antidemokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*. Ankara: Detay Yayıncılık, 36, 78, 89-94.

Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Huntington, S. P. (2007). Üçüncü Dalga. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Kıta Yay. (Eserin orijinali 1991’de yayımlandı).

İnternet: ACE (2016) Electoral Knowledge Network Comparative Data. Web: <http://aceproject.org/epic-en> adresinden 27 Eylül 2016’da alınmıştır.

İnternet: Alcántara, M. (2012). Elections in Latin America 2009-2011: A comparative analysis. *Kellogg Institute for International Studies. Working Paper*, (386). Web: <https://www3.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/386.pdf> adresinden 15 Mart 2015’te alınmıştır.

İnternet: Dünya Bankası (2017). Dünya Bankası Veri Tabanı. Web: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> adresinden 23 Haziran 2017’de alınmıştır.

İnternet: EIU (2007). The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. Web: http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: EIU (2017). The Economist Intelligence Unit's Democracy Index. Web: <https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/> adresinden 2 Ağustos 2017’de alınmıştır.

İnternet: Elgie, R. (2015). *Semi Presidentialism*. Web: <http://www.semipresidentialism.com>, <http://www.semipresidentialism.com/?cat=42> adresinden 10 Mart 2015 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Freedom House (2016). Web: <https://freedomhouse.org/>, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/methodology> adresinden 6 Aralık 2016’da alınmıştır.

İnternet: Freedom House (2017). Country and Territory Ratings and Statuses, 1972-2016. Web: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_Country_and_Territory_Ratings_and_Statuses_1972-2016_1.xls adresinden 3 Ağustos 2017’de alınmıştır.

İnternet: Gallagher, M. (2017). *Election Indices Dataset*. Web: http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/index.php adresinden 2 Ağustos 2017’de alınmıştır.

- İnternet: Gözler, K. (2004). Türk Anayasa Hukuku Sitesi. *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları. Web: <http://www.anayasa.gen.tr/index-konular.htm> adresinden Hükümet Sistemleri ve Demokrasi bölümünden 3 Aralık 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Gözler, K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Cilt I, Bursa: Ekin Kitabevi, 587-632. Web: <http://www.anayasa.gen.tr/gozler-parlamenter-sistem.pdf> ve <http://www.anayasa.gen.tr/gozler-rasyonel-parlamentarizm.pdf> adresinden 3 Aralık 2016'da alınmıştır.
- İnternet: IDEA (2016). International Institute for Democracy and Electoral Assistance. *The New International IDEA Handbook*. Web: <http://www.idea.int/>, <http://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf> adresinden 1 Kasım 2016'da alınmıştır.
- İnternet: IFES (2016). *Election Guide*. Web: <http://www.electionguide.org/countries/> adresinden 28 Aralık 2016'da alınmıştır.
- İnternet: IPU (2015). *PARLINE Database*. Web: <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> adresinden 28 Aralık 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Kalkınma Bakanlığı (2017). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Web: <http://www.surdurulebilir kalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/> adresinden 31 Mayıs 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Polity IV (2015). Polity IV Annual Time-Series, 1800-2015. *Center for Systemic Peace- Integrated Network for Societal Conflict Research (INSCR)* Web: <http://www.systemicpeace.org/inscrdata.html> adresinden 1 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- İnternet: QoG (2017). Teorell, J., Dahlberg, S., Holmberg, S., Rothstein, B., Khomenko, A., Svensson, R. (2017). The Quality of Government Standard Dataset, version Jan17. University of Gothenburg: The Quality of Government Institute, Web: <http://www.qog.pol.gu.se> doi:10.18157/QoGStdJan17 adresinden 10 Ağustos 2017'da alınmıştır.
- İnternet: Stiglitz, J., Sen, A. K. and Fitoussi, J. P. (2009). *The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited: Reactions and Overview*. Document de travail de l'OFCE: 2009-33. Web: <https://hal-sciencespo.archives-ouvertes.fr/hal-01069384> adresinden 23 Şubat 2017'de alınmıştır.
- İnternet: The Commonwealth (2017). *The Commonwealth Member Countries*. Web: <http://thecommonwealth.org/member-countries> adresinden 5 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Transparency International (2016). Corruption Perceptions Index. Web: <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#resources adresinden 13 Ağustos 2017'de alınmıştır.

İnternet: TÜİK (2017a). *Yoksulluk İstatistikleri*. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Metaveri adresinden 28 Haziran 2017’de alınmıştır.

İnternet: TÜİK (2017b) *İnsani Gelişme Endeksi*. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=76&altMenuGoster=1>, Metaveri Web: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikMeta.do;jsessionid=np0ZVyJGtTSnGZhQlQrMvZGnlChLt14L4yBQ7dLfQ0rGlkpMGGLh!1863195282?istab_id=9023 adresinden 29 Haziran 2017’de alınmıştır.

İnternet: Türkmenistan Resmi Gazetesi (2013). *Results of the elections to the National Parliament* (18 Aralık). Web: http://www.turkmenistan.gov.tm/_eng/?id=3069 adresinden 14 Mart 2014’te alınmıştır.

İnternet: Uluslararası Şeffaflık Derneği (2017). *Yolsuzluk Nedir?* Web: <http://www.seffalik.org/yolsuzluk/yolsuzluk-nedir/> adresinden 13 Ağustos 2017’de alınmıştır.

İnternet: UNDP (2017). *Human Development Data* (1990-2015). Web: <http://hdr.undp.org/en/data> adresinden 29 Haziran 2017’de alınmıştır.

İnternet: Vanhanen, T. (2016). *Measures of Democracy 1810-2014. Version 7.0* (2016-05-30). *Finnish Social Science Data Archive* Web: <https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD1289>, <https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD1289/PIP/cbF1289e.pdf> adresinden 1 Ağustos 2017’de alınmıştır (Eserin orijinali 1984’te yayımlandı).

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı (2014). *Ülke İsimleri*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/ulke-isimleri-listesi-kasim-2013.pdf> adresinden 15 Aralık 2014’te alınmıştır.

Jones, M. P. (1995). *Electoral Laws and the Survival of Presidential Democracies*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 34-38.

Kalaycıoğlu, E. (2008) Türkiye’de Demokrasi’nin Pekişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu (Democratic Consolidation in Turkey: A Problem of Political Culture). *Ergun Özbudun’a Armağan (Essays in Honor of Ergun Özbudun)*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 247-277. Web: <http://research.sabanciuniv.edu/8882/> adresinden 18 Aralık 2015’te alınmıştır.

Kama, S. (2016). Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı2.

Karaca, O. (2015). *Demokrasi ve İktisadi Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karaoğlu, M. (2009). *Siyasal Katılım ve Demokrasi Teorileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce: Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 263-283.
- Kılıçbay, A. (1994). *Politika ve Ekonomi*. Ankara: T. İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 338, Ekonomi Dizisi:27, 31.
- Kim, Y. H. (2008). *The Politics of Interrupted Presidencies in Third Wave Democracies*. Doctoral Dissertation (3431417), The Pennsylvania State University, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (807446915).
- King, D. Y. (1981). Regime Type and Performance Authoritarian Rule, Semi-Capitalist Development, and Rural Inequality in Asia. *Comparative Political Studies*, 13(4), 477-504.
- Kiriş, H. M. (2011). Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4: 33-67.
- Knack, S. and Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-country Tests Using Alternative Measures. *Economics and Politics*, 7(3) :207–27.
- Koçak, E. (2016). *Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler ve Büyüme: Teori ve Ampirik Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Köker, L. (2006). Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 199-210.
- Köktaş, E. (2002). Demokrasi Ölçümleri Bağlamında Türkiye’de Demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, Haziran, 117-129. Web: <http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/makale.aspx?mID=334> adresinden 17 Nisan 2014'te alınmıştır.
- Kuzio, T. (2001). Transition in Post-communist States: Triple or Quadruple? *Politics*, 21(3), 168-177.
- Laakso, M. and Taagepera, R. (1979). Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12(1), 3-27.
- Lacombe, M. B. (2009). *Historical Endogeneity: Origins and Determinants of Constitutional Choices*. Doctoral Dissertation (3408348), New York University Department of Politics, New York, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (580132150).
- Landman, T. (2003). *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*. London and Newyork: Routledge, 4.
- Levitsky, S. and Murillo, M. V. (2009). Variation in Institutional Strength. *Annual Review of Political Science*, 12, 115-133.
- Levitsky, S. and Way, L. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65.

- Lijphart, A. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *American Political Science Review*, 65(03), 682-693.
- Lijphart, A. (1991). Constitutional Choices for New Democracies. *Journal of Democracy*, 2(1), 72-84.
- Lijphart, A. (1992). *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press, 15.
- Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri. Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*. (Çev. G. Ayas, U.U. Bulsun). İstanbul: İthaki Yayınları. (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı), 26, 36, 93-96, 175, 222-225, 352.
- Lijphart, A., Pintor, R. L. and Sone, Y. (1986). The Limited Vote and the Single Non transferable Vote: Lessons from the Japanese and Spanish Examples. B. Grofman and A. Lijphart (Editörler). *Electoral Laws and Their Political Consequences*. Newyork: Agathon Press Inc, 155-169. Web: <http://post.queensu.ca/~rosej/pols391/documents/Liphart%20et%20al.pdf> adresinden 18 Ocak 2015'te alınmıştır.
- Linz, J. J. (1990a). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51-69.
- Linz, J. J. (1990b). The Virtues of Parlamentarism. *Journal of Democracy*, 1(4), 84-91.
- Linz, J. J. (1994). Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference. J. J. Linz and A. Valenzuela (Editörler). *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 3-87, 6.
- Linz, J. J. and Stepan, A. (1996). Toward Consolidated Democracies, *Journal of Democracy*, Sayı:7, 14-33.
- Linz, J.J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları. (Eserin orijinali 1975'de yayımlandı), 161, 305-349.
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53 (1), 69-105.
- Lipset, S. M. and Rokkan, S. (Editörler) (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York: Free Press, 1-64.
- Mainwaring, S. (1990). Presidentialism in Latin America. *Latin American Research Review*, 25(1), 157-179.
- Mainwaring, S. and Scully, T. (1995). *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press, 1-34.
- Mainwaring, S. and Shugart, M. S. (1997a). Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal. *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 4, 449-471.
- Mainwaring, S. and Shugart, M. S. (Editörler) (1997b). *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge University Press, 3, 452, 460

- Mainwaring, S. and Torcal, M. (2006). Party System Institutionalization and Party System Theory After the Third Wave of Democratization. Katz, R. and Crotty, W. J. (Editörler). *Handbook of Party Politics*, London: Publication, 204-227.
- Mair, P. (2002). Comparing Party Systems. L. LeDuc, R. G. Niemi, and P. Norris (Editörler). *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 88-107.
- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- McFaul, M. (1999). The Perils of a Protracted Transition. *Journal of Democracy*, 10(2), 4-18.
- Metin, Y. ve Erece, B. (2016). Bölge Devlet ve Federal Devlet Mukayesesi: İspanya ve Federal Almanya Örneği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), 687-720.
- Mihçı, H. (2005). Kurumsal Yapı ve Kalkınma. *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*. Muhsin Kar ve Sami Taban (Editörler). Bursa: Ekin Kitabevi, 53-88. Web: <http://www.academia.edu/download/35883599/Kurumsal.doc> adresinden 12 Şubat 2017'de alınmıştır.
- Moestrup, A. S. N. (2004). *Semi-presidentialism in comparative perspective: Its effects on democratic survival*. Doctoral Dissertation (3112540), George Washington University, Washington DC, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (305188286).
- Neubauer, D. (1967). Some Conditions of Democracy. *American Political Science Review*, 61(4): 1002-9.
- Norris, P. (2008). *Driving democracy: Do Power-Sharing Institutions Work?* Cambridge University Press, 132-155. Web: <https://sites.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Driving%20Democracy/Chapter%206.pdf> adresinden 19 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- O'Donnell, G. A. (1973) *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkeley: University of California.
- O'Donnell, G. A. (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, Cilt 5, No:1, 55-69.
- Okşar, M. (2011). Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Fransa ve Litvanya Modelleri. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:2, Sayı:7, 317-384.
- Olsen, M. E. (1968). Multivariate Analysis of National Political Development. *American Sociological Review*, 33(5): 699-712.
- Olson, M. (1993). Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 87(03), 567-576.

- Osterfeld, D. (1989). Corruption and Development. *Journal of Economic Growth*, 2(4), 13-20. Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma. (Çev. C. Aktan). Web: <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/osterfeld-yolsuzluklar-ekonomik-kalkinma.pdf> adresinden 12 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- Özalp, O. N. (2008). Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplerini Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. LXVI, S.2, 129-162.
- Özbudun, E. (1968). İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1-2), 59-79.
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 7,40.
- Özmen, Y.P. ve Durgun Bayraktar, G. (2016). *Is There a Relation Between the Level of Development and Government Systems? An Overview on Latin America, Euroasia and the East Asia*. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansında sunuldu, Kaposvar, Macaristan. Web: <https://www.avekon.org/proceedings/avekon07.pdf>.
- Öztürk, A. (2012). Schumpeter Sartori ve Dahl Özelinde Demokratik Elit Teorileri Perspektifi Üzerine Düşünceler. *Düşünen Siyaset* (28), 135-158. Web: https://www.academia.edu/9733907/Schumpeter_Sartori_ve_Dahl_%C3%96zelinde_Demokratik_Elit_Teorileri_Perspektifi_%C3%9Czerine_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler adresinden 21 Ağustos 2017'de alınmıştır.
- Öztürk, N. (2015). *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Bursa: Ekin Yayınları, 45-48, 107.
- Przeworski, A. (2004). Democracy and Economic Development. E. D. Mansfield and R.Sisson (Editörler). *The Evolution of Political Knowledge: Democracy, Autonomy, and Conflict in Comparative and International Politics*. Columbus: Ohio State University Press, 300-324, revize edilmiş versiyonu 27 Aralık 2014'te Web: <http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/2800/sisson.pdf> adresinden alınmıştır.
- Przeworski, A., Alvarez, M. E., Cheibub J. A. and Limongi F. (1996). What Makes Democracy Endure? *Journal of Democracy*, 7(1): 39-55.
- Przeworski, A., Alvarez, M. E., Cheibub J. A. and Limongi F. (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge University Press.
- Qi, L. (2010). *Power-Sharing and Democratic Development: Nested Analysis Of Political Institutions In Third-Wave Democracies*. Doctoral Dissertation (3488816), University of Missouri, Columbia, United States. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (912172563).
- Rabe-Hesketh, S., Skrondal, A. and Pickles, A. (2002). Reliable Estimation of Generalized Linear Mixed Models Using Adaptive Quadrature. *The Stata Journal*, 2(1), 1-21.

- Rabe-Hesketh, S., Skrondal, A. and Pickles, A. (2005). Maximum Likelihood Estimation of Limited and Discrete Dependent Variable Models with Nested Random Effects. *Journal of Econometrics*, 128, 301-323.
- Riggs, F. (1992). Presidentialism: A Problematic Regime Type. *Parliamentary vs. Presidential Government*. A. Lijphart (Editör). Oxford University Press, 216-222.
- Ross, M. (2006). Is Democracy Good for the Poor? *American Journal of Political Science*, 50(4), 860-874.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2015). İktisadi Kalkınmanın Demokrasi Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 4, 775-796.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme*. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Yetkin Yayınları, 90-119, 137.
- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: A framework for analysis*. Colchester: European Consortium for Political Research (ECPR) press. (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı), 117-238.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan). İstanbul: Sentez Yayıncılık. (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı), 13, 351, 445, 466, 566.
- Sayarı, S. ve Dikici Bilgin, H.(2013). *Karşılaştırmalı Siyaset*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 152-159.
- Schedler, A. (2002). The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy*, 13(2), 36-50.
- Schmitt, C. (2010). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. (Çev. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinali 1923'te yayımlandı), 37-77.
- Schmitter, P. C. and Karl, T. L. (1994). The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt To Go? *Slavic Review*, 53(1), 173-185.
- Schumpeter, J. A. (2012). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*. (Çev. H. İlhan). Alter Yayınları. (Eserin orijinali 1942'de yayımlandı), 250-283.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Alfred A.Knopf, 146-159.
- Shleifer, A. and Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617.
- Shugart, M. S. (2005). Semi-presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns. *French Politics*, 3(3), 323-351. Web: <http://www.palgrave-journals.com/fp/journal/v3/n3/full/8200087a.html> adresinden 1 Aralık 2014 tarihinde alınmıştır.

- Shugart, M. S. and Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge University Press.
- Siaroff, A. (2003). Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction. *European Journal of Political Research*, 42(3), 287-312.
- Somer, M. (2004). Demokrasinin Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB'li Küreselleşme. *Doğu Batı*, Sayı 28, 227-251.
- Stata15 (2017). Stata Statistical Software: StataIC 15. College Station, TX: StataCorp LP.
- Stepan, A. and Skach, C. (1993). Constitutional frameworks and democratic consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics*, 46(01), 1-22.
- Şirin, S. (2015). Latin Amerika Başkanlık Sistemlerinden Bir Örnek: Bolivya'da Başkanlık Sistemi. *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:8, 197-223.
- Tanasescu, I. (2002). *The Presidency in Central and Eastern Europe: A Comparative Analysis Between Poland and Romania*. The Contours of Legitimacy in Central Europe: New Approaches in Graduate Studies, St. Antony's College Oxford 24-26. Web: http://users.ox.ac.uk/~oaces/conference/papers/Irina_Tanasescu.pdf adresinden 13 Şubat 2016'da alınmıştır.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi, 5-6, 37-38, 51, 79.
- TBMM (2014). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)*. H. Yapıcı Kaya (Editör). Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 6. Web: <http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/1243/201404080.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 12 Ekim 2017'de alınmıştır.
- TBMM (2015). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*. H. Yapıcı Kaya (Editör). Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 8. Web: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf adresinden 9 Eylül 2017'de alınmıştır.
- TBMM (2017). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)*. H. Yapıcı Kaya (Editör). Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 7. Web: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/baskanlik_sistemi.pdf adresinden 9 Eylül 2017'de alınmıştır.
- Teziç, E. (2017). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 147-148, 533, 539, 545-546.
- Tsebelis, G. (2002). *Veto Players: How Political Institutions Work*. New Jersey: Princeton University Press. Web: http://www.socpol.unimi.it/corsi/scienzapoliticacie_al/documenti/File/lastvp2.pdf adresinden 9 Ağustos 2017'de alınmıştır.

- Turhan, M. (2012). Anayasa Hukukunda Hükümet Sistemi Tartışmaları. *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 66, 57-75.
- Uluşahin, N. (1999). Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Uluşahin, N. (2007). *Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması*. Ankara: Yetkin Yayınları, 20, 28-30, 42.
- Uran, P. (2008). *Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*. Ankara: Yetkin Yayınları, 23-51.
- Uslu, A. (2014). *Demokrasi. Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. G. Atılğan ve E. Attila Aytekin (Editörler). İstanbul: Yordam Kitap, 137-150.
- Ünsaldı, L. (2014). *Bir Ekonomizm Eleştirisi: Türkiye’de Kalkınma Fikri*. Ankara: Heretik Yayınları, 89, 112.
- Valenzuela, A. (2004). Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*, 15:4, 5-19.
- Wong, K. T. W. (2013). *Government Change and Democratic Breakdown in Parliamentary and Presidential Democracies: A Study of 75 Countries from 1951 to 2006*. Doctoral Dissertation (3613938), Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global (1512626812).
- Yakar, S. ve Cebeci, K. (2007). Yolsuzluğun Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Çimento İşveren Dergisi*. Temmuz Sayısı, 16-29.
- Yay, G. G. (2002). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 27-54.
- Yazıcı, S. (2013). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-3, 27, 47-48, 91.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/3, 181-208.
- Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları, 325.
- Yılmaz, S. (2012a). Amerika’nın Filipinler’e Askeri Müdahaleleri. Web: <http://acikarsiv.aydin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11547/500/sait24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 1 Mayıs 2017’de alınmıştır.
- Yılmaz, S. (2012b). Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye’ye Örnek Olabilir mi? <https://acikarsiv.aydin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11547/489/sait14.pdf?sequence=1> adresinden 19 Ekim 2017’de alınmıştır.

Yücel, B. (2003). Yarı–Başkanlık Sisteminin Hükûmet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4), 335-364.

Yücel, B. (2009). *Parlamente Hükûmet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi, 65, 85.

Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, 22-43.

Zengin, M. A. (2016). ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:7, Sayı:28, 1-28.

EKLER

EK-1. Ülkelerin resmi adları

Ülkeler (Kısa Ad)	Ülkeler (Resmi adları) (*)	Kod	Ülkeler (Kısa Ad)	Ülkeler (Resmi adları) (*)	Kod
Arjantin	Arjantin Cumhuriyeti	ARG	Letonya	Letonya Cumhuriyeti	LVA
Arnavutluk	Arnavutluk Cumhuriyeti	ALB	Litvanya	Litvanya Cumhuriyeti	LTU
Azerbaycan	Azerbaycan Cumhuriyeti	AZE	Macaristan	Macaristan	HUN
Belarus	Belarus Cumhuriyeti	BLR	Makedonya	Makedonya Cumhuriyeti	MKD
Bolivya	Bolivya Çokuluslu Cumhuriyeti	BOL	Malezya	Malezya	MYS
Brezilya	Brezilya Federatif Cumhuriyeti	BRA	Meksika	Birleşik Meksika Devletleri	MEX
Bulgaristan	Bulgaristan Cumhuriyeti	BGR	Moğolistan	Moğolistan	MNG
Çekya	Çek Cumhuriyeti (**)	CZE	Moldova	Moldova Cumhuriyeti	MDA
Dominik Cum.	Dominik Cumhuriyeti	DOM	Nikaragua	Nikaragua Cumhuriyeti	NIC
Ekvador	Ekvador Cumhuriyeti	ECU	Özbekistan	Özbekistan Cumhuriyeti	UZB
El Salvador	El Salvador Cumhuriyeti	SLV	Panama	Panama Cumhuriyeti	PAN
Endonezya	Endonezya Cumhuriyeti	IDN	Papua Yeni Gine	Papua Yeni Gine Bağımsız Devleti	PNG
Ermenistan	Ermenistan Cumhuriyeti	ARM	Paraguay	Paraguay Cumhuriyeti	PRY
Estonya	Estonya Cumhuriyeti	EST	Peru	Peru Cumhuriyeti	PER
Filipinler	Filipinler Cumhuriyeti	PHL	Polonya	Polonya Cumhuriyeti	POL
Guatemala	Guatemala Cumhuriyeti	GTM	Romanya	Romanya	ROM
Güney Kore	Kore Cumhuriyeti	KOR	Rusya Fed.	Rusya Federasyonu	RUS
Gürcistan	Gürcistan Cumhuriyeti	GEO	Sırbistan	Sırbistan Cumhuriyeti	SRB
Hırvatistan	Hırvatistan Cumhuriyeti	HRV	Slovakya	Slovakya Cumhuriyeti	SVK
Honduras	Honduras Cumhuriyeti	HND	Slovenya	Slovenya Cumhuriyeti	SVN
Jamaika	Jamaika	JAM	Şili	Şili Cumhuriyeti	CHL
Karadağ	Karadağ	MNE	Tayland	Tayland Krallığı	THA
Kazakistan	Kazakistan Cumhuriyeti	KAZ	Türkiye	Türkiye Cumhuriyeti	TUR
Kırgızistan	Kırgız Cumhuriyeti	KGZ	Türkmenistan	Türkmenistan	TKM
Kolombiya	Kolombiya Cumhuriyeti	COL	Ukrayna	Ukrayna	UKR
Kosta Rika	Kosta Rika Cumhuriyeti	CRI	Uruguay	Uruguay Doğu Cumhuriyeti	URY
			Venezuela	Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti	VEN

(*) Resmi ülke isimleri Dışişleri Bakanlığı'nın <http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/ulke-isimleri-listesi-kasim-2013.pdf> adresinden alınmıştır. Kısa adlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Tez metninde adı geçen ülkelerin kısa adları kullanılmıştır.

(**) Çek Cumhuriyeti'nin adı 2016 yılında resmen Çekya olmuştur.

EK-2. Araştırma kapsamındaki ülkeler ve hükümet sistemleri

Ülkeler	Hükümet Sistemi
Avrupa	
Arnavutluk	Parlamenter
Belarus	Başkan-parlamenter
Bulgaristan	Yarı başkanlık
Çekya	Yarı başkanlık
Estonya	Parlamenter
Hırvatistan	Yarı başkanlık
Karadağ	Yarı başkanlık
Letonya	Parlamenter
Litvanya	Yarı başkanlık
Macaristan	Parlamenter
Makedonya	Yarı başkanlık
Moldova	Parlamenter
Polonya	Yarı başkanlık
Romanya	Yarı başkanlık
Sırbistan	Yarı başkanlık
Slovakya	Yarı başkanlık
Slovenya	Yarı başkanlık
Ukrayna	Başkan-parlamenter
Avrupa ve Asya	
Azerbaycan	Başkan-parlamenter
Ermenistan	Yarı başkanlık
Gürcistan	Yarı başkanlık
Rusya Federasyonu	Başkan-parlamenter
Türkiye	Parlamenter (*)
Orta Asya	
Kazakistan	Başkan-parlamenter
Kırgızistan	Yarı başkanlık
Özbekistan	Başkanlık
Türkmenistan	Başkanlık

Ülkeler	Hükümet Sistemi
Latin Amerika ve Karayipler	
Arjantin	Başkanlık
Meksika	Başkanlık
Venezuela	Başkanlık
Bolivya	Başkanlık
Brezilya	Başkanlık
Dominik	Başkanlık
Ekvador	Başkanlık
El Salvador	Başkanlık
Guatemala	Başkanlık
Honduras	Başkanlık
Jamaika	Parlamenter
Kolombiya	Başkanlık
Kosta Rika	Başkanlık
Nikaragua	Başkanlık
Panama	Başkanlık
Paraguay	Başkanlık
Peru	Başkan-parlamenter
Şili	Başkanlık
Uruguay	Başkanlık
Doğu Asya ve Pasifik	
Endonezya	Başkanlık
Filipinler	Başkanlık
Güney Kore	Başkanlık
Malezya	Parlamenter
Moğolistan	Yarı başkanlık
Papua Yeni Gine	Parlamenter
Tayland	Parlamenter

Kaynak: Hükümet sistemleri için kaynak Elgie (2015). 2014 yılındaki mevcut durum esas alınmıştır. Shugart ve Carey (1992) hükümet sistemleri sınıflamasına göre "Başkan-parlamenter" kategorisi, Elgie (2015) tarafından yarı başkanlık olarak tanımlanmaktadır.

(*) 2014 yılında ilk defa halkoyu ile cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşen Türkiye tablolarında parlamenter sistem olarak sınıflandırılmıştır. Ülkelerdeki hükümet sistemi değişiklikleri ve dönemleri:

Çekya; 1995-2011 döneminde parlamenter, 2012-2014 döneminde yarı başkanlık, Ermenistan; 1995-2004 döneminde başkan-parlamenter, 2005-2014 döneminde yarı başkanlık, Gürcistan; 1995-2003 döneminde başkanlık, 2004-2013 döneminde başkan-parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık, Hırvatistan; 1995-2000 döneminde başkan-parlamenter, 2001-2014 döneminde yarı başkanlık, Kırgızistan; 1995-2009 döneminde başkan-parlamenter, 2010-2014 döneminde yarı başkanlık, Moldova; 1995-2000 döneminde yarı başkanlık, 2001-2014 döneminde parlamenter, Slovakya; 1995-1998 döneminde parlamenter, 1999-2014 döneminde yarı başkanlık, Türkiye; 2013 ve öncesi parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık, Ukrayna; 1996-2006 ve 2011-2013 dönemlerinde başkan-parlamenter, 2007-2010 döneminde parlamenter, 2014 yılında yarı başkanlık olarak sınıflandırılmıştır.

EK-3. XX. yüzyıldaki totaliter ve otoriter yönetim dönemleri

Rusya Fed.:

SSCB tek parti sistemi (1917-1991)

SSCB Stalin dönemi (1927-1953)

Azerbaycan:

SSCB tek parti sistemi (1919-1921)

Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (1922-1936)

SSCB Stalin dönemi (1937-1953)

Ermenistan:

SSCB tek parti sistemi (1921)

Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (1922-1936)

SSCB Stalin dönemi (1937-1953)

Gürcistan:

SSCB tek parti sistemi (1921)

Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (1922-1936)

SSCB Stalin dönemi (1937-1953)

Belarus:

SSCB tek parti sistemi (1922-1991)

SSCB Stalin dönemi (1927-1953)

Ukrayna:

SSCB tek parti sistemi (1922-1991)

SSCB Stalin dönemi (1927-1953)

Özbekistan:

SSCB tek parti sistemi (1924-1991)

SSCB Stalin dönemi (1927-1953)

Türkmenistan:

SSCB tek parti sistemi (1925-1991)

SSCB Stalin dönemi (1927-1953)

Kazakistan:

Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1920-1935)

SSCB Stalin dönemi (1936-1953)

SSCB tek parti sistemi (1954-1991)

Estonya:

SSCB tek parti sistemi (1944-1991)

SSCB Stalin dönemi (1944-1953)

Letonya:

SSCB tek parti sistemi (1944-1991)

SSCB Stalin dönemi (1944-1953)

Litvanya:

SSCB tek parti sistemi (1944-1990)

SSCB Stalin dönemi (1944-1953)

Moldova:

Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1924-1939)

SSCB Stalin dönemi (1940-1953)

SSCB tek parti sistemi (1954-1991)

EK-3. (devam) XX. yüzyıldaki totaliter ve otoriter yönetim dönemleri

Kırgızistan:

Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1926-1936)

SSCB Stalin dönemi (1940-1953)

SSCB tek parti sistemi (1954-1991)

Arnavutluk:

Enver Hoca dönemi (1944-1985)

Macaristan:

SSCB etkisinde dönem (1944-1955)

Janos Kádár geçiş dönemi (1956-1989)

Bulgaristan:

SSCB etkisinde dönem (1944-1955)

SSCB etkisinde Todor Zhivkov (1954-1989)

Çekya ve Slovakya:

Çekoslovakya SSCB etkisinde dönem (1948-1968)

Çekoslovakya SSCB etkisinde tek parti sistemi (1969-1989)

Polonya:

SSCB etkisinde tek parti sistemi (1946-1989)

Romanya:

SSCB etkisinde tek parti sistemi (1946-1989)

Nicolae Ceauşescu dönemi (1965-1989)

Hırvatistan:

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tek parti sistemi (1946-1991)

Josip Broz Tito dönemi (1953-1980)

Slovenya

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tek parti sistemi (1946-1991)

Josip Broz Tito dönemi (1953-1980)

Makedonya:

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tek parti sistemi (1946-1991)

Josip Broz Tito dönemi (1953-1980)

Sırbistan:

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tek parti sistemi (1946-1992)

Josip Broz Tito dönemi (1953-1980)

Karadağ:

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tek parti sistemi (1946-1992)

Josip Broz Tito dönemi (1953-1980)

Türkiye:

Tek parti sistemi (1923-1950)

Askeri darbe yönetimi (1960; 1971; 1980-1982)

Peru:

Askeri darbe yönetimi (1968-1980)

Arjantin:

Askeri darbe yönetimi (1930-1931; 1943-1944; 1955-1960; 1976-1983)

Bolivya:

Askeri darbe yönetimi (1964-1982)

EK-3. (devam) XX. yüzyıldaki totaliter ve otoriter yönetim dönemleri

Brezilya:

Getúlio Dornelles Vargas (1937-1945)

Askeri darbe yönetimi (1964-1985)

Dominik Cumhuriyeti:

Askeri darbe yönetimi (Rafael Trujillo 1930-1961)

Ekvador:

Askeri darbe yönetimi (1972-1979)

El Salvador:

Askeri darbe yönetimi (1979-1982)

Guatemala:

Askeri ve sivil diktatörlük (1954-1996)

Honduras^(*):

Askeri darbe yönetimi (1963-1982)

Kolombiya:

Askeri darbe yönetimi (1953-1957)

Frente Nacional (Ulusal Cephe) dönemi (1958-1974): (iki partinin dönüşümlü başkanlık ile yönetmesini öngören pakt)

Meksika:

Hâkim tek parti yönetimi (1929-2000)

Nikaragua:

Somoza ailesi diktatörlüğü (1927-1979)

Frente Sandinista de Liberación Nacional -Sandinista dönemi (1980-1990)

Panama:

Askeri darbe yönetimi (Manuel Antonio Noriega) (1983-1989)

ABD işgali ve ABD güdümlü yönetim (1989-1994)

Paraguay:

Askeri darbe yönetimi (Alfredo Stroessner) (1954-1989)

Şili:

Askeri darbe yönetimi (Augusto Pinochet) (1973-1990)

Uruguay:

Askeri darbe yönetimi (Gregorio Álvarez) (1973-1985)

Venezuela^(*):

Askeri darbe yönetimi (1908-1945; 1948-1958)

Endonezya:

A. Sukarno yönetimi (1956-1966)

M. Suharto (1967-1998)

Filipinler:

Ferdinand Marcos yönetimi (1972-1986)

Güney Kore:

Syngman Rhee yönetimi (1948-1960)

Park Chung-hee yönetimi (1962-1979)

Chun Doo-hwan yönetimi (1979-1988)

EK-3. (devam) XX. yüzyıldaki totaliter ve otoriter yönetim dönemleri

Malezya:

Hâkim tek parti yönetimi (Parti Perikatan) (1957-1973)

Hâkim tek parti yönetimi (Barisan Nasional) (1973-2008)

Tayland^(*):

Askeri darbe yönetimi (1932-1973; 1991-1992; 2014)

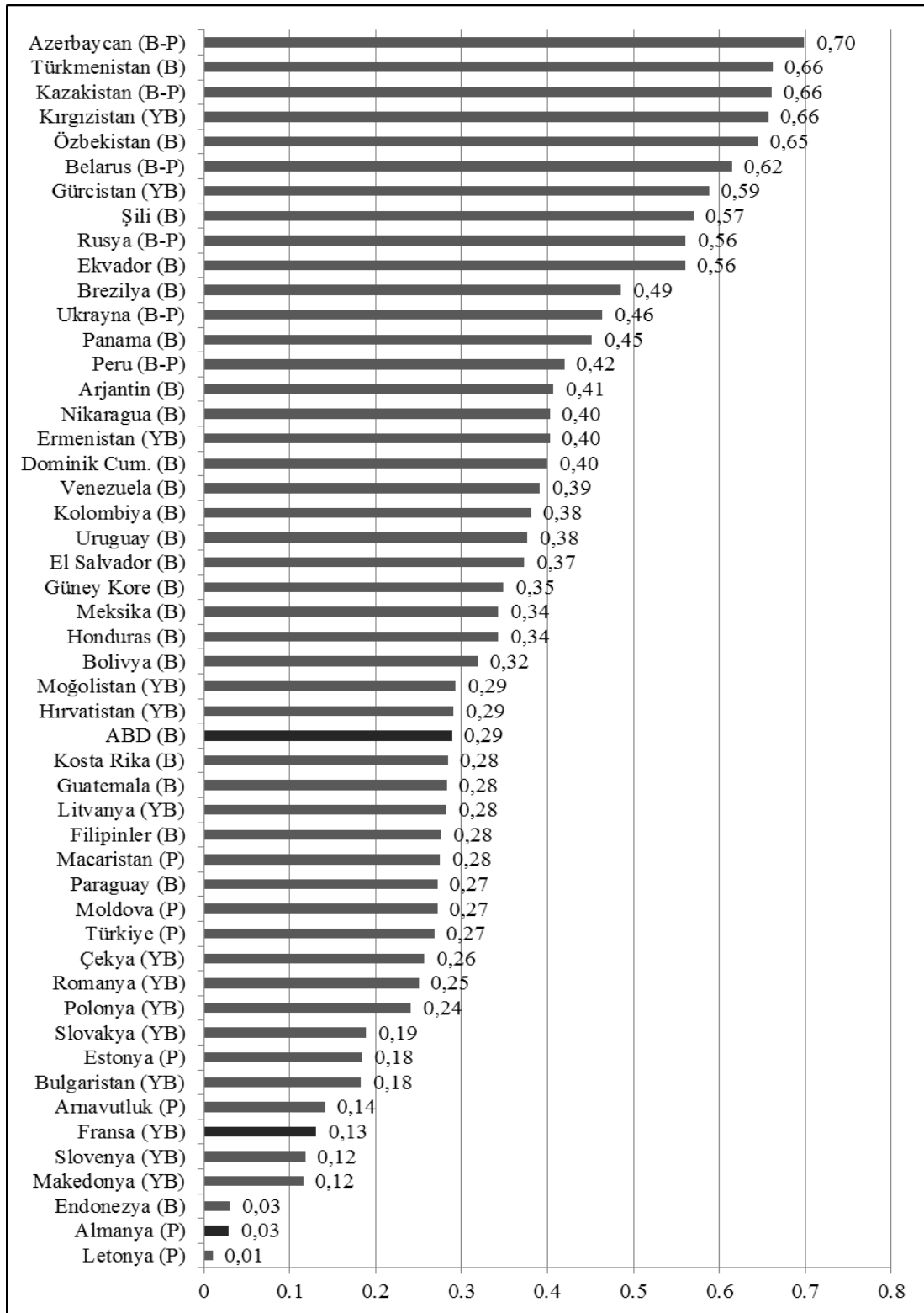
Moğolistan:

Tek parti yönetimi Moğol Devrimci Halk Partisi (1921-1990)

^(*)Honduras'ta 2009-2010, Tayland'ta 2013-2014 döneminde askeri darbe yönetimi hâkim olmuştur. Venezuela'da 2002 yılında başarısız bir darbe girişimi gerçekleşmiştir.

EK-4. Devlet başkanının yetkileri

(*) Kaynak: Doyle ve Elgie, 2014. Ülkelerin 1995-2013 dönemi prespow1 skorları kapsamıştır. Ülke adlarının yanında parantez içinde hükümet sistemleri belirtilmiştir (B-P: Başkan-parlamentler, B: Başkanlık, YB: Yarıbaşkanlık, P: Parlamentler)

EK-5. Ülkelerin demokrasi ölçümlerine göre karşılaştırılması

Ülke	Hükümet sistemi	Polity (2014)	Vanhanen Göstergeleri (2014)			Freedom House (2014)			EIU (2014)
		Polity IV	Demokrasi	Rekabet	Katılım	Statü	Siyasal hak	Sivil özgürlük	Rejim türü
Azerbaycan	B-P	-7	6,0	15,5	39,0	Özgür değil	6	6	Otoriter rejim
Kazakistan	B-P	-6	7,6	19,0	40,1	Özgür değil	6	5	Otoriter rejim
Kırgızistan	YB	7	12,2	36,8	33,3	Kısmen özgür	5	5	Karma rejim
Belarus	B-P	-7	13,7	20,4	67,0	Özgür değil	7	6	Otoriter rejim
Gürcistan	YB	7	13,8	37,9	36,5	Kısmen özgür	3	3	Karma rejim
Jamaika	P	9	14,4	47,0	30,6	Özgür	2	3	Kusurlu dem.
Nikaragua	B	9	17,7	38,3	46,1	Kısmen özgür	4	3	Karma rejim
Filipinler	B	8	18,4	61,7	29,9	Kısmen özgür	3	3	Kusurlu dem.
Malezya	P	5	18,7	49,1	38,0	Kısmen özgür	4	4	Kusurlu dem.
Rusya Fed.	B-P	4	18,9	36,4	51,9	Özgür değil	6	5	Otoriter rejim
Şili	B	10	19,0	52,8	36,0	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Moğolistan	YB	10	19,1	49,8	38,4	Özgür	1	2	Kusurlu dem.
Bolivya	B	7	19,5	38,6	50,4	Kısmen özgür	3	3	Karma rejim
Paraguay	B	9	20,0	55,3	36,2	Kısmen özgür	3	3	Kusurlu dem.
Ermenistan	YB	5	20,6	41,4	49,7	Kısmen özgür	5	4	Karma rejim
Guatemala	B	8	20,7	59,8	34,6	Kısmen özgür	3	4	Karma rejim
Dominik Cum.	B	8	22,1	48,8	45,3	Özgür	2	3	Kusurlu dem.
Kolombiya	B	7	22,8	70,0	32,6	Kısmen özgür	3	4	Kusurlu dem.
Ukrayna	B-P	4	23,6	57,7	40,9	Kısmen özgür	3	3	Karma rejim
Polonya	YB	10	24,3	60,8	39,9	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Türkiye	P	3	24,4	48,2	50,6	Kısmen özgür	3	4	Karma rejim
Karadağ	YB	9	24,4	48,8	50,0	Özgür	3	2	Karma rejim
Honduras	B	7	24,6	64,7	38,0	Kısmen özgür	4	4	Karma rejim
El Salvador	B	8	24,9	51,1	48,8	Özgür	2	3	Kusurlu dem.
Sırbistan	YB	8	25,7	51,7	49,8	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Venezuela	B	4	26,1	49,4	52,9	Kısmen özgür	5	5	Karma rejim
Makedonya	YB	9	26,5	53,1	49,9	Kısmen özgür	4	3	Kusurlu dem.
Tayland	P	-3	27,1	51,6	52,5	Özgür değil	6	5	Karma rejim
Litvanya	YB	10	27,2	53,4	50,9	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Meksika	B	8	27,5	65,0	42,4	Kısmen özgür	3	3	Kusurlu dem.
Ekvador	B	5	27,7	45,3	61,2	Kısmen özgür	3	3	Karma rejim
Kosta Rika	B	10	28,3	69,7	40,6	Özgür	1	1	Tam demokrasi
Güney Kore	B	8	28,4	52,8	53,8	Özgür	2	2	Tam demokrasi
Macaristan	P	10	28,6	55,6	51,4	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Slovakya	YB	10	28,6	70,0	40,9	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Slovenya	YB	10	29,2	65,5	44,6	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Letonya	P	8	29,5	70,0	42,2	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Panama	B	9	30,7	59,3	51,8	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Endonezya	B	9	31,6	58,4	54,1	Kısmen özgür	2	4	Kusurlu dem.
Estonya	P	9	31,7	70,0	45,2	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Brezilya	B	8	31,7	63,4	50,0	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Romanya	YB	9	32,1	59,6	53,9	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Moldova	P	9	32,2	70,0	46,0	Kısmen özgür	3	3	Kusurlu dem.

EK-5. (devam) Ülkelerin demokrasi ölçümlerine göre karşılaştırılması

Ülke	Hükümet sistemi	Polity (2014)	Vanhanen Göstergeleri (2014)	Rekabet	Katılım	Freedom House (2014)			EIU (2014)
		Polity IV	Demokrasi			Statü	Siyasal hak	Sivil özgürlük	Rejim türü
Hırvatistan	YB	9	32,3	59,3	54,4	Özgür	1	2	Kusurlu dem.
Uruguay	B	10	32,9	47,0	70,1	Özgür	1	1	Tam demokrasi
Arjantin	B	8	33,6	65,5	51,3	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Arnavutluk	P	9	34,0	58,6	57,9	Kısmen özgür	3	3	Karma rejim
Türkmenistan	B	-8	34,2	62,4	54,7	Özgür değil	7	7	Otoriter rejim
Çekya	YB	9	34,4	70,0	49,1	Özgür	1	1	Kusurlu dem.
Peru	B-P	9	34,9	61,6	56,7	Özgür	2	3	Kusurlu dem.
Bulgaristan	YB	9	37,4	67,3	55,6	Özgür	2	2	Kusurlu dem.
Papua Yeni Gine	P	5	40,0	70,0	57,1	Kısmen özgür	4	3	Kusurlu dem.
Özbekistan	B	-9	41,6	65,3	63,6	Özgür değil	7	7	Otoriter rejim

Kaynak: Polity IV (2015), Vanhanen (2016), Freedom House (2017), EIU (2017).

EK-6. Değişken tanımları ve veri kaynakları

Değişken (*)	Açıklama	Ölçek	Veri kaynağı (**)
Hükümet sistemi	Başkanlık: 1, Başkan-parlamentar:2, Yarı başkanlık:3, Parlamentar:4	Nominal	Elgie (2015), Shugart ve Carey (1992)
Seçim sistemi	Çoğunluk:1, Karma:2, Yarı nispi (diğer):3, Nispi:4	Nominal	ACE (2016), IDEA (2016), IFES (2016), QOG (2017)
Devlet şekli	Federal devlet:0, Üniter devlet:1	Nominal	IDEA (2016), IFES (2016), QOG (2017)
Meclis tipi	Tek meclis: 1, Çift meclis:2	Nominal	ACE (2016), QOG (2017)
Etkili parti sayısı	Laakso ve Taagepera (1979) tarafından seçim sonucunda meclisteki sandalye dağılımına göre geliştirdiği formüle göre hesaplanır (Etkili parti sayısı= $1/\sum(s_i^2)$, s_i =i. partinin sandalye (milletvekili) oranı). Bu formül parti sistemlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır (Blondel (1968), Lijphart (2014: 95)).	Oransal	Alcántara (2012), Gallagher (2017), bazı seçim dönemleri için hesaplamalar tarafından yapılmıştır.
Nüfus	Yıllık nüfus	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - SP.POP.TOTL
Yüzölçümü	Bir ülkenin suyun iç kesimleri ve bazı kıyı şeridindeki alanlar da dâhil olmak üzere toplam yüzey alanıdır.	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - AG.SRF.TOTL.K2
GSYH(sabit)	Sabit fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıla değeri (2010 yılı ABD doları cinsinden)	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - NY.GDP.MKTP.KD
Kişi başına düşen gelir	Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (satın alma gücü paritesi kullanılarak cari uluslararası ABD doları cinsine çevrilmiştir)	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - NY.GDP.PCAP.PP.CD
Gini endeksi (1)	Bir ekonomideki gelir dağılımının eşit bir dağılımdan ne kadar uzaklaştığının ölçüsü. 0 mükemmel eşitliği, 100 ise tam eşitsizliği gösterir.	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - SL.POV.GINI
Büyüme (2)	2010 yılı ABD doları cinsinden sabit GSYH'nin yıllık artış oranı (hızı)	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - NY.GDP.MKTP.KD.ZG
İnternet kullanım oranı (3)	İnternet kullanan bireylerin toplam nüfus oranıdır. Son 3 ay içinde herhangi bir yerden internet kullanan birey sayısı üzerinden hesaplanır. İnternet bilgisayar, cep telefonu, kişisel dijital asistan, oyun makinaları, dijital TV vb. aracılığıyla internete erişim sağlanabilir.	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - IT.NET.USER.ZS
Doğuşta beklenen yaşam süresi	Yeni doğmuş bir bireyin yaşamı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısı (TÜİK, 2015).	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - SP.DYN.LE00.IN
Enflasyon (4)	Tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişim oranı	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - FP.CPI.TOTL.ZG
İşsizlik	İşsiz nüfusun işgücü içindeki oranı	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - SL.UEM.TOTL.ZS
İşgücüne katılma oranı	İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) model tahmini.	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - SL.TLF.CACT.ZS
Yenilenebilir enerji kullanımı (5)	Toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerji (güneş, rüzgâr, jeotermal, hidroelektrik, biyoenerji, okyanus) tüketiminin payı	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - EG.FEC.RNEW.ZS

EK-6. (devam) Değişken tanımları ve veri kaynakları

Değişken (*)	Açıklama	Ölçek	Veri kaynağı (**)
Kişi başına enerji tüketimi (6)	Kişi başına petrol eşdeğeri kilogram cinsinden birincil formda enerji kullanımı	Oransal	World Bank (Dünya Bankası) - EG.USE.PCAP.KG.OE
İnsani Gelişme Endeksi (7)	İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index) ülkeler için doğuştan beklenen yaşam süresi, eğitim ve kişi başına düşen gelir göstergelerini kapsayan 0 ve 1 arasında değişen bileşik bir göstergedir.	Oransal	United Nations Development Programme (UNDP) (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
Yolsuzluk Algısı Endeksi (8)	Yolsuzluk Algısı Endeksi (Corruption Perception Index), kamu kesimindeki yolsuzluk seviyesinin iş adamları ve ülke uzmanlarının algılaması ile ilgili güvenilir farklı kaynaklardan toplanan veriler ile hesaplanmaktadır. Endeks 0 ile 100 puan arasında değişmektedir. Ülke puanının 0'a yaklaşması yolsuzluk derecesinin arttığını gösterirken, 100'e yaklaşması ise yolsuzluğun derecesinin azaldığını göstermektedir.	Oransal	Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Örgütü)
Siyasal haklar (9)	Siyasal haklar ile ilgili 0-40 arasında değişen puanlar üç gruba ayrılmış sorulara verilen cevaplar neticesinde hesaplanmaktadır. Bu gruplar: Seçim süreci, Siyasal çoğulculuk ve katılma, Devletin işleyişi. Ülkeler için 1-7 arası değişen iki sıralama puanı hesaplanmaktadır.	Ordinal	Freedom House (Özgürlük Evi)
Sivil özgürlükler (10)	Sivil özgürlükler ile ilgili 0-60 arasında değişen puanlar ise dört grupta yapılan değerlendirme sonucunda elde edilmiştir. Bu gruplar: İfade ve inanç özgürlüğü, Dernek ve örgüt hakları, Hukukun üstünlüğü, Kişisel özerklik ve bireysel haklar. Ülkeler için 1-7 arası değişen iki sıralama puanı hesaplanmaktadır.	Ordinal	
Vanhanen demokrasi	Tatu Vanhanen tarafından 1970'lerin başında hesaplanan Rekabet ve Katılma olmak üzere iki ayrı endeks ve birleşiminden oluşan göstergedir. Her ikisi de seçim verilerinden hesaplanmakta ve demokrasi endeksi olarak birleştirilmektedir. Rekabet endeksi, parlamentoda yer alan en büyük parti dışındaki partilerin ve bağımsızların sahip olduğu oy veya sandalye yüzdesinden oluşur. Katılma endeksi ise seçimlerde oy kullanan nüfusun yüzdesidir.	Oransal	Vanhanen, (1984/2016), Finnish Social Science Data Archive (Finlandiya Sosyal Bilimler Veri Arşivi)
Polity IV (11)	Polity IV puanı, -10 babadan oğula geçen monarşiler, +10 konsolide demokrasiler olmak üzere 21 puanlık ölçekten oluşan rejim otorite göstergesidir. 10 ve -6 arası puan "otokrasi", -5 ve +5 arası "anokrasi" ve +6 ve +10 arası ise "demokrasi" olmak üzere üç farklı rejim sınıfına ayrılabilir (Veri setinde zaman serisi analizinde kullanılması uygun olan revize edilmiş skorlardan oluşan polity2 değişkeni kullanılmaktadır).	Aralıklı	PolityIV (2015), Center For Systemic Peace (Sistemik Barış Merkezi)
EIU demokrasi	EIU (Ekonomist İstihbarat Birimi) demokrasi endeksi, çoğulculuk, sivil özgürlükler ve siyasal kültür konusunda beş farklı gruptan oluşan 60 göstergeye dayanmaktadır. 0-10 arasında değişen sayısal puanlama ve sıralamaya ek olarak ülkeleri 'tam demokrasi', 'kusurlu demokrasi', 'karma rejim' ve 'otoriter rejim' olmak üzere dört rejim türüne göre ayırmaktadır.	Oransal	Ekonomist Dergisi İstihbarat Birimi (The Economist Intelligent Unit)

(*) Panel veri analizinde kullanılan Nüfus, GSYH(sabit) ve Kişi başına düşen GSYH değişkenlerinin doğal logaritmik dönüşümleri kullanılmıştır.

(**) Veri kaynaklarından elde edilemeyen verilerin tahminlerinde, ülkenin kendi serisindeki değerler, ilgili değişkenle korelasyonu yüksek olan başka bir değişkenin mevcut değerleri ve mevcut verinin diğer ülkeler ile olan ilişkisi gözönüne alınarak yapılmıştır. Panel veride serilerin birinci farklarının hesaplanmasında veri kaybına uğramamak için 1994 yılı değerleri kullanılmış, olmayan 1994 yılı verileri benzer yöntemlerle tahmin edilmiştir.

EK-6. (devam) Değişken tanımları ve veri kaynakları

- (¹) Gini endeksi değişkeni için; 1999, 2004, 2009 ve 2013 yılı için beşer yıllık ortalama Gini değerleri hesaplanmış, serilerde bu dönemleri kapsayan verilerin olmaması durumunda tahmin edilmiştir. Bu durumdaki Azerbaycan (2013), Endonezya (1999, 2004, 2009), Guatemala (1999), Güney Kore (1999, 2004, 2009, 2013), Jamaika (2009, 2013), Karadağ (1999, 2004), Makedonya (2013), Özbekistan (2009, 2013), Papua Yeni Gine (1999, 2013), Sırbistan (1999), Türkiye (1999), Türkmenistan (2004, 2009, 2013), Venezuela (2009, 2013) ortalama değerleri tahmin edilmiştir.
- (²) Büyüme değişkeninde; Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Slovenya için 1995 değerleri tahmin edilmiştir.
- (³) İnternet kullanım oranı değişkeninde; El Salvador (1995), Karadağ (2003), Kırgızistan (1995-1996), Letonya (1995), Litvanya (1995), Moğolistan (2003-2006), Papua Yeni Gine (1995), Paraguay (1995), Sırbistan (2003) değerleri tahmin edilmiştir.
- (⁴) Enflasyon değişkeninde; Arjantin (2014), El Salvador (2014), Karadağ (2003-2005), Kırgızistan (1995), Özbekistan (1995-2014), Türkmenistan (1995-2014) değerleri deflatör değerlerine göre tahmin edilmiştir.
- (⁵) Yenilenebilir enerji kullanımı değişkeninde; Karadağ (2003-2004), Venezuela (2014) değerleri tahmin edilmiştir.
- (⁶) Kişi başına enerji tüketimi değişkeninde; Karadağ (2003-2004), Özbekistan (2014), Venezuela (2014) değerleri tahmin edilmiştir. Temel bileşenler analizi için Papua Yeni Gine (1995-2014) ve (2005-2014) ortalaması tahmin edilmiştir.
- (⁷) İnsani Gelişim Endeksi değişkeninde; Gürcistan (1995-1999), Makedonya (1995-2004), Özbekistan (1995-1999), Türkmenistan (1995-2009) değerleri tahmin edilmiştir.
- (⁸) Yolsuzluk Algısı Endeksi değişkeninde; Arnavutluk (1995-2001), Azerbaycan (1995-1998), Belarus (1995-1997, 2001), Bolivya (1995), Bulgaristan (1995-1997), Çekya (1995), Dominik Cumhuriyeti (1995-2000), Ekvador (1995, 1997), El Salvador (1995-1997), Ermenistan (1995-1998, 2001-2002), Estonya (1995-1997), Guatemala (1995-1997, 2000), Gürcistan (1995-1998, 2000-2001), Hırvatistan (1995-1998), Honduras (1995-1997, 2000), Jamaika (1995-1997, 2000-2001), Karadağ (2003-2006), Kazakistan (1995-1998), Kırgızistan (1995-1998, 2000-2002), Kosta Rika (1995-1996), Letonya (1995-1997), Litvanya (1995-1998), Makedonya (1995-1998, 2000-2002), Meksika (1995), Moğolistan (1995-2003), Moldova (1995-1998), Nikaragua (1995-1997, 2000), Özbekistan (1995-1998), Panama (1995-2000), Papua Yeni Gine (1995-2002), Paraguay (1995-1997, 2000-2001), Peru (1995-1997), Polonya (1995), Romanya (1995-1996), Rusya Federasyonu (1995), Slovakya (1995-1998), Slovenya (1995-1998), Türkmenistan (1995-2003), Ukrayna (1995-1997), Uruguay (1995-1996, 2000) için belirtilen yıllarda tahmini değerler kullanılmıştır.
- (⁹) Siyasal haklar değişkeninde; Sırbistan ve Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.
- (¹⁰) Sivil özgürlükler değişkeninde; Sırbistan ve Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.
- (¹¹) Polity IV puanı değişkeninde; Karadağ için 2003-2005 değerleri tahmin edilmiştir.

EK-7. Ülkelerin temel bileşen puanlamaları

Ülke	Kod	Hükümet sistemi	1995-2014			2005-2014		
			Demokrasi	Kalkınma	Yapısal	Demokrasi	Kalkınma	Yapısal
Güney Kore	KOR	Başkanlık	2,403	4,653	1,397	2,374	4,785	1,587
Slovenya	SVN	Yarı başkanlık	3,462	4,063	-0,323	3,517	3,944	-0,579
Çekya	CZE	Yarı başkanlık	3,056	4,053	0,123	3,014	3,892	-0,011
Slovakya	SVK	Yarı başkanlık	2,204	3,219	-0,511	2,226	3,135	-0,786
Estonya	EST	Parlamenter	2,657	3,175	-0,399	3,047	3,285	-0,411
Macaristan	HUN	Parlamenter	2,313	3,157	-0,978	2,251	3,034	-1,094
Polonya	POL	Yarı başkanlık	2,089	2,598	-0,144	2,231	2,530	-0,083
Rusya Fed.	RUS	Başkan - parlamenter	-2,895	2,044	6,723	-3,486	2,467	6,341
Bulgaristan	BGR	Yarı başkanlık	0,471	1,992	-0,949	1,502	1,305	-0,796
Litvanya	LTU	Yarı başkanlık	2,251	1,921	-0,571	2,523	1,920	-0,493
Hırvatistan	HRV	Yarı başkanlık	1,569	1,875	-1,028	2,363	1,974	-1,214
Sırbistan	SRB	Yarı başkanlık	0,983	1,604	-0,995	0,971	1,116	-1,346
Belarus	BLR	Başkan - parlamenter	-5,765	1,543	-0,860	-5,678	1,498	-0,739
Malezya	MYS	Parlamenter	-0,443	1,382	0,483	-0,244	1,428	0,617
Karadağ	MNE	Yarı başkanlık	1,495	1,322	-1,647	1,221	0,648	-1,783
Şili	CHL	Başkanlık	3,404	1,160	0,205	3,457	0,998	0,271
Letonya	LVA	Parlamenter	2,161	1,148	-0,458	2,373	1,376	-0,547
Arjantin	ARG	Başkanlık	1,555	0,991	1,002	1,063	0,836	1,280
Kazakistan	KAZ	Başkan - parlamenter	-4,784	0,901	0,324	-5,215	1,775	0,160
Romanya	ROM	Yarı başkanlık	0,774	0,886	-0,426	1,021	0,986	-0,668
Türkiye	TUR	Parlamenter	-0,599	0,873	0,564	-0,082	0,970	0,426
Ukrayna	UKR	Başkan - parlamenter	-0,669	0,658	0,254	-0,615	0,571	-0,184
Makedonya	MKD	Yarı başkanlık	0,798	0,640	-1,730	1,129	0,418	-1,786
Uruguay	URY	Başkanlık	3,531	0,395	-0,834	3,195	0,121	-0,638
Türkmenistan	TKM	Başkanlık	-8,412	0,242	-0,763	-7,241	-0,377	-0,217
Meksika	MEX	Başkanlık	0,733	0,217	2,349	0,775	0,143	2,425
Azerbaycan	AZE	Başkan - parlamenter	-5,353	0,196	-1,192	-5,150	0,387	-0,912
Venezuela	VEN	Başkanlık	-1,290	0,149	0,475	-3,020	0,417	0,475
Kosta Rika	CRI	Başkanlık	2,839	-0,263	-0,866	2,646	-0,611	-0,616
Ermenistan	ARM	Yarı başkanlık	-2,148	-0,421	-1,469	-1,718	-0,307	-1,492
Arnavutluk	ALB	Parlamenter	-0,092	-0,535	-1,695	0,795	-0,228	-1,637
Panama	PAN	Başkanlık	1,812	-0,634	-0,739	1,322	-0,714	-0,378
Jamaika	JAM	Parlamenter	0,942	-0,662	-1,087	0,385	-0,606	-1,089
Moldova	MDA	Parlamenter	-0,560	-0,665	-1,210	-0,575	-0,428	-1,539
Moğolistan	MNG	Yarı başkanlık	-0,652	-0,878	-1,078	-1,117	-0,953	-0,792
Özbekistan	UZB	Başkanlık	-6,698	-0,908	-0,482	-6,875	-1,098	-0,506
Dominik Cum.	DOM	Başkanlık	0,299	-1,103	-1,119	0,215	-1,181	-0,962
Tayland	THA	Parlamenter	-0,392	-1,266	1,054	-1,087	-0,759	0,934
Brezilya	BRA	Başkanlık	2,027	-1,309	7,491	2,344	-1,437	7,401
Ekvador	ECU	Başkanlık	-0,029	-1,470	0,007	-0,253	-1,325	-0,184
Gürcistan	GEO	Yarı başkanlık	-1,088	-1,530	-1,441	-0,784	-1,171	-1,397
Peru	PER	Başkan - parlamenter	0,456	-1,798	0,275	0,816	-1,805	0,517
Kolombiya	COL	Başkanlık	0,120	-1,818	0,833	0,120	-1,842	0,862
Kırgızistan	KGZ	Yarı başkanlık	-2,935	-2,270	-0,864	-2,775	-2,278	-0,837

EK-7. (devam) Ülkelerin temel bileşen puanlamaları

Ülke	Kod	Hükümet sistemi	1995-2014			2005-2014		
			Demokrasi	Kalkınma	Yapısal	Demokrasi	Kalkınma	Yapısal
El Salvador	SLV	Başkanlık	0,657	-2,274	-0,718	0,584	-1,989	-0,809
Filipinler	PHL	Başkanlık	-0,039	-2,428	0,509	-0,406	-2,526	0,595
Endonezya	IDN	Başkanlık	-0,678	-2,746	3,802	0,305	-2,818	3,852
Nikaragua	NIC	Başkanlık	-0,213	-3,006	-1,126	-0,535	-3,023	-0,904
Bolivya	BOL	Başkanlık	-0,441	-3,146	0,057	-1,151	-2,713	-0,131
Paraguay	PRY	Başkanlık	0,045	-3,357	-0,484	-0,057	-3,246	-0,309
Honduras	HND	Başkanlık	-0,402	-3,496	-0,747	-0,681	-3,463	-0,533
Guatemala	GTM	Başkanlık	-0,416	-3,750	-0,046	-0,331	-3,724	-0,004
Papua Yeni Gine	PNG	Parlamentar	-0,114	-5,326	1,049	-0,708	-5,333	0,662

(*) 1995-2014 dönemi kalkınma bileşenine göre sıralanmıştır.

EK-8. Panel birim kök sonuçları

Değişken adı (*)	Levin-Lin-Chu		Harris-Tzavalis			Breitung		Im-Pesaran-Shin	
	Adjusted t*		rho			lambda		Z-t-tilde-bar	
	Statistic	p-value	Statistic	z	p-value	Statistic	p-value	Statistic	p-value
HDI	-5,8899	0,0000	0,9755	5,7130	1,0000	20,4671	1,0000	4,1722	1,0000
dHDI	-8,1838	0,0000	0,2898	-27,3923	0,0000	-8,5998	0,0000	-11,4727	0,0000
Yolsuzlukalgısı	-1,7813	0,0374	0,8278	-1,4155	0,0785	-0,7759	0,2189	-0,3171	0,3756
dYolsuzlukalgısı	-15,0769	0,0000	-0,0399	-43,3054	0,0000	-20,6817	0,0000	-15,1927	0,0000
lnGSYHSabit2010	0,6778	0,7511	0,9942	6,6173	1,0000	17,6397	1,0000	11,4419	1,0000
dlnGSYHSabit2010	-10,3733	0,0000	0,2969	-27,0462	0,0000	-7,7047	0,0000	-11,7859	0,0000
GSYH Büyüme	-10,4716	0,0000	0,3131	-26,2669	0,0000	-7,8344	0,0000	-11,5984	0,0000
lnKBGSYHSAGPCari	0,0103	0,5041	0,9960	6,7039	1,0000	19,8280	1,0000	13,5718	1,0000
dlnKBGSYHSAGPCari	-10,0635	0,0000	0,2788	-27,9202	0,0000	-8,5158	0,0000	-11,5965	0,0000
YenilEnerjiKullOranı	-0,6723	0,2507	0,8678	0,5126	0,6959	5,1697	1,0000	2,3168	0,9897
dYenilEnerjiKullOranı	-12,5463	0,0000	-0,1045	-46,4241	0,0000	-11,5136	0,0000	-14,9860	0,0000
KBEnerjiKull	1,8159	0,9653	0,9106	2,5805	0,9951	3,3430	0,9996	3,4899	0,9998
dKBEnerjiKull	-11,9558	0,0000	-0,0802	-45,2510	0,0000	-13,7884	0,0000	-13,7884	0,0000
dlnKBEnerjiKull	-12,2312	0,0000	-0,0596	-44,2603	0,0000	-13,4287	0,0000	-13,4287	0,0000
Enflasyon	-44,4910	0,0000	0,2557	-29,0343	0,0000	-2,2134	0,0134 (**)	-13,4452	0,0000
BeklenenYaşamSüresi	-6,4558	0,0000	0,9776	5,8169	1,0000	21,1627	1,0000	-2,7350	0,0031
dBeklenenYaşamSüresi	-29,0174	0,0000	0,1914	-32,1431	0,0000	5,7402	0,0000 (***)	-4,0093	0,0000
dlnBeklenenYaşamSüresi	-29,5365	0,0000	0,1983	-31,8060	0,0000	4,7609	1,0000	-4,1973	0,0000
lnNüfus	1,1287	0,8705	0,9852	6,1811	1,0000	21,3536	1,0000	-6,1391	0,0000
dlnNüfus	-4,5582	0,0000	0,4564	-19,3460	0,0000	10,6619	1,0000	-2,6298	0,0043
İnternet Kull Oranı	8,6217	1,0000	1,0291	8,3000	1,0000	19,8913	1,0000	27,0170	1,0000
dİnternet Kull Oranı	-2,6664	0,0038	0,3436	-24,7924	0,0000	-7,0089	0,0000	-6,6770	0,0000
dlnİnternet Kull Oranı	-3,6253	0,0001	0,3455	-24,6999	0,0000	-7,8112	0,0000	-7,4002	0,0000
İşgücüneKatılımPayıILO	-1,6997	0,0446	0,8877	1,4751	0,9299	3,4231	0,9997	1,2697	0,8979
dİşgücüneKatılımPayıILO	-9,9129	0,0000	0,0398	-39,4597	0,0000	-8,3289	0,0000	-12,4364	0,0000
İşsizlik	-0,5572	0,2887	0,7645	-4,4715	0,0000	-3,7988	0,0001	-2,2005	0,0139
dİşsizlik	-17,2390	0,0000	0,0058	-41,0991	0,0000	-10,5263	0,0000	-14,2393	0,0000
VH Democratization	-2,2792	0,0113 (**)	0,7444	-5,4413	0,0000	-2,2520	0,0122	-4,8814	0,0000 (**)

(*) Değişkenin başındaki d harfi birinci farklarının alındığını, ln ise doğal logaritmik dönüşümün yapıldığını ifade etmektedir.

(**) Zaman trendi dâhil edilmiştir (Time trend included seçeneği kullanılmıştır).

(***) Kesitsel ortalamalar kaldırılmıştır (Cross-sectional means removed seçeneği kullanılmıştır).

EK-9. Korelasyon matrisi

Pearson Correlation Coefficients, N = 53

	İnsani Gelişme Endeksi	Vanhanen demokrasi	Polity IV	Siyasal haklar	Sivil özgürlükler	EIU demokrasi	Etkili parti sayısı	Yolsuzluk Algısı Endeksi	GSYH(sabit)	Büyüme
İnsani Gelişme Endeksi	1	0,4532	0,2913	-0,4509	-0,5201	0,4319	-0,0832	0,6832	0,1672	-0,1792
Vanhanen demokrasi	0,4532	1	0,6608	-0,7451	-0,7714	0,7209	0,3244	0,4897	0,1835	-0,4487
Polity IV	0,2913	0,6608	1	-0,8979	-0,8649	0,8957	0,1666	0,5141	0,0706	-0,5440
Siyasal haklar	-0,4509	-0,7451	-0,8979	1	0,9635	-0,9511	-0,1913	-0,6717	-0,0121	0,4526
Sivil özgürlükler	-0,5201	-0,7714	-0,8649	0,9635	1	-0,9218	-0,1755	-0,6907	0,0289	0,4139
EIU demokrasi	0,4319	0,7209	0,8957	-0,9511	-0,9218	1	0,2738	0,6858	0,1004	-0,5283
Etkili parti sayısı	-0,0832	0,3244	0,1666	-0,1913	-0,1755	0,2738	1	0,1429	0,4350	-0,1681
Yolsuzluk Algısı Endeksi	0,6832	0,4897	0,5141	-0,6717	-0,6907	0,6858	0,1429	1	0,0320	-0,1835
GSYH(sabit)	0,1672	0,1835	0,0706	-0,0121	0,0289	0,1004	0,4350	0,0320	1	-0,1503
Büyüme	-0,1792	-0,4487	-0,5440	0,4526	0,4139	-0,5283	-0,1681	-0,1835	-0,1503	1
Kişi başına düşen GSYH	0,8791	0,4668	0,2465	-0,4366	-0,4668	0,4532	0,0603	0,6796	0,2926	-0,1738
Yenilenebilir enerji kullanımı	-0,4527	0,0324	0,3144	-0,1877	-0,1800	0,2461	0,2823	-0,0733	-0,0910	-0,1463
Kişi başına enerji tüketimi	0,6558	0,2136	-0,1754	0,0088	-0,0337	-0,0275	-0,0564	0,3123	0,2213	-0,0581
Yüzölçümü	0,0451	0,0523	-0,0608	0,1905	0,1948	-0,1656	0,3298	-0,1478	0,7264	-0,0834
Enflasyon	-0,1242	-0,3411	-0,6556	0,5782	0,5998	-0,6370	-0,2451	-0,3318	-0,0475	0,2384
Doğuştaki beklenen yaşam süresi	0,7222	0,3606	0,4803	-0,5252	-0,5747	0,5685	-0,1053	0,6472	0,0656	-0,2674
Nüfus	-0,0516	0,0659	-0,0066	0,0904	0,1445	0,0210	0,4875	-0,1415	0,8305	-0,0970
İnternet kullanım oranı	0,8627	0,5259	0,3461	-0,5019	-0,5670	0,5201	0,0656	0,7113	0,1412	-0,1846
Gini	-0,4232	-0,1818	0,1998	-0,0846	0,0179	0,1449	0,2499	-0,0866	0,2373	-0,0734
İşgücüne katılma oranı	-0,4258	-0,3021	-0,1814	0,1893	0,2164	-0,1216	0,2183	-0,3207	0,1024	0,1966
İşsizlik	0,2220	0,1667	0,1748	-0,1010	-0,1794	0,0460	-0,0557	0,0138	-0,1276	-0,1130

EK-9. (devam) Korelasyon matrisi

Pearson Correlation Coefficients, N = 53

	Kişi başına düşen GSYH	Yenilenebilir enerji kullanımı	Kişi başına enerji tüketimi	Yüzölçümü	Enflasyon	Doğuştaki beklenen yaşam süresi	Nüfus	İnternet kullanım oranı	Gini	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik
İnsani Gelişme Endeksi	0,8791	-0,4527	0,6558	0,0451	-0,1242	0,7222	-0,0516	0,8627	-0,4232	-0,4258	0,2220
Vanhanen demokrasi	0,4668	0,0324	0,2136	0,0523	-0,3411	0,3606	0,0659	0,5259	-0,1818	-0,3021	0,1667
Polity IV	0,2465	0,3144	-0,1754	-0,0608	-0,6556	0,4803	-0,0066	0,3461	0,1998	-0,1814	0,1748
Siyasal haklar	-0,4366	-0,1877	0,0088	0,1905	0,5782	-0,5252	0,0904	-0,5019	-0,0846	0,1893	-0,1010
Sivil özgürlükler	-0,4668	-0,1800	-0,0337	0,1948	0,5998	-0,5747	0,1445	-0,5670	0,0179	0,2164	-0,1794
EIU demokrasi	0,4532	0,2461	-0,0275	-0,1656	-0,6370	0,5685	0,0210	0,5201	0,1449	-0,1216	0,0460
Etkili parti sayısı	0,0603	0,2823	-0,0564	0,3298	-0,2451	-0,1053	0,4875	0,0656	0,2499	0,2183	-0,0557
Yolsuzluk Algısı Endeksi	0,6796	-0,0733	0,3123	-0,1478	-0,3318	0,6472	-0,1415	0,7113	-0,0866	-0,3207	0,0138
GSYH(sabit)	0,2926	-0,0910	0,2213	0,7264	-0,0475	0,0656	0,8305	0,1412	0,2373	0,1024	-0,1276
Büyüme	-0,1738	-0,1463	-0,0581	-0,0834	0,2384	-0,2674	-0,0970	-0,1846	-0,0734	0,1966	-0,1130
Kişi başına düşen GSYH	1	-0,3978	0,7318	0,0934	-0,1561	0,6049	0,0386	0,8499	-0,2924	-0,2875	-0,0003
Yenilenebilir enerji kullanımı	-0,3978	1	-0,6230	-0,1004	-0,3789	-0,0391	0,0206	-0,3077	0,5034	0,3097	-0,0524
Kişi başına enerji tüketimi	0,7318	-0,6230	1	0,2689	0,3149	0,1555	0,0252	0,6134	-0,5218	-0,3052	-0,0262
Yüzölçümü	0,0934	-0,1004	0,2689	1	0,0496	-0,2086	0,6213	-0,0508	0,1508	0,1521	-0,0580
Enflasyon	-0,1561	-0,3789	0,3149	0,0496	1	-0,3300	-0,0315	-0,2586	-0,2190	-0,1630	-0,0999
Doğuştaki beklenen yaşam süresi	0,6049	-0,0391	0,1555	-0,2086	-0,3300	1	-0,1482	0,6391	-0,0308	-0,3516	0,2723
Nüfus	0,0386	0,0206	0,0252	0,6213	-0,0315	-0,1482	1	-0,1195	0,2130	0,2204	-0,1573
İnternet kullanım oranı	0,8499	-0,3077	0,6134	-0,0508	-0,2586	0,6391	-0,1195	1	-0,3804	-0,4475	0,2351
Gini	-0,2924	0,5034	-0,5218	0,1508	-0,2190	-0,0308	0,2130	-0,3804	1	0,5210	-0,2095
İşgücüne katılma oranı	-0,2875	0,3097	-0,3052	0,1521	-0,1630	-0,3516	0,2204	-0,4475	0,5210	1	-0,3824
İşsizlik	-0,0003	-0,0524	-0,0262	-0,0580	-0,0999	0,2723	-0,1573	0,2351	-0,2095	-0,3824	1

EK-10. STATA komutları ve sonuçları

Temel Bileşenler Analizi (1995-2014 Ortalamaları)

```
. global xlist Etkiliparti_effNoSeat Nüfus Yüzölçümü VH_Democratization Polityskor
FH_PR FH_CL EIUdemokrasi HDI Yolsuzlucalgısı GSYHSabit2010 GSYH_Büyüme
KBGSYHSAGPCari GiniTah YenilEnerjiKullOranı KBEnerjiKull Enflasyon
BeklenenYaşamSüresi İnternetKullOranı İşgücüneKatılımPayıILO İşsizlik
```

```
. global id UlkeKod
```

```
. factortest $xlist
```

```
Determinant of the correlation matrix
```

```
Det = 0.000
```

```
Bartlett test of sphericity
```

```
Chi-square = 1130.186
```

```
Degrees of freedom = 210
```

```
p-value = 0.000
```

```
H0: variables are not intercorrelated
```

```
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy
```

```
KMO = 0.751
```

```
. estat kmo
```

```
Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy
```

Variable	kmo
Etkilipart~t	0,7307
Nüfus	0,5248
Yüzölçümü	0,5274
VH_Democra~n	0,8764
Polityskor	0,8738
FH_PR	0,8342
FH_CL	0,862
EIUdemokrasi	0,7917
HDI	0,7099
Yolsuzluka~ı	0,8804
GSYHSab~2010	0,564
GSYH_Büyüme	0,6777
KBGSYHSAGP~i	0,8112
GiniTah	0,6288
YenilEnerj~ı	0,7612
KBEnerjiKull	0,6981
Enflasyon	0,6766
BeklenenYa~ı	0,7385
İnternetKu~ı	0,7577
İşgücüneKa~O	0,6076
İşsizlik	0,563
Overall	0,7509

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. pca \$xlist

. pca \$xlist, mineigen(1)

```
Principal components/correlation      Number of obs =    53
                                Number of comp. =     4
                                Trace      =    21
Rotation: (unrotated = principal)    Rho      =    0.7485
```

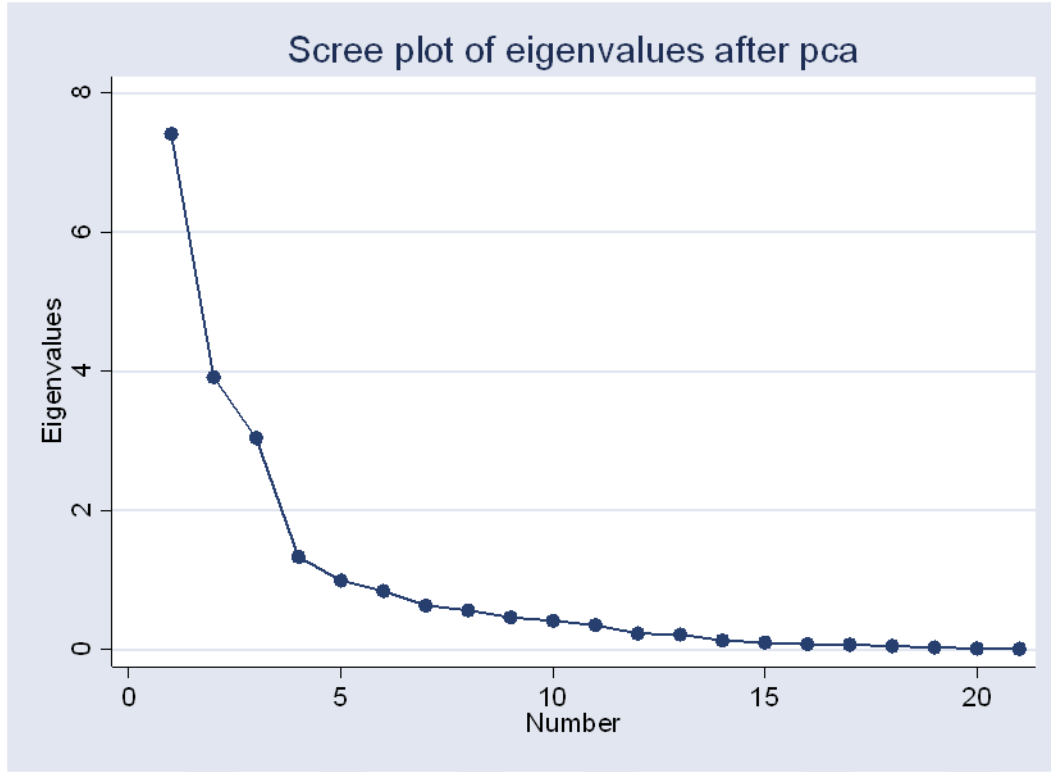
Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	7,4156	3,4957	0,3531	0,3531
Comp2	3,9199	0,8748	0,1867	0,5398
Comp3	3,0451	1,7067	0,1450	0,6848
Comp4	1,3384	0,3418	0,0637	0,7485
Comp5	0,9966	0,1494	0,0475	0,7960
Comp6	0,8472	0,2082	0,0403	0,8363
Comp7	0,6390	0,0702	0,0304	0,8668
Comp8	0,5688	0,1009	0,0271	0,8938
Comp9	0,4679	0,0486	0,0223	0,9161
Comp10	0,4192	0,0634	0,0200	0,9361
Comp11	0,3559	0,1193	0,0169	0,9530
Comp12	0,2366	0,0148	0,0113	0,9643
Comp13	0,2218	0,0856	0,0106	0,9749
Comp14	0,1362	0,0303	0,0065	0,9813
Comp15	0,1059	0,0231	0,0050	0,9864
Comp16	0,0828	0,0073	0,0039	0,9903
Comp17	0,0755	0,0206	0,0036	0,9939
Comp18	0,0550	0,0184	0,0026	0,9965
Comp19	0,0366	0,0163	0,0017	0,9983
Comp20	0,0202	0,0045	0,0010	0,9992
Comp21	0,0158	.	0,0008	1,0000

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

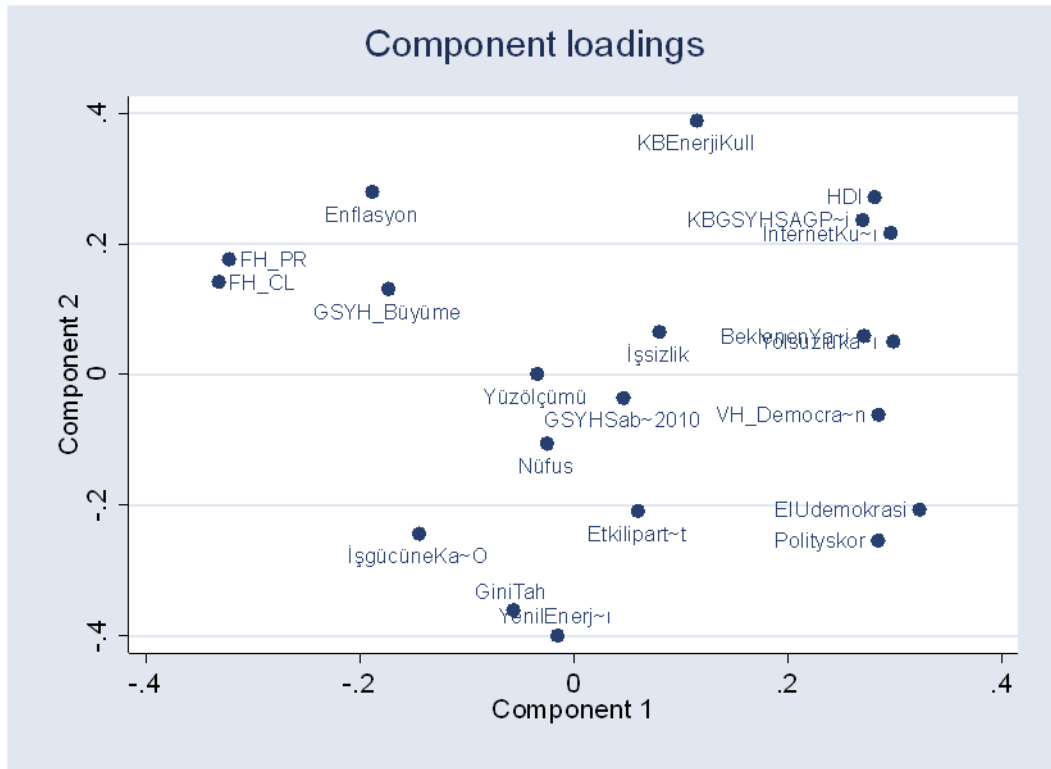
Principal components (eigenvectors)					
Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Unexplained
Etkilipart~t	0,0601	-0,2086	0,3142	-0,0499	0,4986
Nüfus	-0,0249	-0,1056	0,4898	-0,1073	0,2058
Yüzölçümü	-0,0342	0,0011	0,4781	-0,1642	0,2591
VH_Democra~n	0,2850	-0,0613	0,0712	-0,2233	0,3009
Polityskor	0,2846	-0,2538	-0,0540	-0,1325	0,1146
FH_PR	-0,3221	0,1764	0,0712	-0,0217	0,0928
FH_CL	-0,3318	0,1418	0,0915	-0,0020	0,0795
EIUdemokrasi	0,3232	-0,2066	-0,0193	0,0570	0,0527
HDI	0,2813	0,2716	0,0684	0,0941	0,0979
Yolsuzluka~1	0,2988	0,0507	-0,0220	0,2755	0,2247
GSYHSab~2010	0,0465	-0,0357	0,5242	-0,0496	0,1388
GSYH_Büyüme	-0,1731	0,1310	-0,0594	0,3611	0,5253
KBGSYHSAGP~i	0,2700	0,2364	0,1594	0,2485	0,0803
GiniTah	-0,0564	-0,3605	0,1009	0,2375	0,3604
YeniEnerji~1	-0,0151	-0,3994	-0,0875	0,0014	0,3497
KBEnerjiKull	0,1151	0,3885	0,2001	0,0767	0,1803
Enflasyon	-0,1881	0,2795	0,0328	-0,0941	0,4164
BeklenenYa~i	0,2714	0,0593	-0,0783	0,1052	0,4067
İnternetKu~1	0,2962	0,2167	0,0417	0,0876	0,1497
İşgücüneKa~O	-0,1445	-0,2435	0,1305	0,4331	0,3099
İşsizlik	0,0801	0,0651	-0,1350	-0,5754	0,4371

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. screeplot

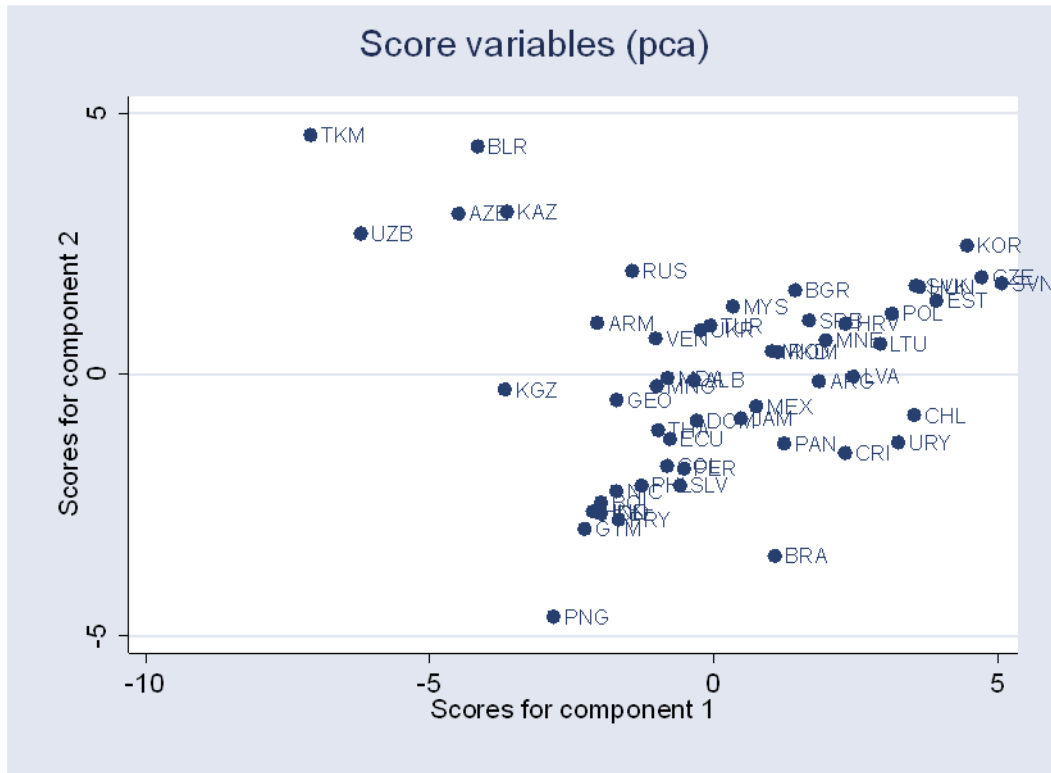

. loadingplot

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. scoreplot, mlabel(UlkeKod)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. rotate, varimax

```
Principal components/correlation      Number of obs = 53
                                Number of comp. = 3
                                Trace = 21
Rotation: orthogonal varimax (Kaiser off) Rho = 0.6848
```

Component	Variance	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	6,49057	1,67366	0,3091	0,3091
Comp2	4,81691	1,74373	0,2294	0,5385
Comp3	3,07318		0,1463	0,6848

Rotated components

Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Unexplained
Etkilipart~t	0,1281	-0,0971	0,3464	0,5019
Nüfus	-0,0129	-0,0265	0,5008	0,2212
Yüzölçümü	-0,0735	0,0570	0,4702	0,2952
VH_Democra~n	0,2691	0,1052	0,0808	0,3677
Polityskor	0,3773	-0,0769	-0,0078	0,1380
FH_PR	-0,3720	-0,0050	0,0386	0,0934
FH_CL	-0,3647	-0,0361	0,0648	0,0795
EIUdemokrasi	0,3835	-0,0119	0,0178	0,0570
HDI	0,0984	0,3841	0,0185	0,1097
Yolsuzluka~1	0,2331	0,1926	-0,0309	0,3263
GSYHSab~2010	0,0101	0,0744	0,5221	0,1421
GSYH_Büyüme	-0,2093	0,0129	-0,0818	0,6998
KBGSYHSAGP~i	0,0981	0,3627	0,1143	0,1629
GiniTah	0,1241	-0,3179	0,1639	0,4359
YeniEnerj~1	0,1964	-0,3586	-0,0145	0,3497
KBEnerjiKull	-0,1153	0,4180	0,1273	0,1882
Enflasyon	-0,3054	0,1448	-0,0177	0,4283
BeklenenYa~i	0,2103	0,1771	-0,0878	0,4215
İnternetKu~1	0,1413	0,3413	0,0021	0,1600
İşgücüneKa~O	-0,0132	-0,2597	0,1721	0,5609
İşsizlik	0,0483	0,0752	-0,1446	0,8803

Component rotation matrix

	Comp1	Comp2	Comp3
Comp1	0,8588	0,5124	-0,0005
Comp2	-0,5042	0,8448	-0,1791
Comp3	-0,0913	0,154	0,9838

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. predict pc1var pc2var pc3var, score

Scoring coefficients for orthogonal varimax rotation sum of squares(column-loading) = 1

Variable	Comp1	Comp2	Comp3
Etkilipart~t	0,1281	-0,0971	0,3464
Nüfus	-0,0129	-0,0265	0,5008
Yüzölçümü	-0,0735	0,057	0,4702
VH_Democra~n	0,2691	0,1052	0,0808
Polityskor	0,3773	-0,0769	-0,0078
FH_PR	-0,372	-0,005	0,0386
FH_CL	-0,3647	-0,0361	0,0648
EIÜdemokrasi	0,3835	-0,0119	0,0178
HDI	0,0984	0,3841	0,0185
Yolsuzluka~1	0,2331	0,1926	-0,0309
GSYHSab~2010	0,0101	0,0744	0,5221
GSYH_Büyüme	-0,2093	0,0129	-0,0818
KBGSYHSAGP~i	0,0981	0,3627	0,1143
GiniTah	0,1241	-0,3179	0,1639
YenilEnerj~1	0,1964	-0,3586	-0,0145
KBEnerjiKull	-0,1153	0,418	0,1273
Enflasyon	-0,3054	0,1448	-0,0177
BeklenenYa~i	0,2103	0,1771	-0,0878
İnternetKu~1	0,1413	0,3413	0,0021
İşgücüneKa~O	-0,0132	-0,2597	0,1721
İşsizlik	0,0483	0,0752	-0,1446

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

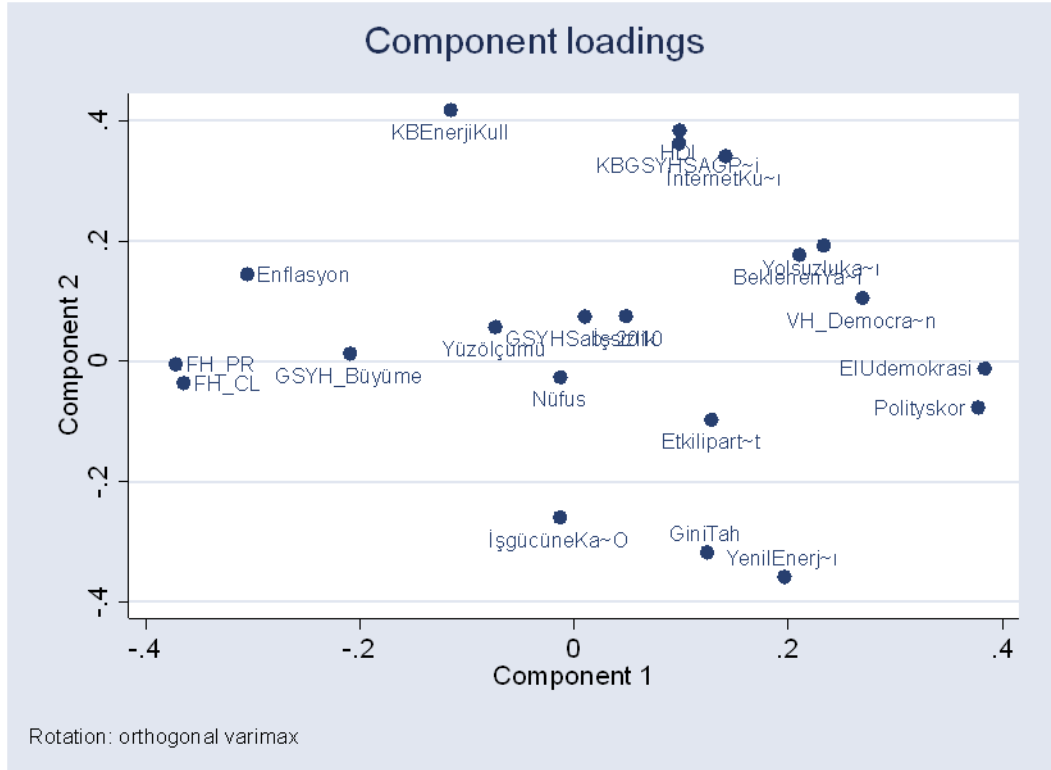
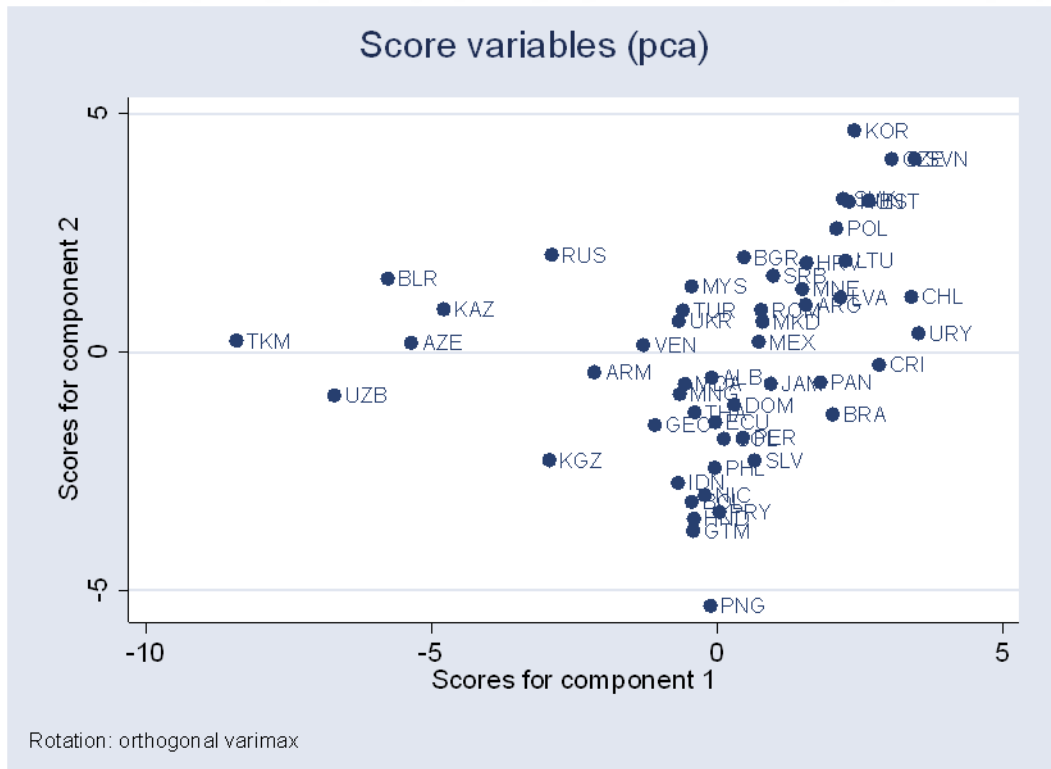
. estat loadings

Principal component loadings

component normalization: sum of squares(column) = 1

	Comp1	Comp2	Comp3
Etkilipart~t	0,06012	-0,2086	0,3142
Nüfus	-0,0249	-0,1056	0,4898
Yüzölçümü	-0,0342	0,00106	0,4781
VH_Democra~n	0,285	-0,0613	0,07115
Polityskor	0,2846	-0,2538	-0,05401
FH_PR	-0,3221	0,1764	0,07119
FH_CL	-0,3318	0,1418	0,09148
EIUdemokrasi	0,3232	-0,2066	-0,01933
HDI	0,2813	0,2716	0,06841
Yolsuzluka~1	0,2988	0,0507	-0,02202
GSYHSab~2010	0,04652	-0,0357	0,5242
GSYH_Büyüme	-0,1731	0,131	-0,05936
KBGSYHSAGP~i	0,27	0,2364	0,1594
GiniTah	-0,0564	-0,3605	0,1009
YenilEnerj~1	-0,0151	-0,3994	-0,08746
KBEnerjiKull	0,1151	0,3885	0,2001
Enflasyon	-0,1881	0,2795	0,03277
BeklenenYa~i	0,2714	0,0593	-0,07835
İnternetKu~1	0,2962	0,2167	0,04169
İşgücüneKa~O	-0,1445	-0,2435	0,1305
İşsizlik	0,08011	0,0651	-0,135

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. loadingplot**. scoreplot, mlabel(UlkeKod)**

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

PANEL BİRİM KÖK TESTLERİ

. xtunitroot llc VAR if ID !=22 & ID !=44

/Dengeli panel veri için Karadağ ve Sırbistan dışlandı ID 22 & ID 44 /

Levin-Lin-Chu unit-root test for VAR

Ho: Panels contain unit roots Number of panels = 51

Ha: Panels are stationary Number of periods = 20

AR parameter: Common Asymptotics: N/T -> 0

Panel means: Included

Time trend: Not included

ADF regressions: 1 lag

LR variance: Bartlett kernel, 8.00 lags average (chosen by LLC)

VAR	Adjusted t*	
	Statistic	p-value
HDI	-5,8899	0,00
lnHDI	-5,8985	0,00
dHDI	-8,1838	0,00
dlnHDI	-8,1851	0,00
Yolsuzlukalgısı	-1,7813	0,04
lnYolsuzlukalgısı	-2,056	0,02
dYolsuzlukalgısı	-15,0769	0,00
dlnYolsuzlukalgısı	-15,0349	0,00
lnGSYHSabit2010	0,6778	0,75
dlnGSYHSabit2010	-10,3733	0,00
GSYH_Büyüme	-10,4716	0,00
KBGSYHCari	6,3953	1,00
lnKBGSYHCari	0,4277	0,67
dKBGSYHCari	9,2647	0,00
dlnKBGSYHCari	-8,9391	0,00
KBGSYHSAGPCari	9,8057	1,00
lnKBGSYHSAGPCari	0,0103	0,50
dKBGSYHSAGPCari	-8,0172	0,00
dlnKBGSYHSAGPCari	-10,0635	0,00
YenilEnerjiKullOranı	-0,6723	0,25
lnYenilEnerjiKullOranı	-0,6225	0,27
dYenilEnerjiKullOranı	-12,5463	0,00
dlnYenilEnerjiKullOranı	-12,6947	0,00
KBEnerjiKull	1,8159	0,97
lnKBEnerjiKull	0,6036	0,73
dKBEnerjiKull	-11,9558	0,00
dlnKBEnerjiKull	-12,2312	0,00
Enflasyon	-44,491	0,00
BeklenenYaşamSüresi	-6,4558	0,00
lnBeklenenYaşamSüresi	-5,5069	0,00
dBeklenenYaşamSüresi	-29,0174	0,00
dBeklenenYaşamSüresi	-29,0174	0,00

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

dlnBeklenenYaşamSüresi	-29,5365	0,00	
Nüfus	8,3326	1,00	
lnNüfus	1,1287	0,87	
dNüfus	-10,0322	0,00	
dlnNüfus	-4,5582	0,00	
İnternet Kull Oranı	8,6217	1,00	
lnİnternet Kull Oranı	6,0635	1,00	
dİnternet Kull Oranı	-2,6664	0,00	
dlnİnternet Kull Oranı	-3,6253	0,00	
İşgücüneKatılımPayıILO	-1,6997	0,04	
lnİşgücüneKatılımPayıILO	-1,7723	0,04	
dİşgücüneKatılımPayıILO	-9,9129	0,00	
dlnİşgücüneKatılımPayıILO	-9,918	0,00	
İşsizlik	-0,5572	0,29	
lnİşsizlik	-0,497	0,31	
dİşsizlik	-17,239	0,00	
dlnİşsizlik	-17,2245	0,00	
VH_Competition	-4,3225	0,00	
VH_Participation	-1,1931	0,12	
VH_Democratization	-1,5196	0,06	
VH_Democratization	-2,2792	0,0113	Time trend included
dVH_Democratization	-7,9631	0	

. xtunitroot ht VAR if ID !=22 & ID !=44

Harris-Tzavalis unit-root test for VAR

Ho: Panels contain unit roots Number of panels = 51

Ha: Panels are stationary Number of periods = 20

AR parameter: Common Asymptotics: N -> Infinity

Panel means: Included T Fixed

Time trend: Not included

<u>VAR</u>	rho		
	Statistic	z	p-value
HDI	0,9755	5,713	1,00
lnHDI	0,9754	5,7116	1,00
dHDI	0,2898	-27,3923	0,00
dlnHDI	0,29	-27,3816	0,00
Yolsuzlukalgı1sı	0,8278	-1,4155	0,08
lnYolsuzlukalgı1sı	0,8229	-1,6512	0,05
dYolsuzlukalgı1sı	-0,0399	-43,3054	0,00
dlnYolsuzlukalgı1sı	-0,0476	-43,6772	0,00
lnGSYHSabit2010	0,9942	6,6173	1,00
dlnGSYHSabit2010	0,2969	-27,0462	0,00

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

GSYH_Büyüme	0,3131	-26,2669	0,00
KBGSYHCari	0,9939	6,602	1,00
lnKBGSYHCari	0,9907	6,4494	1,00
dKBGSYHCari	0,1239	-35,4008	0,00
dlnKBGSYHCari	0,1957	-31,9325	0,00
KBGSYHSAGPCari	1,0295	8,321	1,00
lnKBGSYHSAGPCari	0,996	6,7039	1,00
dKBGSYHSAGPCari	0,2579	-28,9285	0,00
dlnKBGSYHSAGPCari	0,2788	-27,9202	0,00
YenilEnerjiKullOranı	0,8678	0,5126	0,70
lnYenilEnerjiKullOranı	0,8681	0,53	0,70
dYenilEnerjiKullOranı	-0,1045	-46,4241	0,00
dlnYenilEnerjiKullOranı	-0,1052	-46,4606	0,00
KBEnerjiKull	0,9106	2,5805	1,00
lnKBEnerjiKull	0,9003	2,0853	0,98
dKBEnerjiKull	-0,0802	-45,251	0,00
dlnKBEnerjiKull	-0,0596	-44,2603	0,00
Enflasyon	0,2557	-29,0343	0,00
BeklenenYaşamSüresi	0,9776	5,8169	1,00
lnBeklenenYaşamSüresi	0,9758	5,7277	1,00
dBeklenenYaşamSüresi	0,1914	-32,1431	0,00
dBeklenenYaşamSüresi	0,1914	-32,1431	0,00
dlnBeklenenYaşamSüresi	0,1983	-31,806	0,00
Nüfus	0,9957	6,6912	1,00
lnNüfus	0,9852	6,1811	1,00
dNüfus	0,9073	2,4209	0,99
dlnNüfus	0,4564	-19,346	0,00
İnternet Kull Oranı	1,0291	8,3	1,00
lnİnternet Kull Oranı	1,0189	7,8102	1,00
dİnternet Kull Oranı	0,3436	-24,7924	0,00
dlnİnternet Kull Oranı	0,3455	-24,6999	0,00
İşgücüneKatılımPayıILO	0,8877	1,4751	0,93
lnİşgücüneKatılımPayıILO	0,8936	1,7618	0,96
dİşgücüneKatılımPayıILO	0,0398	-39,4597	0,00
dlnİşgücüneKatılımPayıILO	0,0413	-39,3864	0,00
İşsizlik	0,7645	-4,4715	0,00
lnİşsizlik	0,767	-4,354	0,00
dİşsizlik	0,0058	-41,0991	0,00
dlnİşsizlik	0,0056	-41,1098	0,00
VH_Competition	0,6781	-8,6448	0,00
VH_Participation	0,7326	-6,0145	0,00
VH_Democratization	0,7444	-5,4413	0,00

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. xtunitroot breitung VAR if ID !=22 & ID !=44
Breitung unit-root test for VAR

Ho: Panels contain unit roots Number of panels = 51
 Ha: Panels are stationary Number of periods = 20
 AR parameter: Common Asymptotics: T,N -> Infinity
 Panel means: Included sequentially
 Time trend: Not included Prewhitening: Not performed

<u>VAR</u>	Statistic	p-value	
HDI	20,4671	1,00	
lnHDI	20,4648	1,00	
dHDI	-8,5998	0,00	
dlnHDI	-8,5911	0,00	
Yolsuzlukalgısı	-0,7759	0,22	
lnYolsuzlukalgısı	-0,8139	0,21	
dYolsuzlukalgısı	-20,6817	0,00	
dlnYolsuzlukalgısı	-20,6706	0,00	
lnGSYHSabit2010	17,6397	1,00	
dlnGSYHSabit2010	-7,7047	0,00	
GSYH_Büyüme	-7,8344	0,00	
KBGSYHCari	12,583	1,00	
lnKBGSYHCari	11,5787	1,00	
dKBGSYHCari	-14,1668	0,00	
dlnKBGSYHCari	-11,0344	0,00	
KBGSYHSAGPCari	21,6169	1,00	
lnKBGSYHSAGPCari	19,828	1,00	
dKBGSYHSAGPCari	-7,6685	0,00	
dlnKBGSYHSAGPCari	-8,5158	0,00	
YenilEnerjiKullOranı	5,1697	1,00	
lnYenilEnerjiKullOranı	5,1553	1,00	
dYenilEnerjiKullOranı	-11,5136	0,00	
dlnYenilEnerjiKullOranı	-11,651	0,00	
KBEnerjiKull	3,343	1,00	
lnKBEnerjiKull	3,0313	1,00	
dKBEnerjiKull	-13,7884	0,00	
dlnKBEnerjiKull	-13,4287	0,00	
Enflasyon	-2,2134	0,01	Time trend included
BeklenenYaşamSüresi	21,1627	1,00	
lnBeklenenYaşamSüresi	21,058	1,00	
dBeklenenYaşamSüresi	4,4034	1,00	
dBeklenenYaşamSüresi	5,7402	0,00	Cross-sectional means removed
dlnBeklenenYaşamSüresi	4,7609	1,00	

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

Nüfus	21,857	1,00
lnNüfus	21,3536	1,00
dNüfus	7,1557	1,00
dlnNüfus	10,6619	1,00
İnternet Kull Oranı	19,8913	1,00
lnİnternet Kull Oranı	19,2778	1,00
dİnternet Kull Oranı	-7,0089	0,00
dlnİnternet Kull Oranı	-7,8112	0,00
İşgücüneKatılımPayıILO	3,4231	1,00
lnİşgücüneKatılımPayıILO	3,4099	1,00
dİşgücüneKatılımPayıILO	-8,3289	0,00
dlnİşgücüneKatılımPayıILO	-8,3774	0,00
İşsizlik	-3,7988	0,00
lnİşsizlik	-3,7449	0,00
dİşsizlik	-10,5263	0,00
dlnİşsizlik	-10,4933	0,00
VH_Competition	-2,4456	0,01
VH_Participation	1,8861	0,03
VH_Democratization	-2,252	0,01

. xtunitroot ips VAR if ID !=22 & ID !=44

Im-Pesaran-Shin unit-root test for VAR

Ho: All panels contain unit roots Number of panels = 51
 Ha: Some panels are stationary Number of periods = 20
 AR parameter: Panel-specific Asymptotics: T,N -> Infinity
 Panel means: Included sequentially
 Time trend: Not included
 ADF regressions: No lags included

<u>VAR</u>	Z-t-tilde-bar	
	Statistic	p-value
HDI	4,1722	1,00
lnHDI	4,1534	1,00
dHDI	-11,4727	0,00
dlnHDI	-11,4745	0,00
Yolsuzlukalgısı	-0,3171	0,38
lnYolsuzlukalgısı	-0,4734	0,32
dYolsuzlukalgısı	-15,1927	0,00
dlnYolsuzlukalgısı	-15,1804	0,00
lnGSYHSabit2010	11,4419	1,00
dlnGSYHSabit2010	-11,7859	0,00
GSYH_Büyüme	-11,5984	0,00

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

KBGSYHCari	17,2765	1,00	
lnKBGSYHCari	11,8928	1,00	
dKBGSYHCari	-11,8938	0,00	
dlnKBGSYHCari	-11,789	0,00	
KBGSYHSAGPCari	25,7158	1,00	
lnKBGSYHSAGPCari	13,5718	1,00	
dKBGSYHSAGPCari	-9,1681	0,00	
dlnKBGSYHSAGPCari	-11,5965	0,00	
YenilEnerjiKullOranı	2,3168	0,99	
lnYenilEnerjiKullOranı	2,2415	0,99	
dYenilEnerjiKullOranı	-14,986	0,00	
dlnYenilEnerjiKullOranı	-15,0142	0,00	
KBEnerjiKull	3,4899	1,00	
lnKBEnerjiKull	3,0313	1,00	
dKBEnerjiKull	-13,7884	0,00	
dlnKBEnerjiKull	-13,4287	0,00	
Enflasyon	-13,4452	0,00	
BeklenenYaşamSüresi	-2,735	0,00	
lnBeklenenYaşamSüresi	-3,4503	0,00	
dBeklenenYaşamSüresi	-4,0093	0,00	
dBeklenenYaşamSüresi	-4,0093	0,00	
dlnBeklenenYaşamSüresi	-4,1973	0,00	
Nüfus	6,4699	1,00	
lnNüfus	-6,1391	0,00	
dNüfus	0,3115	0,62	
dlnNüfus	-2,6298	0,00	
İnternet Kull Oranı	27,017	1,00	
lnİnternet Kull Oranı	24,2707	0,00	
dİnternet Kull Oranı	-6,677	0,00	
dlnİnternet Kull Oranı	-7,4002	0,00	
İşgücüneKatılımPayıILO	1,2697	0,90	
lnİşgücüneKatılımPayıILO	1,2603	0,90	
dİşgücüneKatılımPayıILO	-12,4364	0,00	
dlnİşgücüneKatılımPayıILO	-12,4323	0,00	
İşsizlik	-2,2005	0,01	
lnİşsizlik	-2,1449	0,02	
dİşsizlik	-14,2393	0,00	
dlnİşsizlik	-14,2308	0,00	
VH_Competition	-2,2056	0,01	Cross-sectional means removed
VH_Participation	1,4747	0,07	
VH_Democratization	-0,6708	0,25	
VH_Democratization	-4,8814	0	Time trend included
dVH_Democratization	-15,6196	0	

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

PANEL VERİ ANALİZİ

**. gllamm HS_4 dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon Polityskor, i(ID) family(gaussian) link(identity) nip(8) adapt**

Running adaptive quadrature

Iteration 0: log likelihood = -1191.811
Iteration 1: log likelihood = -216.02493
Iteration 2: log likelihood = -15.228281
Iteration 3: log likelihood = -1.7454792
Iteration 4: log likelihood = 3.3195753
Iteration 5: log likelihood = 5.440473
Iteration 6: log likelihood = 6.7274386
Iteration 7: log likelihood = 6.8076964
Iteration 8: log likelihood = 6.8077412
Iteration 9: log likelihood = 6.8077412

Adaptive quadrature has converged, running Newton-Raphson

Iteration 0: log likelihood = 6.8077412
Iteration 1: log likelihood = 6.8077412

number of level 1 units = 1044
number of level 2 units = 53

Condition Number = 15989.18
gllamm model
log likelihood = 6.8077412

HS_4	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf. Interval]
dlnNüfus	5,15332	1,68014	3,070	0,002	1,86030 8,44634
dlnKBGSYHSAGPCari	-0,00952	0,15412	-0,060	0,951	-0,31158 0,29254
dBeklenenYaşamSüresi	0,04598	0,02704	1,700	0,089	-0,00701 0,09897
dİşsizlik	-0,00389	0,00440	-0,880	0,377	-0,01252 0,00474
Enflasyon	-0,00012	0,00011	-1,140	0,253	-0,00034 0,00009
Polityskor	0,03131	0,00352	8,890	0,000	0,02441 0,03821
_cons	1,97624	0,16464	12,000	0,000	1,65356 2,29892

Variance at level 1

.04156256 (.00186745)

Variances and covariances of random effects

***level 2 (ID)

var(1): 1.39764 (.27272024)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. gllamm HS_4 dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon VH_Democratization, i(ID) family(gaussian) link(identity) nlp(8) adapt**

Running adaptive quadrature

Iteration 0: log likelihood = -1189.0971
 Iteration 1: log likelihood = -388.76184
 Iteration 2: log likelihood = -196.75756
 Iteration 3: log likelihood = -94.087789
 Iteration 4: log likelihood = -51.516054
 Iteration 5: log likelihood = -35.016298
 Iteration 6: log likelihood = -26.807707
 Iteration 7: log likelihood = -26.622116
 Iteration 8: log likelihood = -26.621269
 Iteration 9: log likelihood = -26.621269

Adaptive quadrature has converged, running Newton-Raphson

Iteration 0: log likelihood = -26.621269
 Iteration 1: log likelihood = -26.621269

number of level 1 units = 1044
 number of level 2 units = 53

Condition Number = 15985.17
 gllamm model
 log likelihood = -26.621269

HS_4	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
dlnNüfus	5,85015	1,73640	3,370	0,001	2,44686 9,25343
dlnKBGSYHSAGPCari	0,04621	0,15918	0,290	0,772	-0,26577 0,35819
dBeklenenYaşamSüresi	0,03981	0,02799	1,420	0,155	-0,01505 0,09467
dİşsizlik	-0,00264	0,00455	-0,580	0,561	-0,01156 0,00627
Enflasyon	-0,00008	0,00011	-0,700	0,483	-0,00030 0,00014
VH_Democratization	0,00431	0,00141	3,060	0,002	0,00155 0,00707
_cons	2,07031	0,16768	12,350	0,000	1,74167 2,39895

Variance at level 1

 .04441763 (.00199579)
 Variances and covariances of random effects

 ***level 2 (ID)

var(1): 1.4249395 (.27820033)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. gllamm HS_4 dlnNüfus dHDI dİşsizlik Enflasyon VH_Democratization , i(ID) adapt

Running adaptive quadrature

Iteration 0: log likelihood = -1190.699
 Iteration 1: log likelihood = -258.74022
 Iteration 2: log likelihood = -172.98234
 Iteration 3: log likelihood = -83.437196
 Iteration 4: log likelihood = -48.13552
 Iteration 5: log likelihood = -28.911076
 Iteration 6: log likelihood = -28.213174
 Iteration 7: log likelihood = -28.20313
 Iteration 8: log likelihood = -28.203123

Adaptive quadrature has converged, running Newton-Raphson

Iteration 0: log likelihood = -28.203123
 Iteration 1: log likelihood = -28.203123

number of level 1 units = 1043
 number of level 2 units = 53

Condition Number = 16750.578

gllamm model

log likelihood = -28.203123

HS_4	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf.]	Interval]
dlnNüfus	6,18608	1,69785	3,640	0,000	2,85835	9,51380
dHDI	-0,67087	1,82155	-0,370	0,713	-4,24104	2,89929
dİşsizlik	-0,00248	0,00423	-0,590	0,557	-0,01077	0,00580
Enflasyon	-0,00011	0,00011	-1,000	0,315	-0,00033	0,00011
VH_Democratization	0,00411	0,00141	2,910	0,004	0,00134	0,00688
_cons	2,08984	0,16817	12,430	0,000	1,76022	2,41945

Variance at level 1

 .04453802 (.00200219)

Variances and covariances of random effects

 ***level 2 (ID)

var(1): 1.4328554 (.27972661)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

. gllamm HS_4 dlnNüfus dHDI dİşsizlik Enflasyon VH_Democratization, i(ID) adapt

Running adaptive quadrature

Iteration 0: log likelihood = -1192.7263

Iteration 1: log likelihood = -526.9667

Iteration 2: log likelihood = -263.19448

Iteration 3: log likelihood = -44.744269

Iteration 4: log likelihood = -12.175337

Iteration 5: log likelihood = 4.4005288

Iteration 6: log likelihood = 4.7526646

Iteration 7: log likelihood = 4.7541486

Iteration 8: log likelihood = 4.7541488

Adaptive quadrature has converged, running Newton-Raphson

Iteration 0: log likelihood = 4.7541488

Iteration 1: log likelihood = 4.7541488

number of level 1 units = 1043

number of level 2 units = 53

Condition Number = 16765.703

gllamm model

log likelihood = 4.7541488

HS_4	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf. Interval]
dlnNüfus	5,64026	1,64215	3,43	0,001	2,42170 8,85881
dHDI	0,32985	1,76347	0,19	0,852	-3,12648 3,78619
dİşsizlik	-0,00250	0,00409	-0,61	0,541	-0,01051 0,00551
Enflasyon	-0,00014	0,00011	-1,32	0,188	-0,00035 0,00007
Polityskor	0,03105	0,00354	8,78	0	0,02412 0,03798
_cons	1,98495	0,16513	12,02	0	1,66129 2,30860

Variance at level 1

 .04171293 (.00187514)

Variances and covariances of random effects

 ***level 2 (ID)

var(1): 1.4048568 (.2740953)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. xtlogit HS2_B dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon Polityskor, re**

Fitting comparison model:

```
Iteration 0:   log likelihood = -713.40331
Iteration 1:   log likelihood = -510.92165
Iteration 2:   log likelihood = -505.34545
Iteration 3:   log likelihood = -505.31417
Iteration 4:   log likelihood = -505.31417
```

Fitting full model:

```
tau = 0.0     log likelihood = -505.31417
tau = 0.1     log likelihood = -397.67499
tau = 0.2     log likelihood = -329.56111
tau = 0.3     log likelihood = -280.67544
tau = 0.4     log likelihood = -242.28839
tau = 0.5     log likelihood = -210.16692
tau = 0.6     log likelihood = -181.7457
tau = 0.7     log likelihood = -155.36333
tau = 0.8     log likelihood = -130.08359
```

```
Iteration 0:   log likelihood = -155.43532
Iteration 1:   log likelihood = -57.529946 (not concave)
Iteration 2:   log likelihood = -57.271802 (not concave)
Iteration 3:   log likelihood = -57.271802 (not concave)
Iteration 4:   log likelihood = -56.189313 (not concave)
Iteration 5:   log likelihood = -54.362067 (not concave)
Iteration 6:   log likelihood = -51.832203
Iteration 7:   log likelihood = -51.757844 (not concave)
Iteration 8:   log likelihood = -51.168714 (not concave)
Iteration 9:   log likelihood = -51.075872
Iteration 10:  log likelihood = -50.873679 (not concave)
Iteration 11:  log likelihood = -50.665277
Iteration 12:  log likelihood = -50.051759 (not concave)
Iteration 13:  log likelihood = -49.73344
Iteration 14:  log likelihood = -49.679324
Iteration 15:  log likelihood = -49.671617
Iteration 16:  log likelihood = -49.671551
Iteration 17:  log likelihood = -49.671551
```

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

```

Random-effects logistic regression      Number of obs   =    1,044
Group variable: ID                    Number of groups =     53

Random effects u_i ~ Gaussian          Obs per group:
                                         min =         12
                                         avg =        19.7
                                         max =         20

Integration method: mvaghermite        Integration pts. =     12

Wald chi2(6) = 53.89
Prob > chi2 = 0.0000

Log likelihood = -49.671551

```

HS2_B	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
dlnNüfus	121.7623	77.29639	1.58	0.115	-29.7358	273.2605
dlnKBSYHSAGPCari	6.366264	13.57183	0.47	0.639	-20.23404	32.96657
dBeklenenYaşamSüresi	3.405541	3.727793	0.91	0.361	-3.900798	10.71188
dİşsizlik	-.0520151	.3798169	-0.14	0.891	-.7964426	.6924123
Enflasyon	.0142869	.0065582	2.18	0.029	.0014332	.0271407
Polityskor	-1.679604	.3066543	-5.48	0.000	-2.280635	-1.078572
_cons	7.137414	2.899134	2.46	0.014	1.455215	12.81961
/lnsig2u	8.301156	.4018018			7.513639	9.088673
sigma_u	63.47068	12.75132			42.81205	94.09798
rho	.999184	.0003276			.9982083	.9996286

LR test of rho=0: chibar2(01) = 911.29

Prob >= chibar2 = 0.000

. estimates store re

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. xtlogit HS2_B dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon Polityskor, fe**

note: multiple positive outcomes within groups encountered.
note: 52 groups (1,024 obs) dropped because of all positive or
all negative outcomes.

Iteration 0: log likelihood = -12.031481
Iteration 1: log likelihood = 4.468e-11
Iteration 2: log likelihood = 4.468e-11

Conditional fixed-effects logistic regression Number of obs = 20
Group variable: ID Number of groups = 1

Obs per group:
 min = 20
 avg = 20.0
 max = 20

Log likelihood = 4.468e-11 LR chi2(0) = 24.06
 Prob > chi2 = .

HS2_B	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
dlnNüfus	-12047.31
dlnKBGSYHSAGPCari	-288.0016
dBeklenenYaşamSüresi	2638.589
dİşsizlik	-19.52984
Enflasyon	.9490601
Polityskor	-160.695

. estimates store fe

. hausman fe re

Nothing to test r(498);

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. xtlogit HS2_BP dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon Polityskor, re**

Fitting comparison model:

```
Iteration 0:   log likelihood = -440.26617
Iteration 1:   log likelihood =  -331.0707
Iteration 2:   log likelihood = -305.44266
Iteration 3:   log likelihood =  -301.9377
Iteration 4:   log likelihood = -301.92294
Iteration 5:   log likelihood = -301.92294
```

Fitting full model:

```
tau = 0.0     log likelihood = -301.92294
tau = 0.1     log likelihood = -247.44024
tau = 0.2     log likelihood = -212.14285
tau = 0.3     log likelihood = -187.45409
tau = 0.4     log likelihood = -169.08268
tau = 0.5     log likelihood = -154.20882
tau = 0.6     log likelihood = -141.66828
tau = 0.7     log likelihood = -130.39197
tau = 0.8     log likelihood = -119.31514
```

```
Iteration 0:   log likelihood = -130.37703
Iteration 1:   log likelihood =  -88.659967
Iteration 2:   log likelihood = -86.349486   (backed up)
Iteration 3:   log likelihood =  -78.465307
Iteration 4:   log likelihood =  -78.210673
Iteration 5:   log likelihood =  -76.398592
Iteration 6:   log likelihood =  -75.939187
Iteration 7:   log likelihood =  -75.48843
Iteration 8:   log likelihood =  -75.457231
Iteration 9:   log likelihood =  -74.912636   (not concave)
Iteration 10:  log likelihood =  -74.877154   (not concave)
Iteration 11:  log likelihood =  -74.869855   (not concave)
Iteration 12:  log likelihood =  -74.869553   (not concave)
Iteration 13:  log likelihood =  -74.869504   (not concave)
Iteration 14:  log likelihood =  -74.75847
Iteration 15:  log likelihood =  -74.732537
Iteration 16:  log likelihood =  -74.728975
Iteration 17:  log likelihood =  -74.728962
Iteration 18:  log likelihood =  -74.728962
```

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

```

Random-effects logistic regression      Number of obs   =    1,044
Group variable: ID                    Number of groups =     53

Random effects u_i ~ Gaussian          Obs per group:
                                         min =          12
                                         avg =          19.7
                                         max =          20

Integration method: mvaghermite        Integration pts. =     12

Log likelihood = -74.728962            Wald chi2(6)    =     28.33
                                         Prob > chi2     =     0.0001

```

HS2_BP	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
dlnNüfus	-106.1069	47.56715	-2.23	0.026	-199.3368	-12.87698
dlnKBGSYHSAGPCari	7.696995	5.360376	1.44	0.151	-2.809148	18.20314
dBeklenenYaşamSüresi	-1.07738	1.108431	-0.97	0.331	-3.249864	1.095104
dİşsizlik	.3864096	.256109	1.51	0.131	-.1155549	.888374
Enflasyon	.001128	.0056813	0.20	0.843	-.0100071	.0122631
Polityskor	-.7622944	.160634	-4.75	0.000	-1.077131	-.4474576
_cons	-8.692421	1.873049	-4.64	0.000	-12.36353	-5.021313
/lnsig2u	4.855008	.4208997			4.03006	5.679956
sigma_u	11.33057	2.384516			7.500951	17.11539
rho	.9750146	.0102536			.9447584	.9888941

LR test of rho=0: chibar2(01) = 454.39

Prob >= chibar2 = 0.000

. estimates store re_bp

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

	— Coefficients —		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe_bp	(B) re_bp		
dlnNüfus	-82.22121	-106.1069	23.88567	19.48064
dlnKBGSYHS~i	8.152012	7.696995	.4550167	2.082624
dBeklenenY~i	-1.247959	-1.07738	-.1705793	.1109214
dİşsizlik	.4557142	.3864096	.0693046	.1452604
Enflasyon	-.0000352	.001128	-.0011632	.0034964
Polityskor	-.6525702	-.7622944	.1097242	.1285009

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtlogit
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtlogit

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
 = 6.01
 Prob>chi2 = 0.4217
 (V_b-V_B is not positive definite)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. xtlogit HS2_YB_FR dlnNüfus dlnKGBSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi
dışsizlik Enflasyon Polityskor, re**

Fitting comparison model:

```
Iteration 0:   log likelihood = -538.89371
Iteration 1:   log likelihood = -429.52336
Iteration 2:   log likelihood = -395.35025
Iteration 3:   log likelihood = -389.69487
Iteration 4:   log likelihood = -389.62301
Iteration 5:   log likelihood =  -389.623
```

Fitting full model:

```
tau = 0.0      log likelihood =  -389.623
tau = 0.1      log likelihood = -323.46775
tau = 0.2      log likelihood = -281.25286
tau = 0.3      log likelihood = -250.43072
tau = 0.4      log likelihood = -225.94587
tau = 0.5      log likelihood = -205.42153
tau = 0.6      log likelihood = -187.55251
tau = 0.7      log likelihood = -171.0929
tau = 0.8      log likelihood = -156.50306
```

```
Iteration 0:   log likelihood = -171.07053
Iteration 1:   log likelihood =  -118.1567 (not concave)
Iteration 2:   log likelihood = -115.29991 (not concave)
Iteration 3:   log likelihood = -114.74379 (not concave)
Iteration 4:   log likelihood = -112.14341
Iteration 5:   log likelihood = -111.93895 (not concave)
Iteration 6:   log likelihood = -111.93128 (not concave)
Iteration 7:   log likelihood = -111.92648 (not concave)
Iteration 8:   log likelihood = -111.92629 (not concave)
Iteration 9:   log likelihood = -111.92617 (not concave)
Iteration 10:  log likelihood = -111.92616 (not concave)
Iteration 11:  log likelihood = -109.73573
Iteration 12:  log likelihood = -108.51684
Iteration 13:  log likelihood = -108.06883
Iteration 14:  log likelihood = -108.05869
Iteration 15:  log likelihood = -108.05869
```


EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

```

Random-effects logistic regression      Number of obs   =    1,044
Group variable: ID                    Number of groups =     53

Random effects u_i ~ Gaussian          Obs per group:
                                         min =          12
                                         avg =         19.7
                                         max =          20

Integration method: mvaghermite        Integration pts. =     12

Wald chi2(6) = 32.35
Prob > chi2 = 0.0000

Log likelihood = -108.05869

```

HS2_YB_FR	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
dlnNüfus	35.94343	42.88553	0.84	0.402	-48.11066	119.9975
dlnKBGSYHSAGPCari	-17.49972	5.69735	-3.07	0.002	-28.66632	-6.333114
dBeklenenYaşamSüresi	-1.609329	1.007247	-1.60	0.110	-3.583497	.3648389
dİşsizlik	-.2032523	.1785318	-1.14	0.255	-.5531682	.1466636
Enflasyon	-.0026254	.0100852	-0.26	0.795	-.0223921	.0171412
Polityskor	.64819	.1545173	4.19	0.000	.3453416	.9510384
_cons	-14.80505	1.227763	-12.06	0.000	-17.21143	-12.39868
/lnsig2u	5.39846	.3846636			4.644533	6.152387
sigma_u	14.86828	2.859643			10.19876	21.67573
rho	.9853364	.0055579			.9693409	.9930465

LR test of rho=0: chibar2(01) = 563.13

Prob >= chibar2 = 0.000

. estimates store re_ybfr

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fe_ybfr	(B) re_ybfr		
dlnNüfus	86.44502	35.94343	50.50158	29.66639
dlnKBGSYHS~i	-17.93468	-17.49972	-.43496	2.438275
dBeklenenY~i	-1.981945	-1.609329	-.3726159	.4853376
dİşsizlik	-.1717251	-.2032523	.0315273	.0463041
Enflasyon	.0053604	-.0026254	.0079858	.0111314
Polityskor	.7195862	.64819	.0713962	.1555119

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtlogit
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtlogit

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
 = -3.57 chi2<0 ==> model fitted on these
 data fails to meet the asymptotic
 assumptions of the Hausman test;
 see suest for a generalized test

. hausman fe_ybfr re_ybfr force

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) re_ybfr	(B) fe_ybfr		
dlnNüfus	35.94343	86.44502	-50.50158	.
dlnKBGSYHS~i	-17.49972	-17.93468	.43496	.
dBeklenenY~i	-1.609329	-1.981945	.3726159	.
dİşsizlik	-.2032523	-.1717251	-.0315273	.
Enflasyon	-.0026254	.0053604	-.0079858	.
Polityskor	.64819	.7195862	-.0713962	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtlogit
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtlogit

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
 = 3.57
 Prob>chi2 = 0.7348
 (V_b-V_B is not positive definite)

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

**. xtlogit HS2_P dlnNüfus dlnKBGSYHSAGPCari dBeklenenYaşamSüresi dİşsizlik
Enflasyon Polityskor, re**

Fitting comparison model:

```
Iteration 0:   log likelihood = -534.92341
Iteration 1:   log likelihood = -513.77129
Iteration 2:   log likelihood = -512.06177
Iteration 3:   log likelihood = -511.85813
Iteration 4:   log likelihood = -511.85705
Iteration 5:   log likelihood = -511.85705
```

Fitting full model:

```
tau = 0.0      log likelihood = -511.85705
tau = 0.1      log likelihood = -402.42607
tau = 0.2      log likelihood = -335.42343
tau = 0.3      log likelihood = -289.0036
tau = 0.4      log likelihood = -253.3811
tau = 0.5      log likelihood = -223.96161
tau = 0.6      log likelihood = -198.21812
tau = 0.7      log likelihood = -174.70814
tau = 0.8      log likelihood = -153.02544

Iteration 0:   log likelihood = -174.64836
Iteration 1:   log likelihood = -93.674258   (not concave)
Iteration 2:   log likelihood = -93.525431   (not concave)
Iteration 3:   log likelihood = -93.354716   (not concave)
Iteration 4:   log likelihood = -93.302328   (not concave)
Iteration 5:   log likelihood = -93.247563   (not concave)
Iteration 6:   log likelihood = -93.243307   (not concave)
Iteration 7:   log likelihood = -93.191232   (not concave)
Iteration 8:   log likelihood = -93.191232   (not concave)
Iteration 9:   log likelihood = -92.20345    (not concave)
Iteration 10:  log likelihood = -89.026315    (not concave)
Iteration 11:  log likelihood = -88.492785
Iteration 12:  log likelihood = -88.245753
Iteration 13:  log likelihood = -87.617763
Iteration 14:  log likelihood = -87.568218
Iteration 15:  log likelihood = -87.565217
Iteration 16:  log likelihood = -87.56521
```


EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

```

Random-effects logistic regression      Number of obs   =    1,044
Group variable: ID                    Number of groups =     53

Random effects u_i ~ Gaussian          Obs per group:
                                         min =          12
                                         avg =          19.7
                                         max =          20

Integration method: mvaghermite        Integration pts. =     12

Log likelihood = -87.56521              Wald chi2(6)    =     15.41
                                         Prob > chi2     =     0.0173

```

HS2_P	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
dlnNüfus	129.4727	94.25266	1.37	0.170	-55.25909	314.2046
dlnKBGSYHSAGPCari	9.388354	6.974972	1.35	0.178	-4.282339	23.05905
dBeklenenYaşamSüresi	1.665296	1.185321	1.40	0.160	-.6578911	3.988482
dİşsizlik	.0394539	.2031887	0.19	0.846	-.3587885	.4376964
Enflasyon	.0013505	.0145498	0.09	0.926	-.0271667	.0298676
Polityskor	.765005	.3071435	2.49	0.013	.1630148	1.366995
_cons	-8.695578	2.99268	-2.91	0.004	-14.56112	-2.830033
/lnsig2u	4.969605	.7070881			3.583738	6.355472
sigma_u	11.99875	4.242086			6.000656	23.99237
rho	.9776594	.0154438			.9162835	.9943173

LR test of rho=0: chibar2(01) = 848.58

Prob >= chibar2 = 0.000

. estimates store re_p

EK-10. (devam) STATA komutları ve sonuçları

Note: the rank of the differenced variance matrix (5) does not equal the number of coefficients being tested (6); be sure this is what you expect, or there may be problems computing the test. Examine the output of your estimators for anything unexpected and possibly consider scaling your variables so that the coefficients are on a similar scale.

	— Coefficients —			
	(b) fe_p	(E) re_p	(b-E) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
dlnNüfus	388.0892	129.4727	258.6165	167.5352
dlnKGGSYHS~i	11.80102	9.388354	2.412664	.9242009
dBeklenenY~i	1.182887	1.665296	-.4824088	.3764464
dİşsizlik	.0979503	.0384539	.0584963	.
Enflasyon	.0044737	.0013505	.0031233	.
Pcilityskor	.772559	.765005	.007554	.2016571

b = consistent under H₀ and H_a; obtained from xtlogit
 B = inconsistent under H_a, efficient under H₀; obtained from xtlogit

Test: H₀: difference in coefficients not systematic

chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
 = 4.14
 Prob>chi2 = 0.5289
 (V_b-V_B is not positive definite)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Özmen, Yaşar Pınar
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 25 / 08 / 1975 - Ankara
 Telefon : 533 440 99 13
 e-posta : pborozmen@gmail.com

Eğitim

Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Sosyoloji	2006
Lisans	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi / Tarih	devam ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi / İstatistik	1996

İş Deneyimi,

Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2002 – halen	Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı	İstatistikçi
1996 – 2001	T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü	Uzman

Yabancı dil bilgisi:

İngilizce (İyi),
 İspanyolca (Temel)

Yayınlar

- (2016) Gonca Bayraktar Durgun ile birlikte “Is There a Relation Between the Level of Development and Government Systems? An Overview on Latin America, Euroasia and the East Asia”, Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, SESSION 1A: Regional Studies, Kaposvár, Hungary, 29-31 August 2016. Web: <http://www.avekon.org/proceedings/eecon2016.pdf>
- (2018) “Türk Parti Sisteminde Parçalanmışlık ve Seçimsel Dalgalanmalar”. Akademik Hassasiyetler, 5 (9), 17-35. Web: <http://dergipark.gov.tr/akademik-hassasiyetler/issue/37173/424664>

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

